

VASILE NETEA
PUBLICISTICĂ III

VASILE NETEA

PUBLICISTICĂ III

SCRIERI ISTORICE
1945-1976

Ediție îngrijită de Fundația Culturală „Vasile Netea”,
președinte: Dimitrie Poptămaș

“Petru Maior” University Press
Tîrgu-Mureș
2015

Coperta a IV-a: Vasile Netea la masa de lucru.

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Cornel Sigmirean
Prof. univ. dr. Iulian Boldea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NETEA, VASILE

Publicistică / Vasile Netea ; ed.: Dimitrie Poptămaș. - Târgu-Mureș :
"Petru Maior" University Press, 2015

5 vol.

ISBN 978-606-581-127-0

Vol. 3 : Scrieri istorice : 1945-1976. - Bibliogr. - ISBN 978-606-581-
124-9

I. Poptămaș, Dimitrie (ed.)

821.135.1-92

Tehnoredactare computerizată: Alexandru Tcaciuc

Lectori: Mariana Ciurca

Toate drepturile rezervate

Copyright © Gelu Netea & Fundația Culturală „Vasile Netea”

Consilier editorial: Dumitru Mircea Buda

"Petru Maior" University Press Tg.-Mureș

Str. Nicolae Iorga nr. 1, 540088 Tg.-Mureș, ROMÂNIA

Tiparul executat la S.C. INTERMEDIA GROUP S.A.

Târgu-Mureș, str. Revoluției nr. 8, România

SCRIVERE STORIA

Ardealul, țară de jale și de luptă

Scriu aceste rânduri în ziua de 14 noiembrie 1944, după ce timp de două luni am vizitat nenumărate sate și aproape toate orașele din Ardealul dezrobuit.

Pretutindeni n-am întâlnit decât inimi întristate, obraze veștede, figuri posomorâte. Arareori câte un zâmbet nevinovat de copil. Bisericile și toate celelalte locașuri de artă și de cultură nu păreau mai luminoase decât oamenii. Peste cei patru ani de crâncenă suferință națională, războiul și-a marcat și el cu nepăsare partea lui de distrugere și de măhnire. Poate niciodată, de la zămislirea lor, versurile lui Octavian Goga din poezia „La noi” nu au fost mai răscolitoare și mai concludente decât în cei patru ani din urmă:

*La noi de jale povestesc
A codrilor desigur,
Și jale duce Murășul
Și duc tustrele Crișuri.*

Într-adevăr, câtă jale au avut de purtat apele și codrii Transilvaniei de la 1940 încoace, câte suspine și câte tresăriri de nădejde! Într-un anumit fel, s-a re trăit întreagă istoria Ardealului din ultimele zece secole... A fost mai întâi, atunci în septembrie 1940, o mare năvală de oaste dușmană comparabilă cu cea condusă de Tuhutum în urmă cu o mie de ani. S-au incendiat și dărâmat biserici, au fost uciși oameni, mii de plugari și de cărturari au fost izgoniți de la căminurile și din avuturile lor. Jaful și prada s-au răsfățat pretutindeni, întocmai ca și batjocorirea și torturarea atâtor nevinovați. Ce nu s-a putut obține cu spaima și cu violențele iureșului dintâi s-a urmărit apoi printr-o sistematică și implacabilă acțiune de pauperizare și de deznaționalizare a elementului românesc.

Armata, administrația, justiția, școala n-au mai fost altceva – pentru Români – decât niște puternice instituții de maghiarizare. Cartea și publicistica românească persecutate fără încetare, pozițiile economice dezorganizate, capitalul biologic consumat prin muncile obștești și prin participarea la război. Mii de bărbați muncitori au fost trimiși apoi în Germania pentru a spori acolo, prin adaosul românesc, numărul milioanei de sclavi recrutați din Polonia, din Franța, din Rusia și din toate celelalte țări ocupate de germani.

Acțiunii de deznaționalizare organizată de stat, i s-a adăugat și o neîntreruptă operă de persecuție săvârșită de către populația maghiară, în localitățile cu populație mixtă traiul Românilor devenind insuportabil.

Îndeosebi erau batjocorite limba și haina românească, datinile și obiceiurile

noastre strămoșești.

În toți cei patru ani de stăpânire ungurească, Ardealul a fost într-adevăr o țară de jale, o țară de dureroasă mucenie românească.

Spiritul românesc a stat însă drept în fața furtunii. Prin fiii săi de acasă Ardealul a rezistat cu îndârjire politiciii de maghiarizare, și-a apărat limba și caracterele etnografice, iar prin cei plecați în pribegie a denunțat neconținut lumii atrocitățile comise în Transilvania și politica de tiranie săvârșită de către Statul maghiar. În fiecare refugiat Ardealul a avut un ambasador, un luptător intransigent, o spadă ridicată vitejește împotriva opresiunii și a dictaturii.

În pregătirea și executarea actului de la 23 august 1944, Ardelenii și-au avut partea leului. În fruntea luptei s-au aflat în egală măsură atât oamenii politici cât și scriitorii, ziariștii întocmai ca și oamenii de știință, artiștii la fel ca și industriașii.

În România liberă, lupta pentru Ardeal a înfățișat în anii 1940–1944 aspecte dintre cele mai energice și mai cutezătoare, dârzenia și demnitatea ardelenescă manifestându-și întreaga forță.

Vechiul Ardeal luptător, Ardealul sacrelor tradiții istorice, a fost prezent în inima fiecăruia din luptătorii împotriva arbitrajului de la Viena...

Toate aceste suferințe și încordări au lăsat însă urme adânci în sufletele ardelenesti.

Revăzând Ardealul după patru ani, am avut impresia nedezmășită că mă aflu într-o lume din care zâmbetul a dispărut, o lume a tristeților și a amărăciunilor adânci. Prea multe amintiri dureroase păstrează Ardelenii, prea multe decepții și prea mulți nori plutesc peste gândurile lor.

Se deșteaptă dintr-un vis prea urât pentru a fi altfel. Morții lor încă nu sunt îngropați și martirii încă nu au fost încununăți cu nimbul recunoștinței obștești. Bucuria nu le poate veni decât de la ziua de mâine, de la ziua de liniște și de pace.

Abia atunci zeița dreptății îi va putea mângâia cu bucuriile și cu dragostea ei.

Calendarul „Universul”, 1945, p. 187–188

Inventar transilvan – 1945

Anul 1945 a fost, pentru Transilvania, deosebit de bogat în evenimente cu adâncă rezonanță națională și în prilejuri de pioasă și înălțătoare aducere aminte...

Întâi, se cuvine să amintim vizita la Cluj a M.S. Regele Mihai I, prima de la urcarea Sa pe tron, făcută la 13 Martie 1945, în cadrul marilor serbări prilejuite de reîncorporarea – în conformitate cu prevederile armistițiului româno-sovietic și sovieto-ungar – a Transilvaniei de Nord la vechiul Regat Român.

În aceeași piață în care, acum cinci ani, Regentul maghiar, Horthy Miklós,

primea, cu atâta nejustificat orgoliu, ca o consecință a „arbitrajului” de la Viena defilarea honvezilor, sub al căror pas curgeau atâtea lacrimi românești, M.S. Regele Mihai I, autorul actului de la 23 August 1944, a primit omagiul de recunoștință și admirație al întregii populații transilvane.

Prin vitejia și sacrificiul ostașilor români și sovietici, Transilvania a fost eliberată definitiv din ghearele feudalismului maghiar.

După cinci ani de încătușare națională și socială, robită celui mai fanatic șovinism, Transilvania se află din nou pe drumul progresului și al democrației...

Drum liber și fericit!

În mijlocul entuziasmului stârnit de campania pentru dezrobirea Transilvaniei, în decursul căreia trupele româno-ruse au făcut dovada unui excepțional eroism, s-a făcut în luna februarie 1945, comemorarea a 160 de ani de la frângerea pe roată a celor trei mari revoluționari ardeleni, Horea, Cloșca și Crișan.

Cum era și firesc, o asemenea aniversare, în care elementul social se îmbina în mod atât de concludent cu cel național a preocupat îndelung opinia noastră publică, Horea fiind un adevărat simbol al simțămintelor românești.

Setea de pământ și de libertate națională a iobagilor transilvani, din sânul cărora s-a ridicat și viteazul Avram Iancu, s-a impus întregii lumi, și nu putea avea un alt sfârșit decât acela al deplinei dreptăți.

În această luptă, vrednică de pana celui mai inspirat rapsod, Horea a fost un mare și îndrăzneț precursor.

Pentru publicistul italian Cantani revoluționarul de la Albac a fost „*il primo risvegliatore dell'idea nazionale fra i Rumeni*”.

Iată, asupra acestui „sublim iobag”, cum îl numea Ion I.C. Brătianu, și opinia istoricului maghiar Szilágyi, autor al unei voluminoase monografii despre epoca lui Horea:

„Istoricul imparțial, – afirmă scriitorul maghiar, – trebuie să mărturisească, că el a purtat la inima sa soarta poporului său apăsător și eliberarea lui, și cu toate că pentru acest nobil scop s-a folosit de mijloacele cele mai condamnabile dar cauza pentru care și-a consacrat toată activitatea și toată viața, și pentru care a și sacrificat-o, n-a trădat-o niciodată, ci i-a rămas credincios până la sfârșit, chiar și pe eșafod în fața morții celei mai crâncene.”

Horea a murit într-adevăr crâncen, așa cum numai inchiziția feudală știa să ucidă, stingându-se în mâinile călăului el și-a mărturisit însă crezul întregii vieți: *Mor pentru națiune!*

O lecție ca a lui Horea nu se uită ușor!

O profundă bucurie a produs, pretutindeni în Transilvania, vestea reînțoarcerii la Cluj a Universității „Regele Ferdinand I”.

Cerută cu stăruință vreme de aproape un secol – la 1848 ea figura în fruntea postulatelor naționale fixate la Blaj – Universitatea românească a Ardealului, înființată în anul 1919, a reprezentat cea mai înaltă biruință spirituală a neamului

românesc din Transilvania.

Ea a fost, până la 1940, nu numai o cheazășie de fericită dezvoltare științifică și culturală, ci, totodată, și un simbol de independență politică.

Independența noastră n-a fost înțeleasă însă ca un drept de împilare a altora, fiindcă iată ce ne arată numerele ce reprezintă suma titraților ieșiți de pe băncile Universității din Cluj în primii 21 de ani de activitate: 6856 români, 1491 unguri, 606 germani (sași), 1159 evrei, 17 ruși, 18 bulgari, 10 iugoslavi, 7 cehoslovaci, 6 armeni, 6 greci, 6 ucraineni, 2 francezi, 4 italieni, 4 polonezi, 1 turc, 1 albanez. Total: 10.177.

În cei cinci ani de refugiu la Sibiu, având o facultate și la Timișoara, Universitatea aceasta a tânjit mereu după vechiul ei sediu, Clujul, profesorii și studenții săi fiind cei mai destoinici reprezentanți ai spiritului iredent român.

Dar în acest an, Transilvania a avut și o remarcabilă aniversare literară: *poetul, dramaturgul și filosoful Lucian Blaga a împlinit 50 de ani.*

Desigur, spre regretul nenumăraților admiratori ai acestui adânc cugetător, o vreme ca cea din primăvara anului 1945, cu marele ei vuiet internațional și cu atât de multe obligații de reținere lăuntrică n-a fost găsită prea nimerită pentru o sărbătorire fastuoasă.

Sărbătorirea lui Lucian Blaga a fost amânată pentru mai târziu.

În istoria culturii ardelenе, și totodată în istoria întregii culturi românești, Lucian Blaga reprezintă o înaltă treaptă europeană, opera sa, mai ales cea filosofică, fiind deschizătoare de neașteptate orizonturi.

Cu Blaga, fără a i se uita poezia și teatrul, deopotrivă de temeinice și ele, filosofia românească a devenit o valoare europeană și, totodată, dezmințire peremptorie la una din aserțiunile scumpe lui Titu Maiorescu: *celula românească nu rezistă la filosofie.*

Aceleași motive ale vremii au împiedecat și aniversarea, în forme festive, a celor douăzeci și cinci de ani de la urcarea pe scaunul mitropolitan ardelenesc a I.P.S. Mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu.

Ceea ce nu s-a putut săvârși în văzul întregului neam românesc, așa cum – fără îndoială – ar fi meritat acest destoinic arhieru al Ardealului, s-a înfăptuit totuși în inima fiecăruia din fiii Arhidiecezei, vreme de un sfert de veac, I.P.S. Bălan fiind un adevărat cârmuitor spiritual și un necontestat apărător al patrimoniului național.

Lupta dusă de Mitropolitul Ardealului împotriva arbitrajului de la Viena, chiar din clipa când acesta a fost adus la cunoștința Consiliului de Coroană, în noaptea de 30 August 1940 – „*protestez, – a strigat I.P.S.S., – cu demnitate și hotărâre împotriva nedreptății ce ni se face și vom lupta prin toate mijloacele pentru înlăturarea ei; nu trăim din abdicări; nu-mi pierd încrederea în viitorul neamului meu*” – și până în momentul când, datorită înțelegerii Uniunii Sovietice, Angliei și Statelor Unite, Transilvania și-a reluat locul firesc în comunitatea românească, este prea bine cunoscută de toți fiii Transilvaniei.

O parte din zbuciumul și din etapele acestei lupte, și totodată o amplă expunere a rostului național al bisericii noastre, se află cuprinse în paginile recentului volum tipărit de I.P.S.S: *Mântuiește, Doamne, poporul Tău*.

În istoria bisericii ortodoxe din Transilvania, locul Mitropolitului Bălan se află îndată după al marelui Andrei Șaguna, I.P.S.S., întocmai ca și acesta, legându-și numele de o seamă de înfăptuiri și atitudini care înfățișează însăși puterea de astăzi a ortodoxiei ardelene.

Calendarul „Universul”, 1946, p. 193–195

Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania

Numele lui Dionisie Pop-Marțian e strâns legat de mișcarea revoluționară română din Transilvania din anul 1848, dezvoltare firească a luptei duse de masele românești împotriva jugului feudal și a asupririi naționale.

Făcându-și practica juridică la Curtea de Apel din Târgu-Mureș, Marțian a avut prilejul să cunoască mai îndeaproape pe Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian și să participe alături de ei la toate acțiunile pregătitoare ale marilor adunări naționale de la Blaj – din aprilie și mai 1848 – în care s-au concretizat revendicările sociale și naționale ale românilor și s-au pus bazele organizatorice ale revoluției.

Cunoscând în mod direct exploatarea crâncenă la care era supusă populația din Munții Apuseni, Dionisie Pop Marțian a îmbrățișat ideile cele mai largi ale revoluției, susținând desființarea iobăgiei fără despăgubiri, egalitatea politică și socială, emanciparea și recunoașterea independenței națiunii române.

Convins fiind că drepturile unui popor nu se cuceresc și nu se mențin decât prin luptă, Marțian – „junele înfocat”, cum îl numește Barițiu – a fost unul din cei mai entuziaști susținători ai ideii Comitetului național român de a mobiliza masele populare și de a le organiza în unități militare împotriva tendințelor de anexare a Transilvaniei duse de nobilimea și burghezia maghiară.

Împărțind întreaga Transilvanie în 15 prefecturi, în cadrul cărora s-au înființat 15 legiuni militare, Comitetul național a făcut apel la cele mai destoinice și mai curajoase elemente revoluționare pentru organizarea și conducerea acestora. Au fost recrutați, după afirmațiile lui Barițiu, 195.000 de bărbați care, sub comanda „prefecților” lor, în fruntea cărora se afla Avram Iancu, au înscris o pagină de glorie în luptele pentru afirmarea libertății poporului român.

În urma hotărârii de la 19/31 octombrie 1848, Dionisie Pop Marțian a fost numit „prefect” al Legiunii a III-a, a cărei autoritate se întindea asupra scaunelor Sebeș, Orăștie și Miercurea, precum și a satelor învecinate din comitatele Alba

Inferioară și Hunedoara, iar sediul era la Sebeșul-Săsesc. Numărul oamenilor recrutați de Marțian s-a ridicat la 6.805.

La 16 decembrie 1848, în urma dispoziției lui Bărnăuțiu – președintele comitetului –, a înființat și o gardă de călăreți, care a avut un important rol în luptele desfășurate în regiunile Alba Iulia, Teiuș, Aiud.

Operațiunilor de front conduse de Marțian și care au fost conjugate în mod permanent cu cele din Munții Apuseni și de pe Câmpie ale lui Avram Iancu, Ion Axente Sever și Constantin Romanu-Vivu, tânărul revoluționar le-a adăugat și o vastă acțiune de organizare și apărare a satelor de iobagi.

O seamă de locuitori din Gelmar, recrutați în trupele de sub comanda sa, îi scriau la 14 decembrie 1848 „ca la un stăpân al nostru”, rugându-l să ia măsuri pentru ocrotirea familiilor și a gospodăriilor rămase fără apărare. La 25 decembrie 1848 locuitorii din Bințiți îl anunță că sunt gata să-l urmeze „ori unde”. Cei din comuna Deal îi cereau în același timp să le dea satisfacție în procesul cu sașii din Călnic pentru păduri și pășuni.

Una din cele mai importante dispoziții luate de Marțian în decursul Revoluției a fost confiscarea bunurilor aristocraților, măsură luată și de către alți „prefecți”, prin care se căuta să se vină în ajutorul satelor revoluționare devastate de către gărzile secuiești.

În mijlocul acestor împrejurări, care cereau tact, energie și spirit de organizare, Dionisie Pop Marțian își avea privirile neconținut ațintite spre mișcările românilor de peste Carpați, având convingerea că libertatea poporului român din Transilvania e indisolubil legată de forța și independența Principatelor transcarpatine. „Vă rog, înștiințați-mă – îi scria la 15 octombrie 1848 lui August Treboniu Laurian – ce se mai aude din Țara Românească”.

După ocuparea Transilvaniei nord-estice de către trupele lui Bem, Marțian și gărzile sale s-au retras la Cămpeni, pentru a contribui alături de Iancu și de Axente la apărarea Munților Apuseni.

În anii următori revoluției, urmând exemplul lui Bărnăuțiu și al lui Papiu, Marțian și-a continuat studiile juridice și economice la Universitatea din Viena, trecând apoi în 1857 Carpații, pentru a se stabili la București, unde va începe o nouă și rodnică activitate.

Viața economică, nr. 27, 2 iulie 1965, p. 16

Iorga istoric al umanității

Înfățișând în anul 1938 Congresului internațional de istorie de la Zürich o comunicare asupra „permanențelor istoriei”, N. Iorga ținea să afirme că „ultima

țință a unei istoriografii”, culegătoare a tuturor detaliilor caracteristice ale trecutului, nu poate fi decât istoriologia, cuvânt sub care el înțelegea istoria întregii vieți umane, cu toate treptele, crizele și realizările ei.

În noaptea de 27–28 noiembrie 1940, când marele istoric a fost ridicat de la masa de lucru, pentru a fi îmbrâncit spre tortură și moarte, el lucra tocmai la această istoriologie care, în mai multe volume, trecând peste succesiuni cronologice sau considerații subiective, trebuia să înfățișeze, pe baza unei concepții dinamice și a unei riguroase selecții, „lucrul cel mai mare dintre toate, care e viața omenească însăși”. „Eu – precizase N. Iorga în același an, într-o lecție ținută la Academia Comercială din București – când zic *Istorie* nu înțeleg istoria cutărui oraș, cutărui provincii, stat sau națiune, ci înțeleg istoria în totalitatea ei, cu legăturile ei infinite care merg de la o lăture la alta și trec peste milenii”, fiindcă, adăuga într-o altă lecție, „istoria omenirii din vremile cele mai vechi, din Preistorie până acum, este *una singură*. Istorii naționale și istorii de stat, istorii locale, acestea au toate îndreptățire, dar cu toate acestea ele nu pot fi bine prezentate decât raportate la această unitate care n-a fost niciodată întreruptă și care este viața întregii omeniri din toate timpurile și din toate locurile.”

Întreaga operă istorică a lui N. Iorga, inclusiv cea referitoare la istoria românilor, n-a fost de-altminteri decât o vastă pregătire pentru o astfel de sarcină, el având convingerea că o adevărată istorie a poporului român, cu sublinierea aportului său original, nu se poate scrie decât în corelație cu istoria tuturor vecinilor săi și a vecinilor mai apropiați sau mai îndepărtați ai acestora, formele dezvoltării sale fiind legate de acelea ale progresului general.

Manifestându-se neconținut ca un istoric al românilor, al formării lor ca popor, al continuității neîntrerupte pe vechiul pământ al Daciei, al unității lor naționale, N. Iorga, în vederea sintezei finale, a urmărit în mod permanent, în limitele unei concepții generale idealiste, fazele evoluției istoriei universale, îmbrățișându-i, în diferite ocazii și moduri, toate perioadele și toate elementele și instituțiile de dezvoltare, dând precumpănire fenomenelor culturale, științifice, artistice.

Pe drumul către marea istoriologie, spre care îl îndemna atât spiritul universal, cât și erudiția sa enciclopedică, N. Iorga a ridicat o lungă serie de monumente istoriografice concludente nu numai pentru o uriașă informație documentară, dar și pentru arta sa de arhitect al istoriei și de transfigurare a materiei și a vocabularului utilizat.

Neadmițând existența legilor în istorie și nesocotind principiul fundamental al succesiunii formațiunilor social-economice ca urmare a schimbării modului de producție – deși în unele din scrierile sale se află numeroase referințe economice – și, în același timp, ignorând lupta de clasă și îndeosebi mișcarea proletariului, N. Iorga, în concepția și operele sale, care nu sunt lipsite de contradicții și de exagerări, a fost un idealist cu puternice accente romantice.

Primele mari sinteze de istorie universală, pe lângă numeroase studii de

amănunt și publicații de documente, au fost ale imperiului bizantin – *The byzantine Empire* publicată la Londra în 1907 – și istoria Imperiului Otoman, scrisă la cererea lui Karl Lamprecht, pentru marea colecție de la Gotha: *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt* (1908–1913, 5 vol.) Amândouă, fără a li se contesta lacunele și îndeosebi la cea de a doua, scrisă fără cunoașterea cronicilor turcești originale, își păstrează până astăzi utilitatea și importanța.

În anii următori, îmbrățișând alte largi spații geografice, a înfățișat, studiind *Chestiunea Rinului* (1912), o istorie a Europei apusene, în *Chestiunea Dunării* (1913), o istorie a Europei răsăritene căreia îi adaugă și o *Istorie a statelor balcanice* (1913), iar în *Chestiunea Mării Mediterane* (1914), istoria Europei de miazăzi. În 1918, seria a fost completată cu *Chestiunea oceanelor*, cercetându-se lupta pentru dominația acestora și cauzele marelui conflict germano – anglo – american. Sintezele menționate, în care dominau nu faptele înguste și datele cronologice de amănunt, ci marile eforturi ale gândirii și ale civilizației societăților umane privite în cele mai largi forme de manifestare a lor, deși eclectic prezentate, i-au permis încă din 1920, înălțându-se mereu către istoriologie, să treacă la fixarea unor „prolegomene ale istoriei universale” pe care avea să le dezvolte printr-o nouă serie de lucrări. Rând pe rând, au apărut astfel *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei* (1920–1922, 3 volume) cuprinzând o analiză a acestora din Evul Mediu până în contemporaneitate, și, pentru a înfățișa elementele de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane, *Papi și împărați* (1921), *Revoluții politice și întregiri naționale* (1922), *State și dinastii* (1922).

În 1926, după ce publicase și o scurtă istorie a cruciadelor (1924), continuând vechi preocupări relevate încă din tinerețe, precum și substanțiale expuneri asupra istoriei statului austriac, a poporului francez, a Poloniei, a Rusiei și a Angliei, N. Iorga a socotit drumul destul de pregătit pentru a încerca, în sfârșit, o istorie unitară a umanității în care avea să „topească” o mare parte din vechile sale studii și cercetări călăuzite de firul unei concepții independente. Noua istorie, intitulată *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité* a apărut la Paris între anii 1926–1928, fiind împărțită în patru volume: vol. I – Istoria Antichității; II – Istoria Evului Mediu; III – Epoca modernă; IV – Epoca contemporană.

Scrisă într-o vreme când istoriografia europeană se îndrepta cu predilecție spre domenii mai restrânse, făcând loc specializărilor în anumite perioade sau capitole consacrate și dând o mai mare atenție fenomenelor economice, sinteza lui N. Iorga nu a avut ecoul și succesul așteptat. La aceasta a contribuit și metoda sa de expunere care, după propria sa apreciere, ignora „săltărașele” geografice și cronologice atât de căutate de către iubitorii de episoade și fapte zgomotoase.

Sinteza de la 1926, pe care, cu toată lipsa de succes, N. Iorga nu a renegat-o niciodată, reprezenta însă un excepțional efort de înnoire a gândirii istorice, evitând catalogările și aprecierile consacrate de tradiție, pentru a le înlocui cu o viziune originală, orientată îndeosebi spre marile acțiuni politice și creațiile spirituale ale umanității.

Depart de a se lăsa impresionat de primirea făcută sintezei sale, N. Iorga n-a

văzut în neînțelegerea arătată decât un îndemn pentru noi reflecții și noi eforturi. „Când ești criticat sau dat la o parte pentru gândirea ta originală – avea să scrie el mai târziu – nu e rost să te superi sau să te descurajezi.”

În anii următori, paralel cu noi studii de istorie universală, consacrate poporului italian, Portugaliei, Suediei și Norvegiei și cu reluarea problemelor de istorie bizantină prin publicarea, în 1934, a unei ample *Histoire de la vie byzantine* (3 vol.), N. Iorga s-a consacrat, în cadrul istoriei generale, unor mari sinteze de istorie națională. În 1935 a publicat, astfel, *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (3 vol.), iar în 1936–1939 *Istoria Românilor* în zece volume, dând astfel cea mai vastă înfățișare a trecutului poporului român. Gândul său nu s-a despărțit însă nici un moment de istoriologia al cărei plan îl atrăgea neconținut și căreia – depășind sinteza din 1926, ca și unele concepții pe baza căreia a fost scrisă aceasta – intenționa să-și dedice ultimii ani ai vieții. Stăpân pe „munți de note”, pe o documentare și pe o experiență istorică unică în analele primei jumătăți a secolului nostru, N. Iorga, ajuns în pragul vârstei de 70 de ani, a început în 1939 scrierea *Istoriologiei umane*.

Vuietul lumii provocat de politica și războiul dezlănțuit de fascismul german – politică pe care N. Iorga prin nenumărate articole și studii, a combătut-o cu o neobosită energie - l-a împiedicat însă să se consacre în întregime acestei uriașe întreprinderi din care, până în momentul morții sale, n-a izbutit să scrie decât prefața și primul volum.

„Istoriologia”, după mărturisirile din prefață, n-ar fi fost numai o nouă istorie a civilizației, a umanității, ci, în același timp, și realizarea unei înalte forme literare. „De la Ranke și Michelet încoace – mărturisea N. Iorga – cele mai mari opere istorice au în ele și poezia simțirii și poezia stilului. Felul acesta de înfățișare a rezultatelor cercetării e, de altminteri, o necesitate. Pentru a prinde adevărurile istorice, adăuga dânsul, se cere tot ce cunoștința adâncă a limbii, tot ce fantezia creatoare de definiții poate găsi mai delicat și mai fin. A vorbi despre oamenii și lucrurile trecutului în vocabularul curent e a greși de la un capăt la altul. Aș fi vrut din partea mea – afirma în încheiere – să am mai mult talent «poetic» pentru a fi mai aproape de adevăr.”

Moartea lui N. Iorga a răpit astfel istoriografiei române posibilitatea de a oferi umanității impunătorul monument pe care marele învățat îl concepușe.

Prin amplexarea erudiției, prin tendința sa permanentă de înnoire și aprofundare a cercetărilor istorice, prin largul său umanism și prin creațiile sale, N. Iorga s-a impus și va rămâne ca unul din cei mai valoroși istorici ai lumii.

Contemporanul, nr. 48, 26 noiembrie 1965, p. 8

Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor

Vorbind în anul 1863 despre condițiile și modalitățile prin care s-a proclamat Unirea Principatelor – unire pe care unii demagogi voiau să o înfățișeze ca operă a ingeniozității și a activității lor sau a unor grupări politice conduse de dânsii, Mihail Kogălniceanu, un luptător cu merite într-adevăr incontestabile în realizarea patrioticului act, a înțeles să reteze fără menajamente și fără acțiune, orice împănare și orice supralicitare în această direcție. „*Unirea, domnilor* – a afirmat cu modestie și gravitate marele orator – *eu nu Recunosc nimănuî dreptul să zică că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: unirea e actul energic al întregii națiuni române.*”

Făcând această categorică afirmație, care restituie poporului român una din cele mai falnice cuceriri ale sale, Kogălniceanu nu se gândea însă numai la națiunea cuprinsă în hotarele statului român de atunci, ci, așa cum arătase în atâtea rânduri, la națiunea română de pe ambele versante ale Carpaților, sau, după expresia sa favorită, din „tustrele provincii a vechii Dacii”.

Munteni, moldoveni și transilvăneni, cu toate sub-ramificațiile lor regionale, au contribuit astfel deopotrivă la realizarea actului din 1859, tot așa cum, sub semnul aceleiași solidarități active, se vor găsi alături și în lupta pentru desăvârșirea unității naționale care va culmina, în 1918, prin hotărârile adunării de la Alba Iulia.

Ambele evenimente au fost precedate de o îndelungată pregătire cultural-politică, având la bază conștiința originii comune, evidența unității teritoriale, identitatea de limbă și civilizație, legăturile economice neîntrerupte și neconținătoare de popor românesc de pe o parte pe alta a munților din mijloc. „A fost de secole – cum spunea M. Kogălniceanu – o mișcare continuă de români între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune n-a fost întreruptă. Ideea română pururea i-a însuflețit pe acei ce veneau la noi și pe cei ce mergeau la ei... Oameni de biserică, – sublinia Kogălniceanu – oameni de sabie, oameni de carte au venit mereu de peste Carpați să întărească Statele române de la Dunăre... apărând și dezvoltând naționalitatea română, apărând românismul.”¹

Alături de oamenii de carte, N. Iorga adăuga și pe reprezentanții vieții economice, îndeosebi pe negustori, arătând că n-a existat niciodată „un comerț ardelean în marginile singure ale Ardealului”, fiindcă avuțiile Transilvaniei s-au

¹ M. Kogălniceanu, *Interpelațiune privitoare la expunerea Românilor de peste Carpați*, București, 1886.

valorificat întotdeauna „prin Țara Românească care i-a creat prosperitatea și siguranța pentru toate națiunile”².

Unirea din 1859, ca și completarea ei firească din 1918, n-a fost astfel decât încheierea unui vechi proces istoric cu adânci și puternice rădăcini populare, în desfășurarea căruia s-au contopit în mod armonios toate elementele materiale și spirituale ale teritoriului și ale națiunii române.

În acest proces, pe cât de adânc tot pe atât și de amplu, cuprinzând toate compartimentele vieții naționale, intelectualii români din Transilvania s-au impus îndeosebi prin contribuția lor culturală – contribuție cu un puternic substrat social-politic – și printr-un militantism patriotic de cea mai entuziastă și mai robustă speță.

Întâii lor reprezentanți în lupta pentru formarea ideologiei patriotice și a susținerii principiului unității naționale au fost corifeii „Școlii Ardelene”, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, care, depășind constatările și pozițiile cronicarilor moldoveni și munteni, au făcut din cărțile lor de istorie și gramatică privitoare la originea, limba și continuitatea poporului român în Dacia, o puternică pledoarie pentru unitatea și libertatea națională. Trecând peste despărțirile geografice ale cronicarilor, marii erudiți de peste munți au îmbrățișat viața românească în totalitatea ei, conceptul lor de patrie suprapunându-se Daciei și limitelor limbii române. Ecoul operelor lor, indiferent de exagerările spre care au alunecat, a fost imens și fecund. În 1843, în strălucitul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* de la Iași, M. Kogălniceanu, la care ne întoarcem iarăși, înfățișa prin cuvintele următoare rolul național al autorului *Istoriei pentru începutul romanilor în Dacia*: Petru Maior – afirma istoricul moldovean — de fericită aducere aminte... ca un nou Moisi a deșteptat duhul național și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”³. Ion Heliade Rădulescu considera și el pe Gheorghe Șincai ca „unul dintre cei mai mari români, martir al românismului”⁴.

După corifeii care trecuseră Carpații numai prin cărțile lor, veni apoi rândul marii pleiade de dascăli transilvăneni, o bună parte din ei „doctori” de la universitățile din Roma, Viena și Buda, oare, nevoind a accepta rigorile eclesiastice și a se supune chingilor habsburgice, au părăsit Transilvania pentru a-și pune cunoștințele și energia în serviciul Moldovei și al Țării Românești. Cu o mai variată pregătire științifică, unii dintre ei având studii de matematică, inginerie, medicină, fizică și chimie, dar cu același avânt patriotic, profesori ca George Lazăr, Vasile Popp, Aron Florian, Eftimie Murgu, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian, Iosif Genilie, Gavril Munteanu și atâția alții, și-au consacrat întreaga

² N. Iorga, comemorarea unirii ardealului și rostul istoric al unirii, Vălenii de Munte, 1933, p. 14.

³ M. Kogălniceanu, Opere, I, Buc, 1946, p. 646, ediția A. Oțetea.

⁴ A. Paplu-Ilarian, Viața, oprele și ideile lui Georgiu Șincai, Buc, 1869, p. 62.

putere de muncă ridicării culturale a Principatelor, având convingerea că prin aceasta servesc interesele întregului popor român și că prin opera lor se cimentează unitatea culturală impusă de unitatea limbii.

Așezarea și activitatea desfășurată de ei în cele două Principate au determinat un puternic reviriment cultural și patriotic, izbutind, împreună cu elementele autohtone, să creeze un mare curent de afirmare socială și națională care va fecunda întreaga istorie românească a secolului al XIX-lea, și îndeosebi cele două evenimente decisive de la mijlocul său: *Revoluția din 1848 și Unirea din 1859*. Prin lecțiile de inginerie ale lui George Lazăr făcute în limba română, prin manualul lui Aron Florian de la 1835 *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, prin *Dizertația asupra tipografiilor românești* alcătuită de Vasile Popp (1838), care este cea dintâi bibliografie generală a culturii românești, și prin numeroasele scrieri didactice, filosofice, istorice și geografice ale lui August Treboniu Laurian și Iosif Genilie, profesori la „Sf. Sava”, pentru a le aminti doar pe acestea, a fost servită nu numai școala și cultura românească, ci însăși ideea unității și solidarității naționale, în fiecare din paginile acestora aflându-se un strop de credință patriotică și o floare cu puternic parfum românesc.

Cât de departe mergeau acești dascăli cu patriotismul și cu dragostea lor pentru toate provinciile românești și cât de clar întrezăreau ei realizarea unității naționale, s-a putut vedea în mod concludent în 1838, când, din elanul lor, avea să apară la București, sub conducerea lui Aron Florian și a lui G. Hill, cel dintâi cotidian românesc intitulat semnificativ și demonstrativ: *România*.

El se adresa „*către toți care vorbesc și citesc limba ei; atât aici în patria sa, cât și în țările vecine cu care este înclinată... numele său fiind o dovadă de duhul ce o însuflețește*”.

„România” lui Aron Florian de la 1838 a precedat toate „Româniile” și „Daciile” care vor apărea apoi tot mai insistent în anii următori, servind, cu mijloace din ce în ce mai viguroase, același scop de cunoaștere și înfrățire între românii de pretutindeni.

Două dintre ele, *Dacia literară* 1840 și *Magazinul istoric pentru Dacia* 1845, legate de numele lui M. Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu și A. Treboniu Laurian, strângând în jurul lor colaboratori atât din Moldova, cât și din Țara Românească și Transilvania, au reprezentat etape hotărâtoare în dezvoltarea literaturii, a scrierilor istorice și a ideologiei naționale. Datorită profesorilor transilvăneni de la Iași și București, aceste periodice au pătruns nu numai în principalele orașe culturale românești de peste Carpați – Brașovul, Blajul, Sibiuul – ci chiar și în cele mai îndepărtate colțuri ale Banatului, Crișanei și Maramureșului. Dintr-o recentă monografie asupra „Preparandiei” de la Arad aflăm că „Magazinul” lui Bălcescu avea la Arad în anul 1845 un număr de 24 de abonați⁵.

Cea mai puternică și mai durabilă acțiune publicistică desfășurată sub

⁵ V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țârcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 63–64.

stindardul unității naționale, anterioară Revoluției de la 1848, a fost însă acțiunea lui Barițiu, redactorul *Gazetei de Transilvania* și al *Foii pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov. În foile sale, care se răspândeau în Moldova și Țara Românească în sute de exemplare, s-a publicat direct, sau prin reproducerea din periodicele transcarpatice tot ce s-a creat mai de seamă în literatura română în deceniul premergător revoluției. Amintim câteva din marile titluri: *Alexandru Lăpușeanu* de C. Negruzzi; *Umbra lui Mircea la Cozia* și *Boul și vițelul* de Grigore Alexandrescu; poeziile sociale ale lui Bolliac, *Puterea armată și arta militară la români* de N. Bălcescu; *Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională* a lui M. Kogălniceanu; *Mihnea și baba* și *Ultima noapte a lui Mihai cel Mare* de D. Bolintineanu; *Altarul mănăstirii Putna* și *Deșteptarea României* de Vasile Alecsandri etc.

Alături de creațiile literare apar și foile lui Barițiu și articolele și corespondențele politice neîngăduite la București și Iași de cenzura domniilor regulamentare, combatându-se puternic amestecul țarist în viața politică a Principatelor ca și pozițiile conservatoare ale marii boierimi.

Cu aceeași atenție se reproduc în periodicele lui Heliade, ale lui Asachi și în „Dacia” lui Kogălniceanu articolele pedagogice și istorice ale lui Barițiu, studiile despre limbă ale lui Cipariu și ale lui Vasile Popp, precum și alte contribuții.

Călătoriile lui Barițiu la București din 1836 – însoțit de Cipariu – și 1845, tot așa ca și ale lui Heliade, Bălcescu și Bolintineanu la Brașov în 1844, strâng și mai mult legăturile dintre – scriitorii români militanți și creează o atmosferă favorabilă unor acțiuni comune politice și literare. Mișcarea lui Câmpineanu din 1838, ca și complotul lui Mitică Filipescu din 1840, la care aderase și N. Bălcescu și Eftimie Murgu, se baza în Transilvania pe concursul lui Barițiu și al prietenilor⁶. În 1846, atât Barițiu cât și Cipariu și Paul Vasici devin membri ai *Asociației literare* din București, înființată de Heliade, care urmărea aceleași scopuri politice revoluționare ca și tainica *Frăția*. În primăvara anului 1848 Barițiu era astfel destul de bine informat asupra spiritului patriotic ce domnea în Principate ca și asupra ideilor conducătorilor mișcării naționale, când afirma în „Gazeta Transilvaniei” (17 mai) că „soarta națiunii române se va decide la București și Iași și nicidecum la Cluj și Budapesta”. Această convingere nu era numai a lui Barițiu, ci și a tuturor transilvănenilor emigrați în Principate și ea i-a făcut ca la 1848 să îmbrățișeze cu toții cauza revoluției. Anul revoluționar 1848 a fost, de altfel, un puternic prilej pentru toți patrioții români de a-și manifesta încrederea în eficacitatea principiului unității naționale și de a sublinia necesitatea înfăptuirii ei. Cele două mari poezii revoluționare ale epocii – *Deșteptarea României* a lui Vasile Alecsandri și *Deșteaptă-te, române!* a lui Andrei Mureșanu nu se adresează numai unei provincii

⁶ Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 331; I. C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840-1843*, Buc., 1912, p. 82-83.

românești, ci amândouă își îndreaptă chemările către românii de pretutindeni.

Pe baricadele revoluțiilor de la Iași, București și Blaj se întâlnesc în aceeași strânsă frăție moldoveni, munteni și transilvăneni. Profesorii transilvăneni din Principate – Aron Florian, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian, Ion Axente Sever, Ion Codru Drăgușanu, Constantin Romanu-Vivu – aderenți entuziaști ai revoluției, văd în aceasta începutul acțiunii pentru realizarea unității naționale. Gândul lor era însuși gândul poporului român din Transilvania care, după relatările lui Bălcescu, la 3/15 1848, în marea adunare de pe Câmpia Libertății, striga celor ce-i vorbeau de unirea cu Ungaria: *Noi vrem să ne unim cu Țara! Făcând legătura între chemările poezilor din cele două poezii amintite mai sus și între strigările poporului de la Blaj, N. Bălcescu adaugă cu o concludentă îndreptățire: „Numai poezii și poporul citiră și destăinuiră atunci ceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: Mântuirea de orice domnie străină prin unitatea națională”*⁷.

Strigarea aceasta nu exprima însă numai voința unei adunări ci, după formularea ei, ea a devenit aspirația politică a tuturor satelor transilvănene. Cercetătorii epocii au găsit documente care arată că la Lechința de Mureș „întreg satul spunea că nu le trebuie unirea cu altă țară, întrucât ei se unesc cu Moldova și Țara Românească”, iar la Ighiș (Târnava Mare) unul din țăranii întorși de la Blaj a vorbit consătenilor săi cu atâta însuflețire despre desființarea iobăgiei și unirea cu românii de peste Carpați încât a provocat o manifestație care a îngrijorat puternic autoritățile⁸. Cu o concludentă motivare economică vorbea despre aceste tendințe și Ion Ionescu de la Brad prezent și el la adunarea de la Blaj, care într-o scrisoare către Al. G. Goleseu mărturisea la 14/26 februarie 1849: „Idea de a se uni toți românii o am găsit foarte răspândită chiar între popor; el vede foloasele Unirii în ridicarea vămilor dintre Banat, Ardeal și Principate.”⁹

În anii următori revoluției, prin stabilirea la Iași și București a unora din cele mai proeminente figuri revoluționare transilvănene, în frunte cu însuși Simion Bărnuțiu, marele orator de la Blaj, și cu Al. Papiu-Ilarian, legăturile între intelectualii din Transilvania și cei din Principate se întăresc și mai mult, iar unirea între toți frații răzlețiți primește noi impulsuri și susțineri.

Îndată după cunoașterea obiectivelor conferințelor de la Constantinopol și Viena, convocate pentru a se pune capăt războiului din Crimeia „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov scria cu toată hotărârea că „*Principatelor li se cuvine și le trebuie înăuntrul o neatârnată cu totul suverană, proprie, națională a lor... și să se unească într-un singur stat românesc*” (7 mai 1855). Anunțând apariția foii lui M. Kogălniceanu, *Steaua Dunării*, gazeta brașoveană găsește nimerit, pentru a înlătura bănuielile cenzurii, să arate că noua publicație „se declară pe sine a fi jurnalul Principatelor, care zice că *ar fi politica seculară a românilor*” (12 oct.

⁷ N. Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, Opere I, 1953.

⁸ Cornelia C. Bodea, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Buc., 1959, p. 128.

⁹ *Op. cit.*, p. 128.

1855). Peste câteva luni, în preajma Congresului de la Paris, „Gazeta” revenea asupra acestei chestiuni și releva „dorința cea mai de pe urmă a tuturor valahilor și moldovenilor... ca într-o unire să formeze un stat neatârnat” (19 ianuarie 1856). Îndată după congres „Telegraful român” de la Sibiu scria și el cu aceeași însuflețire despre lupta pentru „împreunarea Principatelor” care a ajuns să fie „cuvântul de parolă al moldovenilor”, relatând că „în toate orașele se țin adunări și se scriu protocoale numite acte naționale”. La Tecuci, relatea ziarul sibian, s-a arătat că „împreunarea amândor principaturi” este „singura mântuire a țerei”, iar Galațiul „a doua cetate a Moldovei pofteste cu dor împreunarea în interesul comerțului său”. Despre Focșani, oraș locuit atât de populație moldoveană, cât și munteană, „Telegraful român” anunța că începe a se numi cu mândrie „Cetatea românească” (4 iulie 1856). Ziarul relevă de asemenea și apariția broșurii unioniste a lui N. Scriban prin care se cerea „împreunarea și numai împreunarea sub orice condiții”.

Lucrările Adunărilor ad-hoc au fost urmărite cu emoție și interes nu numai de către redacțiile publicațiilor transilvănene, dar și de către fruntașii politici care le doreau cât mai grabnic încheiate prin proclamarea Unirii, pentru înfăptuirea căreia, spre a pune Marile puteri în fața unui fapt împlinit, ofereau chiar și anumite soluții practice. La 12/24 septembrie 1857, de la Viena, Dionisie Pop Marțian îi scria generalului Magheru, amintindu-i totodată că „sunt nouă ani de când – de la 1848 – identitatea principiilor a format o ligă între toți adevărații patrioți ai vastului pământ românesc”, că „părerea” sa ar fi ca, imediat după adoptarea hotărârilor de unire, cele două adunări să se întrunească la Focșani pentru că „principiul exprimat să-l facă faptă”, să pretindă independența Principatelor și scoaterea lor de sub suzeranitatea Turciei¹⁰.

Din Documentele inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859 publicate de Mihai Popescu, în 1929, se constata de altfel că în această perioadă se ivesc în Transilvania numeroase și intense agitații care produc multă neliniște la Viena, rapoartele autorităților transilvănene arătând că lupta pentru unire ce se desfășoară peste Carpați are o puternică influență asupra populației din această provincie. Unirea Principatelor, se sublinia în aceste rapoarte, pune în primejdie imperiul austriac nu numai prin consecințele sale strategice ci și prin inevitabilele repercusiuni asupra regimului social habsburgic. Într-un raport trimis de la Orăștie, la 31 martie 1858, de către șeful serviciului administrativ local, Thiemann, se pune în mod categoric însăși problema Unirii Transilvaniei cu principatele de peste munți, pentru a se forma o Dacoromanie. „Principatele Moldova și Țara Românească – se arăta în raport – nu pot exista fără Transilvania. Cine vrea să stăpânească Principatele – conchiderea raportul – trebuie înainte de toate să cucerească Transilvania” (p. 239–240).

Viitorul avea să confirme într-adevăr că autorul raportului de la Orăștie a

¹⁰ Cornelia C. Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, III, 1963, p. 318–319.

avut o remarcabilă intuiție politică și că era bine informat asupra intențiilor patrioților români.

Și mai clar vor ieși la iveală aceste tendințe, după alegerea lui Cuza de la 5 și 24 ianuarie 1859. Entuziasmul cu care ziarele transilvănene, deși cu o anumită precauție, au relatat evenimentele din cele două capitale transcarpatine, era mai mult decât semnificativ. „Telegraful român” anunțând că „unioniștii au învins” nu uita să sublinieze, „voioșia poporului” și marele său aport la alegerea noului domnitor, salvele de tunuri trase în cinstea sa și impresionanta paradă militară de la Iași (15 ianuarie 1859), iar „Gazeta” publica o amplă biografie a lui Cuza însoțită de o mare fotografie (15 ianuarie 1859).

În legătură cu alegerea de la Iași, ziarul brașovean consacră câteva rânduri și discursului rostit de Kogălniceanu, arătând că acesta a fost „atât de atingător, încât se văzură toți ochii plini de lacrimi”.

Asupra alegerii de la București a apărut un însuflețit reportaj în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, remarcându-se unanimitatea obținută, participația maselor, strigătele lor „Cuza, Cuza, Unire, Unire” pentru a încheia cu această entuziastă concluzie: „*Dumnezeule, ce popor este poporul român! Când se inspiră de vreo idee, când are o bănuială, uită toate interesele private și se consacră numai pentru triumful cauzei comune*” (25 februarie 1859).

Cercetătorii mai noi asupra acestei chestiuni¹¹ arată că entuziasmul românilor pentru Unirea Principatelor a găsit ecou chiar și în unele publicații progresiste maghiare și germane (săsești). Săptămânalul *Kolozsvári Közlöny* (Monitorul din Cluj) scria încă din 1856, că „*toate nădejtile românilor cu privire la dezvoltarea unei națiuni române viabile au la bază ideea unirii celor două Principate*” (15 mai 1856). După îndoita alegere a lui Cuza, jurnalul clujean arăta că actul Unirii e „o demonstrație care face cinste poporului român”, fiind „o victorie rar întâlnită în istorie” (27 februarie 1859). O altă publicație maghiară de la Cluj, *Magyar Futár* (Curierul maghiar), elogia după alegerea lui Cuza, „exemplul atât de minunat” al poporului român, care a obținut prin unire „garanția temeinică a unui viitor fericit” (10 februarie 1859). *Kronstädter Zeitung*, ziarul sașilor din Brașov, scria și el după alegerea lui Cuza că „*de 200 de ani poporul român n-a fost așa de fericit*” (5 martie 1859).

Entuziasmul românilor transilvăneni pentru Alexandru Ioan Cuza, ca și încrederea lor în patriotismul și înțelepciunea sa nu erau de altfel fără temei, fiindcă, îndată după urcarea pe tronul Principatelor, noul domn a luat cu privire la Transilvania o atitudine clară și fermă. Unul din agenții lui Kossuth la București din această perioadă – colonelul polonez Zlinski – raporta conducătorului revoluției maghiare, care urmărea o înțelegere cu Domnul românilor, următoarea constatare: „Nu vă încredeți în Cuza, *el are ochii îndreptați asupra Transilvaniei și Banatului*. Recent, adăuga agentul, el a declarat din nou în fața consulului francez Place și a

¹¹ Șt. Pascu, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, Buc, 1959, p. 451–466.

consulului italian Sitrolio, că *el ca prinț român nu va renunța niciodată la Transilvania*.¹² Aceste sentimente, cunoscute de toți luptătorii pentru unire, îl determinau pe Al. Papiu-Ilarian să scrie că „românii din Transilvania în situația actuală nu privesc decât înspre Principate”, „*de aici așteaptă eliberarea și mântuirea*” lor. Dragostea transilvănenilor pentru Domnul Unirii, sublinia Papiu, este chiar mai mare decât a românilor din Principate, fiindcă în Transilvania „bărbați și femei, bătrâni și tineri, *toți ar fi gata să moară pentru Domnul Cuza*”. Prin *Memorandul* adresat domnitorului României la începutul anului 1860, Papiu îi cerea acestuia, ajutat de geniul națiunii române... să fie executorul fericit al planului lui Mihai Viteazul, al celui mai mare domn român care a existat vreodată”, punându-i la dispoziție un vast material documentar cu privire la necesitatea și posibilitatea desăvârșirii unității naționale¹³.

Transilvănenii au fost alături de Cuza, de inițiativele și realizările sale nu numai prin manifestarea acestor sentimente, ci și prin contribuția concretă adusă la realizarea planurilor sale politice, economice și culturale. Recentele sărbătoriri ale centenarului Universităților din Iași (1960) și București (1964) au subliniat îndeajuns – pentru a nu mai fi nevoie să insistăm – contribuția lui Simion Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, Aron Florian și a lui A. Tr. Laurian la înființarea acestora, precum și efortul lor de a li se da o fermă direcție științifică și națională. Din guvernul lui M. Kogălniceanu, din 1863–1864, prin care s-a înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești a făcut parte și transilvăneanul Al. Papiu-Ilarian, el, în calitate de ministru al Justiției, fiind autorul proiectului de lege și al decretului respectiv.

Când, doborât de boală, Simion Bărnuțiu s-a reîntors în primăvara anului 1864 în Transilvania, ei a făcut drumul de la Iași la Bocșa Română, răposând în valea Almașului (28 mai), într-o trăsură oferită personal de către bunul domnitor, care nu și-a precupețit niciodată elogiile și atențiile față de marele exponent al Revoluției transilvănene de la 1848.

M. Kogălniceanu, pentru a ne întoarce și în încheiere la dânsul, avea deci o evidentă dreptate când afirma că actul energic al Unirii aparține întregii națiuni care, prin toți fiii ei din „tustrele provincii a vechii Dacii”, s-a pronunțat în mod entuziast pentru Unirea de la 1859.

Înfăptuitor, prin voința poporului, al Unirii din 1859, Cuza a fost unul din marii precursori ai Unirii din 1918.

Viața românească, nr. 1, ianuarie 1966, p. 24–30

¹² Iancsó B., *Erdély és a magyaromon aspirációk*, Budapesta, 1918, p. 87.

¹³ Al. Papiu-Ilarian, *Memoriu inedit prezentat principelui Alexandru Cuza* în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, Buc. I, 1883, vol. I, p. 133; vezi și I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, ibidem, 1941, III, p. 255-263.

Participări transilvănene

Conștiința originii comune a poporului român și a continuității sale neîntrerupte pe teritoriul vechii Dacii a constituit, pe plan istoriografic, o stăruitoare preocupare a principalilor cronicari români, începând de la Nicolae Olahul (sec. XVI) și până la Dimitrie Cantemir, a cărui operă marchează începuturile istoriei științifice.

Cei dinții istorici români care au studiat în mod amplu, de la origini și până în secolul al XVIII-lea viața poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, concepând-o în mod unitar și subliniind cu vigoare elementele unității naționale, au fost istoricii transilvăneni, și îndeosebi Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu. Scrierile lor, străbătute de un puternic spirit militant și de un robust patriotism, au avut un adânc ecou național nu numai în Transilvania, ci și în Moldova și Țara Românească. Înseși exagerările latinizante ale „Școlii Ardelene” n-au făcut decât să dea un mai mare avânt cercetărilor științifice cu privire la istoria și limba românească, restabilindu-se astfel adevărurile istorice și filologice.

Vorbind în 1843 despre contribuția lui Petru Maior la formarea conștiinței patriotice a românilor, Mihail Kogălniceanu afirma: „Petru Maior, de fericită aducere aminte, prin cartea sa despre *Începutul românilor în Dacia* publicată pentru întâiași dată la anul 1812, ca un nou Moisi a deșteptat duhul național... și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”.

Cuvinte tot atât de înflăcărâte avea să rostească mai târziu Ion Heliade Rădulescu în legătură cu opera și cu patriotismul lui Gheorghe Șincai, considerat de el ca „unul din cei mai mari români”. Un rol asemănător în fortificarea conștiinței patriotice și a luptei pentru afirmarea limbii, a culturii și a unității naționale l-au jucat în Principate la începutul secolului al XIX-lea dascălii veniți din Transilvania, în frunte cu Gheorghe Lazăr, pe urmele căruia s-au avântat apoi Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Ion Maiorescu, Al. Papiu-Ilarian, Simion Bărnuțiu și atâția alții. Prin lecțiile de la școlile la care au predat, prin manualele de istorie și geografie, prin studiile istorice și lingvistice și prin publicațiile înființate de ei, dascălii transilvăneni au susținut cu neobosită energie principiul unității culturale a poporului român și au adus o bogată contribuție la formarea conștiinței naționale.

Una dintre cele mai remarcabile tribune pentru afirmarea acestei conștiințe a fost ziarul „România”, cel dintâi cotidian apărut în limba română, înființat în 1838 la București de către profesorul transilvănean Aaron Florian.

Conștiinți de marea ei importanță socială și națională, oamenii de cultură transilvăneni din Principate au îmbrățișat în 1848 cu însuflețire Revoluția de aici, aceasta fiind pentru ei semnalul eliberării și a populației din Transilvania.

Aceleași sentimente frățești le-au dovedit și românii din Moldova și Țara Românească la marea adunare revoluționară de pe Câmpia Libertății de la Blaj, din 3/15 mai 1848, fiind prezenți nu numai conducătorii populației din Transilvania, ci și unii din cei mai remarcabili reprezentanți ai Principatelor transcarpatine în frunte cu Alecu Russo, autorul *Cântării României*, cu Ion Ionescu de la Brad și cu George Sion. Alte centre transilvănene cunosc în acest timp prezența lui Vasile Alecsandri, care scrie la Brașov *Hora Ardealului*, a lui Costache Negri și a lui Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn al României unite. Peste câteva luni va trece în Transilvania și Nicolae Bălcescu.

La Blaj, ca răspuns la hotărârea guvernului maghiar de a uni Transilvania cu Ungaria, au auzit revoluționarii din Principate marea strigare a țărânimii transilvănene: „*Noi vrem să ne unim cu Țara!*.”

Această strigare, înregistrată cu atâta bucurie de N. Bălcescu, nu izbucnea numai dintr-un puternic sentiment patriotic, ci și dintr-o adâncă necesitate economică. „Idea de a se uni toți românii – scria la 14/26 februarie 1849 Ion Ionescu de la Brad lui A.G. Golescu – o am găsit foarte răspândită chiar între popor: ei în ridicarea vămilor dintre Banat, Ardeal și Principate vede foloasele materiale ale Unirii”¹⁴.

Prin legăturile stabilite între transilvăneni, moldoveni și munteni, la începutul secolului al XIX-lea – legături la a căror dezvoltare a contribuit și apariția foilor lui Barițiu de la Brașov (*Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*), a *Daciei literare* înființate de M. Kogălniceanu și a *Magazinului istoric pentru Dacia* întemeiat de N. Bălcescu și A.T. Laurian – și prin consolidarea lor, s-au pus bazele acelei solidarități naționale care își va da roadele în perioada luptelor pentru Unirea Principatelor.

În această unire, românii din Transilvania nu au văzut decât o etapă a Unirii celei mari, care, în 1918 avea să cuprindă pe toți românii între aceleași granițe.

Ziarele transilvănene din anii 1854–1859 – *Telegraful român* de la Sibiu, *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov – au înregistrat, în limitele permise de cenzura austriacă și, uneori, cu înșelarea acesteia, întreaga frământare din cele două Principate, subliniind îndeosebi aportul maselor populare și lupta îndârjită a fruntașilor unioniști.

Telegraful român din 4 iulie 1856, relatând despre întrunirile patriotice organizate în diferite orașe din Moldova, arăta că în „*adunarea de popor de la Tecuci s-a pronunțat împreunarea ambelor principate ca singura mântuire a țării*”. Aceleași informații se dau și despre adunarea de la Galați care „*în interesul*

¹⁴ Cornelia C. Bodea: *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în „Studii privind Unirea Principatelor”. Buc., 1959, pag. 128.

comerțului său pofteste cu dor împreunarea”.

În legătură cu lupta pentru unire *Telegraful român* nu uită să amintească și de revendicările deputaților țărani, publicând la 16 ianuarie 1858 intervenția lui Moș Ion Roată în Divanul ad-hoc pentru a se pune capăt asupririi țăranilor.

Gazeta de Transilvania, anunțând transilvănenilor apariția publicației lui Kogălniceanu *Steaua Dunării*, găsește și ea prilejul de a arăta la 12 iunie 1855 că noua foaie urmează a fi „jurnalul Unirii Principatelor”, care constituia „politica seculară a românilor”. La 15 ianuarie 1859, neputând spune mai mult, *Telegraful român* anunță că unioniștii au învins. În ambele ziare se publică apoi numeroase informații și comentarii asupra alegerii lui Alexandru Ioan Cuza, arătând cu stăruință că alegerea sa se datorește dragostei și voinței neînfrânte a poporului.

Foaia pentru minte..., relatând alegerea lui Cuza de la 24 ianuarie 1859, arată că vestindu-se rezultatul alegerii, „poporul se aruncă în curtea mitropoliei cu miile, strângând: *Cuza domn, ura Cuza!*”

Mai mult decât se putea destăinui prin presă, românii din Transilvania, dornici de a se „uni cu Țara”, și-au manifestat însă marea bucurie a Unirii Principatelor în intimitatea familiilor și a adunărilor restrânse, având ferma convingere că alegerea lui Cuza însemnează începutul unei noi ere în istoria poporului român – eră care va aduce atât desființarea iobăgiei din România, cât și o nouă fază în lupta începută pentru realizarea unității statale a tuturor românilor.

Viața economică, nr. 1, 7 ianuarie 1966, p. 9

Ecourile alegerii din 5 ianuarie 1859

Alegerea ca domn a lui Cuza, la 5/17 ianuarie, a provocat, cum era și firesc, puternice ecouri atât în presa română, cât și în cea străină, și a constituit obiectul unei serioase atenții din partea consulilor marilor puteri acreditați pe lângă guvernele de la Iași și București, care aveau misiunea de a supraveghea alegerea domnilor din ambele Principate.

Întâiul ecou al alegerii lui Cuza îl aflăm în ziarul *Românul* din București, al cărui director era C.A. Rosetti și care, în numărul său din 6/18 ianuarie, închină un entuziast editorial evenimentului săvârșit în capitala Moldovei. Desprindem din acest editorial salutul fierbinte al unioniștilor din București adresat noului domn. „Colegiul electoral din București – se arată în editorial – au însărcinat ieri seară pe comitetul electoral a saluta pe prințul Alexandru Cuza din partea alegătorilor de aici prin depeșă electrică, ceea ce s-a și făcut astăzi. *Fie-ne iertat și nouă* – adăuga în încheiere „*Românul*” – în numele presei celei libere, a striga să trăiască prințul Alexandru”.

Entuziasmul și unanimitatea cu care s-a făcut alegerea lui Cuza, ca și

satisfacția cu care aceasta a fost primită la București, au provocat o neplăcută surpriză în sânul cabinetului de la Viena, cancelarul von Schonenstein dându-și seama că prin această alegere s-a deschis drumul domnului Moldovei și către tronul Țării Românești. „Cuza a fost ales la Iași – telegrafia el ambasadorului austriac de la Paris – *va fi ales și la București*”. Eder, consulul Austriei la București, în raportul său de la 8/20 ianuarie, informa de altfel pe cancelar că alegerea lui Cuza a produs în Muntenia o mare impresie”.

Primul ziar din străinătate care a anunțat alegerea de la 5/17 ianuarie a fost, după relatările Gazetei *Transilvaniei* de la Brașov, cotidianul *Ostdeutsche Post* din Viena, care a primit știrea prin agenția telegrafică de la Iași. În gazeta brașoveană, evenimentul a fost înregistrat la 8/20 ianuarie, iar la 15/27 ianuarie se publica o biografie detaliată a lui Cuza împreună cu o mare fotografie a sa. La 17/29 ianuarie, apare în *Gazeta Transilvaniei* un amplu reportaj asupra alegerii, subliniindu-se importanța contribuției maselor și înalta semnificație a discursului rostit de Kogălniceanu după depunerea jurământului de către domnul nou-ales. Discursul, se arată în reportaj, a fost „atât de atingător, încât se văzură toți ochii plini de lacrimi”. La Sibiu, vestea a fost răspândită de ziarul *Telegraful român*, care anunța la 15/27 ianuarie că „umanistii au învins”, iar peste două zile, într-o dare de seamă, remarca „voioșia” poporului de la Iași, salvele de tunuri, parada militară și iluminăția făcută în cinstea noului ales.

Dar dacă ziarele românești din Transilvania, datorită cenzurii la care erau supuse, au fost silite să se manifeste cu oarecare prudență, deși nu cu mai puțină bucurie, cele de la București în schimb, în frunte cu *Românul*, și-au deschis larg coloanele pentru comentarea evenimentului de la 5/17 ianuarie, subliniindu-i fără rezerve marea semnificație politică și națională. Cunoașterea rezultatului alegerii de la Iași, coincidea, de altfel, în Muntenia, cu zilele în care aveau să se facă alegerile pentru adunarea electivă a celui de-al doilea principat românesc.

Fixate pentru zilele de 8/20 și 12/24 ianuarie, aceste alegeri au fost profund influențate de biruința lui Cuza. Ingerințele guvernului, care au mers până la ștergerea din listele electorale a unor importante personalități politice ca, Vasile Boerescu, Cezar Bolliac și C.A. Rosetti, n-au putut împiedica populația capitalei de a alege ca deputați numai pe candidații Partidului Național – Nicolae Golescu, C.A. Rosetti și V. Boerescu – în timp ce caimacamul Ioan Filipescu a căzut în mod rușinos. În articolul *Trecut și viitor* publicat la 8/20 ianuarie, *Românul* arată că lupta care se dă acum în Țara Românească este „lupta între cei care vor să menție trecutul și între cei care vor transformarea societății”.

O importantă manifestație pentru Alexandru Ioan Cuza și pentru Unire a fost provocată în capitala munteană de trecerea prin acest oraș, la 14/26 ianuarie, a delegației moldovene trimise la Constantinopol pentru a comunica guvernului otoman rezultatul alegerii de la Iași. Formată din C. Negri, N. Catargiu și colonelul Marichi, delegația a fost reținută la București timp de 4 zile și sărbătorită, la 16/28 ianuarie, printr-un impunător banchet. În discursurile rostite cu acest prilej de către fostul caimacam C. Cantacuzino și de către poetul George Sion s-au elogiat înaltele calități ale lui Cuza și s-a subliniat marea importanță a Unirii. „Ne este peste

putință – scria *Românul* la 17/29 ianuarie – a da cititorilor noștri o idee despre sincera și frumoasa veselie ce domnea în toate inimile și pe toate fețele. Tot ce putem zice – afirma în continuare *Românul* – este că *am fi dorit să fi fost de față agenții acelor Puteri care au arătat că se îndoiesc despre dorința Principatelor de a se contopi unul cu altul, căci ar fi avut ieri dovada cea mai pipăită că nici o putere omenească nu va mai putea, în viitor, despărți «ceea ce e unit pentru eternitate»”.*

Unii istorici și memorialiști au văzut, în consfăturile care au avut loc în aceste zile între delegații moldoveni și unioniștii munteni, însuși momentul stabilirii înțelegerii pentru alegerea lui Cuza și ca domn al Munteniei. Lucru posibil, căci la 27 ianuarie – 8 februarie 1859, într-un nou raport înaintat la Viena, consulul austriac arăta că la București a avut loc cu câteva zile mai înainte o înțelegere între delegația moldoveană și unioniștii munteni cu privire la proclamarea lui Cuza ca domn al ambelor Principate.

Printr-o scrisoare trimisă lui Al. G. Golescu la 19/31 ianuarie 1859, D.A. Sturdza comunica muntenilor în numele unioniștilor moldoveni dorința acestora ca și la București să se adopte în legătură cu alegerea de la 24 ianuarie aceeași procedură care s-a aplicat la Iași, facilitându-se astfel formalitățile alegerii și creându-se un nou argument în favoarea Unirii.

Alegerile pentru Camera electivă a Munteniei s-au făcut, însă, în condiții samavolnice și, dacă în București unioniștii au avut un succes integral, în provincie reușiseră numeroase elemente conservatoare ostile Unirii. Numărul acestora, dintr-un total de 72 mandate, se ridica la 46. Reazemul unioniștilor nu putea să fie deci Camera electivă în care conservatorii dețineau majoritatea, ci adeziunea și forța maselor populare – meseriași, negustori, muncitori, țărani. Pentru mobilizarea acestora, unioniștii au luat, în zilele care au precedat deschiderea Camerei, cele mai întinse măsuri.

Acțiunea de mobilizare a populației, raporta consulul Eder, se făcea îndeosebi prin foștii delegați ai țăranimii în Divanul ad-hoc, care a pus în mișcare convoaie întregi de țărani.

Teama de venirea țăranilor la București era atât de mare, încât consulul austriac, după cercetările recente ale istoricului C.C. Giurescu, sfătuisese pe conducătorii Partidului Conservator să propună Camerei continuarea ședințelor într-un alt oraș pentru a se evita astfel ciocnirea cu țăranii și cu masele din București.

La 17/29 ianuarie, sunt arestați doi dintre cei mai înverșunați reprezentanți ai țăranimii: Mircea Mălăieru, fost deputat în Divanul ad-hoc, și Ștefan Vasiliu.

Actul de la 5/17 ianuarie 1859 își produsese efectul: la 24 ianuarie, Alexandru Ioan Cuza este ales Domn al ambelor Principate, punându-se astfel bazele României unite.

Contemporanul, nr. 2, 14 ianuarie 1966, p. 8

Românii din Transilvania și Unirea Principatelor

Evocând la Paris, în 1851, memorabila adunare de pe Câmpia Libertății de la Blaj – 3/15 mai 1848 –, Nicolae Bălcescu afirma următoarele: „Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață, căci întâiași dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau de unirea Ardealului cu Ungaria prin această strigare: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*... Numai poporul și poezii – adăuga Bălcescu – numai ei citiră și destăinuiră atunci ceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: *Mântuirea de orice domnie străină prin Unitatea Națională!*”

Țara evocată de Bălcescu, Țara strigărilor poporului, Țara cu câmpii mănoase, cu pășuni nesfârșite, cu drumuri de comerț care coborau sprintene spre Dunăre, cu mănăstiri și schituri legendare crescute în luminișuri de poiene, cu limba de basm neîngrădită de nici o interdicție, Țara cu inimă de frate crescută din duhul pământului și al veacurilor, era un vechi miraj și o veche speranță a țărănimii transilvănene, *limanul* invocat de Octavian Goga în 1915.

Spre ea s-au îndreptat întotdeauna privirile sale obidite și de la ea a așteptat cuvântul de mângâiere și brațul de sprijin.

În cântecele poporului, Țara Românească e înfățișată ca un scut de mântuire față de urgia împăraților de la Viena, veșnic înclinați spre cotropiri și spre vărsări de sânge:

*Munte, munte piatră seacă,
Lasă voinicii să treacă,
Să treacă în Românie
Să scape de cătănie.*

Din cântecele poporului, imaginea unei Români unitare a trecut în cercetările și studiile istoricilor și ale filologilor, în odele, imnurile și marșurile poezilor, în concepțiile politice și economice ale unor bărbați de stat, devenind o idee motrice care a atras în jurul ei pe cei mai îndrăzneți și mai vrednici fii ai poporului român.

În lupta pentru formarea unei conștiințe patriotice lucide și active, generatoare de acțiuni puternice și decisive, cărturarii și poezii Transilvaniei – Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu, George Barițiu, Andrei Mureșanu etc. – au adus o contribuție dintre cele mai largi și mai viguroase. „Istoria” lui Maior, „Cronica” lui Șincai și marșul lui Andrei Mureșanu, „Deșteaptă-te, române!”, au fost tot atâtea trepte ale conștiinței patriotice românești și tot atâtea izvoare nesecate de energie și îndemnuri creatoare.

„Petru Maior – preciza Mihail Kogălniceanu în „Cuvântul” din 1843 – prin cartea sa *Despre începutul românilor*, ca un nou Moisi a deșteptat duhul național... și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”.

Același rol mobilizator l-a îndeplinit și marșul lui Andrei Mureșanu care, în numele generației pașoptiste, adresându-se mărețelor umbre ale istoriei românilor – Mihai, Ștefan, Iancu de Hunedoara – ținea să afirme cu glas profetic:

*Pre voi vă nimiciră a pismei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați!
Dar noi, pătrunși la suflet de sfânta libertate,
Jurăm că vom da mâna, să fim pururi frați!*

Însăși *Hora* lui Vasile Alecsandri, în cadențele căreia avea să se săvârșească la 1859 Unirea Principatelor, a fost scrisă, în prima ei formă, în Transilvania, la 1848, sub titlul *Hora Ardealului* și publicată în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov (14 iunie 1848). Una din cele mai însuflețite și mai caracteristice strofe ale ei a răsunat pentru întâia oară în orașul de la poalele Tâmpiei:

*Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să-nvârtim hora frăției
Pe pământul României.*

Lupta pentru Unirea Principatelor și apoi marele triumf al ei, realizat prin voința maselor populare de pe ambele țărmuri ale Milcovului, au provocat astfel și la românii de peste Carpați un puternic entuziasm, motivat nu numai de bucuria fraților uniți, ci și de certitudinea că Unirea proclamată la București reprezintă însăși temelia apropiatei uniri și eliberări a tuturor românilor răzlețiți.

În periodicele transilvănene ale timpului – *Gazeta Transilvaniei*, *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, de la Brașov și *Telegraful român* de la Sibiu – se pot urmări pas cu pas ecourile atenției încordate cu care românii din Transilvania au urmărit lupta pentru realizarea Unirii, ca și satisfacția nemărginită cu care ea a fost întâmpinată.

„*Gazeta Transilvaniei*”, încă înainte de cunoașterea hotărârilor congresului de la Paris, scria astfel că: „Principatelor li se cuvine și le trebuie înlăuntrul o neatârnamare cu totul suverană, proprie, națională a lor... și să se unească într-un singur stat românesc” (7 mai 1855). Peste câteva luni, în preajma congresului, „*Gazeta*” revenea asupra acestei chestiuni și releva „dorința cea mai de pe urmă a tuturor valahilor și moldovenilor... ca într-o unire să formeze un stat neatârnat” (19 ianuarie 1856).

„*Telegraful român*”, îndată după congres, scria și el cu însuflețire despre

lupta pentru „împreunarea Principatelor”, care a ajuns să fie din zi în zi „cuvânt de parolă al moldovenilor”, arătând că „în toate orașele se țin adunări și se scriu protocoale numite acte naționale”. Ziarul sibian relevă de asemenea și apariția broșurii lui N. Scriban prin care se cerea „împreunarea și numai împreunarea sub orice condiții” (4 iulie 1856). Urmărind ecourile luptei pentru unire pe plan european, „Telegraful român” își informa totodată cititorii despre atitudinea Austriei, care „nu arată simpatie pentru împreunare”, și a Prusiei, unde manifestațiile unioniste din Moldova „nu plăceau nici de cum”.

Ambele ziare au publicat apoi numeroase informații și comentarii asupra alegerii lui Cuza de la 5 ianuarie, subliniind marea importanță a contribuției maselor populare. O atenție remarcabilă a acordat „Gazeta” și discursului rostit la alegerea domnului de către M. Kogălniceanu, arătându-se că acesta a fost „atât de atingător, încât se văzură toți ochii plini de lacrimi” (29 ianuarie 1859).

La 15 ianuarie, „Gazeta Transilvaniei” publică o substanțială biografie a lui Alexandru Ioan Cuza, însoțită de un expresiv portret al acestuia.

Anunțând rezultatul alegerii de la 24 ianuarie, „Foaia pentru minte...” relatează cu entuziasm: „Pe străzi se auzeau numai aclamații: Alexandru Ioan Cuza... Unire... Unire!...” (25 februarie 1859). Aceeași publicație găsea necesar să facă loc și unei îndreptățite aprecieri ca aceasta: „Dumnezeule, ce popor este poporul român! când se inspiră de vreo idee, când are o bănuială, uită toate interesele și privește și se consacră numai pentru triumful cauzei comune”.

În legătură cu întâia intrare a lui Cuza în București, „Telegraful român” subliniază „voioșia nespusă, speranțele frumoase și dorința de pace” a poporului, care vedea în Domnul Unirii pe cel mai de seamă ocrotitor al său.

Entuziasmul românilor pentru unire a cuprins și unele publicații progresiste maghiare și germane (săsești). Ziarul *Kolozsvári Közlöny* de la Cluj afirma astfel, la 27 februarie 1859, că Unirea Principatelor constituie „o demonstrație care face cinste poporului român, o victorie rar întâlnită în istorie”. Ziarul *Kronstädter Zeitung*, care apărea la Brașov, constata și el la 5 martie 1859 că „de 200 de ani, poporul român n-a fost așa de fericit”.

De altfel, după mărturisirile unuia din principalii istorici transilvăneni, Al. Papiu-Ilarian, „entuziasmul la românii din Transilvania pentru Alexandru Ioan Cuza era poate mai mare decât în Principate”, fiindcă, în speranța eliberării lor, transilvănenii „numai la Principate privesc”.

Unirea din 1859 a fost, astfel, o biruință și o bucurie a întregului popor român de pe ambele versante ale Carpaților, în „hora” ei de muncă și creație prinzându-se, așa cum îndemna Alecsandri – la 1848 – în așteptarea desăvârșirii unității naționale – toți „cei cu inima română”.

Ramuri, nr. 1, 15 ianuarie 1966, p. 13, 23

Alexandru Ioan Cuza; personalitate de seamă a Unirii

Salutând la 5 ianuarie 1859 alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei, Mihail Kogălniceanu, unul din cei mai reprezentativi unioniști, afirma că prin această alegere „s-a reînălțat însăși naționalitatea română”. Peste câteva zile, la 29 ianuarie, vestindu-i alegerea și ca domn al Țării Românești, alegere prin care s-au pus bazele politice ale unirii, C.A. Rosetti vorbea în același sens: „Românii munteni au încoronat în Măria Ta nu un individ, ci marile principii de viață ale naționalității noastre.”

Legăturile alesului de la 5 și 24 ianuarie 1859 cu unioniștii munteni datează din perioada studiilor sale la Paris, din anii 1831–1835. Întors în țară, e numit judecător la Galați, iar în primăvara anului 1848, participă intens la manifestațiile revoluționare de la Iași.

Sub domnia lui Grigore Ghica este numit pârcălab (prefect) la Galați, funcțiune în care îl găsește căimăcămia lui Vogoride. Lupta acestuia împotriva mișcării unioniste și măsurile luate pentru falsificarea alegerilor Divanului ad-hoc îl indignează adânc pe Al. I. Cuza și îl determină, la 6 iulie 1857, să demisioneze. Demisia lui a jucat un rol decisiv în anularea alegerilor falsificate din Moldova și a hotărârii luate de marile puteri pentru a se efectua la 28 septembrie 1857 noi alegeri. Ales deputat de Galați, în Divanul de la Iași el sprijină cu toată energia ideea unirii, ca și propunerile pentru desființarea privilegiilor boierești. La 5 și 24 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza este ales domn al ambelor Principate, el fiind, după aprecierea istoricului Xenopol, „omul cel mai potrivit pentru perioada de dezvoltare în care intra atunci poporul român”.

După îndoita sa alegere. Al. I. Cuza a dus o energică luptă pentru a obține recunoașterea sa ca domn al ambelor principate și, în legătură cu aceasta, recunoașterea definitivă a Unirii ca un fapt împlinit și proclamarea noului stat sub numele de România.

O luptă înverșunată a dus Alexandru Ioan Cuza pentru unificarea administrativă a țării, pentru introducerea legislației unice și pentru realizarea reformelor sociale care, urmând linia revendicărilor revoluționare de la 1848 și programul politic al unioniștilor, trebuia să stea la baza tânărului stat român.

Constatând, după doi ani de sterile lupte parlamentare, că partidul conservator, în rândurile căruia se grupaseră principalele elemente ale marii moșierimi, se împotrivesc reformei agrare proiectate de M. Kogălniceanu, Cuza n-a șovăit la 2/14 mai 1864 să dizolve printr-o lovitură de stat parlamentul reacționar și să facă din nou apel la popor pentru ca, astfel, cu sprijinul lui, să introducă unele reforme, printre care legea rurală prin care se pune capăt șerbiei.

Deși legea rurală nu s-a aplicat în întregime, totuși ea a însemnat un pas înainte pe calea emancipării țăranimii.

În lupta pentru legiferarea și aplicarea reformelor rolul lui Cuza, ajutat de M. Kogălniceanu, a fost hotărâtor, voința sa sprijinită de masele populare dovedindu-se mai puternică decât opoziția și amenințările marii boierimi, care va organiza apoi împotriva domnitorului monstruoasă coalțiție burghezo-moșierească.

Cu aceeași hotărâre au luptat domnitorul și sfetnicii săi pentru organizarea învățământului, pentru înființarea unor importante așezăminte științifice și culturale. În mesajul adresat Camerei moldovene la 1859, Cuza preciza că școlile înființate în perioada anterioară nu au realizat „sperările națiunii”. În același mesaj, Cuza arăta că starea României și viitorul ei cer numai decît înființarea unor facultăți de științe economice și administrative, de agronomie, industrie și comerț.

Legea învățământului primar gratuit și obligatoriu introdusă în timpul domniei lui Cuza (24 noiembrie 1864) a răspuns unei necesități impuse de dezvoltarea politică și economică a poporului român. Din aceeași necesitate s-au înființat și cele două universități de la Iași (1860) și București (1864), care prin oamenii de știință români moldoveni, munteni și transilvăneni au dat culturii românești un mare și fecund avânt.

La sfârșitul unei domnii foarte scurte. Alexandru Ioan Cuza lăsa posterității prin realizările guvernării sale amintirea unui patriot înflăcărat, a unei personalități de seamă din istoria țării noastre.

România liberă, nr. 6616, 23 ianuarie 1966, p. 3

Mihail Kogălniceanu

Eminent patriot, orator și bărbat de stat, istoric prea învățat și editor al cronicarilor, întemeietor al unei ideologii literare naționale, ziarist cu largi orizonturi politice și culturale, profund gânditor revoluționar, Mihail Kogălniceanu a fost una din principalele personalități românești ale secolului al XIX-lea.

Timp de peste cincizeci de ani, numele său a fost strâns legat de toate acțiunile și actele patriotice care au determinat constituirea României moderne, care i-au dat o direcție democratică, i-au asigurat independența politică și i-au deschis neîndoielnicele perspective ale desăvârșirii unității naționale. Cunoscător adânc al istoriei patriei, M. Kogălniceanu s-a identificat, chiar de la începutul activității sale, cu cele mai înalte aspirații ale poporului român din epoca sa și a luptat neconținut pentru realizarea și apărarea lor.

Încă de la vârsta de 17 ani, ca student al Universității din Luneville, indignat de „răutățile” scornite de unii istorici și publiciști străini despre originea și viața

poporului român, el s-a hotărât să scrie, deși nu dispunea de toate izvoarele necesare unei asemenea întreprinderi, o istorie „a Moldovei întregi, a Valahiei și a fraților din Transilvania”, pe care, ca student la Berlin, fără a o realiza în plenitudinea proiectului inițial, a și publicat-o în anul 1837 sub titlul: *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens*. Prin concepția sa despre unitatea poporului român, prin metoda științifică și izvoarele întrebunțate și prin patriotismul de care e străbătută, „Istoria” lui Kogălniceanu a fost considerată ca o piatră de hotar în dezvoltarea istoriografiei române și ca un punct de orientare pentru istoricii următori.

În același timp, pentru a sublinia importanța și dezvoltarea limbii și literaturii române, Kogălniceanu publica și lucrarea *Rumänische oder walachische Sprache und Literatur*.

Reîntors în țară el înființează în 1840, cu concursul lui V. Alecsandri, C. Negruzzi și Alecu Russo revista *Dacia literară*, – urmată după suspendarea acesteia de *Propășirea* – iar în 1841, de *Archiva românească*, prin care s-au pus bazele unei ideologii literare românești unitare și a publicării de cronică și documente istorice.

Programul literar al „Daciei”, în jurul căreia s-au adunat atât scriitori moldoveni și munteni (Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, N. Bălcescu), cât și transilvăneni (George Barițiu), se inspira din viața folclorică a poporului român, din tradițiile sale istorice și din frumusețile pitorești ale țării, cultivându-se astfel specificul național și stimulându-se, prin combaterea traducerilor, puterea de creație a scriitorilor români de pretutindeni. „Traduceriile nu fac o literatură” afirma, cu gravitate M. Kogălniceanu în primul număr al „Daciei literare”, scriitorii autohtoni având la îndemână nenumărate subiecte de inspirație artistică în propria viață a poporului nostru, „fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații”.

Același program, pentru a se pune bazele unei dramaturgii românești, l-a urmărit și la direcția Teatrului Național din Iași a cărei conducere a avut-o în anul 1840 împreună cu Vasile Alecsandri și C. Negruzzi.

Una din cele mai viguroase contribuții ale lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea spiritului patriotic românesc o reprezintă *Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională*, rostit la 24 noiembrie 1843 la Academia Mihăileană din Iași. Subliniind importanța istoriei românilor, marele orator afirma cu acest prilej: „Inima mi se bate când aud rostindu-se numele lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul... și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Hannibal, decât Cezar, fiindcă aceștia sunt eroii lumii, iar cei dintâi sunt eroii patriei mele.”

La 1848, redactând manifestul *Dorințele partidei naționale din Moldova*, M. Kogălniceanu arăta „că nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini”, și cerea desființarea privilegiilor de clasă, desființarea robiei clăcașilor și împrumutarea lor, egalitatea

în drepturi civile și politice, secularizarea averilor mănăstirești; propunând totodată unirea Moldovei cu Țara Românească, unirea fiind „cheia bolții” pentru întreaga dezvoltare națională a poporului român.

În deceniul care urmează, Kogălniceanu este unul din principalii exponenți ai luptei pentru Unirea Principatelor, în jurul ziarului său *Steaua Dunării*, apărut la 1/13 octombrie 1855, strângându-se cei mai reprezentativi luptători unioniști nu numai din Moldova, ci și din Țara Românească. „Acest jurnal – scria M. Kogălniceanu, în articolul-program al „Stelei Dunării” – reprezintă *politica seculară a românilor* care se rezumă în aceste cuvinte: autonomia principatelor, *unirea principatelor*. Unirea principatelor – se arăta în continuare – a fost visul de aur, țelul isprăvilor marilor bărbați a României, a lui Iancu Huniade ca și a lui Ștefan cel Mare, ca și a lui Mihai Viteazul, a lui Vasile Vodă (Lupu), ca și a lui Matei Basarab... Unirea Principatelor este dorința vie și logică a marii majorități a românilor, iar „Steaua Dunării” este *jurnalul Unirii*.”

Voită și sprijinită de masele populare care vedeau în ea nu numai un act de afirmare a libertății naționale, ci și o cheazășie a emancipării sociale, Unirea s-a înfăptuit prin cele două alegeri succesive ale lui Alexandru Ioan Cuza de la 5 și 24 ianuarie 1859, și apoi în 1861, prin recunoașterea diplomatică a tuturor marilor puteri.

Principalul sfetnic al lui Cuza, mai întâi ca prim-ministru al Moldovei (1859–1861) și apoi ca prim-ministru al României (1863–1865) a fost M. Kogălniceanu, care, cu ajutorul Domnitorului și al tuturor patrioților progresiști, a izbutit să realizeze o însemnată parte din programul revoluționar de la 1848 și din perioada luptelor pentru unire. Izbindu-se de opoziția neînduplecată a marilor proprietari conservatori, Kogălniceanu n-a șovăit să dea la 2/14 mai 1864 – prin dizolvarea Camerei reacționare – cunoscuta lovitură de stat, făcând, pentru a putea obține largirea dreptului de vot și împroprietărirea țăranilor, apel direct la popor.

Sub guvernul prezidat de M. Kogălniceanu s-a realizat și secularizarea averilor mănăstirești, s-a lărgit considerabil numărul cetățenilor cu drept de vot, s-a introdus învățământul primar obligatoriu, s-a înființat Universitatea din București (4/16 iulie 1864), s-a legiferat sistemul metric unic, s-au adoptat noi coduri civile și comerciale, precum și numeroase alte dispoziții care au devenit promotoarele unei epoci de necontestat avânt creator și de progres social și cultural în toate domeniile.

Un rol tot atât de important a jucat M. Kogălniceanu și în lupta pentru obținerea independenței de stat a României. Ca ministru de externe, la 29 aprilie/11 mai 1877, anunța Camera că România se află „în stare de rezel” cu înalta Poartă, și că prin aceasta am devenit independenți, că suntem „o națiune de sine stătătoare, liberă și independentă”. În timpul Congresului de la Berlin (1/13 iunie – 1/13 iulie 1878), ca delegat al României, alături de primul ministru, Kogălniceanu a apărat cu îndârjire integritatea hotarelor României și s-a opus tendinței unora din marile puteri de a impune poporului român condiții economice oneroase.

Prin scrierile sale istorice și literare, prin larga sa orientare socială, prin lupta pentru înfăptuirea Unirii Principatelor, a proclamării Independenței naționale a României, Mihail Kogălniceanu, alături de N. Bălcescu, C.A. Rosetti, George Barițiu și de alți cărturari cu dragoste de popor, ocupă un loc predominant în istoria modernă a poporului român, impunându-se deopotrivă atât ca om de știință, ca bărbat de stat și patriot.

Viața studentescă, nr. 24, 18 iunie 1966, p. 7

365 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul

Existența istorică a lui Mihai Viteazul – singurul dintre voievozii români pe care poporul l-a cinstit cu acest mândru și bărbătesc epitet – constituie un miraculos amestec de adevăr și legendă.

Născut în 1558 ca fiu postum al lui Pătrașcu cel Bun, bănișor de Mehedinți în 1586, mare stolnic în 1590, ban al Craiovei în 1592, voievod la Târgoviște în 1593, învingător la Călugăreni și la Șelimbăr în 1595 și 1599, principe la *Alba Iulia în același an*, cuceritor și stăpân la Suceava în anul următor, la 16 mai 1600 el se putea intitula, în numele spadei sale, „Domn al Țării Românești, al Ardealului și Moldovei”.

În stemele sigiliului său se aflau înscrise atât vulturul Munteniei și bourul Moldovei, cât și lanțul de cetăți al Transilvaniei, iar o publicație din Roma scria că „dacă a fost vreodată un principe în lume demn de glorie pentru acțiuni eroice, acesta este, în mod sigur Mihai, principele Valahiei”.

Nimeni, dintre români, nu cucerise până atunci o glorie mai înaltă și nimeni nu întruchipase cu mai multă vigoare ideea ce avea să devină apoi ideea motrice a întregii noastre istorii: necesitatea realizării unității naționale a poporului român.

Prin Mihai, prin izbânzile și cuceririle sale, prin stăpânirea sa fulgerătoare asupra tuturor celor trei țări românești, se anticipau concepții național-politice care abia mai târziu aveau să fie formulate programatic și se deschidea o pagină în istoria poporului român pe care nimeni nu va mai putea-o întoarce, la baza ei aflându-se unitatea teritoriului românesc, unitatea limbii, unitatea culturii populare și, din veac în veac tot mai accentuată, conștiința solidarității românești.

În momentul marilor sale victorii de la Călugăreni și Giurgiu, Mihai reprezenta speranța de libertate nu numai a românilor ci și a popoarelor din sudul Dunării, a bulgarilor, sârbilor, croaților, albanezilor, grecilor, care, alergând sub steagurile sale, vedeau în voievodul român pe propriul răzbunător și eliberator al lor. Din nord, din regatul polono-lituan, îi veneau de asemenea asigurări de sprijin

și solicitări de colaborare care se ridicau până la a-i oferi coroana Poloniei.

Domnia lui Mihai – stăpân pe cele trei țări românești și privit cu admirație și încredere de popoarele din Balcani – deschidea perspective grandioase de largă politică europeană bazată pe solidaritatea popoarelor împilate și dornice de libertate. După sultanii de pe malurile Bosforului, cei dintâi care se considerară amenințați de planurile voievodului de la Dunăre au fost habsburgii și regii poloni, care râvneau și ei la stăpânirea țărilor române și care, în lupta împotriva Imperiului Otoman nu vedeau decât un pretext pentru a-și întinde și consolida dominația. La Viena, în care Mihai văzuse, o clipă, un aliat firesc împotriva vrăjmașilor săi, s-a pus, deci, la cale distrugerea unității înfăptuite prin biruința de la Șelimbăr și, în cele din urmă, însăși asasinarea marelui viteaz.

Din înaltul cerului, copleșit de mulțimea vrăjmașilor, vulturul speranțelor românești s-a prăbușit tot atât de brusc precum se înălțase.

Epopeii i-a urmat legenda, iar legendei, în 1918, prin voința poporului, realizarea visului celui care a căzut pentru „hotaru Ardealului, pohta ce-am pohtit, Moldova și Țara Românească”.

Ramuri, nr. 9, 15 august 1966, p. 1, 21

Visarion Roman

Sărbătorirea centenarului Academiei Republicii Socialiste România a readus în actualitate, alături de Ion Ghica și Ion Ionescu de la Brad, și numele economistului transilvănean Visarion Roman, ales membru corespondent, în urma propunerii lui George Barițiu, la 13 septembrie 1877.

Alegerea lui Visarion Roman, la vârsta de 44 ani, în marele areopag al culturii și științei românești, consacra o activitate obștească de peste un sfert de veac, timp în care se ilustrase, atât în domeniul învățământului, cât și al publicisticii, politicii și al realizărilor economice. Într-o scrisoare adresată lui Barițiu în 1868, vorbind despre multiplele sale preocupări, el făcea mărturisirea într-un tot justificată că „*pe semne, noi ăst rând de oameni așa suntem ursiți să fim de toate*”.

Fiu al unui modest cântăreț bisericesc de pe Târnave, Roman a cunoscut adânc opresiunea și zbuciumul iobăgiei desființate în 1843 și a rămas toată viața strâns legat de lupta pentru emanciparea țăranimii române. A debutat în anul 1854 cu articole pedagogice la ziarul *Telegraful român* din Sibiu, în 1857 fiind angajat redactor responsabil al acestuia. Munca directă pentru ridicarea poporului îl atrage însă mai mult, așa încât, în anul următor se stabilește ca învățător la Rășinari.

Lipsa de manuale didactice îl determină să scrie o *Aritmetică pentru școalele populare* (1858), o *Geografie a împărăției austriace cu introducere în geografia peste tot* (1861) și un *Legendar* (carte de citire) pentru școalele populare (1861).

În 1860, înființează revista *Amicul școalei* (1860–1365) – subintitulată *Foaie pentru înaintarea învățământului și a educațiunii la români*.

Timp de 22 de ani (1861–1882) a editat calendarul *Amicul poporului*, o adevărată carte de „învățătură și petrecere” scrisă îndeosebi pentru agricultori, comercianți și meseriași. În *Amicul poporului* s-au publicat numeroase articole și sfaturi din domeniul economiei agrare, al igienei și al medicinei populare. Paralel cu articolele economice, Roman a publicat în calendar și o *Istorie a Ardealului cu privire la români* (1861–1877). În 1866, adaugă calendarului și un supliment intitulat *Progresul „scriere poporală pentru țăranii români”*.

Cea mai de seamă dintre publicațiile lui Visarion Roman a fost însă revista *Albina Carpaților* (18 august 1877 – 30 septembrie 1880), înființată cu o lună înaintea alegerii sale la Academie, pentru „a instrui pe cititori în toate direcțiile cugetării omenești”, urmărind „progresarea națiunii în științe, arte și literatură”.

Ca și *Dacia literară* a lui M. Kogălniceanu, *Foaia pentru minte, inimă și literatură* a lui Barițiu și *Familia* lui Iosif Vulcan, revista lui Roman a adunat în jurul său numeroși scriitori, atât din Transilvania, cât și de peste Carpați, impunându-se ca unul din principalele organe ale luptei pentru afirmarea unității culturale a românilor.

Între anii 1868–1870, Roman a fost redactorul pentru Transilvania al ziarului *Românul* de la București, publicând în coloanele acestuia numeroase corespondențe prin care demasca și înfiera politica de deznaționalizare a românilor din Austro-Ungaria. Visarion Roman a desfășurat și o întinsă activitate politică.

Ceea ce a contribuit însă în mod decisiv la consacrarea sa ca personalitate creatoare și i-a asigurat un loc proeminent în galeria economiștilor ardeleni, a fost însă acțiunea pentru introducerea sistemului cooperatist și a înființării primei bănci românești transilvănene.

Punctul de plecare al activității sale economice era constatarea, mărturisită într-o scrisoare către Barițiu, că până când conducătorii poporului român „nu-și vor îndrepta atențiunea și asupra intereselor materiale ale țării, vom comite păcatul de a fi pierdut din vedere factorul cel mai puțin al prosperării, fără de care toate luptele politice vor fi în darn (zadarnice)”. La baza acestei activități, el voia să așeze „spiritul de asociere al poporului nostru fără de care el nu poate să aibă viitor”. Întăile sale acțiuni economice au avut un caracter *cooperatist*, în anul 1867, cu ajutorul țăranilor de la Rășinari, a înființat o *Societate de păstrare și de împrumut*. Aceasta a fost prima unitate cooperatistă românească, înființarea ei conferind lui Roman calitatea de primul cooperatist român. Experiența cooperatistă de la Rășinari, ca și cea desfășurată ca inspector în cadrul societății de asigurare *Transilvania*, l-au determinat, în 1869, să ia inițiativa înființării unei bănci cu scopul de procura locuitorilor țării, mai ales poporului țăran agricol,

capitalul și creditul necesar și a deștepta spiritul de economie”. Gândul acestei bănci, care urma să fie întemeiată prin subscrieri de acțiuni nominale, l-a „frământat ziua și noaptea”, până când, cu ajutorul lui Barițiu, al fraților Mocioni, al lui Timotei Cipariu, al lui Iacob Bologa, al lui Ioan Micu Moldovan și al altor fruntași ardeleni și bănățeni, a izbutit să-l transforme în realitate. Era vorba, de aceasta dată, de o bancă de tip capitalist.

La 16 martie 1870 statutele băncii, care avea să primească numele de *Albina, institut de credit și economii*, erau redactate, iar la 26 iunie 1871, după anevoioase stăruințe, se primea de la Viena autorizația de funcționare. Prima bancă românească pornea la drum cu un capital de 300.000 florini, având 1098 de acționari. Director general al *Albinei* a fost ales Visarion Roman, inițiatorul și autorul statutelor ei.

Activitatea „Albinei” a fost de mare importanță pentru emanciparea financiară a burgheziei române de sub dominația băncilor și capitalurilor străine, prin ea deschizându-se calea a numeroase alte bănci românești: *Aurora* (Năsăud, 1873), *Ardeleana* (Orăștie, 1855), *Timișana* (Timișoara, 1885), *Patria* (Cluj, 1886), *Victoria* (Arad, 1887), *Mureșiana* (Reghin, 1887) etc. Până în 1918, numărul băncilor din sistemul bancar românesc din Transilvania, al filialelor lor, al însoțirilor de credit și al reuniunilor s-a ridicat până la aproape de 300.

Ceea ce și-a propus să realizeze *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român*, înființată cu zece ani mai înainte, pe teren cultural, a căutat să realizeze și Visarion Roman în domeniul economic, prin multilaterală sa activitate. Visarion Roman a condus *Albina* până la moartea sa, survenită la 11 mai 1885.

Viața economică, nr. 37, 16 septembrie 1966, p. 4

Cuza – personalitate politică europeană

La 5 și 24 ianuarie 1859, când, prin voința maselor, Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn al ambelor Principate, atitudinea sa unionistă și orientarea sa progresistă erau de mult și temeinic cunoscute, el întruchipând „marile principii de viață ale națiunii române”, despre care vorbea și A. Rosetti la alegerea sa, fiind, după aprecierea istoricului Xenopol, „omul cel mai potrivit pentru perioada de dezvoltare în care intra atunci poporul român”.

Această opinie nu era numai a tovarășilor săi de luptă, care, urmând voința poporului, i-au oferit coroana lui Ștefan cel Mare și cea a lui Mihai Viteazul, sau a unor cărturari români ca D. Bolintineanu și A.D. Xenopol, ci și a unor importanți diplomați și istorici străini. „Pentru întâia oară în Moldova – scria consulul Franței, Victor Place, îndată după alegerea de la 5 ianuarie – s-a săvârșit o alegere

fără să se cheltuiască un ban... *Alegerea lui Cuza este biruința deplină a ideilor unioniste și liberale asupra vechiului sistem de corupție.*” Aceleași ecouri răsunau și în presa din Paris care, după alegerea lui Cuza ca domn al ambelor Principate, își amintea de studentul moldovean ce venise cu 25 de ani mai înainte în capitala Franței având un nume necunoscut. „Astăzi – scria la 5 martie 1859 una din marile reviste franceze – numele său este luminat de un imens renume. Aceasta, adăuga revista, pentru că între destinul studentului și acela al domnitorului, providența a așezat nașterea sau, mai curând, deșteptarea unui popor. Omul este în fruntea naționalității române care s-a trezit printr-un sublim efort; simbol al unei mari idei, el atrage privirile Europei și de alegerea sa la tron se leagă speranțe cărora viitorul le aparține.” La 14 octombrie, H.L. Bulwer, ambasadorul Angliei la Constantinopol, după ce avusese o întrevedere cu domnul român, îi scria lordului Russel următoarele: „*Domnitorul român este un om care iese din comun.*” Istoricul francez Paul Henry, publicând acum câteva decenii o carte asupra domnitorului Cuza *L'Abdication du Prince Cuza et l'avènement de la dynastie des Hohenzollern au trône de Roumanie* (1930) – vorbea cu mult entuziasm despre „marele domnitor”, prin curajul și iscusința căruia s-a pus „piatra de temelie” a României unite. Calitățile sale de patriot și de fin diplomat sunt relevate și de istoricul american T.W. Riker, autorul unei importante lucrări despre formarea României moderne – *The Making of Rumania* (1931) – care, deși de pe o poziție critică, relevă „subtilitatea politică în care excela” Alexandru Ioan Cuza, bogatele „resurse ale ingeniozității sale”, demnitatea și „tăria de caracter” arătate față de diplomații străini – demnitate care, după aprecierea istoricului american, a pus deseori la grele încercări pe „slugile puterilor străine”.

Cuza, în viziunea lui T.W. Riker, e prezentat că o „personalitate atrăgătoare”, „bărbat curajos”, dotat cu „sânge rece”, cu o „judecată și o energie vrednice de toată lauda”, fiind un adevărat „purător de cuvânt al poporului său”. Neîndreptățite sunt însă aprecierile lui Riker atunci când încearcă să stabilească o comparație între Alexandru Ioan Cuza și Iosif al II-lea, împăratul Austriei, afirmând că domnitorul român „avea ceva din trăsăturile lui Iosif al II-lea” și voia să introducă cultura Apusului „într-o țară înapoiată”, fără a dispune însă și de „energia neobosită” a acestuia. Paralelismul, atât din punct de vedere al temperamentului celor două personalități, cât și al realității istorice, precum și concluzia adoptată sunt departe de a se putea accepta. Cuza nu putea împărtăși concepțiile politice ale împăratului habsburg fiindcă acesta își întemeia domnia pe puterea principilor și conților feudali, în timp ce domnul român și-a consacrat întreaga acțiune de guvernare eliberării, luminării și întăririi țărânimii asuprite. Atunci când iobagii din Transilvania, în frunte cu Horea, Cloșca și Crișan, s-au ridicat împotriva puterii feudalilor, Iosif II, „despotul cel luminat”, n-a șovăit – pentru a-și atrage încrederea acestora – să condamne pe răsculați la cea mai năprasnică execuție, în timp ce Alexandru Ioan Cuza, cu riscul constituirii împotriva sa a monstroasei coaliții burghezo-moșierești, care la 11 februarie 1866

avea să-l și detroneze, a realizat cea dintâi împrumutare a clăcașilor din patria sa. Horea, reprezentantul iobagilor din Transilvania, a murit sub roata lui Iosif al II-lea, în timp ce Moș Ioan Roată, purtătorul de cuvânt al țăranimii moldovene în Divanul ad-hoc de la Iași, a primit pe obrazii palmuiți de boierimea exploatare dulce a sărutare a Domnului țării.

Nici în ceea ce privește caracterizarea tendințelor culturale ale lui Cuza aprecierea lui Riker nu este mai îndreptățită. Nu cultura Apusului voia să o introducă Alexandru Ioan Cuza în România unită, ci cultura necesară unui popor încătușat de lanțurile feudalismului intern și ale stăpânirilor străine.

„Cuza – afirmă profesorul Constantin C. Giurescu în recenta monografie consacrată marelui domn, care este în același timp și cea mai cuprinzătoare expunere asupra vieții sale – a fost în fond un mare revoluționar al poporului român; a urmărit statornic îndeplinirea programului revoluționar de la 1848 și a contribuit în chip esențial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program”.

La sfârșitul unei domnii tot așa de scurte ca și a lui Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza, prin patriotismul și realizările domniei sale, lăsa posterității amintirea unui domn glorios, devotat mai presus de toate patriei și poporului român.

Viața studențească, nr. 3, 21 ianuarie 1967, p. 5

„Descriptio Moldaviae”

S-au sărbătorit în săptămâna trecută, printr-o ședință solemnă a Academiei Republicii Socialiste România, 250 de ani de la scrierea celei mai reprezentative și mai durabile opere ale lui Dimitrie Cantemir: *Descriptio antiquihodierni status Moldaviae*.

Scrisă în 1716, la cinci ani după părăsirea Moldovei în urma nefericitei bătălii de la Stănilești, „Descriptio Moldaviae” constituie nu numai o primă expunere geografică și social-politică a vechiului Principat Moldovean, dar, totodată, și o vibrantă pledoarie pentru obținerea independenței sale, un monument al gândirii științifice și politice românești de la începutul secolului al XVIII-lea.

Precedată de *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* (1698) și de *Istoria ieroglifică* (1705) – opere cu un proeminent caracter literar – și scrisă concomitent cu *Istoria Imperiului Otoman*, „Descrierea Moldovei” reprezintă în același timp o nouă etapă a preocupărilor autorului, literatura tinereții lăsând loc din ce în ce mai mult cercetărilor geografice, istorice și politice care aveau să culmineze, spre sfârșitul vieții sale, cu scrierea *Hronicului româno-moldo-vlahilor* (1719–1722).

Nu se poate nega „Descrierii Moldovei” și altă semnificație, profund umană. Ea era omagiul adus țării natale de principele silit să o părăsească în împrejurări care copleșeau puterile sale de împotrivire, imnul de dragoste înălțat râurilor și munților Moldovei, obiceiurilor străvechi, fecundității pământului și mitologiei poporului român. Informațiile eruditului se împletesc la fiecare pas cu amintirile și nostalgiile omului prigonit de soartă. Inima dezrădăcinatului e mereu alături de constatările geografului și ale istoricului, contopindu-se în aceeași adorație pentru țara neuitată și neconținut râvnită.

Scrisă cu un veac mai târziu, sub imperiul evoluției altor forme și simboluri literare, „Descrierea Moldovei” ar fi devenit fără îndoială o „Cântare a Moldovei”, o „Cântarea României”, anticipând paginile înflăcărâte ale lui Alecu Russo și ale lui N. Bălcescu, pe ale lui M. Eminescu sau N. Iorga. Într-o monografie consacrată acum câțiva ani lui Dimitrie Cantemir se afirma că „Descrierea Moldovei este cea dintâi scriere științifică a unui român” (P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, 1958). Ea fructifica și continua pe o treaptă superioară atât rezultatul și concepțiile cronicarilor români anteriori – Miron Costin, Nicolae Costin, Stolnicul Cantacuzino – cât și pe cele ale unor istorici și geografi străini, ca, polonezii St. Sarnicki, Martin Cromer, ca grecii Meletie de Arta, Chrisant Notaras sau ca germanul, I.G. Vockerodt.

Prin concepție și metodă, „Descrierea Moldovei” este o lucrare caracteristică pentru primele decenii ale secolului XVIII, fiind, ca și „Istoria Imperiului Otoman”, una din cărțile de bază ale epocii. Scrierea ei a fost accelerată de cererea Academiei de Științe din Berlin, al cărui membru Dimitrie Cantemir a fost ales în anul 1714. Prin diploma oferită noului membru la 11 iulie 1714 se arăta, reamintindu-i-se calitatea de principe domnitor, că „domnul ereditar al Moldovei, printr-o pildă pe cât de demnă de laudă, pe atât de rară, și-a închinat numele ilustru cercetărilor științifice și prin adevățul sa (la lucrările Academiei), societatea noastră a dobândit o strălucire și o podoabă unică”. Pentru a răspunde dorinței Academiei berlineze și, în același timp, pentru a urma un îndemn intim al conștiinței sale patriotice, eruditul domnitor s-a hotărât să înfățișeze în limba latină, limba științifică a epocii, „starea și locul” Moldovei, „așezământul aerului, belșugul pământului, ocolitul hotarelor” și „încă și obiceiurile, legea, ceremoniile politicești și bisericești” și altele „care spre orânduiala și cinstea omenească stăruiesc”.

Adversar al boierimii mari considerată ostilă centralizării statului și formată îndeosebi din oameni „îngrozitori....trufași disprețuitori lipsiți nu numai de pricepere în cârmuirea țării dar și de stăpânire de sine în purtări...” Cantemir, în scrierea sa, vorbește cu justificată compasiune despre țărani supuși jugului șerbiei. „Dintre toți muncitorii de pământ, oricâți sunt pe lume – scrie cu amărăciune și indignare eruditul istoric – aș spune ca țărani moldoveni sunt cei mai nefericiți”, salvarea lor datorându-se exclusiv rodniceii pământului.

Dintre toate scrierile lui Cantemir „Descrierea Moldovei” este cea care prin

referințele asupra claselor sociale și instituțiilor epocii autorului, prezintă și astăzi un necontestat și permanent interes. Interesul este susținut și prin harta care o însoțește, aceasta fiind cea dintâi hartă a Moldovei făcută de un român.

Prima ediție a „Descrierii Moldovei” reprezentând numai partea III-a și a IV-a, a apărut în limba germană la Hamburg în anii 1769–1770 – *Beschreibung der Moldau* – în „Magazin für die neue Historie und Geographie”. O nouă ediție germană, împreună cu harta, s-a tipărit în 1771, la Frankfurt și Lipsca. În 1789, a fost reeditată la Moscova, în limba română – sub titlul *Scrisoarea Moldovei* – ea a fost tradusă prin stăruința lui Veniamin Costachi, în anul 1806, dar tipărirea ei – la Mănăstirea Neamțului – a întârziat până la 1825. Alte ediții, cu titlul original, au apărut la Iași în anii 1851 (editor C. Negruzzi) și 1869 (editor Boldur Lătescu). Textul latin, descoperit la Moscova fost imprimat de către Al. Papiu-Ilarian, sub auspiciile Academiei Române abia în 1872, deschizând seria „operelor complete ale principelui Demetru Cantemir”. Această ediție, în ceea ce privește partea referitoare la „Descrierea Moldovei”, avea să stea la baza monografiei lui P.P. Panaitescu din 1958, autorul supunând cu acest prilej opera lui Dimitrie Cantemir la o minuțioasă analiză critică.

Oricare ar fi lacunele ei de informație cu privire la istoria mai veche a Moldovei, datorită în primul rând lipsei izvoarelor asupra instituțiilor din secolele XIV-XVII, oricare ar fi exagerările relative la autoritatea domnească și la legăturile Moldovei cu puterile vecine, „Descriptio Moldaviae”, prin spiritul patriotic de care a fost animată, prin concepția științifică de care a fost călăuzită și prin larga ei difuzare europeană, rămâne una din cărțile fundamentale ale istoriografiei române depășind, ca valabilitate contemporană, toate celelalte scrieri ale lui Dimitrie Cantemir.

Luceafărul, nr. 8, 25 februarie 1967, p. 3

Studentii români și răscoala de la 1907

Publicându-și în 1939 primul volum din *Discursurile parlamentare*, rostite între anii 1907–1910, dintre care o bună parte fuseseră consacrate răscoalelor de la 1907 și consecințelor lor, N. Iorga arăta în prefața acestora că răscoalele țărănești au reprezentat „izbucnirea unei îndelungate și nemeritate suferințe sociale, pe care ațâțarea, de orice natură, n-o putea creia ci era doar în stare să grăbească momentul manifestării ei tragice”.

Afirmația lui N. Iorga nu se referea numai la acuzațiile aduse de oficialități unor cărturari și scriitori progresiști, în frunte cu sine însuși, ci și la activitatea a numeroși studenți de la universitățile din Iași și București, învinuiți și ei de presa

guvernamentală de agitații și instigații subversive.

Fără a fi agitatori și instigatori, așa cum nu fuseseră nici N. Iorga, Vasile M. Kogălniceanu sau M. Sadoveanu, studenții acuzați au fost însă susținători ai cauzei țărănești și luptători entuziaști pentru rezolvarea ei în mod progresist.

La 28 octombrie 1903, după relatările ziarului studentesc „Tribuna”, „*Societatea studenților în drept*” de la Universitatea din București a organizat o ședință publică pentru a discuta „Viața țăranului român”, subliniindu-se, deși cu explicații insuficiente, „mizeria țăranului” și exploatarea nemiloasă la care era supus. (*Tribuna*, 9 noiembrie 1903).

Un caracter și mai accentuat aveau să ia aceste preocupări la începutul anului 1907, când, dând urmare îndemnului ziarului „România muncitoare”, sub influența mișcării muncitorești, studenții de origine țărănească s-au constituit într-o societate aparte, intitulată „*Studenții fii de țărani*”. Cel dintâi care a salutat noua societate a fost N. Iorga, arătând că „studenții ai căror părinți au lucrat sau lucrează pe brazdă au întemeiat o societate” al cărei scop este „ridicarea țăranimii prin înființarea de biblioteci satești, prin șezători pentru popor, prin răspândirea cărților de educație gospodărească și prin pregătirea politică și economică” (*Neamul românesc*, 22 februarie 1907).

În noaptea de 25–26 februarie 1907 au fost arestați în comuna Dângeni din județul Botoșani 4 studenți de la Universitatea din Iași, acuzați de a fi îndemnat pe țărani să nu plătească decât 25 lei falcea și de a refuza lucrul impus peste învoielile inițiale. Solidarizându-se cu colegii arestați, la 1 martie studenții ieșeni au declarat greva cursurilor și au manifestat pe străzi pentru eliberarea lor. În același timp, din inițiativa societății studentești „*Unirea*”, s-au ținut numeroase întruniri, arătându-se că răscoala începută are „cauze drepte” și că apărarea ei este o datorie patriotică. „Masa mare a poporului român, – se arăta într-un manifest lansat cu această ocazie – cu sufletul încătușat de durere și cu strigătul deznădejdiei, cere pământ. Să sărim cu toții în ajutorul poporului și să dăm țăranilor sprijinul nostru ca să nu ajungă ca în loc de pământ să ceară sânge și să li se dea gloanțe”. (*Dimineața*, 1 martie, 1907). Ziarele timpului relevă și faptul că studenții ieșeni au intervenit pe lângă ostașii rezerviști îndemnându-i să nu tragă în răsculați. Printr-o moțiune înaintată guvernului se cerea rezolvarea „cât mai grabnică a problemei rurale” și „blândețe” față de țăranii răsculați (*Neamul românesc*, 11 martie 1907).

În zilele de 4, 6 și 11 martie 1907 s-au ținut mari întruniri studentești la București în sala „Dacia” organizate de societățile „*Avântul*” și „*Studenții fii de țărani*”. La unele din aceste manifestații, la care s-a recitat poezia lui Coșbuc „Noi vrem pământ”, au participat și profesorii dr. I. Cantacuzino și N. Iorga. Relatând despre întrunirea de la 4 martie, ziarul „Vocea Tutovei” de la Bârlad scria la 11 martie următoarele: „Sala Dacia era neîncăpătoare pentru atâta lume care venise acolo cu sufletul plin de durere, de indignare și de revoltă contra acelor care găsiseră cu cale să răspundă dorințelor îndreptățite ale țăranimii prin baionete și gloanțe”. Cu prilejul adunării s-a arătat că studenții bucureșteni „sunt hotărâți să

ducă o luptă energetică și că nu vor dezarma până când nu se vor lua măsuri largi, radicale, pentru îmbunătățirea soartei țărânimii”. În moțiunea votată, studenții bucureșteni au cerut, ca și colegii lor de la Iași, să se ia măsuri imediate pentru ca „țărâtimea să se poată bucura de munca ei” (*Neamul românesc*, 11 martie 1907). Strigătele care se auzeau la întrunirile de la 11 martie nu erau „trăiască regele”, ci „trăiască țăranul român” (*Adevărul*, 13 martie 1907). În anunțul pentru convocarea întrunirii „Societății studenților fii de țărani” se arăta că „un popor nu se poate alcătui din câteva mii de îmbuibăți și nevolnici, ci din cinci milioane de ființe ce zac în cea mai deplină întunecime și cea mai strașnică nenorocire”.

Ca și în Moldova, și în Muntenia au fost arestați numeroși studenți. Numele celor mai mulți au rămas uitate în arhivele autorităților comunale și județene.

Aceleași preocupări cu privire la problema țărănească le avea și studențimea română din străinătate. Cercetând presa și documentele vremii, aflăm astfel că la 24 ianuarie 1907, cu prilejul aniversării Unirii Principatelor, studentul Ioan Ursu, viitor profesor de istorie la universitățile din Iași și București, făcând la „Societatea academică română din Berlin” un istoric al marelui act, a declarat următoarele: „Țara noastră e singura țară care a rămas până astăzi medievală, căci una din cele mai esențiale caracteristici ale evului mediu a fost monopolizarea pământului de o mână de oameni și reducerea majorității la situația de clăcași. Căci ce sunt decât clăcași – arăta I. Ursu – plugarii care muncesc un pământ care nu e al lor și transformă cu sudoarea lor grâul în aurul cu care se răsfăță peste graniță privilegiații noștri. E deci timpul suprem – arăta în încheiere entuziastul student – pentru a rezolva și această chestiune, și nu va fi glorie și mulțumire mai mare decât dacă noi tinerii ne vom închina viața luptei pentru nimicirea dezechilibrului social înăuntrul granițelor de azi ale statului nostru, și pentru a sfărâma altă caracteristică medievală: despărțirea prin granițe nefaste a poporului român.”

În concepția studențimii, ca și a tuturor intelectualilor și scriitorilor progresiști, lupta socială se împletea cu lupta națională, urmărind același scop: eliberarea socială și unitatea națională.

Cei care au simțit mai grabnic și mai adânc sensul social-patriotic al luptei studențimii au fost înșiși țăranii. Vin studenții, anunțau țăranii atunci când aflau că vreun intelectual progresist se abate pe meleagurile lor.

Viața studențească, nr. 9, 4 martie 1967, p. 7

1907-ecouri în epocă

Țărâtimea română a plătit răscoala de la 1907 cu mii de morminte. Totuși, prin consecințele ei sociale și politice, ea nu s-a încheiat odată cu bubuitul armelor

care au înecat în sânge pe nefericiții cutezători ce îndrăzniseră să înfrunte cu piepturile dezgolite urgia atotputernicilor lor stăpâni. Acțiunea lor amintea pe cea săvârșită cu 530 de ani mai înainte prin Răscoala de la Bobâlna care a adunat sub steagurile ei pe toți iobagii din Transilvania, dând regimului feudal una din cele mai puternice lovituri. În Răscoala țăranilor de la Bobâlna, ca și în cele care i-au urmat (1514, 1784, 1821) a fost tot atâta sete de dreptate și tot atâta energie ca și în răscoalele țăranilor francezi și englezi din secolul al XIV-lea, sau ca în cele ale țăranilor cehi și germani din secolele XV și XVI.

Cu toată dorința sa de a face să se creadă că, odată cu sângeroasa represiune, „țara a fost liniștită”, iar problema țărănească scoasă de la ordinea zilei, regimul exploatator a văzut ridicându-se împotriva sa, chiar de a doua zi, o întreagă cohortă de scriitori, critici literari, artiști, juriști, istorici, oameni de știință și oameni politici care, solidarizându-se cu aspirațiile celor uciși, au făcut ca lacrimile și gemetele acestora să se transforme în tot atâtea acte de acuzare împotriva nelegiuirilor comise, și în tot atâtea somații pentru rezolvarea neîntârziată a revendicărilor țăranimii și muncitorimii împilate.

S-a relevat adeseori marea contribuție în această acțiune a unor scriitori și artiști ca Al. Vlahuță, G. Coșbuc, I.L. Caragiale, M. Sadoveanu, N.D. Cocea, Garabet Ibrăileanu, Octav Băncilă, N.N. Tonitza și a altora. N-au rămas uitate nici fulminantele articole ale lui N. Iorga – *Dumnezeu să-i ierte, Fiți dreptți, Ascundeți țăranii* – și nici studiile publicate de Vasile M. Kogălniceanu, fiul autorului legii de împrumut de la 1864, arestat și el cu prilejul răscoalei.

Numărul celor care s-au ridicat împotriva nefastului regim este însă cu mult mai mare, iar o cercetare mai largă asupra lor duce în mod inevitabil la constatarea că Răscoala de la 1907 a constituit într-adevăr un impuls fecund atât în gândirea literară și artistică românească, cât și în cea politică.

Octavian Goga, autor, încă înainte de 1907, al impetuoaselor poezii cu caracter social, *Plugarii și Clăcașii*, care înfățișau protestul vehement împotriva dublei oprimări din Transilvania, a publicat chiar în timpul răscoalei – preocupat de soarta poporului român de pretutindeni – în „Viața românească” de la Iași, poezia emoționantă *Un om*, urmată apoi de *Cain*, *O țară știu*, *Cosașul* și altele care vor fi incluse în volumul *Ne cheamă pământul* (1909). Plecând de la propriul său exemplu, poetul ardelean era deci îndreptățit la 1 mai 1907 să preconizeze o mobilizare a tuturor scriitorilor în favoarea „omului” și a poporului oropsit. „*Aș dori – îi scria Goga lui G. Ibrăileanu – să cutremure condeiul scriitorilor noștri care n-au strună să ocrotească durerile de acolo*”, și tot odată ca rândurile sale să ajungă „sub ochii acelora care poartă cârma oamenilor” pentru a le „trezi o picătură de gând curat” (*Cronica*, 18 februarie 1967).

În revista sa, de la Sibiu, *Țara noastră*, destinată țăranimii, du-se de la vechea afirmație că „cei mai buni oameni sunt plugarii...”, se arăta în același timp ca un avertisment pentru stăpânii Ardealului, că atunci când plugarilor „din întreaga roadă muncii nu li se îngăduie și lor partea cuvenită din care să poată trăi

omenește, când bogătanii nu știu decât să-i adape cu veninul asupririlor și să-i îngrămădească cu săgețile disprețului lor, atunci, umplându-se paharul suferințelor... sapa și coasa și îmblăciile și toate uneltele de la lucrul câmpului se prefac în arme în mâna plugarilor cu sufletul plin de chinuri și de amar”. („Țara noastră”, 1, 1907, aprilie, p. 215–218). Autorul articolului, istoricul Ioan Lupaș, a fost condamnat pentru acest avertisment la trei luni închisoare.

Pe aceeași poziție se afla și istoricul Ioan Ursu, autorul monografiilor despre Ștefan cel Mare și Petru Rareș. „Țara noastră – arăta Ioan Ursu în anul 1907 într-o conferință ținută în fața studențimii române de la Berlin – e singura țară care a rămas până astăzi medievală, căci una din cele mai esențiale caracteristici ale evului mediu a fost monopolizarea pământului de o mână de oameni și reducerea majorității la situația de clăcași. Căci ce sunt decât clăcași – arăta I. Ursu – plugarii care muncesc un pământ care nu e al lor și transformă cu sudoarea lor grâul în aurul cu care se răsfăță peste graniță privilegiații noștri. E deci timpul suprem – arăta în încheiere istoricul – pentru a rezolva și această chestiune, și nu va fi glorie și mulțumire mai mare decât dacă noi tinerii ne vom închina viața luptei pentru nimicirea dezechilibrului social înlăuntrul granițelor de azi ale statului nostru, și pentru a sfărâma altă caracteristică medievală: despărțirea prin granițe nefaste a poporului român”.

La București, criticul Ilarie Chendi reproduce în revista sa *Viața literară și artistică*, pentru a-i asigura o mai largă difuzare, poezia lui Vlahuță 1907 apărută în „Viața românească”, arătând că ea are o „însemnătate istorică” și că „în publicul cel mare interesul manifestat pentru această poezie a fost extraordinar” („Viața lit. și art.” 1907, 3 iunie, nr. 21). Celor „alarmati”, în mod ridicol, că progresul social-economic dorit de poporul asuprit i-ar răpi acestuia „specificul național”, criticul le răspunde cu îndreptățire că „o schimbare în bine a soartei sale nu-i va lua nici limba bogată, nici viața sufletească proprie, nici moravurile (originale) care dau de obicei subiectele unor opere literare” („Viața lit. și art.” 1907, nr. 24). Într-un lung studiu intitulat *Poezia noastră politică*, Chendi pledează pentru o literatură militantă care să reflecteze viața și aspirațiile reale ale poporului, subliniind că acesta este însuși sensul poeziei populare, considerată ca prototip al poeziei culte. „Oricâte elemente lirice subiective, oricâte reminiscențe de mituri sau chiar împrumuturi streine ar cuprinde baladele noastre, cele mai multe dintr-însele, accentua Chendi, au totuși *fond politic*, sunt oglinda unor veacuri de umilință a poporului și de revoltă sufletească” („Viața lit. și art.” 1907, nr. 26, 29, 31).

Alături de influența avută asupra mișcării literare, confirmată în acel timp și de creațiile unor scriitori mai tineri ca Panait Cerna (*Zile de durere, Poporul*) sau G. Topârceanu, răscoala a determinat, în rândul unor personalități politice, un puternic reviriment.

Pe lângă articolele din ziarul „Neamul românesc”, N. Iorga, considerat de unii politicieni interesați ca „instigator” al răscoalei și amenințat cu arestarea și excluderea din universitate, a desfășurat în legătură cu răzvrătirea „robilor albi” și

o întinsă activitate parlamentară. Prin discursurile sale despre *Amnistia țăranilor răsculați* (12 iunie 1907), *La legea agrară* (13 decembrie 1907), *În chestiunea legii judecătorești* (20 decembrie 1907), (16 ianuarie 1908), *Partidele și țara* (23 noiembrie 1909) și prin numeroase altele (vezi N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, I, București, 1939), învățatul istoric și patriotul înflăcărat a cerut să se pună capăt răzburărilor urmărite de clasa stăpânitoare și în același timp să se vină grabnic cu reformele așteptate. „Răscoalele țăărănești, scria N. Iorga în prefața *Discursurilor* sale, care au fost izbucnirea unei îndelungate și nemeritate suferințe sociale, pe care ațâțarea, de orice natură, n-o putea crea, ci era doar în stare să grăbească momentul manifestării ei tragice, se potoliseră în cel mai sălbatec fel ce se poate închipui”. Execuțiile în masă, schingiuirile, bătăile și arestările făcute pentru a satisface setea de răzbunare a clasei dominante, au fost înfierate de N. Iorga cu toată energia și denunțate ca acte antiumane și antinaționale. Mii de procese se desfășurau în fața Curților cu jurați, cele mai multe dintre ele încheindu-se cu ani grei de osândă care constituiau lovituri de moarte pentru familiile celor condamnați. „Răscoalele, arăta oratorul, nu se potolesc cu dorința de răzbunare și cu plăcerea de a vărsa sânge”. Propunând suspendarea proceselor începute și amnistia generală pentru toți cei considerați ca infractori fiindcă s-au răsculat pentru a obține „o situație materială și morală la care au dreptul și care trebuie să li se dea”, N. Iorga sublinia că dacă aceasta s-ar fi produs îndată după ce țara a fost declarată ca „liniștită”, ar fi avut darul de a arăta țăranilor că „țara este și a lor și că nu există dreptate și milă numai pentru cei care stau sus, ci există și pentru acei care, cu fruntea sângerată, zac jos, învinși”. Iorga cerea în același timp și o anchetă, care nu avea să se facă niciodată, „pentru a se da celor vinovați pedeapsa pe care o merită”.

Discursurile lui N. Iorga pledau cu aceeași energie și pentru reformele de îmbunătățire socială și totodată pentru renunțarea la intenția de a se acorda proprietarilor despăgubiri pentru pierderile suferite în decursul răscoalei. „Ne lipsește învățământul popular întreg, sublinia N. Iorga în legătură cu această chestiune, nu avem cu ce plăti învățătorii; din toate părțile țării, se strigă sărăcie, când se cer lucruri indispensabile pentru viața noastră culturală și noi să luăm cincisprezece milioane le aruncăm?” „Rog pe guvern, cu toată puterea ce am în convingerea mea, să grăbească măsurile acestea de prefacere a României în interesul poporului întreg, în interesul conștiinței publice. În interesul țării noastre... dacă voim ca această țară să trăiască mai departe” (s. n.). Viitorul României, afirma N. Iorga, „nu se poate răzima – după cum nu se poate răzima viitorul nici unei țări – decât pe mulțămirea celei mai mari părți dintre locuitorii pământului național, pe conștiința care unește pe cea mai mare parte dintre locuitorii acestui pământ”.

În acțiunea de apărare a victimelor răscoalei și în același timp de accelerare a reformelor, N. Iorga se întâlnea cu un alt exponent strălucit al epocii: N. Titulescu. Eminentul jurist, tânăr de abia 25 ani, a îmbrățișat și el cauza țăranilor cu aceeași sinceritate ca și marele istoric și, în specialitatea sa, cu aceeași competență. Prin

lucrări de înaltă erudiție ca *Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești* (1907) și *Împărțeala moștenirilor* (1907) el a denunțat „absurdul repartiției proprietății noastre funciare” și a arătat că situația țăranilor este „disperată”. Constatând că 4.171 de familii de moșieri stăpâneau mai mult pământ decât 1.015.302 familii țărănești, iar 404.000 nu aveau pământ deloc, N. Titulescu mărturisea că „orice om imparțial nu-și va ascunde cât de periculoasă este această cifră: mai mult decât a treia parte din populația noastră rurală n-are pământ și nici n-are vreo profesiune din care să-și agonisească traiul”. Această constatare îl determina la 9 mai 1907 să afirme prin ziarul „Țăranul” că „posesorii îndreptățiți ai pământului național trebuie să fie prin excelență țăranii. Fără pământ, accentua el, țăranul moare, n-are cum trăi altfel în întocmirea socială de azi”. Cât despre victimele răscoalei, târâte cu brutalitate în fața instanțelor de judecată, Titulescu anunța că „se pune cu desăvârșire la dispoziția țăranilor nevoiași”, apărându-i „în chip cu totul gratuit”.

În lupta deschisă pentru o nouă reformă agrară, N. Iorga și N. Titulescu se vor întâlni în 1913 din nou pe aceeași poziție, ambii militând cu fermitate, desigur în limita Concepțiilor lor, pentru îmbunătățirea soartei țăranimii oprimată. [...]

Jertfele și mormintele de la 1907 n-au fost astfel zadarnice și ele reprezintă în mod neîndoielnic un mare pas înainte pe calea progresului și a libertății.

Gazeta literară, nr. 10, 9 martie 1967, p. 1, 7

Transilvania și Războiul de Independență

Proclamarea Independenței de stat a României (9/21 mai 1877) și participarea armatei române la războiul împotriva Imperiului Otoman au provocat în Transilvania un mare și firesc entuziasm.

Ca și la 1859, când Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn al ambelor Principate, publicațiile transilvănene și-au deschis larg coloanele pentru a-și informa cititorii asupra noului eveniment. Totodată, *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român*, *Familia*, *Transilvania*, au dat expresie unui puternic sentiment de satisfacție și solidaritate națională.

Publicațiile transilvănene nu și-au limitat însă activitatea numai la rolul de informatoare ale opiniei publice ci, chiar de la început, au îmbrățișat cauza războiului cu toată însuflețirea, văzând în el un eveniment de o covârșitoare importanță istorică pentru toți românii. „Ora intrării în acțiune a armatei române a sunat – scria la 3/15 iulie 1877 „*Gazeta Transilvaniei*” de la Brașov... Românii trebuie să intre în acțiune pentru ca să accelereze un război, care le-a impus și le impune cele mai mari jertfe, trebuie să se bată pentru onoarea steagului

românesc... înainte cu Dumnezeu, bravi români – afirma în încheiere „Gazeta” de la Brașov. Dorințele cele mai bune și cele mai fierbinți ale fraților voștri de dincoace de Carpați vă acompaniază. Dea cerul ca să se împlinească profeția bardului național (Vasile Alecsandri) și, înaintea stindardelor noastre învingătoare, să cânte libertatea pe malurile dunărene.”

Transilvănenii n-au participat, însă, la lupta pentru cucerirea independenței numai prin astfel de îndemnuri, revelatoare totuși prin ele însele pentru conștiința unității naționale, ci și prin organizarea de colecte pentru echiparea armatei, pentru alinarea suferințelor ostașilor răniți și pentru ajutorarea familiilor rămase fără sprijin. Nenumărați tineri din Brașov, Făgăraș, Sibiu, Orăștie, Hunedoara, de pe Târnave și din Munții Apuseni, și-au părăsit ocupațiile și au alergat cu însuflețire peste Carpați, sub drapelele României, pentru a-și da obolul la lupta pentru independența națională. Sosirea voluntarilor ardeleni a provocat un mare entuziasm în întreaga țară. La Ploiești, București și în alte localități s-au organizat în onoarea lor mari manifestații publice, fapt ce a determinat pe contele Iuliu Andrásy, ministrul de externe al Austro-Ungariei, să intervină pe lângă guvernul de la București pentru extrădarea lor. M. Kogălniceanu, ministrul de externe al României, a refuzat însă această cerere.

Cu aceeași însuflețire s-a desfășurat și acțiunea pentru colectarea de bani, îmbrăcăminte, încălțăminte, medicamente și provizii ce urmau să fie predate „Crucii roșii” de la București. „Evenimentele din orientul Europei – arătau într-un manifest intelectualii români din Sălaj – care siliră și pe România să îmbrace haina de război și să-și sacrifice viața și averea fiilor săi pentru apărarea vetrei strămoșești, ne impun imperios atât din punct de vedere al umanității, cât și al legăturii de sânge în care suntem cu frații noștri cei de dincolo de Carpați, ca să facem și noi ceva pentru alinarea durerilor fraților noștri.”

Pentru strângerea donațiilor s-au organizat comitete de intelectuali, meseriași, muncitori și țărani români – îndeosebi femei – care nu și-au precupețit obolul pentru marea cauză a fraților angajați în luptă. În fruntea orașelor colectante s-au aflat Brașovul, Sibiul, Aradul, Blajul, Năsăudul, Gherla, Oradea, Beiușul, Clujul.

Succesul listelor de subscripție și al colectelor de medicamente și alimente a întrecut toate așteptările. Una din ambulanțele care au activat în Balcani a purtat chiar numele de „Ambulanța femeilor române din Transilvania”.

Acțiunea inițiată n-a rămas însă neobservată de autoritățile austro-ungare care, îmbrățișând cauza Porții Otomane, au dizolvat comitetele înființate și au dezlănțuit prin zierele reacționare o violentă campanie împotriva voluntarilor și colectanților români, și îndeosebi împotriva femeilor, considerate ca principale „instigatoare” ale acestei activități profund umane. Guvernul nu s-a mărginit însă numai la aceste manifestații de intimidare, ci pentru a contracara acțiunea românească, a inițiat și el prin organele de stat, o colectă pentru sprijinirea armatei otomane. Arătându-și astfel și prin aceasta ostilitatea față de tânărul stat român care

lupta pentru consfințirea independenței sale. Luând astfel de măsuri, ele își arătau teama că independența statului român ar da o și mai mare amploare mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania.

Aceste măsuri nu puteau rămâne fără un răspuns din partea presei române. Cel care și-a luat sarcina de a da acest răspuns și în același timp de a oferi femeilor colectane satisfacția și îmbărbătarea așteptată, a fost bătrânul ziarist George Barițiu, a cărui soție – Maria Velisar – și ale cărui fiice – Victoria, Aurelia, Maria, Octavia – se aflau în fruntea acțiunii de colectare.

Răspunsul lui Barițiu s-a dat prin „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov (1877, art. 39) și el constituie una din cele mai viguroase pagini din istoria presei românești. Intitulat „Spre folosul românilor răniți” articolul lui Barițiu înfieră aserțiunile ziariștilor guvernamentali, arătând: „Ei acuză pe bărbații de stat ai acesteia (ai României – n.n.) de felonie și trădare fiindcă luptă pentru libertatea țării lor”, în timp ce noi, ziariștii români, „i-am fi acuzat de trădare și poltronerie dacă ar fi stat cu mâinile în sân, iar astăzi îi gratulăm și îi îmbărbătam pentru patriotismul lor”.

Cât despre acțiunea întreprinsă de femeile române, care urmăreau aceleași scopuri ca și „Crucea roșie” din diferite țări, Barițiu arăta în încheiere că „femeile române vor merge înaintea cu pași siguri pe calea ce le arată inima lor, voința națională și exemplul Europei luminate, disprețuind orice metehne ale tiraniei și egoismului ucigător de patrie”.

Cum era și de așteptat, articolul lui Barițiu a stârnit un viu răsunet în opinia publică transilvăneană, dând un și mai mare avânt acțiunii pentru sprijinirea războiului de independență a României.

Ecoul lui, prin importanța autorului și prin consecințele sale, a reținut și atenția guvernului austro-ungar, care a cerut judecarea lui Barițiu pe baza unui articol din Codul penal, care prevedea pedeapsa cu închisoare până la cinci ani. Cauza, fiind vorba de un proces de presă, a fost deferită Curții cu jurați de la Sibiu. Dezbaterea finală a procesului – după trei amânări provocate de boala lui Iacob Mureșanu, directorul „Gazetei” – a avut loc la 30 aprilie 1879. Jurații sibieni, recrutați dintre micii meseriași și negustori locali, au respins însă acuzațiile aduse lui Barițiu și au dat în unanimitate un verdict de achitare.

Cu o nemărginită satisfacție au fost înregistrate de publicațiile transilvănene, și îndeosebi de „Gazeta Transilvaniei”, care a avut pe front doi corespondenți permanenți, luptele de la Grivița și Plevna, relevându-se vitejia dorobanților români și a voluntarilor plecați din Ardeal și Banat.

Căderea Plevnei a fost sărbătorită nu numai prin articolele apărute în ziare și reviste, ci și prin mari manifestații populare organizate în orașele Brașov, Sibiu, Blaj, Cluj, Gherla, Năsăud, Beiuș, Arad și altele.

Războiul de Independență a României a relevat o dată mai mult puternicul sentiment de unitate națională a poporului român de pe ambele versante ale Carpaților.

File din albumul unei primăveri

Tudor Arghezi și-a depășit contemporanii atât prin superioritatea operei, cât și prin numărul și fecunditatea anilor. Arghezi reprezintă astăzi nu numai o imagine fără egal în literatura română, dar una cu cele mai rare echivalențe chiar și în domeniul vast al literaturii universale. Fosforescența și forța de creație a anilor săi din urmă aparțin miracolului.

Exegeții viitori ai operei sale vor avea să facă față unor probleme de stil și gândire neîntâlnite până acum în literatura română și nesesizate încă de numeroșii săi critici și apologeți.

O sarcină tot atât de evidentă vor avea și biografiile lui Arghezi, cercetătorii și povestitorii anilor săi de luptă și creație, viața autorului „Cuvintelor potrivite” și a „Cântării omului” fiind ea însăși, prin temeiurile, avatarurile, dinamica și triumful ei, o grandioasă operă de artă și filosofie. Pe cât sunt de numeroși anii lui Tudor Arghezi, tot pe atât sunt și de esențiali pentru dezvoltarea literaturii române, efortul lor fiind identic cu una din cele mai aprige și mai contagioase încordări pentru înnoirea conținutului ei și pentru înveșmântarea în culori, forme și simboluri noi.

Alegem, cu gândul la viitoarele încercări ale biografiilor lui Arghezi, câteva din notele adunate de-a lungul unui sfert de veac, asupra vieții și ideilor poetului. Ne oprim – deocamdată – la notele din anul 1943, nu numai fiindcă în acest an – prin cele două interviuri obținute pentru revista *Vremea* și prin numeroase alte contacte – drumurile noastre spre casa poetului și-au săpat un făgaș mai adânc, dar mai ales, fiindcă anul 1943 reprezintă, pentru înseși viața și atitudinile lui Arghezi, un an de răspântie, de revelații și de cutezanțe – un an într-adevăr *istoric*.

Pentru a risipi cu un minut mai repede eventualele nedumeriri ale cititorului neprevenit, amintim că anul 1943 este anul în care a fost scris pamfletul *Baroane*, consacrat dictatorului hitlerist de la București, ministrul baron Manfred von Killinger, pamflet care a constituit cel mai îndrăzneț și mai viguros manifest literar românesc împotriva dominației naziste.

Publicat la 30 septembrie 1943, *Baroane* a fost precedat de o lungă serie de manifestații publice ale scriitorului pentru interpretarea și valorificarea pe un plan mai înalt și mai larg a operei unor scriitori defuncți sau contemporani, și, concomitent, pentru apărarea dreptului scriitorilor la critica socială și la sublinierea eficienței criticii lor. La 27 februarie, invitat de redacția revistei *Vremea*, al cărei colaborator era, Tudor Arghezi a rostit la Ateneul Român una din cele mai luminoase și mai subtile conferințe asupra lui Eminescu, cu a cărui umbră halucinantă se întâlnise la vârsta de opt ani pe calea Victoriei. Rostită într-un ciclu în care se evocaseră mari personalități istorice, ca D. Cantemir, Gheorghe Șincai,

M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Vasile Alecsandri, Avram Iancu, N. Iorga, cântărețul „Luceafărului” dobândeau, în interpretarea lui Tudor Arghezi, caracterul de unicitate artistică românească, pe care nimeni nu era chemat să-l releve cu mai multă sensibilitate și autoritate decât firescul și consacratul său succesori. Afluența publicului la această conferință, deși biletele de intrare fuseseră destul de scumpe, a fost atât de neobișnuită, încât a fost nevoie, la cererea celor care n-au putut pătrunde în incinta Ateneului, de o nouă expunere a ei, înregistrându-se astfel unul din cele mai mari succese obținute de la tribuna acestei vechi instituții de cultură cinstită odinioară de oratori ca Barbu Delavrancea sau N. Iorga. Repetarea conferinței s-a făcut la 6 martie, dându-se o adevărată luptă între vechii auditori, care voiau să-l asculte din nou pe marele vrăjitor al evocării, și între cei care interveniseră pentru repunerea ei pe afiș. Tipărită în colecția „Cartea cu vieți ilustre” – editată, sub îngrijirea lui Ion Pas, de aceeași revistă – conferința a cunoscut un impresionant succes și în vitrina librăriilor, o nouă ediție devenind necesară într-un răstimp dintre cele mai scurte.

În aceeași lună, prin intermediul interviului acordat nouă la 28 martie, Arghezi prezenta și o icoană a scriitorului Ioan Slavici, privit la modul eruditului multilateral prin prisma unui îndelungat contact cotidian. „Slavici – povestea Arghezi – era un om scurt și dur ca un buzdugan. Fruntea lui înaltă și brăzdată ca a lui Goethe se ridica din niște sprâncene mari, aspre și țepoase. Cheresteaua lui solidă aparținea rădăcinii stâncoase pe care o dă piatra ardeleană. Îmi plăcea să mă uit la el ca la un trunchi de pom... Știință, tânărul bătrân avea mai multă decât toți intelectualii de toate vârstele laolaltă. Știa înfiorător de multe lucruri, documentat, aprofundat, geografie, istorie, literatură, matematici, limbi moarte și vii, totul îi era familiar, slujit de o memorie vastă”. Trimitem la acest portret uitat în coloanele *Vremii* pe toți cei care studiază viața și opera marelui prozator ardelean, fiindcă nici un istoric și nici un critic n-a izbutit să ne dea până acum un portret mai viu și mai autentic decât cel schițat în 1943 de Tudor Arghezi.

Anul 1943 se cuvine reținut și pentru generozitatea și elanul confratern al lui Arghezi, în acest an cuvântul său intervenind greu și satisfăcător în favoarea a doi dintre cei mai remarcabili și mai nedreptățiți scriitori ai epocii: Eugen Lovinescu și Camil Petrescu.

E. Lovinescu fusese vreme îndelungată unul din îndârjiții săi adversari literari.

În volumul *Epiloguri literare* (1919, p. 122–124), ignorat ca poet, Arghezi era înfățișat ca pamfletar prin critici de o rară asprime. În *Criticile* din 1923 (vol. IX, *Poezia nouă*, p. 75–90), silit de evidența operei poetice a pamfletarului, deși-i recunoștea originalitatea unor procedee artistice, Lovinescu, atacându-i din nou activitatea publicistică, vedea totuși în Arghezi numai „un fals simbolist”, cu vădite înclinații spre obscuritate și vulgaritate. Cuvintele mari, decisive pentru notorietatea poetului, aveau să fie rostite nu de criticul de autoritate care a fost E. Lovinescu, ci de către tinerii Mihai Ralea, Șerban Cioculescu și George

Călinescu. Relațiile personale dintre poet și critic s-au resimțit adânc de pe urma acestei atitudini. Cu toate acestea, în primăvara anului 1943, aflând că criticul se află într-un sanatoriu, cu privirile ațintite spre celălalt tărâm, poetul ostracizat n-a șovăit să-i adreseze un mesaj de o emoționantă căldură și admirație. „Nu cred că am vorbit amândoi – se amintea în mesaj – de șase ori, dar de vorbă n-am stat niciodată; o sfială m-a ținut departe de toți contemporanii mei: teama de a nu-i cunoaște mai mult decât trebuiește. Trăim paralel și murim fără să ne fi întâlnit”. Mesajul arghezian ținea, însă, în mod public, să releve „simțământul de prețuire tăcută pentru o strădanie neclintită de 40 de ani, consacrați celei mai subiective dintre munci. Dumneata n-ai cunoscut – sublinia poetul ofensat cu ani în urmă – nici o plăcere în afară de atelier din care ai făcut un salon deschis, unic la noi, o școală elegantă și un cămin primitiv, care pe unii răzleți, descurajați și în conflict cu viața, i-a împiedicat în secunda gravă a deznădejzii să se descumpănească... Toți care au trecut prin cenaclul chemat cu numele de „Sămănătorul” – se aprecia mai departe – au rămas pe toată viața cu o legănare delicată în ființa lor secretă și cu o mireasmă, pe care nu au putut-o găsi nicăieri aiurea, cu o stare sufletească inefabilă, cu o duhovnicie” (*Bilete de papagal*, 1946, p. 82–83).

Tot atât de emoționant a venit și răspunsul criticului. La 18 iulie 1943, E. Lovinescu s-a îndreptat spre lumea neființei. Schimbul de scrisori între cei doi autorizați exponenți ai epocii – unul în poezie, celălalt în critică – a făcut astfel ca paralelismul să se transforme într-o întâlnire directă, lăsând posterității una din cele mai luminoase dovezi de prețuire și înțelegere reciprocă.

Am relevat, cu un alt prilej, energia și amplexarea cu care, în aceeași primăvară, Tudor Arghezi a intervenit în apărarea lui Camil Petrescu, contestat cu zgomot și furie de către unii publiciști cu condeiele muiate în cerneala denigrării și a urii nefaste (*Ramuri*, 1965, n. 12). Nu vom reveni acum asupra acestei intervenții, deși unele din episoadele ei încă nu sunt cunoscute.

În „predoslovie” apărută recent în fruntea volumului al 12-lea de *Scrieri* aflăm, însă, un paragraf (p. 10), care ne permite să amintim de una din conversațiile avute cu Tudor Arghezi în această perioadă cu privire la Nicolae Iorga. „O femeie de serviciu – arată autorul în „predoslovie” – mi-a ars în grădina Mărțișor manuscripte și corespondențe dintr-o epocă de cincizeci de ani, dimpreună cu câteva de la Nicolae Iorga cu care ne detestam iubindu-ne discret și paralel”. Deși tangențială, mărturisirea e vrednică de cea mai mare luare aminte. Ani întregi, între N. Iorga și Tudor Arghezi s-a purtat, plecându-se de la esența și chemarea poeziei, o polemică titanică, în care enormele calități de pamfletari ale ambilor protagoniști s-au manifestat cu o pasiune și o amplexare tumultuoase. Zi de zi, *Neamul românesc*, ziarul lui N. Iorga, ataca vehement pe poet, selecționându-i și interpretându-i în mod negativ versurile, pentru a primi apoi prin *Bilete de papagal* răspunsurile tot atât de tăioase ale acestuia. Polemica Iorga-Arghezi a fost una din cele mai pasionante polemici literare românești dintre cele două războaie. Se întâlniseră pe poziții opuse doi dintre stăpânii desăvârșiți ai verbului incandescent

și ai artei pamfletului. Scânteile ciocnirii lor fășneau din resurse inepuizabile. Nu s-au putut birui, fiecare păstrându-și până la urmă spada și scutul. Ecourile duelului se pot urmări nu numai în cele două periodice menționate, ci și în *Istoria literaturii românești contemporane* scrisă de N. Iorga (vol. II, p. 220–223).

Paralel cu desfășurarea bătăliei, ambii polemisti, după mărturisirea amintită, se admirau, însă, în tăcere și-și purtau sentimentele de considerație reciprocă cuvenite unor personalități de nivelul lor. Asasinarea uluitoare a lui N. Iorga a întristat și revoltat adânc pe poet, ea fiind dovada unei sălbăticii incalificabile. Moartea genialului istoric nu reprezenta, însă, în inima lui Tudor Arghezi, numai o pierdere ireparabilă pentru cultura românească, ci, totodată, și regretul dureros, destăinuit prietenilor încă de atunci, de a nu fi putut să-i aducă în viață, în mod public, omagiul pe care l-a purtat totdeauna în sufletul său.

— „Nicolae Iorga – ne afirma Arghezi într-un amurg de aprilie din 1943 – a fost una din cele mai mari flăcări ale culturii românești. Egal cu sine însuși, vertical, într-o societate în care cea mai mare parte din învățați și scriitori se usucă pe neașteptate, el a ars până la capăt, neobosit și superb. Opera lui are semnificații care vor crește paralel cu veacul. Lupta în care am fost antrenați m-a împiedicat să-i aduc pe calea obișnuită mărturisirea considerației mele, mărturisire care, venită de la un adversar, l-ar fi bucurat desigur mai mult decât laudele stereotipe și convenționale ale celor interesați. Ce nu i-am putut spune lui – a adăugat cu hotărâre poetul – voi spune însă, la momentul potrivit, generațiilor tinere, pentru a nu rămânea necunoscute un sentiment și o părere”.

Momentul a sosit în 1965, la comemorarea a 25 de ani de la asasinarea lui N. Iorga, când, printre elogiile aduse neuitatului erudit, cel mai scânteietor și mai pur a fost al lui Tudor Arghezi.

Aminteam, la începutul acestor note, de cele două interviuri acordate nouă în primăvara anului 1943. Cel mai lung dintre ele, intitulat *Șapte nopți de vorbă cu Tudor Arghezi*, a apărut în numărul 692 al revistei *Vremea* (28 martie 1943). Recitindu-l astăzi, după 24 de ani, constatăm că el nu făcea parte din categoria interviurilor de circumstanță acordate unor reporteri interesați, ci, dimpotrivă, cuprindea spovedania sinceră și motivată a unui scriitor adânc mâhnit de neînțelegerea societății în care trăia, și dornic de a da poetului și prozatorului român o justificare socială și o acreditare efectivă.

La întrebarea asupra ecoului pe care intervenția literară a scriitorului o are asupra dezvoltării societății românești, Tudor Arghezi ne-a răspuns fără înconjur, dens și categoric:

— „Am avut norocul să trăiesc, în ceea ce mă privește, epoca asaltului pentru cucerirea cetăților spirituale. Pot să măsoz timpul parcurs și să număr treptele călcate sau sărite. Atât în presă cât și în carte, scriitorul, în momentul lui, n-a însemnat nimic. Vorbele lui au fost luate în glumă, critica lui nebagată în seamă. Nici credințele lui n-au avut nici o trecere în ceasul lor. Orice judecată ar schița despre un ideal era bănuită de nesinceritate. Ca și cum românii ar fi neputincioși să

creadă în ceva, prima întrebare ce și-o punea semenul scriitor era bănuitoare: cine te plătește?

Dreptul la ideea personală era exclus”.

Constatarea nu-l îndemna, însă, la scepticism și tăcere, ci, cu atât mai mult, atât pentru sine, cât și pentru ceilalți scriitori, la luptă continuă și la noi eforturi, indiferent de subiectivitatea poziției sau de aprecierea mediului. „Nu interesează – preciza Arghezi – că ai avea sau n-ai avea dreptate. Și cât ai avea din ea. Dreptatea și dreptul sunt aici minore. Trebuie să scoți o flacăra. Flacăra e cât o vâlvătaie. Ce importă cenușa. Văpaia merge înainte... Nimeni – adăuga domnia-sa, profetic – să nu se simtă înfricoșat de incendiul care spumegă și se întinde și nimeni să nu caute să-l modeleze. Ar fi zadarnic... Și s-ar opări.”

Din aceste predispoziții și convingeri, înfruntând dictatura timpului, avea să tâșnească peste câteva luni pamfletul adresat lui Killinger – pamflet care determina arestarea autorului și internarea sa în lagărul de la Târgu-Jiu.

În anul 1943, Tudor Arghezi a fost una din vocile poporului român, ce au dovedit că, într-adevăr, nu „cenușa” importă, ci „văpaia” care merge înainte.

Ramuri, nr. 4, 15 aprilie 1967, Supliment Tudor Arghezi, p. 3, 4

Independență și cultură

Acum 90 de ani, la 9/21 mai 1877, a fost proclamată Independența statului român. În aplauzele delirante ale deputaților Adunării Naționale, Mihail Kogălniceanu rostea memorabilele cuvinte: *Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare*.

Dobândirea independenței de stat a constituit consecința firească a unui îndelungat și complex proces istoric, o etapă importantă în lupta pentru făurirea unității naționale. Proclamată de Adunarea Națională, ca expresie a voinței poporului român, independența a fost obținută pe calea armelor.

În presă, în literatura și în arta epocii ecoul proclamării independenței și al participării armatei române alături de armata rusă la operațiile militare împotriva Imperiului Otoman a fost imens. Presa salută evenimentul cu o adevărată explozie de bucurie. Sub titlul demonstrativ de *România liberă*, un nou cotidian și-a inaugurat apariția la 15 mai 1877 sub conducerea lui Dimitrie A. Laurian, fiul revoluționarului de la 1848, August Treboniu Laurian. Imediat după trecerea primelor regimente românești peste Dunăre, apare încă un cotidian, la 23 iulie, intitulat *Războiul*. Sub conducerea poetului Gr. H. Grandea, ziarul va prezenta cititorilor zi de zi desfășurarea și rezultatele operațiilor militare antiotomane. Alături de cele două cotidiane menționate, în această perioadă și-a făcut apariția și

bisăptămânalul *Socialistul* care, de pe pozițiile clasei muncitoare, a susținut fără șovăire Războiul de Independență. Ceva mai târziu, la 15 noiembrie, în preajma căderii Plevnei, a apărut ziarul *Dorobanțul*.

Perspectivile politice deschise de proclamarea independenței naționale și de victoriile obținute de armata română în Balcani au influențat puternic și dezvoltarea presei românilor din Transilvania. Publicațiile mai vechi, ca *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), *Telegraful român* (Sibiu) și *Familia* (Pesta), care au susținut cauza războiului, și-au ridicat în mod considerabil tirajul. În același timp s-au înființat noi periodice de afirmare și luptă românească: *Albina Carpaților* (Sibiu, 18 august 1877) și *Observatorul* (Sibiu, 1/13 ianuarie 1878), în fruntea căruia se afla George Barițiu.

„Regele” poeziei române, Vasile Alecsandri, rapsodul entuziast al Revoluției de la 1848 și al Unirii Principatelor, a devenit, călăuzit de inepuizabilul său patriotism, și cel mai însuflețit cântăreț al luptei pentru neamțarnare. În *Odă ostașilor români* publicată în *Convorbiri literare* (XI, p. 349) bătrânul bard mărturisea cu mândrie și admirație:

*Juni ostași ai țării mele, însemnați cu stea în frunte!
 Dragii mei vultani de câmpuri, dragii mei șoimani de munte!
 Am cântat în tinerețe strămoșeasca vitejie,
 Vitejie fără seamăn pe-acel timp de grea urgie,
 Ce la vechiul nostru nume au adaos un renume,
 Dus pe Dunăre în Mare și din Mare dus în lume!
 Voi, nepăsători de moarte, disprețuitori de viață,
 Ce-ați probat cu-avântul vostru lumii puse în mirare,
 Că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare !*

Imnurile, baladele și horele adunate în volumul *Ostașii noștri* (1878) au consacrat în fața „lumii puse în mirare” și a posterității chipurile legendare al lui *Peneș Curcanul*, al *Sergentului* – traduse și în limba germană – ale tuturor „voinicilor” și „roșiorilor” care, ridicați din vatra satelor, au luptat eroic sub parapetele Griviței și ale Plevnei. Poeziile lui Vasile Alecsandri, reproduse în aproape toate periodicele timpului, de pe ambele versante ale Carpaților, erau recitate cu patos la nenumărate serbări și manifestații patriotice. Pe urmele sale și-au instrunit harfele nenumărați alți poeți și prozatori, bătrâni și tineri, din toate colțurile locuite de români – adăugând un nou capitol la istoria literaturii militante românești. Unii dintre ei, ca George Sion, N. Gane, Al. Macedonski, A. Pelimon, N.T. Orășanu, Grigore Ventura, Iosif Vulcan, Ioniță Scipione Bădescu, aveau la declararea războiului cunoscute state de activitate literară, fiind cunoscuți și apreciați pentru creațiile lor anterioare. Alții, ca George Bengescu, ofițer participant la luptele de la Grivița, Ioan Nenițescu, ofițer combatant și acesta (autor al uneia din cele mai populare poezii ale epocii: *Pui de Lei*), Vasile D. Păun, Petre

Dulcu sau Teohar Alexi, deși debutaseră în anii precedenți, aveau să se impună atenției publice prin odele și imnurile consacrate războiului. Fără a avea talentul și prestigiul lui Alecsandri, toți acești scriitori și numeroși alții au contribuit din răspuțeri, cu un autentic elan patriotic, la susținerea idealului nobil al independenței. Nu e lipsit de semnificație faptul că Barbu Delavrancea și-a început activitatea literară printr-un imn închinat Războiului de Independență. Imnul lui Delavrancea, intitulat *Stanțe*, a apărut în ziarul *România liberă* la 9 iunie 1877. Ca și Alecsandri, sub influența căruia își scrisese *Stanțele*, tânărul debutant își exprima încrederea în biruință și făcea apel la mijloace de expresie asemănătoare.

Stanțele nu sânt însă singura scriere prin care Delavrancea a celebrat războiul neatârării. Biograful și editorul său, Emilia Șt. Milicescu, a arătat recent (în prefața primului volum din *Opere*, 1965, p. XIX) că Delavrancea și I. Ionescu-Gion au scos la 5 octombrie 1878 numărul unic al revistei *Triumful armatei române*.

Războiul a inspirat și câteva creații dramatice, dintre care amintim sceneta lui V. Alecsandri *La Turnu Măgurele*, drama lui G. Sion *La Plevna* și cele două piese ale lui Grigore Ventura: *Curcanii* și *Peste Dunăre*.

*

Într-o scrisoare din 22 octombrie, după ce armatele române își făcuseră dovezile de vitejie, Alecsandri îi mărturisește lui Iacob Negruzzi: „Ah! mult mi-a bătut inima până a nu începe lupta, mult m-am rugat lui Dumnezeu, eu care nu-s prea dus la biserică, și în sfârșit mi s-a împlinit dorul. Românul, lăsând plugul în câmp și apucând arma ruginită de patru veacuri, a pășit semeț în fața morții, a dat în dușmani cu bărbăție și a șters rugina de pe armă în pieptul ce-i aținea calea. Plugarul blând s-a transfigurat într-o clipă și prin avântul său de vitejie a știut să schimbe porecla glumeață de «curcan» într-un titlu glorios. De acum mă pot duce pe urma amicilor mei dispăruți; mi-am văzut visul cu ochii.”

Dacă, așa cum ar fi dorit, Alecsandri n-a avut putința să meargă pe câmpul de luptă, din cauza vârstei, pictorul Nicolae Grigorescu a însoțit armatele și a asistat la marile bătălii de la Grivița, Plevna, Opanez, și din alte locuri, elogiind ca și poetul eroismul și puterea de sacrificiu a ostașilor români. Tablourile, desenele și schițele sale – *Trupele la Corabia*, *Cap de pod între Turnu Măgurele și Nicopole*, *Trupele la asalt*, *Un roșior*, *Călăraș urmărind un dușman*, *Sentinela*, *Luptă în jurul unui steag*, *Spionul*, *Convoi de prizonieri* – care au culminat cu studiul și compoziția de mari proporții *Atacul de la Smârdan*, sunt un model de artă realistă străbătută de un cald patriotism. „Acolo pe front, scria N. Grigorescu, s-a dovedit ce popor avem noi.”

Numeroși alți pictori și-au pus penelul în serviciul patriei participând la campania din Balcani, înregistrând figuri și scene caracteristice din desfășurarea războiului: Carol Popp Szatmary, Sava Henția, G. Dem. Mirea și alții. Tablourile lor, întocmai ca și creațiile literare, sunt documente vii ale luptei pentru

independență și constituie un moment remarcabil în evoluția lor artistică, în dezvoltarea artei românești.

Ca și Unirea Principatelor, Independența va fi urmată de crearea unor noi așezăminte de cultură, a unor noi instituții de învățământ. Printre altele, Societatea academică română se transformă într-o instituție de stat care, sub meile de *Academia Română*, va îmbrățișa toate ramurile culturii. Prin articolul 9 al legii din 29 martie 1879, se arată că Academia Română va avea în vedere „cultura limbii și a istoriei naționale, a științelor și artelor frumoase”.

Cucerirea independenței, act care a impus România în viața politică europeană, a inaugurat o nouă epocă în domeniul culturii, epoca de afirmare a culturii naționale moderne.

În poezie, în proză și teatru, în pictură, geniul poporului nostru se va manifesta viguros în creații de valoare universală, la nivelul culturii celei mai evoluată a vremii, prin Eminescu, prin Caragiale și Creangă, prin Grigorescu și Andreescu.

În primul deceniu după cucerirea independenței, literatura română s-a îmbogățit cu nestematele poeziei eminesciene, între 1881-1883 Mihai Eminescu publică *Scrisorile* și *Luceafărul*, în aceeași perioadă apar marile creații ale lui I.L. Caragiale – *O noapte furtunoasă* (1879) și *O scrisoarea pierdută* (1884). În 1880 a apărut în „Convorbiri literare” prima parte a *Amintirilor* lui I. Creangă, iar în 1881, primul volum de *Novele din popor* al lui I. Slavici. Atât în poezie, cât și în proză apar personalități noi. Duiliu Zamfirescu, prin volumele *Fără titlu* (1882), *În fața vieții* (1884), debutează în calitate de poet și romancier, Delavrancea publică volumele *Sultânica* (1885) și *Trubadurul* (1887), iar Al. Vlahuță, *Nuvele* (1886) și *Poezii* (1887). La Sibiu se produce debutul strălucit al lui George Coșbuc, care scrie în 1888 *Nunta Zamfirei*, dedicându-și apoi lira și unor emoționante episoade din Războiul de Independență: *Rugămintea din urmă*, *Trei doamne și toți trei*, cărora, mai târziu, le va adăuga o semnificativă culegere de *Cântece de vitejie*. Prin contribuțiile revistei *Contemporanul* (1881) și prin studiile lui C. Dobrogeanu-Gherea se pun bazele criticii și esteticii materialiste.

În istoriografie se impune marea sinteză a lui A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* (1888–1893, 6 volume), iar în filologie, monumentală operă a lui B.P. Hașdeu: *Etymologicum Magnum Romaniae* (1884–1898, 4 volume). Concomitent cu acestea se elaborează și publică *Marele dicționar geografic al României* (1882–1897, 5 volume).

Anii care au urmat cuceririi independenței au însemnat și afirmarea școlii naționale moderne de artă. Este perioada de maturitate a lui Nicolae Grigorescu, perioada în care Ion Andreescu dă picturii românești ceea ce a dat Eminescu poeziei.

Independența își produce, deci, efectele asupra întregii mișcări artistice și științifice românești, pregătind calea pentru desăvârșirea unității naționale.

Arta pastică, nr. 5, 1967, p. 3–4

Semnificații istorice

Zăgăzuită până atunci și împiedicată a se realiza în toată plenitudinea sa și de a-și ocupa în ansamblul internațional locul la care avea dreptul, viața poporului român a fâșnit, odată cu proclamarea Independenței sale, ca o forță vulcanică, uriașă, dând frâu slobod unui potențial acumulat de veacuri, care avea să înalțe drapelele României. Calități etice considerate secătuite, tradiții militare socotite dizolvate, energii încătușate și disprețuite până atunci, s-au dezlănțuit în mod irezistibil, torențial, relevând o invincibilă unitate și conștiință patriotică, surprinzând ca un miracol pe toți cei tentați a privi poporul român ca o masă inertă, lipsită de capacitatea împlinirilor istorice.

Torentul s-a declanșat la 9/21 mai 1877, în momentul în care M. Kogălniceanu a declarat, în aplauzele Adunării Deputaților, că „suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare... suntem o națiune liberă și independentă”, iar Adunarea, prin moțiunea votată, a luat act „că rezelul între Turcia și România a început, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială”.

Comentând evenimentul, *Românul*, ziarul lui C.A. Rosetti, președintele Adunării, scria în dimineața următoare: „În mulțimea patriotică ce alergase din toate unghiurile Capitalei... să asiste la faptul acestei mari zile, un curent puternic se stabili, trecând din suflet în suflet și înfășurând în vibrațiile lui puternice inimile tuturor... Aplauze și strigăte entuziaste izbucniră peste tot”. Ecoul marilor manifestații ale maselor populare din București s-a repercutat până în cele mai îndepărtate colțuri ale publicisticii românești. La rubrica „Scrisori din București” a revistei *Familia* se puteau citi, la 15/27 mai 1877, rânduri de un entuziasm și de o mândrie inegalabile: „Sute de oameni – relatea corespondentul revistei – au alergat cu inimile palpitând de spre Dealul Mitropoliei, ca să fie de față la săvârșirea unui fapt dorit de secole: *Independența absolută a României*... În ziua următoare – se arăta în continuare, – după ce s-au tras 21 lovituri de tun, stradele principale ca Mogoșoaia (Calea Victoriei de astăzi), Lipscanii, Bărăția etc, străluceau de drapele tricolore fluturânde pe la balcoanele și ferestrele înfrumusețate cu covoare și flori... *Salutările* – relatea mai departe corespondentul – *nu mai erau bon-jour ca până acum ci Trăiască România independentă*... Seara la ora 8 – se sublinia în încheiere – orașul întreg a fost iluminat, încât se părea că întreaga Capitală e în flăcări, iar studenții, în număr foarte mare, însoțiți de sute de cetățeni, cu stindardul Universității, cu torțele aprinse și muzica militară, au făcut o impresionantă manifestație la statuia lui Mihai Viteazul și la palatul capului oștirii”.

Marșul *Deșteaptă-te, române!* răsuna pe toate străzile, iar chiotele

manifestanților dădeau Bucureștilor aspectul unei mări aflată în plină furtună.

Entuziasmul n-a fost numai al Capitalei, ci al țării întregi. Știrea despre proclamarea României ca stat independent – avea să se arate mai târziu în monografia „Rezelul oriental”, Grazz, 1878), scrisă de profesorii născuți A.P. Alessi și M. Popu s-a răspândit ca fulgerul în toată țara, transformându-se într-un entuziasm general, un entuziasm ce areori se întâlnește în istoria unui popor”.

Acest entuziasm care, în ceea ce privește masele populare, n-a cunoscut nici o șovăire și nici o rezervă, a stat la baza declarării războiului și el a asigurat reușita operațiilor de mobilizare care în abia câteva săptămâni au pus pe picior de război aproape o sută de mii de oameni, dintre care 57.800 au fost încadrați în unitățile combatante. Relevând importanța proclamării independenței și a războiului de eliberare, ziarul „Socialismul” scria la 26 mai 1877: „Azi e timpul când românii în avântul și entuziasmul suvenirilor trecute iau armele pentru a-și cuceri independența”. Efectivul trupelor României a fost sporit și prin marele număr de voluntari români sosiți din Valea Timocului și din alte ținuturi de peste Dunăre, ocupate de turci. Alți numeroși voluntari au coborât din Transilvania și Bucovina, printre ei aflându-se flăcăii de cremene din Țara Bârsei, din Făgăraș, Sibiu și Hațeg, din Rădăuți și Suceava, studenți de la universitățile din Viena, Pesta, Cluj, Cernăuți, elevi de la liceele, seminariile și școlile normale de la Brașov, Sibiu, Blaj, Suceava, Războiul de Independență al României fiind un război pentru independența tuturor.

Calitatea și entuziasmul armatei române au atras atenția și aprecierile măgulitoare ale ziariștilor străini încă înainte ca ea să fi trecut Dunărea și să fi primit botezul focului apocaliptic. „Trupele române – scria la 23 mai / 1 iunie 1877 corespondentul de la București al ziarului *Neues Wiener Tageblatt* – sunt de cel mai bun spirit, au o ținută militară hotărâtă și, în mod surprinzător, dovedesc în toate că sunt trupe excelente. Ele sunt bine îmbrăcate, bine armate și bine instruite.” Aprecierile aveau să sporească în mod considerabil după trecerea Dunării și după marile lupte de la Grivița și Plevna. „Una din surprinderile acestui război – scria corespondentul ziarului *The Daily News* – a fost neașteptata valoare arătată de trupele române și, în genere, eficacitatea și soliditatea armatei române... *Armata română* – afirma corespondentul englez – a devenit un nou element în cheștiunea Orientului... Ea și-a luat dintr-un singur salt locul său printre armatele europene... *Armata română* – afirma în încheiere corespondentul – este egală în soliditate cu oricare armată din Europa; ea a fost pusă la încercare în cele mai grele împrejurări.”

Aprecieri tot atât de înălțătoare și, de justificate au apărut în acest timp și în ziarele „Le Temps” (Paris), „Berliner Tageblatt”, „Deutsche Zeitung” (Berlin), „Daily Telegraph” (Londra), „Fredemblatt”, „Die Presse”, „Neue Freie Presse” (Viena), „Il Diritto” (Roma), „Politik” (Praga) și în numeroase altele.

Elogiile acestor publicații de renume european justificau pe deplin „Oda” închinată de Vasile Alecsandri ostașilor români care, reînviind gloria plăieșilor și a

căciularilor lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Viteazul, au dovedit „lumii puse în mirare”

Că din vultur, vultur naște, din stejar, stejar răsare!

.....
*O copii, de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare,
Care crește cu mărirea unui neam în deșteptare.
Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice,
Astăzi lumea ne cunoaște; Român zice, viteaz zice!*

Rânduri tot atât de entuziaste și tot atât de îndreptățite apăreau și în cealaltă parte a Carpaților, scrise de Iosif Vulcan. La vestea că trupele române au trecut Dunărea, publicistul transilvănean scria în *Familia*: „Știrea aceasta – preciza Vulcan – a străbătut pe oriunde, mâna lui Dumnezeu a răspândit odrasla română și a făcut să trezească inimile ca la amintirea strigătelor de vitejie și de izbândă ale străbunilor. Mame, surori, soții și copii au șters lacrimile ce le brăzda fața după fiul, fratele, soțul și părintele plecat peste hotare, și au strigat cu țara întreagă: „Trăiască armata română” !

Relatând marile victorii de la Nicopole, Grivița, Plevna și Rahova, revista lui Vulcan, subliniind contribuția armatei române, exclama în mod demonstrativ: *Toți românii se gândesc cu mândrie la ea*. Iar că toți românii din toate provinciile românești și din toate straturile sociale – intelectuali, negustori, meseriași, muncitori, țărani – se gândeau într-adevăr cu dragoste și mândrie la armata lor, au dovedit-o cu prisosință ajutoarele trimise armatei și ostașilor de către comitetele de bărbați și femei, înființate simultan la Iași, București, Craiova, Sibiu, Brașov, Blaj, Cluj, Rădăuți, Suceava și în toate celelalte orașe românești. Spiritul și tonul în care au fost solicitate aceste contribuții se desprind în mod elocvent din Apelul către români, lansat la 19 iunie / 1 iulie 1877 de intelectualii din Brașov, în frunte cu George Barițiu. *În numele umanității, al iubirii și al legăturii de sânge* – se scria în textul amintit – *apelăm la toți românii dintre Carpați și Tisa, la june și bătrân, la avut și sărac, a da fiecare obolul său pentru alinarea suferințelor fraților noștri din România răniți în război;... Dacă iubirea frățească - se afirma în încheiere – ne face să implorăm de la cel de sus ca frații noștri din România să se întoarcă de pe câmpul de onoare încărcăți de izbândă și de glorie, aceeași iubire ne impune a veni în ajutorul acelor care au căzut pentru gloria și viitorul neamului românesc*.

Cuvinte asemănătoare se rosteau și din partea intelectualilor din Bucovina, care au adus și ei o largă contribuție la sprijinirea războiului. „Nu se găsea atunci în Bucovina – avea să scrie în 1927 istoricul Ioan Nistor – nici un român conștient care să nu-și fi dat seama de însemnătatea covârșitoare a evenimentelor de la Dunăre și fiecare s-a simțit dator de a contribui la pregătirea izbânzi ce era așteptată cu înfrigurare de toți.

Odată cu obținerea Independenței statului român – pentru care au căzut pe

frontul din Balcani 55 ofițeri și 4.247 oameni de trupă, 70 ofițeri și 3.246 subofițeri și soldați răniți, 284 ofițeri și 18.810 ostași îmbolnăviți s-a relevat astfel în forme implacabile atât unitatea de simțire, cât și unitatea de acțiune a întregului popor român.

Actul Independenței a fost actul care a prefațat Unirea din 1918 și care a impus pe harta lumii, prin lupta tuturor fiilor săi, un stat constituit pe unitatea indestructibilă de limbă, cultură și viață materială, pe legitatea istorică a dezvoltării societății omenești, și pe voința de neînfrânt a întregului popor român. „Prin acest act – scria Octavian Goga la aniversarea primei jumătăți de veac de la proclamarea Independenței – românismul a devenit dintr-o entitate etnică un patrimoniu politic. Pentru dezrobirea integrală a neamului s-a pus piatra unghiulară. România de ieri s-a transformat astfel în cea dintâi cheazășie apreciabilă a României actuale. Tot ce a venit mai târziu a fost desfășurarea normală a unui principiu biruitor care, creându-și o temelie solidă, putea aștepta ceasul triumfului definitiv”.

Tradițiile eroice ale poporului român, consacrate de biruințele de la Posada, Rovine, Vaslui și Călugăreni, de la Grivița, Plevna și Rahova, au stat la baza victoriilor din 1917 de la Mărăști, Mărășești, Oituz, precum și la câștigarea bătăliilor din războiul antihitlerist.

Patriotismul și eroismul sunt două din componentele intangibile ale sufletului românesc.

Să repetăm deci încă o dată, în ziua glorioasă de 9 mai, versurile *Marșului anului 1877* scrise de uitaatul Gh. Bengescu: *Calcă, române, plin de mândrie, Ridică-ți fruntea sus, nesfîit...*

Luceafărul, nr. 18, 6 mai 1967, p. 1, 3

Pagini de epopee

Câmpiile de mătase ale Istrului și Aliutei, minele de aur ale Carpaților, Malvele și Sarmisegetuzele dace, scaunele domnești de la Câmpulung Tîrgoviște, de la Rădăuți și Suceava, de la București și de la Iași, Vodițele și Tismanele oltene, mănăstirile de la Argeș și de la Dealu, Putnele, Voronețele, Sucevițele și Dragomirnele moldovene, au fost adeseori râvnite cu oaste de cei care porniți după pradă „lumea nu putea să-i mai încapă”.

Decebal i-a întâmpinat și i-a biruit Tapae, Basarab la Posada, Mircea la Nicopole și Rovine, Iancu de Hunedoara la Sântimbru și Porțile de Fier, Ștefan cel Mare la Baia, la Podul Înalt, la Războieni, Ioan Vodă cel Cumplit la Jiliștea, Mihai Viteazul la Călugăreni și Șelimbăr, fiecare din luptele lor dovedind că „din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare”, și că neamul românesc, oricare ar fi fost

vicisitudinile și vitregiile veacurilor, nu e sortit pieirii ci vieții, nu robiei ci libertății, nu dispariției ci triumfului istoric.

Puterea noastră de rezistență a fost mai mare decât puterea lor de opresiune, iar conștiința dreptului la existență și unitate nu ne-a părăsit în nici o împrejurare. La 1848 am fost prezenți pe baricadele revoluției, la 1859 am realizat prin noi, înșine, Unirea Principatelor, la 1877, prin războiul de la Plevna, ne-am cucerit Independența. Alături de sabie am știut mânu cu aceeași elocvență plugul și sapa, ciocanul și mistria, penelul și dalta, condeiul și litra, izbutind să creăm o cultură originală și profund unitară. Niciun domeniu de activitate umană nu ne-a rămas străin, din niciun compartiment al civilizației n-am fost absenți, am urcat prin M. Eminescu, N. Grigorescu, G. Enescu, N. Iorga, V. Babeș piscuri necontestate în artă și științe.

Progresul politic al poporului nostru era însă puternic frânat de faptul că românii din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, în ciuda numărului lor covârșitor în aceste provincii, și a dorinței lor nestrămutate, exprimată în atâtea rânduri de a se uni frații transcarpatini, erau oprimați însă de Imperiul Austro-Ungar care căuta prin toate mijloacele să-i deznaționalizeze și să-i îndepărteze de comunitatea istorică românească.

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, declanșat de puterile imperialiste pentru o nouă reîmpărțire a lumii această problemă a dobândit un caracter de o acuitate imperativă. [...]

Marșul *Treceți batalioane române Carpații* răsuna de la un capăt la altul al țării.

La 15/28 august 1916, după doi ani de neutralitate, în urma unui tratat încheiat cu Puterile Antantei prin care i se recunoșteau drepturile asupra provinciilor robite, România a declarat război Austro-Ungariei, iar armata română, într-un entuziasm de nedescris, a trecut frontierele însângerate.

Împotriva ei s-au ridicat însă toți aliații acesteia, atât dinspre vest cât și din sud, puterile centrale aruncând asupra noului beligerant un enorm număr de trupe experimentate, dotate cu un armament de calitate superioară și comandate de vestiții generali von Falkenhayn și von Mackensen. Cele mai multe din aceste trupe au fost retrase de pe frontul de la Verdun, unde inamicul își concentrase în vara anului 1916 majoritatea forțelor pentru a obține un rezultat decisiv împotriva Franței.

Fiind amenințată a fi zdrobită, după expresia lui Winston Churchill, „ca o nucă într-un clește” și lipsită de ajutorul așteptat conform tratatului, de la trupele aliate, ce se aflau la Salonic, armata română s-a văzut silită să se retragă în luna decembrie, după o eroică apărare și după sângeroase bătălii pe linia Galați, Siret, Putna, Oituz.

În spatele acestei linii, cu ajutorul trupelor ruse și al misiunii militare franceze sosită în frunte cu generalul Berthelot, s-a refăcut în iarna și primăvara anului 1917 armata română, și s-a putut organiza, sub deviza „Pe-aici nu se trece”,

frontul de care aveau să se izbească ca de un zid de piatră toate asalturile dușmane menite să cotopească Moldova.

În urma refacerii, trupele române dispuneau de 15 divizii de infanterie cu 15 regimente de artilerie și de două divizii de cavalerie, la care s-au adăugat 12 escadrile de aviație, totalizând 400.000 oameni. La 8 iunie 1917 efectivele armatei române aveau să se sporească cu unitățile de voluntari ardeleni, care însumau 8.000 de luptători. Aceștia vor fi ostașii ce vor intra în istorie sub numele de eroii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Pentru a preîntâmpina invazia proiectată de inamic, Marele cartier general român a luat inițiativa operațiilor declanșând la 24 iulie, prin Armata a II-a de sub comanda generalului Averescu, atacul împotriva tranșeelor germane de la Mărăști, cu intenția de a izgoni pe dușman din ținutul Vrancei și de a elibera apoi teritoriile cotopte. Considerată de comandantul german ca inexpugnabilă, poziția de la Mărășești, care se întindea între măgura Cașinului și dealul Momâiei a fost cucerită de trupele române, după lupte corp la corp, într-o singură zi, determinând retragerea generală a inamicului până dincolo de Valea Putnei. Au fost eliberate 30 de localități printre care, Soveja. Rucăreni, Dragoslavele, Negriștea, și au fost făcuți 2 793 prizonieri.

Victorioasa ofensivă a fost oprită însă din ordinul Marelui cartier general îndată după obținerea acestor strălucite succese, fiindcă pe frontul din Galiția armatele ruse au fost constrânse a se retrage din fața austro-germanilor, retragerea lor punând în pericol flancul de nord al Moldovei. M. Sadoveanu care a asistat la bătălie, relatează la 30 iulie 1917, prin ziarul *România* de la Iași, că atacul infanteriștilor români „a fost ca o lovitură de trăsnet” ce a dezlănțuit „panica în rândurile vrăjmașilor... Cu răcnete nebune – subliniază povestitorul – unii începură a fugi spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncând armele. Alții înălțau brațele și se constituiau prizonieri în masă, palizi și tremurând de groază”. Cu îndreptățită satisfacție se adresa, deci, generalul Averescu soldaților victorioși după primirea ordinului de încetare a operațiunilor, declarându-le: „V-ați măsurat cu un dușman care se crede a fi cel mai tare din lume și care nu cunoaște ce este a da înapoi. Cu avântul vostru uimitor, de la prima izbire l-ați pus în toată puterea cuvântului pe fugă. Proba este miile de prizonieri, numeroase tunuri și enorme cantități de muniții ce a lăsat în mâinile noastre.” Aceasta a fost, avea să scrie mai târziu N. Iorga „prima și adevărata victorie românească” în timpul războiului pentru unitatea națională.

Acțiunea de la Mărăști, deși oprită înainte de a se fi obținut toate rezultatele dorite a îngrijorat profund Puterile centrale care au văzut că în 1917 România devenise un adversar redutabil și a determinat comandamentul german să ceară lui Mackensen, comandantul trupelor de ocupație de la București, să grăbească reluarea ofensivei împotriva Moldovei pentru a scoate România din luptă și pentru a-și deschide drumul spre grâнарul Ucrainei. Ofensiva germană împotriva Moldovei, dezlănțuită de-a lungul Siretului, s-a produs în zorii zilei de 6 august

1917. Operațiunile erau conduse direct de către feldmareșalul Mackensen care, în momentul plecării sale din București, dăduse amicilor săi întâlnire la Iași peste două săptămâni. La atâta aprecia faimosul spărgător de fronturi posibilitățile de rezistență ale frontului românesc! Atacul său fusese combinat cu cel al corpului de armată din Valea Oituzului, comandat de generalul Gerok. Inamicul a întrebuițat și gaze asfixiante. În fruntea trupelor române se afla generalul Eremia Grigorescu, comandantul Armatei a I-a care în 1916 apăraseră pasul Oituz. Lupte înverșunate s-au dat în jurul orașului Mărășești care a devenit simbolul rezistenței României. Apărarea sectoarelor Doaga, Pătrășcani, Panciu, Chicera. Prisaca, Muncelu, Răzoare a fost făcută cu un eroism în fața căruia s-au sfârșit toate încercările lui Mackensen de a urca pe Valea Siretului.

Tot atât de nefericite pentru Mackensen au fost și luptele de la Oituz, care s-au dat între 8–24 august, și în care au fost angajate considerabile forțe germano-austro-ungare.

Marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, la care au participat și trupele ruse au avut un adânc răsunet atât în țară cât și în străinătate. Ele au influențat profund rezolvarea problemelor social-economice ale țării – reforma agrară și votul universal – și au avut un rol covârșitor în recunoașterea valorii ca aliat a României. În timpul luptelor frontul a fost vizitat de către cei mai reprezentativi exponenți ai științei și ai artei românești în frunte cu N. Iorga, Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, M. Sadoveanu, O. Goga, George Enescu și alții, care au ținut în acest fel să-și manifeste solidaritatea cu marile idealuri ale neamului și cu vitejia ostașilor care au izbutit să înfrângă una din cele mai puternice armate din lume.

În Parlamentul francez s-a afirmat că „românii au înscris în istoria lumii Siretul alături de Marna, Iser și Isonzo”, iar șefii guvernelor Franței și Angliei, Al. Ribot și Lloyd George, și-au exprimat admirația pentru „virtuțile eroice” și pentru „avântul fără seamăn”... dovedit de poporul român. În 1920 președintele Franței, Paul Deschanel, a decorat orașul Mărășești cu ordinul „Crucea de război”. Reproducem din decretul citit de mareșalul Joffre motivarea decorării: „Orașului Mărășești, nobila localitate martoră a zilelor de grea cumpănă și a zilelor glorioase din 1917, în momentul când Armata română, luptând împotriva trupelor germane superioare ca număr, printr-o rezistență îndârjită a oprit o ofensivă care după speranța inamicului, trebuia să fie hotărâtoare, și a silit pe dușman să renunțe la luptă după pierderi grele”.

Aprecieri tot atât de elogioase au fost făcute și de către generalul Pershing comandantul trupelor americane din Franța, de către generalul Cadorna, comandantul armatei italiene, de către generalul rus Nicolae Monkeevitz și de către alți comandanți și comentatori militari.

Victoria românească a fost recunoscută chiar și de către comandanții supremi ai armatei germane, în frunte cu Hindenburg și Ludendorf.

Vremile de epopee trăite de poporul român în timpul luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz au fost glorificate după război de numeroși istorici, scriitori, pictori și sculptori români, și ele constituie o pagină dintre cele mai înălțătoare din istoria patriei noastre, o încoronare a vechilor virtuți ostășești române și un exemplu de patriotism vrednic de a fi cunoscut și urmat din generație în generație.

Luceafărul, nr. 32, 12 august 1967, p. 1, 7

Mișcarea memorandistă în perspectiva istoriei

Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, pe ambele laturi ale Carpaților, a fost puternic frământat de aspectul din ce în ce mai dur pe care îl luase oprimarea socială și națională a românilor din Transilvania.

Cuceririle Revoluției de la 1848, confirmate de patentele de împrumut și de foștilor iobagi decretate în 1853 și 1854 și de recunoașterea de către Dieta de la Sibiu în 1863–1864 a egalității națiunii române cu celelalte naționalități transilvănene, au primit la 1867, prin proclamarea dualismului austro-ungar și prin încorporarea Transilvaniei la Ungaria, una din cele mai grele lovituri.

Operă a claselor dominante din Austria și Ungaria, dualismul a fost unul din cele mai odioase instrumente de exploatare economică și de deznaționalizare a popoarelor din Imperiul Habsburgic.

În lupta împotriva dualismului, poporul român din Transilvania a avut o contribuție dintre cele mai largi, un capitol esențial al acesteia reprezentându-l mișcarea memorandistă – prin care s-a demască regimul de opresiune al claselor dominante din Austro-Ungaria și s-a afirmat solidaritatea politică a românilor de pretutindeni. Antecedentele mișcării memorandiste, care avea să-și atingă punctul culminant în anii 1892 și 1894, se află în petiția alcătuită de George Barițiu în anul 1865, îndată după votarea de către Dieta din Cluj – fără a se ține seama de voința majorității populației transilvănene – a Unirii Transilvaniei cu Ungaria, petiție care, semnată de 1493 intelectuali, negustori, meseriași a fost prezentată împăratului Francisc Iosif I la 31 decembrie de către avocatul Ioan Rațiu. În petiție se arăta că unirea votată de dieta aristocrată va fi „fatală” pentru monarhie și „ruinătoare” pentru națiunea română.

Ca un protest împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria și a organizării imperiului pe bază dualistă, fruntașii românilor transilvăneni au refuzat să recunoască parlamentului din Budapesta dreptul de a elabora și vota legi pentru Transilvania, și au hotărât să nu participe nici la alegerile de deputați și nici la lucrările parlamentare din capitala Ungariei. Hotărârea s-a luat prin conferința națională de la Miercurea ținută în zilele de 7–8 martie 1869 – conferință prin care

s-au pus bazele Partidului Național Român și ea, sub numele de pasivitatea politică a românilor ardeleni, s-a menținut până în anul 1905. Pasivitatea, combătută de unii istorici, nu însemna însă dezinteres față de problemele politice și nici încetarea luptei pentru dobândirea libertății Transilvaniei. Ea nu era decât formula legală prin care Partidul Național Român, neintrând în parlamentul maghiar, refuza să recunoască unirea Transilvaniei cu Ungaria, menținând astfel pe agenda actualității problema independenței și apartenenței sale politice. Prin Memorialul redactat de Barițiu în 1882 din însărcinarea conferinței partidului – memorial adresat străinătății; publicat în limbile română, franceză, germană și maghiară – se arăta astfel în mod categoric că „națiunea română niciodată și în nici o împrejurare nu se va putea împăca cu sistema dualistă”.

Lupta de rezistență națională se împletea strâns cu lupta pentru revendicările social-economice, amândouă alcătuind o singură problemă.

Pentru rezolvarea ei, după discuții care au ținut timp de câțiva ani, în anul 1892. prin conferința de la Sibiu din 21–22 ianuarie, Partidul Național Român s-a hotărât să înainteze un Memorand direct împăratului de la Viena, trecând peste guvernul de la Budapesta, cerându-i să reexamineze situația Transilvaniei și să redea poporului român drepturile la care îl îndrituiau trecutul sau istoric, numărul și contribuția sa la sarcinile de stat.

Memorandul, redactat de juristul dr. Iuliu Coroianu, a fost semnat de dr. Ioan Rațiu în calitate de președinte al partidului, de George Pop de Băsești și Eugen Brote ca vicepreședinți, de dr. Vasile Lucaciu și Septimiu Albini ca secretari și de redactorul său. Însoțit de toți membrii comitetului partidului și de o delegație de 300 intelectuali, țărani, negustori, meseriași și muncitori, din toate părțile Transilvaniei, președintele partidului, dr. Ioan Rațiu, s-a prezentat la 28 mai 1892 Cancelariei imperiale pentru a cere o audiență împăratului Francisc Iosif spre a-i putea înmâna direct textul importantului document. Împăratul, la cererea guvernului din Budapesta, a respins însă cererea de audiență și a refuzat să primească Memorandul de care se legaseră atâtea speranțe.

După reînapoierea în Transilvania, întregul comitet memorandist, sub învinuirea de „trădare” de patrie, a fost trimis în fața Curții cu Jurați de la Cluj, care, prin sentința de la 25 mai 1894, a condamnat pe toți inculpații.

Vasile Lucaciu, cel mai îndrăzneț dintre exponenții memorandiști, a primit o condamnare de cinci ani.

Memorandul sublinia în mod categoric faptul că datorită sistemului dualist, „de la Marea Adriatică și până în culmile Carpaților, țara e frământată de continue agitațiuni și cuprinsă de o adâncă nemulțumire”. Politica dualistă, se arăta, mai departe, „e diametral opusă cu dezvoltarea vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existența națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne”.

O cercetare amănunțită a principalelor legi elaborate în urma proclamării

dualismului – legea electorală, legea naționalităților, organizarea municipiilor, legile școlare și bisericești, legea presei, legile și dispozițiile agrare – confirmau pe deplin afirmațiile de mai sus, și justificau cererea de a se „reforma sistemul de guvernare... astfel ca să se asigure drepturile odată câștigate și să se țină seama de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar poliglot”.

Prin concluziile adoptate, deși ele nu depășeau caracterul legalității burgheze, prin refuzul împăratului de a primi delegația românească, și îndeosebi prin monstruosul proces de la Cluj, mișcarea memorandistă a avut un adânc ecou nu numai printre românii din Transilvania, ci și peste Carpați.

În toate capitalele de județ ale vechii României s-au organizat, datorită *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, înființată în 1891, mari mitinguri de protest împotriva asupririlor la care erau supuși românii din Transilvania și a sentinței de la Cluj. Academia Română a adresat, un protest către institutele științifice din întreaga lume. S-au înființat ziare speciale – *Turda*, *Golgotha*, *Tinerimea română* – și s-au publicat numeroase broșuri cu caracter național. Scriitori și savanți dintre cei mai de seamă au luat, prin cuvântări și articole, apărarea fraților împilați: Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, George Coșbuc, I.L. Caragiale, V.A. Urechia, B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol.

Un larg ecou l-a avut mișcarea memorandistă și peste hotare. Ziare de importanță mondială: *Times*, *Le Temps*, *Standard*, *Reforma*, *Il Diritto* – și-au deschis larg coloanele pentru a înfățișa situația popoarelor din Austro-Ungaria și pentru a înfiera sentința de condamnare a memorandiștilor. Mișcarea a fost susținută și justificată de către bărbați de stat ca W. Gladstone, Georges Clemenceau, de scriitori ca Emile Zola, Giosue Carducci, de savanți ca Ernest Lavisse, Cesare Cantu, W.R. Morfill și numeroși alții. La Paris, Oxford și Bruxelles s-au ținut mitinguri studențești entuziaste de protest.

Mișcarea memorandistă a continuat tradițiile eroice ale luptelor transilvănene pentru libertatea și unitatea națională și prin amploarea și consecințele ei a accelerat procesul de destrămare a Austro-Ungariei.

Cronica, nr. 33, 19 august 1967, p. 10

Mihail Kogălniceanu, istoric al românilor

Centenarul nașterii lui M. Kogălniceanu, sărbătorit în timpul Primului Război Mondial, Dimitrie Onciul afirma că marele patriot fusese „cel dintâi istoric critic ce a născut neamul românesc”.

O opinie asemănătoare avea să rostească în 1936 și profesorul Ioan Lupaș care, într-o ședință a Academiei Române, ne sublinia cu fermitate că M. Kogălniceanu a fost „principalul istoric și om de stat român din secolul al XIX-

lea” și totodată „întemeietorul istoriografiei române moderne”.

În 1946, publicând prima ediție critică a scrierilor istorice a lui M. Kogălniceanu, istoricul A. Oțetea arăta că aceasta „a scris prima istorie națională românilor și că a indicat drumul istoriografiei românești pentru un secol „a introdus la noi stilul științific”, iar concepția sa despre istorie avea „să transforme radical materia, metoda și forma istoriei „românești”.

Aprecieri tot atât de înalte și tot atât de îndreptățite despre rolul lui M. Kogălniceanu în dezvoltarea istoriografiei române avuseseră în diferite împrejurări și A.D. Xenopol (1893), N. Iorga (1918), N. Cartoian (1928).

Format sub influența scrierilor cronicarilor moldoveni, printre care, prin Enache Kogălniceanu, avea și un strămoș, a învățaților „Școlii Ardelene” Gheorghe Șincai și Petru Maior și a istoriografiei romantice apusene, îndeosebi August Thierry și Jules Michelet, care atribuiau istoriei un scop militant, utilitar, M. Kogălniceanu publică la Berlin prima sa operă istorică scrisă la vârsta de 20 de ani: *Historie de la Valachie, dela Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837).

În intenția tânărului istoric expunerea trebuia să cuprindă, în două volume, dezvoltarea, întâmplările și instituțiile românilor de pretutindeni, de la cucerirea Daciei și până la 1834, dând prioritate vieții poporului, fiindcă așa cum avea să arate mai târziu, „*până acum toți cei care s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decât biografia domnilor, ne pomenind nimica de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpânitorii n-ar fi nimic*”. Împrejurările l-au împiedicat de a-și realiza planul în întregime, din lucrarea sa apărând numai primele două părți ale lucrării – formarea poporului român și istoria Țării Românești de la întemeiere până la 1792 – dar contribuția sa a avut un adânc răsunet național, și ea va determina o adevărată mobilizare istoriografică românească.

Concomitent cu tipărirea „Istoriei”, Kogălniceanu publică și o expunere asupra latinității limbii și a culturii române (*Rumänische oder walachische Sprache und Literatur*), precum și o schiță asupra istoriei moravurilor și limbii țiganilor din țările române – lucrări care, după afirmația lui, N. Iorga, „la noi și oriunde îl puteau decreta cercetător istoric”.

Dându-și seama de puțină cunoașterea surselor istoriei naționale, în 1841 el înființează la Iași *Arhiva românească*. În 1845 întreprinde publicarea „*Letopiseșului Moldovei*”, din care până la 1852 – cuprinzând printre altele cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Nicolae Costin – aveau să apară trei volume.

La București exemplul său va fi urmat de Nicolae Bălcescu, care va publica în „*Magazinul istoric pentru Dacia*” (1845–1847) cronicile Țării Românești de Al. Papiu-Ilarian care va edita *Tezaurul de monumente istorice* (1862) de B.P. Hașdeu care va înființa o nouă Arhivă istorică și de alții.

Concepția istorică a lui M. Kogălniceanu e cuprinsă în articolul introductiv al Arhivei românești și în Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională rostit la Iași la 24 noiembrie 1843. „*Istoria românească* – arăta Kogălniceanu în programul Arhivei – *să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității*

noastre, într-însa vom învăța – sublinia el în continuare – ce am făcut și ce trebuie să mai facem, prin tr-însa vom prevedea viitorul, prin tr-însa vom fi români, căci în tr-însa este măsura prin care se poate ști dacă un popor propășește sau dacă se înapoește. Întrebați deci istoria și veți ști ce suntem, de unde venim și unde mergem, trecutul și viitorul, iată toată ființa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște.”

Cunoașterea istoriei naționale e cu atât mai necesară cu cât, arăta Kogălniceanu în „Cuvântul” din 1843, „începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, drepturile ni s-au călcat în picioare”.

În concepția lui Kogălniceanu istoria românilor nu e o istorie fragmentată pe provincii, despărțită prin frontiere artificiale impuse de vitregia împrejurărilor. „Eu – afirma Kogălniceanu în același Cuvânt – privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldaviei întregi, a Valachiei și a fraților din Transilvania.”

Pentru Kogălniceanu istoria patriei e un nesfârșit prilej de emoții și de mândrie patriotică. „Inima mi se bate – mărturisea el în 1843 – când aud rostindu-se numele lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare, al lui Mihai Viteazul... și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați sunt pentru mine mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cezar, căci aceștia sunt eroii lumii, în timp ce cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine – continua oratorul – bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile și izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât acelea de la Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de către români.”

Această concepție a stat și la baza activității politice și literare a lui M. Kogălniceanu, și ea l-a făcut să joace un rol proeminent în Revoluția de la 1848, în lupta pentru Unirea Principatelor, pentru reformele sociale îndeplinite sub domnia lui Cuza și pentru dobândirea Independenței României în 1877.

Debutând cu o lucrare istorică, M. Kogălniceanu și-a încheiat fecunda activitate printr-o revenire la preocupările sale din tinerețe.

Într-adevăr, ultima sa manifestare publică, săvârșită cu numai trei luni înaintea neașteptatei sale morți, a fost o expunere în fața Academiei Române (1 aprilie 1891) despre dezrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești și emanciparea țăranilor, reconstituind astfel cu pana istoricului evenimentele petrecute cu câteva decenii mai înainte prin lupta de neînfrânt a maselor și prin voința implacabilă a omului de stat.

Prin sentimentul și concepția sa progresistă despre istoriografie, prin realizările sale personale și prin metodele indicate pentru activitatea contemporanilor și a urmașilor săi prin marea sa dragoste față de poporul român de pretutindeni, M. Kogălniceanu a investit istoria românească cu prerogativele invincibile ale unei arme politice destinate libertății și unității naționale, și a unei surse de inepuizabil patriotism.

Luceafărul, nr. 36, 9 septembrie 1967, p. 7

Unirea Principatelor temelia unirii neamului întreg

La 5 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn al Moldovei. La 24 ianuarie adunarea electivă de la București îi încunună tamplele și cu coroana Țării Românești, punându-se astfel bazele politice ale Unirii Principatelor Române. Peste trei ani, la 24 ianuarie 1862, cele două principate se contopeau într-un singur organism politic, înscriind pe harta lumii o țară nouă: *România*.

România de la 1862, care cuprindea abia cele două provincii ciscarpatine, Moldova și Țara Românească, nu era însă România voită de exponenții Revoluției de la 1848, care deschiseseră lupta pentru unire, fiindcă în afară de hotarele ei rămăseseră numeroase alte provincii – Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina, tot atât de românești ca și cele care izbutiseră să se unească, dar care erau ținute în robia Imperiului Habsburgic. Or, entuziaștii luptători pașoptiști, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, George Barițiu, Andrei Mureșanu, Constantin Romanu-Vivu, nu pentru o astfel de Românie se ridicaseră, ci pentru una care, așezată pe teritoriul vechii Dacii „să cuprindă întreaga suflare românească. Pe aceasta o cântase V. Alecsandri în *Deșteptarea României*, pe aceasta o invoca Mureșanu în *Deșteaptă-te, române!*, la ea se gândea C. A. Rosetti atunci când își exprima dorința „*să nu mai fie moldovean, muntean, transilvănean... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani*”.

Ea era steaua care strălucea pe firmamentul speranțelor și certitudinilor lor.

Iată de ce, cu toată bucuria provocată de unirea celor două principate, România de la 1862 n-a fost considerată, din punctul vedere al teritoriului, decât ca o alcătuire provizorie, impusă de conjunctura politică a timpului, principala ei misiune istorică, pe plan național, fiind pregătirea unirii tuturor românilor.

Rolul de matrice istorică al acestei Românii a fost recunoscut chiar din momentul Unirii Principatelor, fiindcă la scurtă vreme după urcarea lui Alexandru Ioan Cuza, pe tronul lui Ștefan cel Mare și al lui Mihai Viteazul, noul domn primea din partea istoricului și luptătorului transilvănean Al. Papiu-Ilarian un *Memorand* prin care i se relevau două mari principii de politică națională deopotrivă de îndreptățite: neputința românilor transilvăneni de a-și găsi un alt punct de sprijin decât în viața românilor de peste Carpați, și, concomitent, imposibilitatea acestora de a se putea dezvolta din punct de vedere economic și politic fără unirea cu frații lor transcarpatini. „*Românii din Transilvania în împrejurările de față – scria învățatul istoric – numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aci-și văd scăparea*”, constatând totodată că „*fără Transilvania nici Principatele nu au viitor*”, fiind constrânse la „o existență precară și dubii. Numai

unirea Transilvaniei – conchidea Papiu – va pune fundamentul vieții perpetue a României”. De la constatările geografice, istorice și politice, Papiu trecea la aprigul îndemn al faptei, urând succesorului lui Mihai Viteazul: „O, Principe și Doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian.”

În numai câteva cuvinte se înfățișa, astfel, cel mai larg program de afirmare națională, din care nu lipsea niciunul din elementele marii noastre tradiții istorice: Dacia, Traian, Mihai Viteazul, tendința permanentă spre unitate a poporului român.

Împrejurările politice au împiedicat pe Cuza în scurta lui domnie să realizeze programul propus de Al. Papiu-Ilarian, dar el avea să devină programul tuturor luptătorilor patrioți de pe ambele versante ale Carpaților, sorocul înfăptuirii sale fiind ziua de 1 decembrie 1918.

Și într-adevăr, din momentul Unirii Principatelor, care a provocat în Transilvania un adevărat val de entuziasm, și până la adunarea de la Alba Iulia care a proclamat unirea preconizată de Al. Papiu-Ilarian, toate marile acte politice și culturale ale societății românești s-au efectuat cu participarea românilor de pretutindeni, urmărindu-se în mod sistematic afirmarea solidarității și unității naționale. Cel mai elocvent dintre ele a fost actul înființării Societății Academice din București (1866) – viitoarea Academie Română – printre ai cărei membri au fost aleși chiar de la început 7 români din Moldova și Muntenia, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din Maramureș, 2 din Bucovina, nefiind uitați nici românii de la Pind etc.

La ședința de inaugurare a noii societăți, exprimând un sentiment unanim, Timotei Cipariu, reprezentantul Transilvaniei – a declarat: „Am început domnilor a ne elibera patria, am început a ne elibera limba. Am început dar nu am terminat, rămâne să continuăm și să terminăm.”

A termina lupta începută însemna, atât pentru Cipariu, cât și pentru toți ceilalți participanți la inaugurare, a termina lupta pentru desăvârșirea unității naționale, luptă care fără eliberarea Transilvaniei nu se putea considera terminată. Cronicarul festivității, entuziastul V.A. Urechia, arăta în darea de seamă scrisă cu această ocazie că declarația lui Cipariu a fost primită cu „aplauze detunătoare”. Aplauzele menționate de Urechia nu se adresau atât marelui filolog de la Blaj, cât mai ales ideii exprimate de dânsul, idee din care izvorâse însăși inițiativa înființării Academiei.

În anul următor, ca o reacție împotriva proclamării dualismului austro-ungar și a încorporării Transilvaniei la Ungaria, se înființa în București o altă societate culturală intitulată demonstrativ *Transilvania*, printre membrii și conducătorii căreia găsim de asemenea floarea intelectualității române de pretutindeni. Drept „motto” al noii societăți a fost ales un fragment dintr-o chemare la învățătură, la minte, a bănățeanului D. Țichindeal: „Mintea, mărită nație daco-românească din Banat, din Țara Românească din Moldova, din Ardeal, mintea! Când te vei lumina

cu învățătură cu luminatele fapte bune te vei uni; mai aleasă nație pe pământ nu va fi înaintea ta.”

Dintre primii membri ai *Transilvaniei*, au făcut parte transilvăneni ca Al. Papiu-Ilarian, care a fost ales și președinte, A. Treboniu Laurian, Aaron Florian, moldoveni ca V.A. Ureche și B. Petriceicu-Hașdeu, munteni ca Petre Grădișteanu, P. Cernătescu etc.

O puternică manifestație de solidaritate românească a oferit Războiul pentru Independență din 1877–1878. Acest război n-a fost numai războiul vechii României, ci și războiul Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și al Bucovinei. În toate aceste provincii s-au organizat, îndată după începerea ostilităților, nenumărate colecte pentru susținerea războiului și pentru ajutorarea ostașilor răniți și a familiilor lor, și din toate au plecat spre Dunăre însemnate grupuri de voluntari hotărâți să facă sacrificiul suprem pentru scoaterea adevăratei lor patrii de sub jugul otoman. Cercetând presa vremii și listele de subscripții publicate, se poate constata că n-a existat nici un sat, nici un cătun din aceste provincii, care să nu-și fi trimis obolul pentru independența României.

După victoria de la Plevna, care a relevat pe plan european vitejia și valoarea ostașului nostru, nimeni nu s-a mai îndoit de apropiata eliberare a tuturor românilor subjugăți.

Această constatare, împreună cu așteptările legate de ea, a dat naștere lozincii lansate în 1884 de ziarul *Tribuna* de la Sibiu: *Soarele pentru toți românii de la București răsare*.

Principiul unității naționale fiind unanim acceptat, în anul 1891 s-a întemeiat la București o societate cultural-politică, care și-a făcut din susținerea și afirmarea sa o adevărată dogmă: *Liga pentru unitatea culturală a românilor*. „Liga”, printre ai cărei membri au figurat cele mai reprezentative personalități ale culturii și politicii românești – V.A. Urechia, A.D. Xenopol, N. Iorga, Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Spiru Haret, Victor Babeș, Take Ionescu, Nicolae Filipescu – a desfășurat una din cele mai largi activități naționale, organizând nenumărate manifestații patriotice și publicând un imens număr de cărți și broșuri pentru relevarea unității poporului român.

În 1894, când la Cluj se judeca marele proces al frunțașilor Comitetului național care, prin *Memorandul* din 1892, au îndrăznit să ceară împăratului Austro-Ungariei drepturile cuvenite poporului român din Transilvania, „Liga pentru unitatea culturală a românilor” a luat cu îndrăzneală apărarea celor acuzați izbutind să transforme procesul lor într-un mare proces național, cu adânc răsunset în opinia publică europeană. În 1914, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, Liga își schimba numele în *Liga pentru unitatea politică a românilor*.

Ca și Piemontul în procesul de unificare a Italiei, România de la 1862, devenită independentă în 1878, a jucat un rol esențial în lupta pentru desăvârșirea

unității naționale – 24 ianuarie 1859 deschizând drumul spre 1 decembrie 1918.

Unirea principatelor a fost piatra de temelie trainică, pe care s-a zidit, cu lupte și cu jertfe, unitatea neamului întreg.

Argeș, nr. 1, ianuarie 1968, p. 2, 3

Ideea unității naționale și actul de la 24 ianuarie

Un nou 24 ianuarie. Anul acesta, sărbătorirea lui va fi urmată de jubileul altor două mari evenimente istorice: 120 ani de la Revoluția din 1848 și 50 de ani de la desăvârșirea făuririi statului național român.

Deși desfășurate la apreciable distanțe în timp și având fiecare, ca mod de organizare, specificul său propriu, cele trei evenimente au fost călăuzite de aceleași devize și au urmărit aceleași copuri: *libertatea socială și unitatea națională a poporului român*.

Urmărind scopuri similare, era firesc ca ele, atât de o parte, cât și de alta a Carpaților, să aibă puncte de plecare comune și să se bazeze pe forțe sociale identice: *masele populare*.

Într-adevăr, atât Revoluția de la 1848, cât și Unirea Principatelor și desăvârșirea unității naționale prin hotărârea de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 au fost determinate și impuse de același factor: *voința și forța poporului*. „Cine a făcut revoluția noastră – întreba la 1848 C.A. Rosetti – un om sau zece, sau nația românească?... Negreșit că nația, căci 10, 20 și 100... cu toată activitatea lor, nu ar fi izbutit să răstoarne atâția cârmuitori și sub cârmuitori, atâția miniștri și un prinț stăpânitor... Așadar – preciza el, anticipând pe Bălcescu –... revoluția a făcut-o toată nația”.

În același sens vorbea despre Unirea Principatelor Mihail Kogălniceanu. „Unirea, domnilor, – declara marele bărbat de stat la 9 februarie 1863 – eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că Unirea e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: *Unirea e actul energic al întregii națiuni române*, e marea noastră conquistă, și de aceea, domnilor, nici chiar domnitorului, dar încă unui singur particular, nu-i recunosc și nici nu-i voi da vreodată dreptul acesta de a zice că el a făcut singur Unirea. Nu, domnilor – afirma în continuare Kogălniceanu – Unirea națională a făcut-o națiunea care a ales un domn pentru ambele țări, cu misiunea de a realiza Unirea.”

Trebuința de a asculta glasul poporului fusese relevată și motivată înaintea tuturor de Simion Bărnuțiu în marele său discurs de la Blaj rostit la 2/14 mai 1818: „Țineți toți cu poporul – îndemna Bărnuțiu – ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură, nici nu-l trag așa de ușor în partea lor străinii cum îi trag pe

unii din celelalte clase, care urlă împreună cu lupii și sfășie pe popor dimpreună cu aceștia; nu vă abateți de la cauza națională de frica luptei.”

Marile manifestații revoluționare de la 1848 – adunarea de pe Câmpia Libertății de la Blaj (3/15 mai), adunarea de la Islaz (9/21 iunie), adunarea de pe Câmpia Filaretului din București (15/27 iunie), ca și adunarea românilor din Banat la Lugoj (3–15 mai) – au dobândit importanță politică și au devenit pietre de temelie pentru dezvoltarea istoriei poporului român datorită masivei participări a maselor largi populare, ele fiind acelea care le-au dat amploarea tumultului și forța voinței de a sfărâma orânduirea feudală.

Și de-o parte și de alta a granițelor despărțitoare ale țărilor române – Milcovul și Carpații – s-a cerut atunci desființarea iobăgiei, libertatea comerțului și a industriei, egalitatea politică, unirea între frați.

Atât moldovenii, prin Vasile Alecsandri, cât și transilvănenii, prin Andrei Mureșanu și Constantin Romanu-Vivu, și muntenii prin Nicolae Bălcescu și C.A. Rosetti s-au adresat atunci românilor de pe ambele versante ale Carpaților; țelul tuturor, ca exponenți ai întregului popor român, era o Românie unită, liberă și independentă.

Cu fermitate sublinia necesitatea înfăptuirii unității naționale – încadrând-o, totodată, într-un vast program de reforme sociale – și C.A. Rosetti care, din exilul de la Paris, îi scria lui Barbu Știrbei, la 1 decembrie 1850, că revoluționarii doresc „să nu mai fie domn și boieri, stăpâni și slugi, ci toți deopotrivă și frați în societate” și „să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni etc. ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani”.

Această singură națiune de români trebuia să fie organizată pe baza principiilor republicane, C.A. Rosetti informând în aceeași scrisoare pe domnitorul de la București că exilații „nu visează un rigat ci o republică românească”, pe care, preciza Rosetti, „s-o dobândim îndată ce ne vom uni cu noi înșine (unirea între grupurile de exilați – n.n.) și cu celelalte popoare revoluționare, mai ales acum când se va deschide lupta cea mare între tiranie și libertate, între privilegiați și popoare, între lumină și libertate”.

Împrejurările politice externe din anii următori Revoluției de la 1848 n-au îngăduit însă realizarea integrală a aspirațiilor pașoptiștilor, impunând, atât pentru înfăptuirea unității naționale cât și pentru adoptarea sistemului republican, diferite etape a căror desfășurare va dura aproape un secol.

În ceea ce privește unitatea națională, prima etapă s-a realizat prin alegerea lui Cuza ca domn al ambelor principate, între 5 ianuarie 1859 și 24 iunie 1862, dată la care cele două guverne și adunări naționale de la Iași și București s-au contopit definitiv într-un singur organism, proclamându-se noul stat al României. Ceea ce a determinat alegerea lui Cuza nu a fost, în primul rând, popularitatea sa, anterioară luptelor pentru Unire, în el încoronându-se, așa cum declara C.A. Rosetti prezentându-i la 29 ianuarie 1859 rezultatul alegerii de la București, „nu un individ, ci unul din marile principii de viață ale naționalității noastre. Vadă

acum – adăuga în încheiere delegatul Țării Românești – toți cei care cred că națiile se câștigă prin sabie, că adevăratele cuceriri nu se mai fac prin sabie, că adevăratele cuceriri nu se mai fac decât printr-o idee mare și adevărată și înțeleagă, în sfârșit, inamicii noștri că *pe cei care s-au unit nici o mână omenească nu-i va mai putea despărți*”.

Cei trei ani desfășurați după dubla alegere a lui Cuza au fost consacrați luptei diplomatice pentru recunoașterea acestor alegeri de către marile puteri și apoi, ca o consecință a acesteia, pentru recunoașterea însăși a Unirii, înlăturându-se astfel dispozițiile Convenției de la Paris din 1858, care stipulase menținerea statală a ambelor principate. Tânăra diplomatie românească, reprezentată la Constantinopol de C. Negri, la Paris, Londra și Torino de Vasile Alecsandri, iar la Viena și Berlin de Ludovic Steege, a izbutit să înlătore, rând pe rând, toate obstacolele întâlnite, recunoașterea dublei alegeri de la Iași și București fiind un indiciu al voinței ferme a poporului român de a proceda prin orice mijloace la realizarea unirii celor două principate. Ultima care a cedat, aflându-se complet izolată, a fost Austria, care, în acel moment, nu se temea atât de puterea militară a noului stat, cât mai ales de forța de atracție a acestuia asupra tuturor românilor aflați în ținuturile subjugate de habsburgi.

La 11/23 decembrie 1861, anunțând poporului recunoașterea Unirii de către toate marile puteri, Alexandru Ioan Cuza declara în proclamația redactată cu acest prilej: „Unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi s-a recunoscut de înalta Poartă și de Puterile garante și s-a înscris în datinile națiunilor... în zilele de 5 și 24 ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întrunit speranțele voastre într-un singur domn; *alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie.*”

Deși scurtă, domnia lui Alexandru Ioan Cuza a fost o domnie constructivă, fecundă, pe deplin corespunzătoare necesităților României atât pe plan extern, cât și intern.

Programul urmărit de Domnul Unirii și de principalii săi sfetnici avea la bază marile revendicări populare din 1848, concretizate în Țara Românească prin Proclamația de la Islaz, redactată de Comitetul revoluționar în frunte cu I. Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu și C.A. Rosetti, iar în Moldova, dorințele partidei naționale înfățișate de M. Kogălniceanu.

Principală preocupare a ambelor proclamații era înlăturarea jugului clăcășiei, care apăsa viața a milioane de țărani și care împiedica atât progresul social-economic al poporului român, cât și pe cel cultural-politic. În proclamația de la Islaz, punctul referitor la desființarea clăcășiei era al 13-lea, dar N. Bălcescu îl considera miezul întregii revoluții – adevărata ei rațiune de manifestare.

Îndată ce problema recunoașterii Unirii a fost rezolvată pe plan extern, Cuza a urmărit, în ciuda imenselor dificultăți întâmpinate, realizarea acestei vechi aspirații a țăranimii române, dezrobirea și împrăștierea clăcășilor fiind cea mai

largă și mai sigură temelie a actului Unirii.

Ideea transformării aparatului de stat dintr-un factor de oprimare într-un factor de justiție social-economică și de organizare culturală l-a preocupat, de asemenea, chiar din primul an al domniei sale. Într-adevăr, prin mesajul adresat Camerei moldovene la sfârșitul anului 1859, el constată că sistemul de învățământ aflat în funcțiune nu satisface „sperările națiunii”, punând astfel problema necesității înnoirii legislației școlare și a creării unor noi instituții de cultură și știință. Printre acestea, locul principal aveau să-l ocupe cele două universități înființate în timpul domniei lui – Iași (1860) și București (1864) – care au dat o puternică expresie nu numai avântului și progresului cultural al poporului român, ci și solidarității și unității sale naționale. La ambele universități, din primul moment al întemeierii lor, au fost numiți ca profesori și unii din cei mai reprezentativi cărturari ai românilor din Transilvania, care au atras după ei un remarcabil număr de studenți. În 1864, s-au înființat la București Școala de belle-arte precum și Școala națională de medicină și farmacie, care în 1869, avea să se transforme în facultate. Cu același entuziasm au fost sprijinite artele și cercetările științifice. Atât la Iași, cât și la București s-au înființat conservatoare de muzică, iar la recomandările lui M. Kogălniceanu și C.A. Rosetti au fost trimiși la Paris pentru perfecționare tânărul pictor Nicolae Grigorescu și tot atât de tinerii actori M. Pascali și C. Demetriade, care aveau să deschidă o etapă nouă în evoluția picturii și a artei dramatice românești, în același timp, se inaugurează și lucrările statistice ale lui Dionisie Pop-Marțian și apare revista acestuia, *Analele statistice* (1861).

Anul 1864, prin lovitura de stat de la 2/14 mai – efectuată cu ajutorul lui M. Kogălniceanu – prin noul statut constituțional și noua lege electorală, prin legea rurală de la 15 august, prin legea învățământului primar gratuit și obligatoriu de la 24 noiembrie, constituie anul de apogeu al domniei sale. Actele lui Cuza din acel an, săvârșite pe baza voinței exprimate printr-un plebiscit, au dat domniei acestuia un caracter progresist, cu adânci consecințe asupra dezvoltării statului român și cu largi perspective de viitor.

Domnia lui Cuza a izbutit, prin reformele sale, să realizeze o însemnată parte din obiectivele pașoptiste și să asigure, prin înfăptuirea Unirii Principatelor, prin creșterea puterii României, premise importante pentru înaintarea pe drumul desăvârșirii statului național.

Lumea, nr. 5, 25 ianuarie 1968, p.14–15

Pașoptiștii și ideea unității naționale

Generația de scriitori, istorici și luptători politici pașoptiști s-a format din punct de vedere al ideologiei patriotice sub influența cronicarilor moldoveni și

munteni din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea și a învățaților „Școlii Ardelene”.

Cele mai viguroase pagini de literatură militantă scrise de C. Negruzzi, V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu până la 1848, au avut ca subiect de inspirație vechile cronică, și îndeosebi *O samă de cuvinte* ale lui Neculce, care au oferit poezilor o îmbelșugată serie de fapte și personalități eroice a căror glorificare a contribuit puternic la stimularea mândriei și conștiinței naționale. Interesului literar pentru bătrânele cronică i-a urmat apoi, prin M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Treboniu Laurian, interesul științific istoriografic, fapt ce a determinat publicarea testelor cronicarilor și studierea vieții și ideilor lor.

Cu aceeași stăruință au fost cercetate și scrierile învățaților transilvăneni: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu – care, depășind cadrul regional al cronicarilor, au dat istoriei românilor sensul major al sincronizării și unității. C. Negruzzi a destăinuit în amintirile sale că a învățat românește citind la Iași Istoria lui Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, 1812). Aceeași istorie a avut la București efectul unei lumini incandescente și pentru Ioan Heliade-Rădulescu și Petrache Poenaru. La Cluj, pentru George Barițiu și colegii săi de la „Liceul regio academic”, cartea lui Maior, – citită în 1829 – a străbătut tinerele conștiințe ca „scânteile unui fulger”... „O mulțime de presimțiri și idei – destăinuiește Barițiu – care dormitau în noi se deșteptară deodată ca prin un farmec puternic, exaltația și fanatismul că noi suntem români și nu altceva și, nu mai avea nici un cumpăt, nu mai cunoștea nici un hotar.” Spre Petru Maior, după precizările lui Ion Ghica – își îndrepta privirile în 1832 și Nicolae Bălcescu, precum și M. Kogălniceanu care, în 1835, cerea de la Berlin tatălui său să-i trimită „istoria” acestuia pentru a putea cunoaște începuturile poporului român. Aceasta îi făcea ca, în 1843, la rostirea marelui său „cuvânt” pentru deschiderea cursului de istorie națională să afirme că Petru Maior „ca un nou Moisi a deșteptat duhul național... și lui îi datorăm o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”.

Cu tot atâta admirație a fost privită și „Cronica” lui Șincai, pe care M. Kogălniceanu și Vasile Alecsandri au cunoscut-o din copia adusă la Iași de călugărul maramureșean Gherman Vida, dascăl și inițiator al lor în problemele de istorie românească. Pentru I. Heliade-Rădulescu, Șincai era „unul din cei mai mari români, martir al românismului”. Al. Papiu-Ilarian i-a consacrat una din cele mai vibrante monografii ale sale: „Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca”. Alte studii i-au fost dedicate de către M. Kogălniceanu, Timotei Cipariu, George Barițiu. Atât cronicarii cât și istoricii „Școlii Ardelene” au fost susținători ai originii comune a poporului român, ai continuității sale neîntrerupte pe teritoriul vechii Dacii, ai unității de limbă și istorie. Prin ei s-au pus nu numai bazele istoriografiei românești, ci și ale unei gândiri naționale care, prin luptătorii pașoptiști, avea să devină un adevărat imperativ politic.

Discipolii cronicarilor și ai marilor învățați transilvăneni au transformat gândirea și constatările istorice și filologice ale înaintașilor lor într-o armă politică, al cărei principal obiectiv era libertatea și înfăptuirea unității naționale.

Pentru a releva fermitatea orientării lor patriotice e suficient să menționăm titlurile unora din principalele publicații periodice apărute în deceniul anterior Revoluției de la 1848: *România* (București 1838), *Dacia Litterară* (Iași, 1840), *Magazin istoric pentru Dacia* (București 1845).

În primăvara anului 1848, Vasile Alecsandri și Andrei Mureșanu scriau nemuritoarele lor marșuri naționale *Deșteptarea României* și *Deșteaptă-te, române!* care se adresau românilor din cele „patru unghiuri”, considerați ca o singură unitate istorică și politică, robiți de „oarba neunire la Milcov și Carpați”

Într-o scrisoare adresată în anul 1857, publicistului francez A.H. Ubicini în legătură cu geneza marșului său, socotit ca o „marsilieză” românească, V. Alecsandri mărturisea că aceasta i-a fost cerută de către tovarășii săi de luptă, fiindcă – precum poetul – la 1848, din punct de vedere național, „noi nu înțelegem o mișcare (revoluționară) a țărilor noastre decât în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp”.

Aceeași idee însușea și pe transilvăneni, fiindcă la 26 iunie 1848, Constantin Romanu-Vivu, privind problema dintr-o perspectivă europeană, îi scria lui Al. O. Golescu aceste concludente rânduri. „*Trebuie să ne dăm bine seama că de nu va lucra tot, românul în interesul comun suntem pierduți, fiindcă toate elementele s-au conjurat contra noastră, și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze, așa italienii, așa germanii, așa slavonii. Apoi noi de ce să nu facem aceasta acum când ni s-a arătat epoca? Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac? ... Repetez deci – afirma Roman în încheiere – că deviza noastră trebuie să fie formarea Daciei.*”

Muntenii, prin N. Bălcescu, C.A. Rosetti și numeroși alții, erau călăuziți și ei de aceleași fascinante idealuri. La 4 martie, N. Bălcescu îi scria de la Paris lui Al. G. Golescu: „Unirea Munteniei cu Moldova e un lucru câștigat pentru toată lumea”, Românii din Transilvania, sublinia Bălcescu, se vor constitui și ei în curând „într-un singur corp național de trei milioane și jumătate... când deci două mari grupe de 4 milioane și de trei milioane și jumătate de români vor fi constituite una alături de alta, cine le va putea împiedica a se uni? *România noastră va exista deci... Orb cine nu o vede...*”

În termeni tot atât de elocvenți, întrezărind la capătul luptei pentru realizarea unității naționale și posibilitatea proclamării unei republici românești, se exprima în același an și C.A. Rosetti „*Noi vrem – îi scria acesta la 1 decembrie lui Barbu Știrbei – să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectorii și suzerani*”, idealul fiind „*o republică românească*”.

Ideea unei Românii unitare, a devenit în primele decenii ale secolului al XIX-lea, vehiculată de revoluționarii pașoptiști, o idee-forță a gândirii politice aromânilor de pretutindeni, a cărei realizare integrală, împrejurările externe au putut să o întârzie, dar care, servită de alți mari patrioți – Delavrancea, N. Filipescu, N. Iorga, N. Titulescu, O. Goga, Vasile Lucaci, Take Ionescu – va sfârși, în 1918, prin a deveni o realitate implacabilă.

Argeș, nr. 4, aprilie 1968, p. 2

Simion Bărnuțiu, 160 de ani de la naștere

Cunoscut și apreciat îndeosebi pentru ideile, activitatea și intransigența sa politică, Simion Bărnuțiu, de la a cărui naștere s-au împlinit la 2 august 160 de ani, a fost totodată și unul din cei mai reprezentativi cărturari ai vremii sale.

Spirit de formație enciclopedică, preocupat adânc și constant de dezvoltarea generală, a poporului român, Simion Bărnuțiu a lăsat în urma sa nu numai o fericită direcție politică, ci și o bogată moștenire culturală, gândirea și puterea sa de prelucrare și creație impunându-se în numeroase domenii de activitate intelectuală.

Pe lângă omul politic, care, prin proclamația de la 24 martie și prin discursul de la 2/14 mai și-a imprimat adânc numele în istoria Revoluției de la 1848, se poate vorbi cu justificată îndreptățire și de filosoful și pedagogul Bărnuțiu, de juristul, istoricul și economistul cu largi orizonturi și chiar de esteticianul preocupat de orientarea literaturii și a artelor românești.

De altfel, la baza activității sale revoluționare s-a aflat o profundă concepție filosofică, pe care a ținut să o releve nu numai prin tezele politice susținute, ci și prin traducerea și prelucrarea didactică a lucrărilor unor filosofi progresiști, a căror gândire constituia un impuls pentru lupta socială și națională a poporului român.

În legătură cu această chestiune, ținem să precizăm că Simion Bărnuțiu a fost primul profesor care, abandonând limba latină, a predat în Transilvania – la Blaj – filosofia laică în limba românească¹⁵. Într-o scrisoare adresată lui George Barițiu la 17 octombrie 1839, el îi scria redactorului de la Brașov: „Am început să scap pe încet... filosofia din jugul și robia limbii latinești în care gemând și înădușită fiind astăzi tare puțini au luminat mințile auzitorilor români”, ea fiind „după toată etimologia cuvântului și înțelesului *numai roaba teologiei*”¹⁶.

Primul filosof spre care s-a îndreptat atenția didactică a lui Bărnuțiu, concomitent cu studierea lui Kant, Leibniz și a altora, a fost Wilhelm Traugott Krug, autorul unui *System der praktischen Philosophie* (1817), în a cărui primă parte intitulată *Rechtslehre*, profesorul român a descoperit ideile fundamentale cu privire la drepturile persoanei, pe care, lărgindu-le, le-a transformat în arme pentru drepturile națiunii române¹⁷.

Bărnuțiu a tradus, pentru elevii săi, o bună parte din opera lui Krug¹⁸, unii

¹⁵ Pop, I. *Amicul familiei*. Gherla, 1890, p. 5.

¹⁶ *Tribuna poporului*. Arad, nr. 43, 18 martie 1903.

¹⁷ Bogdan-Duică, Gh. *Simion Bărnuțiu*. București, 1924, p. 153.

¹⁸ Bogdan-Duică, Gh. *op. cit.*, p. 150.

istorici afirmând chiar că ar fi vorba de o traducere completă a acestuia¹⁹. „În 1839 – afirmă Papiu – *Bărnăuțiu tradusese toată filosofia lui Krug* și o propunea în limba națională chiar pe acel timp, când se prepara stingerea limbii și naționalității române în dietele ungurești, învățând totodată pe tinerii români drepturile cele înnăscute personal de libertate și egalitate atunci când românul nu se considera de persoană după legile țării.”

Printre operele traduse din Krug se află și manualul acestuia de filosofie, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, descoperit recent și comentat de doi valoroși cercetători clujeni²⁰.

În 1845, îndepărtat din Blaj, Simion Bărnăuțiu se înscrie la Academia juridică din Sibiu, unde va intra în contact cu scrierile unuia din principalii reprezentanți ai școlii național-istorice germane, Frederick Karl von Savigny (*Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1814), pe care îl va cita și în discursul de la 2/14 mai 1848.

Ca profesor la Iași, urmând aceleași vechi preocupări de emancipare și independență politică a poporului român, a acordat o largă atenție filosofiei lui Karl von Rotteck, cuprinsă în *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften* (vol. I–IV, 1847), care va fi pusă la o largă contribuție în redactarea marilor sale cursuri publicate postum: *Dereptulu publica al românilor* (1867), *Dereptulu naturale privatu* (1868) și *Dereptidu naturale publice* (1870).

Cursurilor de drept, prin care s-au pus bazele științifice ale dreptului românesc, le-a adăugat și cursuri de pedagogie, logică, psihologie, antropologie, istoria filosofiei, estetică etc., el, spre deosebire de înaintașii săi, ocupându-se de toate disciplinele filosofice.

Unele din ele – *Pedagogia* (1870), *Psihologia empirică* și *Logica* (1871), prelucrate și traduse după I. Beck și A. Fl. Niemeyers – au fost publicate de către discipolii săi de la Iași, iar altele, reprezentând cea mai mare parte din scrierile sale, au rămas până astăzi în manuscris, păstrându-se în depozitul Academiei Republicii Socialiste România²¹.

În cursul de estetică, ale cărui origini se găsesc de asemenea în Krug – *Geschmackslehre oder Ästhetik* – Bărnăuțiu afirmă că estetica este o parte importantă a filosofiei care nu și-ar putea „dezlega problema pe deplin”, dacă nu ar întreprinde „cercetări speciale și asupra plăcerii spre ce e frumos și sublim”. În paragrafe entuziaste, el se ocupă de „frumos și plăcut”, „frumosul și utilul”, „frumosul și adevărul”, „frumosul și binele” etc., precum și de diferitele ramuri ale artelor: muzică, poezie, oratorie, pictură sculptură, teatru²².

Vrednice de semnalat sunt și studiile sale de istorie. *Soborul cel mare al*

¹⁹ Papiu-Ilarian, Al. *Istoria românilor din Dacia Superioară*. Viena, 1852, II, p. 210.

²⁰ Ghișe, D. și Teodor, P. În: *Cercetări filosofice*, 1964, nr. 3, p. 357–369.

²¹ Vezi Dan Simonescu, *Manuscrisele lui Simion Bărnăuțiu*. În: *Hrisovul*, I, 1941, p. 459–461.

²² Vezi despre ideile estetice ale lui S. Bărnăuțiu: I. Iliescu, în *Revista de filosofie*, 1967, nr. 2; Radu Pantazi, *Simion Bărnăuțiu*, Gândirea și opera. București, 1967, p. 77–79.

episcopiei Făgărașului²³, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*²⁴, *Din istoria românilor*²⁵ și îndeosebi *Dreptul public al românilor*²⁶ are este un adevărat curs de istorie națională scris pe bază juridică, utilizându-se într-o largă măsură scrierile vechilor cronicari moldoveni și munteni din secolele XVII și XVIII, studiile lui M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, informațiile din *Arhiva Românească* și *Magazinul istoric pentru Dacia* și mai ales, operele învățaților „Școlii Ardelene”, Petru Maior, Samuil Micu și Gheorghe Șincai, a cărui *Cronică* este citată de nenumărate ori.

Afirmând că dreptul public al românilor – în care el găsea o veritabilă formulă a unirii românilor²⁷ – trebuie să fie o continuare a dreptului roman, el se relevă în domeniul juridic un latinist tot atât de categoric, comițând aceleași exagerări ca și Petru Maior în istorie sau Timotei Cipariu în filologie.

Alături de preocupările istorice, întâlnim în scrierile sale și preocupări de limbă literară și dialectologie. Într-o scrisoare trimisă lui Al. Papiu-Ilarian, în 17 martie 1853, pe când se afla la studii în Italia, el constata că „poezia nu prea merge pe la Blaj”, arătând că literații din acest oraș „ar fi bine să studieze pe poeții din Țara Românească și din Moldova, ca să-și capete oarecare înlesnire în limba poetică”, fiindcă „limba Blajului e numai de teologie și predici la morți”²⁸.

Concomitent cu scrisoarea către Papiu, el publica în *Foaie pentru minte* un articol intitulat *Suvenir din Italia*, în care făcea elogiul literaturii de inspirație patriotică, preconizând necesitatea „unui studiu profund al naturii ale cărei frumuseți este chemat poetul a cânta”²⁹.

Într-o altă scrisoare, adresată lui Ion Maiorescu, la 1 septembrie al aceluiași an, el îi semnala acestuia apariția cărții lui B. Biondelli, *Saggi sui Dialetti Gallo-Italici* apărută la Milano în 1853, atrăgându-i atenția, în legătură cu cercetarea graiurilor românești, asupra metodei întrebuițate de filologul italian pentru studierea dialectelor din patria sa. La 27 septembrie revenea asupra acestei probleme, exprimându-și dorința de a se începe și la noi o acțiune mai sistematică pentru valorificarea, pe plan comparativ, a elementelor latine ale limbii române³⁰. În același timp, el făcea să apară în *Foaie pentru minte* vechiul său memoriu din 1842, în care protestase cu energie împotriva hotărârii Dietei din Cluj de a introduce limba maghiară în toate instituțiile românești, arătând că „limba pe care o vorbesc românii cei din Ungaria, din Ardeal și moldo-românii e pe atât de o potrivă

²³ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1843, p. 4–5.

²⁴ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1852, p. 38–39.

²⁵ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1852, nr. 11–13.

²⁶ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 41.

²⁷ *Dreptul public*, p. 12.

²⁸ Marcu, Al. Simion Bărnăușu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia. București, 1935, p. 78.

²⁹ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 11–12.

³⁰ *Convorbiri literare*, 1902, nr. 11–12, p. 994–1003, 1126–1139.

cât nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, ci e numai una și aceeași care îi leagă pe toți aceștia cu o legătură dulce, frățească și îi unește într-o familie, care totdeauna cu fală nobilă s-au numit pe sine români”³¹. Pentru Simion Bărnuțiu, știința nu constituia o valoare abstractă, teoretică, ci un mijloc de luminare a poporului și de ridicare social-economică a acestuia. „Știința – afirma el în 1853 – nu poate folosi până ce nu se lățește în popor”, relevând necesitatea de a „ridica școale naționale și de a introduce înrânsele științele cele folositoare ca să se poată apăra poporul de pauperism”, fiindcă „nu se poate justifica importanța școalelor înaintea poporului numai cu predarea moralei și a religiei. Școala e datoare – arăta Bărnuțiu în continuare – a-l iniția pe om cum să trăiască în vremea asta mai fericit decât până acum”³².

Această concepție îl făcea ca încă din 1842 să combată numirea călugărilor ca profesori la școlile din Blaj, relevând că „*spiritul călugărismului urăște știința, dezvoltarea și progresul*”³³.

Una din formele recomandate de Bărnuțiu pentru promovarea științelor erau congresele științifice naționale și internaționale, misiunea lor fiind aceea de a stimula cercetările și de a populariza inițiativele și rezultatele obținute, fiindcă, remarca el, dacă „va studia fiecare numai în stanța sa (specialitatea sa, V.N.), atunci nu se va putea face nimic”, deoarece „omul mai niciodată nu vede scăderile ingeniului propriu și ale poziției sale”³⁴. În articolul consacrat congreselor științifice, el se pronunță totodată și pentru o ortografie unitară, menită să faciliteze schimburile culturale și literare între românii din toate provinciile.

*

Și în domeniul cultural-științific, ca și în cel politic, Simion Bărnuțiu s-a impus prin ideile și acțiunile sale progresiste, prin largul orizont intelectual și prin permanenta sa preocupare pentru progresul social și pentru libertatea și unitatea națională a poporului român³⁵.

Lui îi datorăm una din cele mai frumoase definiții românești asupra dreptului, care e în același timp o adevărată pagină de antologie a gândirii umane: „O, drept – scria el în 1842 – minunat și mare nume, cela ce ești menit a fi unul și același la toate popoarele! Tu pe cel ostenit de munca nedreaptă îl odihnești; conștiințele cele căzute și de timpuri barbare umilite le ridici; aperi pe cel slab, ții în respect și înfrunți pe cel semeț; mai luminos ești tu decât soarele și mai sfânt

³¹ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 38.

³² *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1853, p. 321.

³³ *Vasárnapi Újság*, Cluj, 1842, 4 dec.

³⁴ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1854, p. 193–195.

³⁵ Vezi pentru o privire generală a biografiei, ideilor și activității generale a lui Simion Bărnuțiu: Vasile Netea, *Simion Bărnuțiu, Combattant pour les droits du peuple roumaine*, în: *Revue Roumaine d-Histoire*, 1964, nr. 3, p. 501–524; Pantazi, Radu, *Simion Bărnuțiu. Gândirea și opera*. Buc., Editura științifică, 1967.

decât tăria cerului; unde nu strălucește lumina ta, acolo domnește întunecul³⁶ veșnic, sălbătăcia, jalea și nefericirea; prin tine înfloresc bisericile și se vestejesc cu tine împreună; pentru tine e desfătare și dulceață a trăi; cinste și mărire a pătimi și a muri!”

Revista bibliotecilor, nr. 8, august 1968, p. 486–488

Un precursor: Ioan Inochentie Micu

La 23 septembrie 1768 se stingea la Roma în singurătate și durere, după un exil de 24 de ani, una din cele mai proeminente personalități ale poporului român din secolul al XVIII-lea: Ioan Inochentie Micu, episcopul Blajului.

Exilul îi fusese determinat de perfidia Curții din Viena care a văzut în episcopul român un adversar intransigent al planurilor sale de dominație absolută în Transilvania și de menținere a poporului român în situația de popor „tolerat”, lipsit de drepturile politice recunoscute celorlalte națiuni conlocuitoare.

Îndată ce a fost ales în demnitatea de episcop (1728), Ioan Inochentie Micu a început o temerară și stăruitoare acțiune pentru recunoașterea românilor ca a patra națiune politică în Transilvania – națiunea română – deschizând astfel calea luptelor naționale care, după îndelungate eforturi și sacrificii, aveau să ducă la biruința din 1918. El, după aprecierea lui Al. Papiu-Ilarian, autorul, „Istoriei românilor din Dacia superioară” *a fost cel dintâi român carele avu curajul a face pași pentru edificarea casei politice a națiunii române.*

Revendicările sale, formulate prin numeroase memorii adresate Curții din Viena și prin cutezătoare intervenții în Dieta feudală a Transilvaniei, Micu și le susținea atât pe vechimea și întâietatea istorică a poporului român din această provincie, cât și pe numărul său superior tuturor celorlalte naționalități transilvănene. Având o întinsă cultură istorică, bazată pe Hronicul lui Dimitrie Cantemir și pe numeroase lucrări străine, Ioan Inochentie Micu a invocat, în fața asupritorilor poporului său, originea romană a acestuia și dreptul său imprescriptibil asupra teritoriului strămoșesc.

Prin acțiunea sa, episcopul Blajului a demască totodată ipocrizia Habsburgilor care, pentru a obține trecerea la confesiunea catolică a clerului român din Transilvania, au promis recunoașterea și pentru poporul român a drepturilor avute de celelalte naționalități, pentru ca apoi, după efectuarea trecerii, să-și renege angajamentele și să întărească și mai mult opresiunea socială și națională exercitată împotriva românilor.

³⁶ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1843, nr. 4–5.

Memoriile lui Micu și protestele sale din Dietă au avut un adânc răsunet în rândurile intelectualității și ale maselor populare românești din Transilvania, care, prin sinodul de la Blaj din anul 1744 – un adevărat congres politic al românilor - s-au solidarizat cu atitudinea și acțiunea episcopului, devenind astfel o forță amenințătoare pentru orânduirea socială consacrată.

Pentru a împiedica dezlănțuirea unei asemenea mișcări, Curtea Habsburgică, profitând de faptul că Micu se dusese în același an la Viena cu un nou memoriu, l-a citat în fața unei comisii de anchetă care și-a manifestat fățiș intenția de a face din el un răzvrătit și de a-l încarcera în închisoarea de la Graz. Refuzând să recunoască legalitatea comisiei, episcopul s-a refugiat la Roma pentru a cere ajutorul și ocrotirea Pontificelui catolic.

În locul ajutorului cerut, Micu s-a văzut îndemnat de către Papă să renunțe la scaunul episcopal și la revendicările sale pentru a nu indispuce Curtea din Viena. Din acest moment, soarta sa a fost pecetluită. Timp de 24 de ani el își va continua viața într-o austeră chilie de călugăr fiindu-i interzisă întoarcerea în Transilvania.

Ideile sale vor deveni însă ideile întregii intelectualități române din Transilvania care în 1791, după marea răscoală a lui Horea din 1784, le va înfățișa din nou Vienei prin marele *Supplex Libellus Valachorum*, iar în 1848, „lărgite și îmbogățite de corifeii „Școlii Ardelene” și de generația lui Simion Bărnuțiu și George Barițiu, vor sta la baza programului revoluționar concretizat la 3/15 mai, prin rezoluțiile de pe Câmpia Libertății.

Prin dârzenia, ideologia și acțiunea sa politică, Ioan Inochentie Micu a fost precursorul marii biruințe de la 1 decembrie 1918.

Gazeta literară, nr. 40, 3 octombrie 1968, p. 7

Unirea – deziderat secular al poporului român

Eveniment de uriașă importanță istorică în făurirea statului național român, unirea, acum 50 de ani, a Transilvaniei cu România a marcat împlinirea unuia din dezideratele seculare ale poporului român. Unirea – cerință obiectivă a progresului social, a fost opera întregului popor român, rodul necontenitelor lupte sociale duse de masele muncitoare, de forțele înaintate, progresiste, ale societății, al mișcării de eliberare națională a poporului nostru. În cronica acestor lupte, pagini glorioase au înscris cei mai luminați fii ai poporului nostru, lupta revoluționară comună dusă de oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități.

*

La începutul anului 1853, în revista *Republica română*, înființată de revoluționarii aflați în exil, Cezar Bolliac ținea să precizeze că „unirea României într-un singur stat nu este o idee numai în capetele câtorva români prea înaintați; nu este o idee ieșită din dezbaterile de la '48 încoace; ea – adăuga Bolliac – a fost sentimentul național în toate părțile României, de când istoria a început a ne spune câte ceva despre Dacia”.

Afirmația lui Bolliac era profund îndreptățită și ea avea să fie reluată mai târziu și larg motivată, printre alții, de Mihail Kogălniceanu și Nicolae Iorga. „A fost de secole – releva Kogălniceanu într-un discurs rostit în Camera Deputaților, în 1886 – o mișcare continuă de români între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune n-a fost întreruptă. Ideea română pururea a însoțit pe acei ce veneau la noi și pe acei ce mergeau la ei.”

Temeiurile manifestărilor acestei unități a poporului nostru au fost, pe un plan vast, cercetate de Nicolae Iorga, care mărturisea în „memoriile” sale că „ideea unității naționale l-a preocupat toată viața”. În întreaga desfășurare a istoriei poporului nostru, începând de la dacii lui Burebista și până la mișcările revoluționare din 1918, care au pecetluit năzuințe majore ale veacurilor, Nicolae Iorga a văzut o neîntreruptă serie de manifestări și eforturi pentru afirmarea unității de stat, pentru realizarea ei așa cum o cereau condițiile economice și politice, cultura și ideologia patriotică a întregului popor român, geografia, arheologia, limba și etnografia locuitorilor celor trei țări române. Studiind istoria dacilor, strămoșii românilor, el îi găsea stăpâni pe ambele versante ale Carpaților, în Transilvania ca și în Câmpia dunăreană, alcătuind „același neam, trăind în locuințe de același fel, ducând aceeași viață economică, având același grad de cultură și făcând parte din același organism politic”. În începutul secolului al XIV-lea, marcat de întemeierea Țării Românești, Nicolae Iorga remarcă tendința de reconstituire a străvechii unități, arătând că domnul de la Argeș (dominus) se privea ca domn nu numai dincoace de Carpați, ci „înțelegea a fi domn asupra tuturor părților de peste munți locuite de români”. Domniile lui Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Petru Rareș, sublinia Nicolae Iorga, au fost domnii cu puternice influențe în viața politică, culturală și comercială a Transilvaniei, pentru manifestarea „laolaltă” a românilor de pe ambele părți ale Carpaților.

În acest cadru așază Nicolae Iorga izbânda lui Mihai Viteazul, de la 1599, care s-a impus ca „domn liber al unei țări libere”, eliberată de dominația otomană prin sabia sa. Prin triumful de la Alba Iulia al lui Mihai Viteazul, prin titlul său de domn al Țării Românești, al Moldovei și al Transilvaniei, lupta poporului român pentru realizarea unității sale a primit un impuls devenit, trei secole mai târziu, o certitudine odată cu Unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918.

Idealul acesta de unitate a fost puternic relevat începând încă din secolul al XVII-lea de către întreaga istoriografie și literatură română. Cronicarii moldoveni și munteni – Grigore Ureche, Miron Costin, Stolnicul Cantacuzino – au precizat în

mod ferm atât originea comună a tuturor românilor, cât și unitatea limbii și a teritoriului lor. Prin scrierile diaconului Coresi, ale mitropoliților Varlaam și Simion Ștefan, care au circulat cu egal interes în toate cele trei provincii istorice, s-au pus bazele limbii literare unitare, în alcătuirea ei intrând toate graiurile populare românești.

În secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, ideea creării unui stat unitar a fost amplu reflectată în operele marilor erudiți Dimitrie Cantemir (*Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor*), Samuil Micu (*Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*), Gheorghe Șincai (*Cronica românilor*), Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dacia*), care aveau să se transforme în substanțiale surse ideologice pentru luptătorii pașoptiști.

Atitudinea patriotică a acestora avea să se releve atât prin înseși titlurile publicațiilor înființate în deceniul premergător Revoluției de la 1848 – *România* (București, 1838), *Gazeta de Transilvania* (Brașov, 1838), *Dacia literară* (Iași, 1840), *Magazin istoric pentru Dacia* (București, 1845) – cât și prin scrierile și manifestele lor din preajma, din timpul și de după opririle revoluției. Concomitent cu revendicările de ordin social-economic ale epocii, care au fost hotărâtoare pentru declanșarea revoluției, exponenții acesteia au dat expresie năzuinței de unire a poporului român, angajându-se cu fermitate pe calea unei cuceritoare lupte politice. Temeiurile și țelurile ei au fost relevate prin poeziile lui Vasile Alecsandri (*Deșteptarea României*) și Andrei Mureșanu (*Deșteaptă-te, române!*), prin articolele lui C.A. Rosetti din *Pruncul român*, ale lui N. Bălcescu, D. Bolintineanu din *Poporul suveran* și ale lui George Barițiu din *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, precum și prin discursul lui Simion Bărnuțiu de la Blaj, prin *Prințipiile pentru reformarea patriei*, elaborate la Brașov de C. Negri și de alți revoluționari moldoveni, și prin *Dorințele partidei naționale* publicate de M. Kogălniceanu.

Gândirea progresistă a tuturor revoluționarilor pașoptiști își găsea o elocventă afirmare în proclamația lui N. Bălcescu de la 8 martie 1849 adresată exilaților români. „Nu poate fi fericire fără libertate – nu poate fi libertate fără putere, ci noi românii nu vom putea fi puternici până când nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic.” În același timp, C.A. Rosetti, întemeietorul revistei „Republica română”, într-o scrisoare adresată domnitorului Barbu Știrbei la 1 decembrie 1851, afirma că „*vrem... să fie o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani*”.

Între manifestațiile pașoptiste pentru unire, o deosebită semnificație are marea întrunire de pe Câmpia Blajului de la 3/15 mai 1848, când zecile de mii de țărani, dând glas năzuințelor lor seculare, au strigat într-o uriașă unanimitate: *Noi vrem să ne unim cu Țara!* La 1848, ca un adânc șuvoi subteran revendicările sociale și naționale ale forțelor celor mai înaintate din cele trei țări române au țâșnit cu o forță vulcanică, perforând stâncile dominației străine și afirmându-și fără șovăire dreptul la lumină și împlinire.

Dreptul la libertate și unitate al românilor a fost, de asemenea, recunoscut și sprijinit în acea perioadă de către o serie de personalități progresiste germane și maghiare cum sunt Daniel Roth, Ștefan Ludwig Roth, Ladislau Teleki și alții care au atras atenția asupra îndreptățitelor aspirații ale poporului român.

Prima etapă a unității de stat a poporului român s-a realizat în 1859, odată cu proclamarea Unirii Principatelor – unire prin care s-au deschis porțile următoarei etape: unirea Transilvaniei cu România, ce avea să se înfăptuiască în 1918. Tot ceea ce s-a înregistrat pe plan economic, politic și cultural în istoria țărilor române între cele două date menționate – consolidarea Unirii Principatelor, înființarea universităților românești de la Iași (1800) și București (1864), întemeierea Academiei Române (1867) și a numeroase alte societăți culturale, puternica solidaritate din jurul procesului memorandiștilor (1894), bogata creație literară și științifică din această epocă – s-a realizat prin contribuția hotărâtoare a poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, lupta pentru eliberarea socială și pentru desăvârșirea unității de stat a României mobilizând pe patrioții români de pretutindeni.

Chiar din primul an al domniei lui Cuza, istoricul transilvănean Al. Papiu-Ilarian înainta acestuia un memoriu în care îi mărturisea că „românii din Transilvania în împrejurările de față numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aci-și văd scăparea”. În momentul inaugurării Academiei Române, al cărei prim nume a fost Societatea Academică Română, cu membrii aleși din toate provinciile românești, B.P. Hașdeu publica în ziarul *Românul* un articol în care afirma că „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există – preciza marele enciclopedist – o singură Românie, există un singur corp și un singur suflet în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul”.

Aceeași idee însușea și pe românii din Transilvania: în anul următor se puteau citi în revista *Familia*, sub semnătura lui Iosif Vulcan, aceste elocvente cuvinte: „Ca două râurele pornite din același izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiași mame, ne interesăm și noi de toate păsurile fraților de peste Carpați. Ca ei ne bucurăm, când soarele libertății începe a le surăde, inima noastră e asemenea încântată văzând pe frumoasele văi și dealuri ale României falfâind stindardul pe care s-a scris: *Înainte*. Ochii noștri sunt inundați de lacrimile bucuriei când dâșii fac un pas pe calea înaintării și dezvoltării naționale și noi, cei dedați a suferi, împărtășim cu dâșii toate suferințele lor, căci sângele apă nu se face, frate pe frate nu-l poate denega, deci o înaintare făcută sau măcar orice idee bună ce se naște între noi aicea sau acolo – afirma în încheiere Iosif Vulcan – trebuie lățită, adusă la cunoștința tuturor fiilor noștri, ca astfel toți să ne bucurăm și să ne veselim în trânsa.”

Consecințele acestei atitudini s-au relevat cu prisosință în timpul războiului pentru independență în urma căruia poporul român și-a dobândit independența de stat față de Poarta Otomană. În toate regiunile românești de peste munți s-au

organizat, îndată după începerea ostilităților, nenumărate colecte pentru susținerea războiului, pentru ajutorarea ostașilor răniți și a familiilor lor și din toate au plecat spre Dunăre însemnate grupuri de voluntari hotărâți să lupte cu toată energia ființei lor pentru eliberarea patriei de sub jugul străin. Cercetând presa vremii și listele de subscripții publicate, se poate constata că n-a existat nici un sat, nici un cătun din aceste regiuni care să nu-și fi trimis obolul pentru independența țării.

Cu cât guvernele claselor dominante din Imperiul Habsburgic luau măsuri mai aspre împotriva populației muncitoare transilvănene – măsuri combătute în deceniile premergătoare Primului Război Mondial și de unii fruntași democrați maghiari ca luptătorul politic Mocsáry Lajos, poetul Ady Endre, sociologul Oszkár Jászi – cu atât creșteau protestul împotriva împilării, chemarea înflăcărată la desăvârșirea unității de stat.

Principiul solidarității și unității celor trei provincii românești și-a găsit la 24 ianuarie 1891 o nouă afirmare prin înființarea *Ligii pentru unitatea culturală a românilor*, care, adunând în jurul ei cele mai reprezentative personalități politice și culturale ale epocii, va desfășura, până la 1918, atât în țară cât și peste hotare, o amplă activitate patriotică. Una din cele mai strălucite pagini din bogata istorie a „ligii culturale” o reprezintă contribuția ei la lupta pentru apărarea memorandiștilor transilvăneni, care, în anul 1894, pentru „Memorandul” înaintat împăratului Francisc Iosif I – puternică acțiune pentru cucerirea de drepturi politice au fost deferiți Curții cu Jurați de la Cluj și condamnați.

În anul 1914, după izbucnirea războiului mondial, „Liga” și-a schimbat numele în *Liga pentru unitatea politică a românilor*, alegându-și totodată un nou președinte în persoana luptătorului transilvănean Vasile Lucaciu, unul din condamnații în procesul „Memorandului”, care se refugiase la București. Ca vicepreședinte a fost ales Barbu Delavrancea, iar ca secretar general Nicolae Iorga. În manifestul adresat țării, se arăta „că Liga intră într-o nouă fază a ei”. „Trista experiență – se arăta în continuare – a dovedit că o unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o cheazășie. *Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică.* Din războiul uriaș care a împins toate neamurile – se anunța în mod profetic – va ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. *Stăpânirile care nu se bizuie pe voința popoarelor sunt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiuri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă.*”

În decursul anilor neutralității (1914–1916), declarațiile în sprijinul necesității de a se desăvârși unitatea de stat a poporului român devin din ce în ce mai numeroase și mai categorice. Ele sunt rostite atât de către exponenții Transilvaniei cât și de către luptătorii politici, cărturarii și scriitorii din Țara Românească și Moldova.

Într-o cuvântare rostită la București în ziua de 14 iunie 1915. Vasile Lucaciu făcea această impresionantă mărturisire de solidaritate și unitate: „Aici – în capitala

României – văd reînviată strămoșeasca gândire românească unul pentru toți și toți pentru unul; aici văd împlinit dorul sfânt al inimilor curate românești, ca frate întâlnindu-se cu frate, să spună pe față ceea ce de veacuri și totdeauna purtăm în taina sufletului. Aici constatăm în nespusă bucurie mărturisirea sărbătorească și în cuvinte și în fapte, că avem aceeași obârșie, aceeași limbă și lege, și că *suferințele și prigonirile vreamurilor trecute n-au putut să șteargă din inimile noastre sentimentul de frățescă iubire și conștiință că avem dreptul de a ne uni într-o singură țară, să trăim sub aceeași oblăduire românească...*”

În același timp, de la tribuna Academiei Române, Barbu Delavrancea dădea o splendidă formulare unității spirituale a poporului român de pe ambele versante ale Carpaților. „Avem același dor – preciza Delavrancea – aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece... Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre, sunt și ale lor... Visul atâtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem aievea.”

Necesitatea înfăptuirii unității statului român și a unei patrii libere a fost susținută activ de către exponenții mișcării socialiste și muncitorești, care împleteau luptele pentru eliberarea de exploatare și asuprire, pentru transformarea revoluționară a societății cu luptele pentru libertate națională. Încă în 1868, în statutele Asociației Generale a Muncitorilor din Timișoara fusese inclus principiul marxist al dreptului popoarelor asuprite la eliberarea națională și socială. Voim doar, scria revista „Dacia viitoare”, în 1883, ca „dominarea unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi, și să formeze un stat, iar nu să geamă sub dominațiuni străine și vitrege”. Iar Constantin Dobrogeanu-Gherea spunea în 1914: „într-o țară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub o stăpânire streină, întregirea țării e o dorință comună. *Această dorință e în afară de discuție*”. Aceleași preocupări îi inspirau lui Mihai Gh. Bujor, în anul 1916, o minunată pagină consacrată ideii de patrie. „Patriile sunt – afirma luptătorul socialist – cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei. cu viața ei, cu civilizația ei. element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles patriile sunt necesare, căci în regimul actual, numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creație”.

Marea Adunare de la Alba Iulia – ținută în împrejurările internaționale favorabile create prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie ca și prin destrămarea Imperiului Habsburgic – în hotărârea pe care a adoptat-o de a proclama unirea Transilvaniei cu România, n-a făcut astfel decât să codifice în forme juridice o veche năzuință a poporului român, manifestată cu aceeași vigoare și de o parte și de alta a Carpaților. „*Libertatea acestei națiuni* – a spus atunci profesorul Vasile Goldiș – *înseamnă unirea ei cu Țara Românească.*”

Liberă de orice presiune și de orice amenințare, adunarea, alcătuită din peste 100.000 țărani, muncitori și intelectuali, a votat în unanimitate unirea Transilvaniei

cu România, încheind astfel, prin voința – și ca rezultat al eforturilor și luptei de veacuri – a întregului popor român, un proces istoric obiectiv de dezvoltare a societății pe teritoriul patriei noastre, în care s-a strâns de-a lungul vremilor contribuția celor mai buni fii ai patriei.

Lumea, nr. 47, 14 noiembrie 1968, p. 20–21

Necesitate și imperativ istoric

Se împlinesc și sărbătoresc la 1 decembrie 1968 cincizeci de ani de la unirea, pe baza dreptului de autodeterminare al popoarelor, românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș cu patria mamă.

Proclamarea Unirii, pentru a releva continuitatea legitimă a unei lupte seculare, s-a făcut în orașul în care cu 318 ani mai înainte Mihai Viteazul, primul voievod român care, după expresia lui N. Bălcescu, întreprinzând „Unirea românilor” s-a intitulat după victoriile răsunătoare de la Șelimbăr și Suceava, cu justificată mândrie, domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului, punând astfel bazele unei tradiții istorice care a călăuzit de atunci încoace neconținut gândirea și acțiunile tuturor patrioților români de pe ambele versante ale Carpaților.

Prin triumful său de la Alba Iulia și prin pieirea în Câmpia Turzii, Mihai Viteazul a devenit simbolul unității naționale a poporului român, amintirea sa eroică constituind un permanent îndemn pentru transformarea unui vis de o clipă într-o alcătuire solidă și definitivă. Lui, pentru a da generației pașoptiste un ideal, avea să-i consacre N. Bălcescu cele mai strălucite pagini ale activității sale istorice, socotindu-l „cel mai mare și mai vestit voievod al românilor”, sub care aceștia au dat, la sfârșitul veacului al XVI-lea, „acele uriașe lupte pentru libertatea și unitatea lor națională”, anii domniei lui fiind considerați „cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire pentru patrie... Fie – exclama Bălcescu în încheierea introducerii sale la – «Domnia lui Mihai...» – ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțământul dorinței ce avem de a păstra și de a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire”.

Imaginea lui Mihai înflăcăra în 1860 și pe istoricul transilvănean Al. Papiu-Ilarian, care, înaintând lui Alexandru Ioan Cuza un memoriu referitor la necesitatea desăvârșirii unității de stat a României, începută prin Unirea Principatelor, îl încheia prin cuvintele: „O, Principe și Doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române, ca să (...) fiți executorul fericit al celui mai mare domn și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian”.

În aceeași perioadă, N. Iorga, care încă de la începutul secolului îi dedicase de altfel o caldă monografie, îi consacra un vibrant articol intitulat demonstrativ *Cel ce nu se poate odihni*, arătând că „Mihai străbunul a fost neconținut legat de orice avânt al nostru pentru dezrobirea neamului, către adunarea laolaltă și legarea

pentru totdeauna a fărmelor trupului nostru național... De la cântecele învățate în școală – adăuga în continuare N. Iorga – până la cel dintâi fior spre fapta eroică a tinereții, până la cugetările temeinice ale cetățeanului cu privire la viitorul neamului și până la părerile de rău ale moșneagului că va trece de pe pământ fără ca lucrul să se fi întâmplat, el, Mihai, a fost tovarășul nostru generație după generație”. În încheiere, N. Iorga arăta că Mihai Viteazul nu se va putea odihni până în ceasul în care steagurile românești biruitoare nu vor fâlfâi din nou pe locul izbânzilor sale neuitate și nu se va reface marea sa ctitorie de la Alba Iulia.

Ceasul așteptat a sunat în toamna anului 1918 când Austria habsburgilor, de mâna perfidă a căreia pierise Viteazul în 1601, se descompunea sub loviturile revoluției popoarelor împilate timp de secole – cehii, slovaci, polonii, croații, sârbii, slovenii, românii – care și-au ales ele înșile calea de urmat.

Românii, prin adunarea de la Alba Iulia, au ales-o pe cea indicată de Mihai Viteazul cu trei secole mai înainte: *Unirea tuturoră într-un singur stat, sub un singur steag*.

Aceeași cale o indicaseră și bătrânii cronicari moldoveni și munteni din secolul al XVII-lea – Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino – precum și erudiții „Școlii Ardelene”: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior. „Lăcuiorii țării noastre – scria Miron Costin – ai Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești toți de un neam și odată descălecați sânt... (iară) locul unde este acuma Moldova și Țara Muntenescă este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramureșul și cu Țara Oltului.”

Conștiința aceleiași origini, a limbii comune și a aspirațiilor identice ale românilor de pe ambele versante ale Carpaților, făcea pe țărânii transilvăneni să strige la 1848 cu glas de tunet pe câmpia de la Blaj: *Noi vrem să ne unim cu Țara!* Ideea unirii era exprimată în același timp în mod lapidar și de către C.A. Rosetti în numele tuturor revoluționarilor români: „*Noi vrem – scria înflăcăratul revoluționar – să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani, care să se poată organiza într-o «republică românească».*”

În concepția luptătorilor transilvăneni ideea de libertate națională era legată în mod indisolubil de ideea de unire cu frații lor transcarpațini de care, cum arăta George Barițiu într-un articol din 1842, se simțeau atrași ca de un „puternic magnet”.

„Românii din Transilvania – releva Al. Papiu-Ilarian în amintitul memoriu din 1860 – numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aci-și văd scăparea. Fără Transilvania – afirma în continuare istoricul ardelean – nici Principatele nu au viitor”, fiindcă „numai unirea Transilvaniei va pune vieții perpetue a României”.

Ideea, în toată complexitatea ei, avea să fie dezvoltată de Vasile Goldiș în adunarea de la Alba Iulia mărturisind că „libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească”.

Unirea proclamată la 1 decembrie 1918 n-a fost astfel o improvizație determinată de o conjunctură externă favorabilă, ci biruința unui principiu impus de

cele mai avansate concepții politice ale timpului și totodată rezultatul unei lupte seculare neîntrerupte. „Unirea politică de la 1918 – scria istoricul transilvănean Ioan Lupaș – nu se cuvine să fie înfățișată, nici măcar în parte, ca un dar coborât asupra neamului românesc din încrederea și din simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare... Chiar dacă asemenea împrejurări nu ar fi existat – accentua Lupaș – „stăpânirile nedrepte ar fi trebuit să se dezumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărâtoare în noua întocmire a așezământului de pace european”.

La originea unirii Transilvaniei și prin ea a înfăptuirii unității de stat a României se află astfel contribuția întregului popor român din toate timpurile, a tuturor claselor sale sociale, a tuturor bunilor patrioți, a limbii și a culturii românești, a tradiției istorice naționale – a tuturor forțelor și elementelor de viață ale națiunii române.

Ramuri, nr. 11, 15 noiembrie 1968, p. 3

Acum 50 de ani, Transilvania se unea cu România

Unirea – consecința logică a unui îndelungat proces istoric, determinat de condițiile istorice, economice, culturale și politice în care s-a dezvoltat poporul român în decursul secolelor

În toamna anului 1918, marea conflagrație mondială începută cu patru ani mai înainte se apropia de sfârșit.

Războiul pe care-l dezlănțuiseră marile puteri imperialiste, apoi accentuarea politicii reacționare a claselor dominante au ascuțit la maximum contradicțiile orânduirii capitaliste din numeroase state europene. Mișcările sociale și de eliberare națională s-au intensificat, determinând desfășurarea unor profunde transformări revoluționare cu urmări hotărâtoare asupra evoluției ulterioare a numeroase state din Europa.

Rând pe rând, sub acțiunile maselor populare și ale ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, precum și sub loviturile militare ale puterilor Antantei, puterile centrale și aliatele lor din Balcani se văd nevoite să recunoască dreptul legitim al popoarelor împilate de a-și decide soarta potrivit propriilor năzuințe.

În același timp, se producea și „cascada tronurilor” prevăzută încă din 1914.

Hohenzollernii, Habsburgii, care timp de sute de ani fuseseră asupritorii popoarelor din centrul și din sud-estul Europei, se prăbușiseră sub loviturile popoarelor însetate de libertate. Concomitent cu aceste evenimente ce pecetluiau

soarta unor sisteme de guvernământ și a unor dinastii anacronice, se produceau altele, care reprezentau triumful popoarelor ce se eliberau de asuprire.

Într-adevăr, odată cu prăbușirea Puterilor centrale se constituia Cehoslovacia, renăștea Polonia dispărută în urma celor trei împărțiri din secolul al XVIII-lea, se forma noul stat al Iugoslaviei – prin reunirea Serbiei cu Croația, Slovenia, Bosnia, Herțegovina și Muntenegru, se reconstituiau ca unități independente, pe criterii naționale, Ungaria și Austria, iar poporul român, împlinind visul întâia oară realizat sub Mihai Viteazul, își desăvârșea unitatea de stat începută în 1859 prin unirea Moldovei cu Țara Românească.

*

Unirea Transilvaniei cu România n-a fost rezultatul unei cuceriri militare sau al unei hotărâri a marilor puteri, ci consecința logică a unui îndelungat proces istoric determinat de condițiile istorice, economice, culturale și politice în care s-a dezvoltat poporul român în decursul secolelor. Hotărâtoare pentru realizarea ei a fost voința întregii națiuni române de pe întreg teritoriul Transilvaniei și Banatului, a tuturor claselor și păturilor sociale, a tuturor patrioților de pe ambele versante ale Carpaților.

Ea deriva deopotrivă din aspirațiile seculare ale poporului român – mărturisite în limitele concepțiilor timpului, atât de vechii cronicari ai Moldovei și ai Țării Românești, cât și de învățații „Școlii Ardelene” și mai ales, de marea generație a luptătorilor pașoptiști – ca și din evoluția gândirii politice și juridice progresiste, care recunoscuse cu mult înainte de Primul Război Mondial dreptul tuturor popoarelor de a se constitui în mod liber în state naționale.

„Libertatea acestei națiuni – preciza Vasile Goldiș în discursul rostit pentru propunerea unirii la Alba Iulia la 1 decembrie 1918 – înseamnă unirea ei cu Țara Românească”.

Aceasta a fost poziția etică și politică a Adunării de la Alba Iulia, și ea a dat naștere primului punct din moțiunea votată de adunare cu privire la înfăptuirea unității de stat a României.

Paralel cu conștiința necesității unității politice, conștiință dinamizată de dezvoltarea relațiilor social-economice și culturale, în poporul român se manifesta puternic spiritul democratic al recunoașterii dreptului naționalităților conlocuitoare la limba, cultura, și viața lor națională. El era consecința logică a unui trecut de luptă comun pentru apărarea libertăților și vetrelor lor, al legăturilor stabilite de-a lungul secolelor, între români și naționalitățile conlocuitoare, în economie, cultură și aspirații politice.

Încă de la 1848, prin discursul lui Simion Bărnuțiu rostit la 2/14 mai, se arăta că „națiunea română voind a se constitui și organiza pe temelie națională, n-are cugetul dușman în contra altor națiuni și le recunoaște tuturor același drept și voește a-l respecta cu sinceritate cerând respect reciproc după dreptate. Prin urmare – se arăta în continuare – națiunea română, nici nu voește, nici nu va suferi

a fi supusă altora, ci voește drept egal pentru toate”.

Aceleași idei se găsesc și în moțiunea de la Alba Iulia prin care se preconiza „deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare”, recunoscându-se dreptul acestora de a se „instrui, administra și judeca în limba lor proprie”.

Ceea ce s-a preconizat la Alba Iulia, fără a se aplica în întregime sub regimul burghez, s-a realizat în mod consecvent în anii socialismului când, concomitent cu transformarea radicală a vieții întregului popor român, cu crearea unei înalte culturi românești și a unei economii naționale puternice, s-a asigurat tuturor naționalităților conlocuitoare dreptul la folosirea liberă a limbii materne, organizarea învățământului de toate gradele în limba proprie, imprimarea de cărți, ziare și reviste, înființarea de instituții de cultură, știință și artă.

Deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor, consacrată de Constituția Republicii Socialiste România, se reflectă prin participarea reprezentanților tuturor naționalităților în organele centrale și locale ale puterii de stat, prin întreaga activitate politică, socială și economică a țării. În Marea Adunare Națională 86, 1% dintre deputați sunt români, 8, 6% maghiari, 2, 1% germani, 3, 2% de alte naționalități, corespunzător structurii naționale a populației țării. Dintre cei peste 150.000 deputați în organele locale ale puterii, peste 11.800 sunt maghiari, aproape 2.800 sunt germani și peste 2.400, de alte naționalități, „În toate domeniile – sublinia recent tovarășul Nicolae Ceaușescu – în viața politică și socială, în industrie, în agricultură, în administrația de stat, în cercetarea științifică, în creația artistică – își aduc contribuția activă, alături de români și fiii naționalităților conlocuitoare. Aceasta este expresia concretă cea mai elocventă a egalității în drepturi, instaurată în viața socială din patria noastră în anii socialismului, a unității și coeziunii poporului nostru, a deplinei identități de țeluri și aspirații a tuturor oamenilor muncii”.

Crearea Frontului Unității Socialiste – organism politic permanent și reprezentativ, care înmănunchează organizațiile obștești și profesionale ale tuturor oamenilor muncii, sub conducerea Partidului Comunist Român – va contribui la întărirea continuă a coeziunii și unității întregului popor muncitor, va asigura intensificarea participării tuturor oamenilor muncii la activitatea economică, socială, politică și culturală, la conducerea societății noastre, la elaborarea și înfăptuirea întregului program de desăvârșire a construcției socialiste.

Consiliile oamenilor muncii din rândul naționalităților conlocuitoare vor asigura o participare mai intensă a acestor naționalități la întreaga viață socială, politică, economică și spirituală, vor contribui la întărirea unității întregului popor în lupta pentru socialism.

Idealul neatârării politice și economice, al propășirii patriei, care a însuflețit lupta atâtor generații, a forțelor progresiste ale poporului în anii grei ai vechiului regim, însuflețește în condițiile socialismului masele muncitoare în dezvoltarea patriei lor libere și independente, în dezvoltarea colaborării cu statele socialiste, cu celelalte țări ale lumii.

Sărbătorirea primei jumătăți de veac de la Unirea proclamată la Alba Iulia, în condițiile de azi, când România se află în stadiul desăvârșirii construcției socialiste, nu are semnificația numai a unei aniversări calendaristice, ci coincide cu un moment de seamă al dezvoltării sociale, politice, economice și culturale a poporului român și a naționalităților conlocuitoare de pe tot întinsul patriei noastre.

Flacăra, nr. 705, 30 noiembrie 1968, p. 6–7

Semnificația istorică a Hotărârilor de la Alba Iulia

Ceea ce caracterizează mișcările politice ale românilor din Transilvania până la 1918 este tendința lor de a se justifica ideologic, căutând să-și codifice aspirațiile în textele unor declarații și programe larg cuprinzătoare, cu soluții valabile nu numai pentru emanciparea și progresul poporului român, ci și pentru o largă înțelegere cu toate formațiile etnice autohtone.

Tot atât de evidentă este și consecvența lor în această direcție, obstinția ignorând eșecurile, de a relua la fiecare nouă conjunctură tezele formulate anterior, curajul de a persista într-o atitudine considerată îndreptățită.

Cercetând *Supplex Libellus valachorum*, primul mare memoriu politic al românilor transilvăneni, înaintat pentru recunoașterea lor ca națiune împăratului Leopold II în 1791 – operă colectivă a învățaților „Școlii Ardelene” – constatăm că el este puternic îmbibat de spiritul iluminist al timpului, receptat prin prisma discipolilor săi austrieci – Baumeister, Martini, Sonnenfels – și, în ceea ce privește rezolvarea aspirațiilor poporului român, adânc preocupat de dobândirea egalității cu celelalte naționalități transilvănene. Deși în „Supplex” se afirmă că națiunea română este nu „venetică”, cum susțineau împilatorii săi, „ci veche, cu mult mai veche decât toate celelalte națiuni” recunoscute de constituție, iar fiii săi reprezentau „partea cea mai însemnată” a populației Transilvaniei, totuși ea nu cere nici un privilegiu pentru ea, pretinzând autorității de stat să declare numai „că toți locuitorii Principatului (Transilvaniei) fără vreo deosebire de națiune sau religie, trebuie să se folosească și să se bucure după starea și condiția fiecăruia, de aceleași libertăți și beneficii și să poarte aceleași sarcini pe măsura puterilor lor”. Raportând această egalitate la toate părțile componente ale națiunii române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, „Supplexul” preciza totodată că așteaptă ca „clerul, nobilimea și plebea sa, atât cea orășenească, cât și cea rurală, să fie socotită și tratată în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor recunoscute, și să fie părtașă la aceleași beneficii”³⁷.

³⁷ D. Prodan, *Supplex libellus valachorum*, Buc. 1967, p. 508 – 509.

La 1848, Simion Bărnuțiu, ideologul revoluției românești transilvănene, care se formase în contact cu doctrinele liberale și naționale ale lui W.T. Kruug, F.K. de Savigne, K. Rottek, filosofi care avuseseră o largă influență la formarea spiritului pașoptist în centrul Europei, declara în discursul său de la 2/14 mai, rostit în catedrala din Blaj, situându-se pe o avansată linie de gândire socială, că „o natură a născut toate națiunile, o iubire le-a vărsat în inimă spre limba lor, un sentiment de onoare bate în inimile tuturor, și un scop le-a fixat tuturor, iar acest scop nu se poate ajunge dacă va domni una peste alta”. Din acest principiu general el deriva apoi, în cadrul aceluiași discurs, dreptul la libertate și egalitate al poporului român, precizând însă, că acesta nu e călăuzit de tendințe exclusiviste și hegemonistice. „Națiunea română – anunța Simion Bărnuțiu – dă de știre națiunilor conlocuitoare că voind a se constitui și organiza pe temelie națională n-are cugetul dușman în contra altor națiuni și le recunoaște tuturor același drept și voește a-l respecta cu sinceritate cerând respect reciproc după dreptate... Națiunea română – arăta Bărnuțiu în continuare – nici nu voește, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voește drept egal pentru toate.”

Din discursul lui Bărnuțiu, ideea a trecut în moțiunea votată de Adunarea de pe Câmpia Libertății, în care, sub forma jurământului individual depus concomitent de fiecare din participanții la adunare, se mărturisea „cum că eu ca român voi susține totdeauna națiunea noastră română pe cale dreaptă și legiuită, și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asuprire; nu voi lucra niciodată – se afirma în continuarea jurământului – în contra drepturilor și a intereselor națiunii române, ci voi ține și voi apăra legea și limba noastră română, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea; pe aceste principii – se conchidea în încheierea jurământului – voi respecta toate națiunile ardelene, poftind egală respectare de la dânsle, nu voi încerca să asupresc pe nimenea, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimeni; voi conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerciului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române, al patriei noastre.”³⁸

Pe o largă bază doctrinară, cu caracter juridic, construită în spiritul lui R. Ihering, autorul lucrării „Der Kampf um's Recht”, a fost conceput și Memorandumul din 1892, înaintat împăratului Francisc Iosif I ca un protest împotriva nesocotirii principiilor de drept, a dispozițiilor constituționale și a legilor aflate în vigoare, afirmându-se că „această politică de stat e diametral opusă cu dezvoltarea întregă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român, opusă și cu cerințele organizațiunilor constituționale ale statelor moderne”.

Infățișând regimul de împilare la care era supus poporul român, autorii „Memorandumului” relevau însă că același regim era aplicat și naționalităților de origine germană (sașii, șvabii) și slavă (slovacii, rutenii, sârbii), cerând să se țină

³⁸ George Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei, 1890, II, p. 119.

seama de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar, „preconizându-se, în vederea realizării egalității și a colaborării dintre ele, o sinceră înfrățire a popoarelor”³⁹.

Prezentă în toate memoriile și programele elaborate de la 1791 până la 1918, într-o epocă deci în care poporul român lupta pentru obținerea drepturilor sale contestate cu atâta îndârjire, această preocupare a reținut atenția teoreticienilor și conducătorilor români și, în momentul în care, la 1 decembrie 1918, dobândindu-și libertatea, națiunea română din Transilvania a fost chemată să-și spună cuvântul asupra organizării statului român unitar și independent.

În hotărârea votată de cei 1.228 delegați, care reprezentau toate orașele și satele, toate organizațiile politice, culturale și economice românești, hotărâre acceptată și de mulțimile în număr de peste 100.000 oameni adunați pe Câmpul lui Horea, îndată după punctele referitoare la „unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și a teritoriilor locuite de dâșii cu România” și la modul de guvernare al acestora până la convocarea unei adunări constituante, urmează, ca și în declarația de la 1848, un punct referitor la problema naționalităților. La punctul 1 din articolul III, consacrat „principiilor fundamentale” pe care adunarea de la Alba Iulia le propunea pentru organizarea noului stat român, constatăm, astfel că, se cerea „deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor – se arăta în continuare – se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.” Concomitent cu libertățile politice menționate, hotărârea, elaborată de pe poziții burgheze, preconiza totodată și „egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile (religioase) din stat”. Vechea dorință a egalității între popoare preconizată în „Supplexul” de la 1791, în programul de la Câmpia Libertății din 1848, ca și în „Memorandul” din 1892, își găsea deci o largă expresie și în hotărârile de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, ea fiind concluzia firească a unei realități social-demografice și, totodată, a unei ideologii progresiste cu îndelungate tradiții.

Astfel de declarații nu apăreau însă numai în memoriile și actele care reflectau aspirațiile și atitudinea întregii națiuni române, ci și în anumite manifeste cu caracter local, destinate să stabilească o bază de colaborare între români și naționalitățile conlocuitoare din diferite localități și județe, în perioada pregătitoare a adunării de la Alba Iulia, un manifest concludent pentru această orientare a fost dat publicității de către Consiliul național român din Cluj, afirmându-se că noi, „românii, fiind oamenii libertății naționale, a egalității desăvârșite și a frăției veșnice, recunoaștem pentru toate națiunile tot ce revendicăm legitim pentru noi și

³⁹ Vezi Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1945 p. 141–142.

întindem mâna frățească tuturor neamurilor ce mărturisesc credeul principiilor noastre inmutabile”⁴⁰.

Un manifest asemănător publica și Consiliul național de la Sibiu, care, în aceeași perioadă, recomanda ca fiecare român „să ție cu tărie la neamul său și să nu se lase jicnit în sentimentele sale naționale, dar în acelaș timp să respecte demnitatea de om și să nu jignească sentimentele naționale ale altora”⁴¹.

Aceleași recomandări se dădeau și din partea altor consilii județene și orașenești, dorința unei colaborări pașnice cu toate naționalitățile conlocuitoare fiind împărtășită de către toți luptătorii progresiști.

Redactorul Hotărârilor de la Alba Iulia a fost profesorul Vasile Goldiș. Tot el a fost, printr-un înălțător discurs, și propunătorul unirii în fața adunării delegaților. Problema egalității naționalităților din Transilvania era o veche preocupare a sa. În 1895, îi dedicase un studiu, iar în 1911, o conferință ce urma să fie rostită în limba maghiară în fața membrilor cercului „Darwin” de la Oradea. Cum rostirea conferinței a fost amânată „sine die”, Goldiș a publicat-o în anul 1912, la Arad, într-o broșură intitulată *A nemzetiségi kérdésről* (Despre problema națională). În preambulul acestei broșuri, Goldiș a ținut să precizeze că împărtășește „justețea concepției materialiste a istoriei”, afirmând că numai pe această bază consideră posibilă analizarea conținutului problemei naționalităților și rezolvarea ei. Analiza sa este departe de a fi o analiză marxistă, dar ea este semnificativă pentru preocupările autorului în preajma Primului Război Mondial și pentru încrederea pe care o avea în eficacitatea concepției remarcate. Unele din constatările și preocupările sale cu privire la soluționarea problemei naționalităților cuprinse în această broșură au fost incluse și în discursul său de la 1 decembrie și chiar în Hotărârile adunării. „Va trebui să asigurăm tuturor neamurilor – afirmase V. Goldiș în discursul menționat – și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorinți. Civilizația care ne-a eliberat – adăuga oratorul în continuare – pretinde de la noi respectul pentru dânsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat munca și răsplata ei integrală.”⁴² Publicându-și, în anul 1928, discursurile consacrate Unirii, în fruntea cărora se afla discursul de la 1 decembrie, V. Goldiș, evocând în câteva „adnotațiuni” împrejurările în care au fost elaborate punctele cuprinse în Hotărârea de la Alba Iulia, releva că punctul relativ la libertatea națională a tuturor popoarelor „este transcris aproape textual din broșura tipărită la Arad, în anul 1912, în limba maghiară. Am profesat aceste credințe – afirma Goldiș în încheiere – când făceam parte dintr-un neam oprimat, nu le-am renegat și nu le reneg nici acum, când... fac parte dintr-o națiune stăpânitoare asupra sa în statul

⁴⁰ Documentele Unirii. Arhiva Muzeului din Alba Iulia, VII, p. 3.

⁴¹ Idem, p. 1.

⁴² V. Goldiș, Discursuri, București, 1928, p. 18.

său propriu”⁴³.

Hotărârile de la Alba Iulia, în ceea ce privește punctele referitoare la unirea tuturor românilor și la egalitatea de drepturi recunoscută tuturor naționalităților n-au fost astfel o improvizație dictată de conjunctura anului 1918, ci transformarea într-un act politic juridic a unor vechi idealuri mărturisite de nenumărate ori.

Antecedente tot atât de bogate și de categorice au și alte puncte ale istoricei hotărâri. Rădăcinile unora dintre ele se află în însăși Declarația de la 1848 de pe Câmpia Libertății. Punctul al 4-lea al Hotărârii de la Alba Iulia prin care se preconiza „desăvârșita libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândirilor omenești”, nu este astfel decât contopirea într-o formă mai concisă a punctelor 7–8 de la Blaj, prin care se anunța că „națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie și a tipări fără nici o cenzură, prin urmare pretinde libertatea tiparului pentru orice publicare de cărți, de jurnale și de altele”, și totodată „asigurarea libertății personale” și „libertatea adunărilor”.

Punctul 9 de la Alba Iulia prin care se pretindea o „reformă agrară radicală” în vederea „promovării nivelării sociale” și a „potențării producției”, este concluzia logică a punctului 3 de la Blaj, consacrat desființării iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi.

Sub diferite forme, punctele menționate figuraseră și în „Memorandul” de la 1892, fiindcă aceste vechi revendicări își păstraseră de-a lungul anilor aceeași acuitate.

Prezența în Hotărârile de la 1 decembrie 1918 a cererilor cu privire la drepturile politice și la reforma agrară nu făcea decât să confirme necesitatea grabnică a satisfacerii lor, Unirea trebuind să însemneze un salt evident și în direcția socială.

Din seria acestor drepturi făceau parte și introducerea votului universal pentru ambele sexe – prevăzută prin punctul al 3-lea al articolului III – direct, egal, secret, aplicabil atât pentru alegerea organelor de conducere, cât și pentru parlament, spre a se înfăptui astfel un real regim democratic „pe toate terenele vieții publice”.

În cei 70 ani care trecuseră de la Revoluția din 1848 s-au ivit însă, atât în Transilvania, cât și în restul lumii, noi probleme pe care o adunare de importanța celei de la Alba Iulia nu le putea lăsa neabordate. Prima dintre ele era legată de dezvoltarea proletariatului, iar cea de a doua, de necesitatea colaborării pașnice între toate națiunile și a eliminării războiului ca factor de rezolvare a litigiilor dintre state.

În punctul al 6-lea al Hotărârii s-a afirmat, deci, în limitele termenilor de comparație cunoscuți atunci, că muncitorimii industriale i se vor asigura „aceleași drepturi și avantagii care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din apus”, iar la punctul următor se exprima dorința ca, viitorul congres de pace „să

⁴³ Idem, p. 24.

înfăptuiescă comuniunea națiunilor libere în așa chip ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru rezolvarea raporturilor internaționale”.

Ambele aceste cerințe își aveau izvorul în tradițiile de luptă ale clasei muncitoare din Transilvania, și în dezvoltarea gândirii progresiste mondiale. Ele îl preocupaseră și pe Vasile Goldiș, redactorul *Hotărârilor*, care în 1897, afirma într-un manual de istorie că „în timpul mai recent – concomitent cu năzuința deosebitelor naționalități de a se grupa în state naționale independente – începe a se manifesta tot mai mult în viața popoarelor chestiunea socială, al cărei scop final este emanciparea desăvârșită a muncii din robia capitalului”.

Rezoluția de la Alba Iulia, considerată ca o „magna charta libertatum” a Transilvaniei, reprezintă – deci – în aceeași măsură, o sinteză ideologică a tuturor aspirațiilor sociale și naționale ale poporului român, și totodată, o declarație de solidaritate cu toate marile năzuințe de pace și progres ale întregii umanități.

Punctele privitoare la drepturile minorităților naționale conlocuitoare votate la 1 decembrie 1918 aveau să se transforme însă în realizări politice abia în anii regimului socialist, care, pe baza concepției marxist-leniniste, a soluționat în mod echitabil și definitiv problema tuturor naționalităților din România.

Secolul 20, nr. 12, 1968, p. 19–24

Rolul lui Al. Papiu-Ilarian în organizarea adunărilor de la Blaj din 1848⁴⁴

Aniversarea de 50 de ani a activității Liceului „Al. Papiu-Ilarian” din Tg.-Mureș constituie fără îndoială un eveniment de proporții istorice. Totodată, sesiunea științifică de astăzi consacrată cercetării activității patronului acestui liceu, Al. Papiu-Ilarian, constituie la rândul ei o sesiune de reală importanță patriotică. Ambele manifestări se inspiră din același profund sentiment patriotic și din aceeași nobilă perspectivă a viitorului.

Papiu-Ilarian constituie pentru cultura românească, pentru luptele din trecut ale poporului român un simbol, este simbolul tinereții.

Revoluția de la 1848 a fost o revoluție organizată și condusă de oameni tineri. Și de o parte și de alta a Carpaților, principalii conducători nu ajunseseră nici măcar la vârsta de 40 de ani – Bălcescu avea 28, Avram Iancu avea 24, dar mezinul revoluției este Al. Papiu-Ilarian. Nu avea decât 20 de ani și, cu toate acestea, Al. Papiu-Ilarian, din prima zi când s-au început mișcările, a jucat unul din rolurile principale pe care a izbutit să le transforme în arme puternice pentru organizarea

⁴⁴ Expunere susținută la semicentenarul Liceului „Al. Papiu-Ilarian” din Târgu-Mureș.

revoluției, pentru biruința revoluției și apoi pentru descrierea revoluției.

Istoria lui ca revoluționar începe în acest oraș. Îmi pare rău că n-am fost precedat de Ciacoi Bazil, profesor la acest liceu, care ar fi arătat înaintea mea rolul pe care l-a îndeplinit în acest oraș ca tânăr cancelist Al. Papiu-Ilarian.

Voi reține un singur lucru: în ultima seară petrecută în acest oraș, în primăvara anului 1848, în acea consfătuire istorică din casa lui Avram Iancu, Papiu-Ilarian a spus așa: „Vom trece prin foc și prin apă și vom duce toată Transilvania la Blaj”. Aceasta a fost hotărârea simțită de toți, dorită de toți, formulată de el. A doua zi pleca spre Cluj, însuflețea Clujul, peste 3 zile ajungea la Blaj într-o mare fierbere, dar și într-o mare dezorientare. Nu tot Blajul știa ce are de făcut și acolo știau ce au de făcut tinerii, știa Aron Pumnul, nu știau bătrânii canonici, nu știa sau nu voia să știe bătrânul episcop, de aceea vorbesc de derută, fiindcă venirea lui Papiu la Blaj a fost întâmpinată cu multă curiozitate și chiar cu ostilitate. A doua zi, chiar Cipariu îi scria lui Bariț o scrisoare în care se arată că „tineretul se întărește prin Papiu, prin Pop cum îi zicea el atunci, venit de la Târgu-Mureș și prin Aron Pumnul”. Acești doi tineri sunt autorii hotărârii pentru a se convoca Adunarea poporului român din Transilvania la Blaj pe ziua de 18/30 aprilie 1848. După ce s-a luat această hotărâre, Papiu a cutreierat toate satele dinspre Blaj, Târgu-Mureș, Luduș „pretutindeni aleargă cu energia vârstei, cu entuziasmul vârstei, cu agerimea vârstei și cu conștiința că îndeplinește un rol istoric. Și a fost convocată adunarea aceasta pe ziua de 18–30 aprilie. Cipariu, înspăimântat, i-a spus lui Pumnul: „Vă luați o mare răspundere arogându-vă convocarea națiunii ceea ce ar aparține numai consistoriului sau numai guvernului”. Și cu toate acestea, națiunea a fost convocată, dar în calea ei s-au pus nenumărate piedici. Guvernul voia, dar autoritățile de la Blaj se opuneau. Din principiu, erau împotriva oricărei adunări românești, iar dacă totuși trebuia să fie o adunare, ea trebuia să cuprindă două adunări, una a ortodocșilor, una a greco-catolicilor ca și cum la 1848 ar fi fost în joc probleme de ordin religios, n-ar fi fost marea linie de hotărâre a neamului. S-a hotărât pentru 18 aprilie o singură adunare, dar în ziua aceea în Blaj între orele 6–10 dimineața nu s-a găsit nici Pumnul, Bărnăuțiu nu venise încă de la Sibiu, Iancu nu coborâse încă din munți, iar episcopul era categoric împotriva adunării. Au venit țărani, a venit tinerimea, dar s-au întâlnit acolo cu comisarii guvernului, s-au întâlnit acolo cu cătanele și cu toată hotărârea autorității de-a împiedeca ținerea adunării. Primele grupuri de țărani care au ajuns în fața catedralei au fost întâmpinate de către reprezentanții autorității cu cuvinte de mustrare și de îndemn să se întoarcă cât mai repede la locuințele lor fiindcă nu e nimeni în Blaj care să se poată ocupa de ei. Papiu era însă acolo, stătuse în umbra catedralei de la ora 6 dimineața tocmai ca să ia contact cu primii veniți. Când a văzut atitudinea oficialității s-a ridicat pe treptele catedralei și cu un glas de stentor a strigat: „Stați pe loc, noi v-am chemat, noi suntem cu voi, noi suntem conducătorii voștri”. Îndată, masele care o clipă intraseră în derută și-au dat seama că au cu ei pe conducătorii lor și astfel n-au dat ascultare oficialității și au rămas pe loc în așteptarea celor ce aveau să urmeze. Timp de câteva ore, adunarea a fost în mâinile lui Papiu. Dacă Papiu ar fi șovăit, dacă Papiu n-ar fi fost acolo,

primele gloate ar fi fost împinse spre periferie, acolo ar fi început îndată deruta și astfel s-ar fi petrecut un eșec dureros. Dar în timpul acesta a coborât din munți Avram Iancu, în timpul acesta se apropia de Mănărade Bărnăuțiu, în timpul acesta s-au îngroșat mereu, mereu rândurile care veneau spre Blaj și astfel, s-a putut ține adunarea de la 18–30 aprilie. Totuși, după ieșirea din biserică, episcopul Lemeny a mai încercat încă o dată să zădărnicească adunarea și venind din biserică a spus poporului evocând cele biblice „cine nu se supune autorităților, lui Dumnezeu nu se supune”. Tot Papiu i-a răspuns cu același glas de stentor: „Nu, cine nu se supune poporului nu se supune lui Dumnezeu” și astfel, episcopul înfruntat a trebuit să se retragă în castelul său și s-a ținut adunarea care a primit apoi după cum se cunoaște, pe Bărnăuțiu venit de la Mănărade și apoi s-a hotărât convocarea marii adunări de la 3–15 mai. Între 18–30 aprilie și 3–15 mai, Papiu n-a cunoscut o singură zi de răgaz. În timpul acesta, a alergat pretutindeni ca să mobilizeze masele, intelectualii, a asistat la consfăturile de la Sibiu, unde a venit Laurian de la București, au venit toți delegații și astfel s-au luat măsurile pentru 3–15 mai, dar totodată, și dispoziția guvernului de arestare a lui Papiu și a celor care luptau pentru convocarea adunării. Cu toate acestea, Papiu a continuat să străbată sat de sat și, la 3–15 mai, a fost la Blaj așa cum își luase angajamentul atunci când a plecat din Tg.-Mureș. La Blaj au vorbit căpeteniile: Bărnăuțiu, Laurian, Bariț, dar în rândul acestor căpetenii a fost în mod permanent Iancu și cu Papiu și când poporul căruia i se vestise desființarea iobăgiei a luat în triumf pe cei de pe tribuna oficială, pe Laurian, pe Bărnăuțiu, pe Bariț, i-a luat și pe cei doi tineri, pe Papiu și pe Iancu în care recunoștea pe cei mai îndrăzneți conducători ai lui. Nu e de mirare, deci, că Papiu a fost ales în marele Comitet al revoluției alături de cei mai de seamă dintre conducătorii ei. Cu toate acestea, cele două mari hotărâri de la Blaj, refuzul de-a accepta Unirea Transilvaniei cu Ungaria, ca și dorința de desființare imediată a iobăgiei n-au fost îndeplinite. Dieta feudală de la Cluj a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, iar împăratul Ferdinand I a sancționat-o. La fel, când a fost vorba de aplicarea imediată a legii pentru desființarea iobăgiei, nobilii și autoritățile au tergiversat. De aceea, s-a simțit nevoia unei noi adunări, a altor manifestații românești, de data aceasta pentru a îndemna poporul să pună mâna pe arme. Așa am avut adunările de la Orlat, de la Năsăud, de la Blaj de la începutul lui septembrie 1848. Și la aceste adunări au vorbit trei oratori, Bărnăuțiu, Bariț și Laurian.

Onoarea făcută lui Al. Papiu-Ilarian de a fi ales în Comitetul permanent de la Sibiu care urma să coordoneze activitatea revoluționară în perioada următoare, deși la acea dată el nu avea decât 20 de ani, era o consacrare a marilor sale merite cucerite în legătură cu organizarea celor două adunări și totodată o anticipare a ceea ce se aștepta de la dânsul în viitor.

*Anuarul Liceului de Cultură Generală „Alexandru Papiu-Ilarian” din
Tîrgu-Mureș pe anul școlar 1969–1970, 1970,
p. 53–56*

Istoria românilor în cărțile unui an

Bilanțurile literare anuale constituie o veche tradiție a publicisticii noastre, ele fiind un fericit prilej nu numai pentru înregistrarea cronologică a unor opere, dar, totodată și pentru aprecierea lor critică.

Mai puțin au beneficiat de această tradiție scrierile de natură istorică, cu caracter științific, istoriografia, deși atât de apropiată de literatură, având un domeniu propriu de cercetare și creație, virtualitățile și tendințele ei directe oricum circumscriindu-se într-o altă sferă decât cea direct estetică.

Iată de ce socotim necesar, fără a putea insista prea mult, că alături de „anul literar”, ogindă fidelă a lungului șir de romane, povestiri, versuri, scrieri dramatice și critice, să-și găsească locul, într-un articol aparte, și menționarea operelor istorice apărute în aceeași perioadă de timp, monografiile, studiile, publicațiile de documente, reeditările de cronici, cu un cuvânt, rezultatele cercetărilor întreprinse de istoricii noștri asupra trecutului poporului român.

Recolta, ca și în domeniul literar, e bogată și în sectorul istoriografiei – bogată și concludentă atât cu privire la varietatea cercetărilor, care cuprind toate perioadele istoriei românilor, cât și cu privire la calitatea lor științifică și la orientarea ideologică a istoricilor noștri.

Fără a avea intenția de a da un registru bibliografic exhaustiv asupra scrierilor istorice apărute în anul 1969, vom menționa în cele ce urmează – referindu-ne numai la volume – numele unor titluri și autori care ne-au reținut mai stăruitor atenția, și care reprezintă în același timp și un adaos apreciabil la dezvoltarea istoriografiei române.

Anul istoriografic 1969 s-a deschis cu o vastă monografie care, din motive comemorative, poartă pe copertă indicația anului 1968, acesta fiind anul sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu patria-mamă. Monografia – intitulată *Marea adunare națională de la Alba Iulia* – aparține profesorului Ștefan Pascu, rectorul Universității „Babeș Bolyai”, unul din cei mai apreciați istorici români contemporani, și a apărut la începutul acestui an sub auspiciile Universității clujene. Prin proporțiile ei, prin marea bogăție a informației inedite – memorii, scrisori, manifeste, amintiri – ca și prin puterea de evocare și sinteză a autorului, monografia lui Ștefan Pascu s-a impus ca o scriere de primul ordin pentru cunoașterea îndelungatului proces istoric al Unirii.

Afirmam la începutul acestei note că scrierile istorice românești apărute în acest an au îmbrățișat toate perioadele istoriei poporului român. Într-adevăr,

urmărind scrierile apărute, menționăm în legătură cu istoria veche, lucrarea profesorului Mihail Macrea – decedat între timp – *Viața în Dacia romană*, apărută la Editura științifică, prin care se continuă, cu o largă incursiune în domeniul social, scrierile mai vechi publicate de V. Pârvan și C. Daicoviciu.

Din domeniul istoriei Evului Mediu remarcăm lucrarea postumă a lui P.P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, apărută la aceeași editură, consacrată formării culturii populare a poporului românesc, unității ei pe întreg teritoriul național, apariției limbii române scrise, a tiparului, relevându-se originalitatea culturii noastre și vigoarea ei. În legătură cu vechile instituții românești menționăm apariția monografiilor *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, de N. Stoicescu și *Instituții medievale românești* de Gh. Cronț, ambele apărute în Editura Academiei R.S.R. Problemele social-economice medievale sunt urmărite în lucrările, *Meșteșugurile în Țara Românească și Moldova în evul mediu* de Șt. Olteanu și C. Șerban, și *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea* de I. Corfus, apărute de asemenea în Editura Academiei. Cunoștințele cu privire la Evul Mediu românesc au fost elocvent sporite și în acest an prin publicarea celor trei volume de documente din colecția *Documenta Romaniae Historicae* apare de mai mulți ani sub redacția academicienilor A. Oțetea și D. Prodan. Ultimele volume publicate – XIX, XXII și XXIII – cuprind documente din istoria Moldovei și a Țării Românești de la începutul secolului al XVII-lea (1626–1032) prezentate și comentate de H. Chircă și D. Mioc.

D. Mioc a editat de asemenea și *Cronica (inedită) a Banatului*, scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg la începutul sec. al XIX-lea.

Cu privire la istoria voievozilor Țării Românești întâlnim o succintă monografie dedicată lui Radu de la Afumați de P.D. Popescu (colecția „Orizonturi”) și două, de proporții mai întinse, consacrate lui Constantin Brâncoveanu. Prima dintre acestea, semnată de C. Șerban, a apărut la Editura tineretului, iar a doua, alcătuită de Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, la Editura științifică. Monografia celor doi autori e scrisă, pe lângă o impunătoare documentare, într-un remarcabil și sugestiv stil literar care, prin numeroase pagini, ne amintește de evocările de această natură ale unora din marii noștri istorici.

Perioada modernă e reflectată în alte două monografii închinete unor mari figuri pașoptiste ca Nicolae Bălcescu, evocat de Dan Berindei, și Gheorghe Magheru, de C. Vlăduț și Stan Apostol, aceasta din urmă fiind cea dintâi cercetare cu caracter monografic întreprinsă asupra vieții și activității organizatorului forțelor militare ale Revoluției de la 1848.

În legătură cu figurile pașoptiste relevăm și apariția a două substanțiale culegeri de studii și opere, prima îngrijită de Radu Pantazi, dedicată lui C.A. Rosetti – *gânditorul, omul* (Editura politică), iar a doua, alcătuită de

L.D. Suciu, lui Eftimie Murgu – *Scrieri* – marele revoluționar bănățean fiind înfățișat astfel pentru întâia oară în multiplele sale fațete de filolog, istoric, om politic (Editura pentru literatură). Istoria contemporană e înfățișată îndeosebi prin voluminoasele și cuprinzătoarele lucrări intitulate *Studii privind politica externă în România* (1919–1939) și *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare din România*, care au apărut în Editura politică.

Ambele lucrări au fost elaborate de cercetători de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. având ca redactor pe Viorica Moisuc (7 colaboratori), iar a doua pe I. Popescu-Puțuri, directorul Institutului (26 autori).

Cercetătorii de la același Institut în colaborare cu cei de la Biblioteca Centrală Universitară, au alcătuit, sub redacția lui I. Popescu-Puțuri, și un impunător volum de *Contribuții bibliografice privind Unirea Transilvaniei cu România* (coordonatori C. Nuțu și Mircea Tomescu).

Pe lângă lucrările consacrate problemelor și personalităților menționate, care continuă astfel, la un nivel din ce în ce mai ridicat, continuarea unor mai vechi preocupări, în acest an, prin istoricul Constantin C. Giurescu, s-a abordat și un domeniu puțin sau aproape deloc studiat până acum: dezvoltarea viticulturii românești. Prin monografia consacrată *Istoricului Podgoriei Odobeștilor din cele mai vechi timpuri până la 1918*, apărută la Editura Academiei, d-sa deschide calea unor cercetări menite să aducă o largă contribuție la cunoașterea vieții economice agrare a României.

Înainte de a încheia, ținem să subliniem și reeditarea a două importante scrieri a căror retipărire constituie un adevărat eveniment istoric și politic: *Cronica românilor de Gheorghe Șincai* (vol. II – vol. I a apărut în 1967), îngrijită de Manole Neagoe și Florea Fugaru, și *Un veac de frământări sociale* (1821–1907) de Lucrețiu Pătrășcanu. Cu reeditarea acestui volum, apărut sub auspiciile Institutului de studii istorice social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., s-a inaugurat retipărirea întregii opere a lui Lucrețiu Pătrășcanu, care constituie una din contribuțiile importante, originale, ale gândirii marxiste românești.

Toate aceste scrieri, și atâtea altele pe care spațiul nu ne-a îngăduit să le cităm, constituie dovada concludentă a prezenței istoricilor români în actualitate și totodată amploarea din ce în ce mai accentuată pe care – ca și literatura – a luat-o istoriografia română.

România literară, nr. 2, 8 ianuarie 1970, p. 29

Un mare cărturar al poporului român și al lumii,
o personalitate copleșitoare: Nicolae Iorga.
O sută de ani de la naștere

Profesor, istoric, poliglot, critic și istoric literar, poet și autor dramatic, ziarist, orator, om politic, ctitor și conducător de așezăminte și publicații științifice și culturale, Nicolae Iorga – născut la 5 iunie 1871, în orașul Botoșani – a ilustrat timp de 50 de ani toate compartimentele vieții publice românești, impunându-se ca una dintre cele mai copleșitoare personalități ale timpului său.

Numit în 1894, după studii strălucite făcute la Paris, Berlin și Leipzig, profesor de istorie universală la Universitatea din București, în anii următori N. Iorga a fost solicitat să predea și la Academia de înalte studii comerciale și industriale, la Școala superioară de război din capitala României, precum și la Sorbona, unde în anul 1921 a fost numit profesor agregat. Dominat de o impetuoasă vocație didactică, înzestrat deopotrivă cu darul de foc al cuvântului, rostit profund și ager într-o nemărginită gamă de posibilități și nuanțe, ca și cu geniul cercetării, studierii și interpretării documentelor în sugestive și avântate forme și formule literare, N. Iorga a fost prin excelență profesor, – *il professore*, cum aveau să-l numească italienii – profesoratul constituind pentru el adevărata bază a creației sale științifice în toate domeniile, adevărata forță și sursă a prestigiului său.

Cu aceeași pasiune s-a dedicat și cercetării științifice în cadrul Academiei Române – al cărei membru activ a fost ales în 1911 – și al institutelor înființate de dânsul, precum și difuzării culturii în masele largi prin intermediul „Ligii culturale” – al cărei secretar general a fost ales în 1908, iar președinte în 1919 – al Universității populare de la Văleni de Munte – creația sa – a Radiodifuziunii și al atâtor alte societăți și așezăminte culturale.

Nici un istoric român n-a abordat un câmp de cercetare mai vast și mai felurit ca N. Iorga, el fiind în același timp istoric al vieții publice a românilor, al luptei lor pentru unitatea statului național, al civilizației, literaturii și artei românești, al învățământului, al armatei române, al comerțului, agriculturii și industriei, al tuturor formelor de viață și muncă românească, precum și al locului pe care românii îl ocupă în istoria lumii.

Sintezele sale cu privire la istoria românilor – *Geschichte des Rumanischen Volkes* (scrisă în două volume, 1905); *Histoire des Roumains et de leur civilisation* (Paris, 1910), *Istoria românilor* (zece volume, 1936–1939) – reprezintă cele mai grandioase realizări ale istoriografiei române vechi.

Concomitent cu cercetarea istoriei românilor, N. Iorga a întreprins largi investigații și asupra istoriei universale, dând și în acest domeniu, pe lângă numeroase lucrări consacrate Imperiului Bizantin, Imperiului Otoman, Franței, Italiei, Angliei, Austriei, Germaniei, Serbiei etc., o amplă sinteză intitulată: *Essai de synthèse de l'histoire universelle* (patru volume, Paris, 1924–1928).

În ultimii ani ai vieții a întreprins o uriașă lucrare care, în 25 volume, trebuia să cuprindă *Istoriologia umană*, cu alte cuvinte, întreagă istoria umanității de la comuna primitivă și până în contemporaneitate.

Deși idealist ca formație și adept al dezvoltării societății omenești pe cale de evoluție, N. Iorga a dat totuși o accentuată atenție și factorilor materiali și a scris despre războaiele și revoluțiile românești pagini de largă comprehensiune și justificare.

Mai mult decât oricare din istoricii vremii sale, N. Iorga a menținut un neconținut contact cu actualitatea, istoria fiind considerată nu numai ca un studiu al faptelor din trecut, ci și ca un impuls permanent pentru noi acțiuni, pentru fecundarea zilei curente. „Pulsul preocupărilor noastre – afirma el în lecția de deschidere din anul 1920 – să bată în ritmul, fie și înfrigorat, al timpului. Orice subiect am trata, îndată ce trecem de domeniul pe care să-l știm mărginit și să-i concepem modest, ai constatărilor noi, cu care se îmbogățește istoria, *să-l interpretăm în sensul vremii noastre, să-i stoarcem ceea ce această vreme dorește pentru folosul ei. Să pornim de la societatea contemporană și să revenim la dânsa.*”

Autor a peste 1.250 broșuri și volume – multe dintre ele scrise în limbile franceză, germană, engleză și italiană – și a peste 25.000 articole, evocări și studii, N. Iorga oferă totodată și un elocvent exemplu de muncă.

Pasiunii pentru arhive și biblioteci, N. Iorga i-a adăugat în mod permanent și pe aceea de a călători, el fiind – atât în țară cât și în străinătate – unul dintre cei mai asidui călători ai timpului său și totodată unul dintre cei mai fecunzi autori de note și studii de călătorie. Ca și Eminescu, Iorga a ajuns să fie „stăpân pe tot patrimoniul în timp și spațiu al poporului român”.

Asimilarea imensei opere a lui N. Iorga pretinde însă un lucid discernământ critic, fiindcă, întocmai ca și alți mari savanți, Iorga nu este nici el infailibil. Infailibilității sale i se opune de altfel însăși materia de lucru a istoricului, care, prin nesfârșitele documente ce o alcătuiesc – documente care nu se descoperă toate deodată – este supusă neconținut la restructurări și adăugiri, ce determină adeseori schimbarea unor opinii și puncte de vedere anterioare. Noilor documente, apărute adesea pe neașteptate, li se adaugă apoi pe parcurs noi metode de cercetare și apreciere, a căror confruntare cu trecutul cer istoricului aprecieri și concluzii deosebite de cele ale înaintașilor. În astfel de condiții, erorile sau contradicțiile sunt firești, dar nu acestea sunt concludente pentru valoarea unui istoric, ci – în cazul de față aplicat la Iorga - părțile pozitive ale operei lui, *noul* adus de el față de cunoștințele anterioare, influența exercitată asupra contemporanilor, atitudinea

progresistă față de problemele timpului său. Iar din acest punct de vedere, deși soluțiile sale, bazate pe constatări lucide, n-au fost întotdeauna – mai ales în domeniul politic – eficiente, Iorga rămâne, fără îndoială, un istoric și un luptător cu îndelungată audiență la posteritate.

Mai puțin viabile sunt anumite părți din opera sa literară, îndeosebi poeziile și piesele de teatru, precum și unele din aprecierile sale critice asupra unor scriitori moderni ca T. Arghezi, Lucian Blaga, Ion Minulescu, G. Bacovia, ș.a.

Paralel cu activitatea științifică, N. Iorga a desfășurat și o intensă activitate ziaristică, el fiind unul dintre cei mai mari publiciști români. Prin articolele sale, savantul a luat la 1907 apărarea țăranilor români răsculați, a militat pentru realizarea unității politice a poporului român, iar în anii 1934–1940 adus o înverșunată campanie împotriva nazismului cotropitor. Întreaga sa activitate a fost dominată de un profund patriotism și de o imensă iubire pentru toate popoarele lumii chemate să înfăptuiască împreună – pe calea păcii – o civilizație și o cultură care să fie a tuturor.

Campania împotriva nazismului și a acoliților săi din interior – legionarii – a fost purtată de marele cărturar cu prețul propriei sale vieți, fiindcă în seara zilei de 27 noiembrie 1940 el a fost răpit de la masa de lucru de la Sinaia, unde redacta „istoriologia umană”, și ucis în condiții mișelești.

Prin opera sa gigantică și multilaterală, N. Iorga a rămas în conștiința poporului român, ca și a celorlalte popoare, ca unul dintre cei mai mari luptători pentru știința și cultura, pentru libertatea și pacea popoarelor, a tuturor popoarelor, un far de orientare a umanității atât pentru prezent cât și pentru viitor.

Flacăra, nr. 835, 5 iunie 1971, p. 16–17

Ion Ghica diplomat

„Timp de o jumătate de veac, Ion Ghica a fost una dintre cele mai active și strălucite personalități ale diplomației românești. Numele său este strâns legat atât de Revoluția de la 1848, cât și de lupta pentru recunoașterea Unirii Principatelor, a Independenței României și, totodată, pentru consolidarea poziției statului român în contextul european de după Congresul de la Berlin din 1878.

Anii studenției i-a petrecut în capitala Franței, unde, împreună cu alți colegi munteni și moldoveni, a luat contact cu unele din principalele personalități politice și diplomatice, precum și cu curentele de opinie care agitau lumea politică europeană a epocii. Pe bună dreptate s-a spus că „raportat la agitațiunea tinerilor români studioși în Franța pentru răspândirea cunoștințelor despre noi, I. Ghica este tipul cel mai reprezentativ.”

La începutul anului 1841, Ion Ghica s-a întors în țară, unde avea să se dedice activității didactice de la Academia Mihăileană din Iași, precum și colaborării la publicația lui M. Kogălniceanu „Propășirea” (1844).

Din această perioadă, când domnia lui Alexandru Ghica în Țara Românească se clătina, datează prima lui acțiune diplomatică. La plecarea din București spre Iași, Ghica a fost însărcinat de Ion Câmpineanu și de aderenții săi din „partida națională”⁴⁵ să prezinte un mesaj secret lui Mihail Sturdza, domnul Moldovei, prin care acesta era invitat să accepte și domnia Munteniei, pentru a se realiza astfel, cât mai curând, „scopul dorit de toți românii: Unirea Principatelor”. Sturdza, de teama țarului Nicolae I, a refuzat propunerea, dar emisarul muntean, strâns legat de Vasile Alecsandri și M. Kogălniceanu, își va continua fără șovăire activitatea unionistă.

Evenimentele revoluționare din Franța, din februarie 1848, au influențat intensificarea pregătirilor pentru mult așteptata revoluție românească. Aceste pregătiri au luat o și mai mare amploare după întoarcerea de la Paris a lui N. Bălcescu, Al. G. Golescu, Ion C. Brătianu și a altor „frați” (membri ai societății secrete „Frăția” la a cărei întemeiere, în anul 1843, Ion Ghica a avut un rol esențial – n.r.) S-a hotărât ca insurecția să fie declanșată pe ziua de 11/23 aprilie. Dar, între timp, Lamartine, noul ministru de Externe al Franței și președintele de onoare al Societății studenților români de la Paris, a recomandat, printr-un mesager al său – dr. Louis Mandl – „Comitetului revoluționar din Țara Românească” amânarea acestui moment. Pericolul intervenției din afară făcea necesară stabilirea unei înțelegeri prealabile cu guvernul otoman. S-a pus, deci, problema trimeriei unui emisar revoluționar la Constantinopol.

Ambasador al revoluției

Misiunea a fost încredințată lui Ion Ghica. La 17/29 mai 1848, având asupra sa o plenipotență semnată de toți membrii comitetului, precum și două recomandări – date de trimisul lui Lamartine și de consulul general englez R.E. Colquhoun – către ambasadorii Franței și Angliei de la Constantinopol, el a pornit spre capitala Turciei.

După puțină vreme însă, la 9/21 iunie, revoluția s-a declanșat la Izlaz, iar la 11/23 iunie ea a biruit la București și în întreaga țară. Din emisar al unui comitet secret, Ghica, care între timp sosise la Constantinopol, s-a văzut reprezentantul unui guvern revoluționar care își asumase în mod oficial răspunderea de a cârmui Țara Românească.

La Constantinopol, îndată după sosire, Ion Ghica a intrat în contact cu ambasadorul Franței, generalul Aupick, care i-a înlesnit intrarea la Rifaat pașa,

⁴⁵ Reprezenta opoziția boierimii liberale și burgheziei.

ministrul Afacerilor Străine și adept al apropierii politice dintre Turcia și Franța. Prin intermediul lui Rifaat pașa, diplomatul român a înaintat guvernului turc un memoriu al guvernului revoluționar de la București, întocmit pentru a arăta cauzele revoluției și, totodată, scopurile urmărite de noii guvernanți. Dintre cauze, el menționa în primul rând abuzurile administrației lui Bibescu, corupția ei, fiscalitatea excesivă, cupiditatea justiției, politica școlară greșită, precum și duritatea cenzurii. „Ceea ce vor românii înainte de toate – preciza Ghica prin memoriul său – este un guvern cinstit, onest și civilizator.”

Printr-un alt memoriu, pentru a evita bănuielile Porții cu privire la intenția guvernului revoluționar de a proclama independența principatului, el preciza că acesta nu urmărește decât respectarea vechilor tratate încheiate de domnii români cu sultanii Baiazid I și Mahomed II, prin care, în schimbul unui tribut, se recunoștea românilor dreptul de a se guverna după dorința lor. Concluzia memoriului era că românii vor „să se guverneze singuri”.

Printre sprijinitorii lui Ion Ghica în această misiune diplomatică s-a numărat și Stratford Canning, ambasadorul Angliei. Informat de consulul englez de la București, el i-a declarat trimisului român, chiar la întâia convorbire avută, că înțelege cauzele care au determinat declanșarea revoluției românești și că atitudinea sa va urmări să-i convingă pe turci „a nu se amesteca și a nu vedea în răscularea românilor decât o dorință de reforme constituționale și a nu trata pe români ca rebeli, ci să cerceteze cu blândețe păsurile și aspirațiile lor”.

Datorită intervențiilor celor doi ambasadori și memoriilor lui Ion Ghica, în primele săptămâni după izbucnirea revoluției Poarta a adoptat o atitudine oarecum binevoitoare față de guvernul de la București, fără totuși a-l recunoaște. Sesizând provizoriul situației, Ghica era convins, și pe bună dreptate, că stabilitatea guvernului revoluționar nu putea izvorî decât din propriile sale forțe, din felul cum își va consolida autoritatea în interiorul țării. „Chestiunea noastră – scria el la București la începutul lunii iulie 1848 – depinde mai degrabă de noi înșine, de forța și demnitatea pe care o vom arăta.” O măsură pe care a întreprins-o în această direcție a fost cererea adresată guvernului francez, prin ambasadorul Aupick, să acorde guvernului de la București 20.000 puști și 100 tunuri. Ele erau necesare pentru a se putea înarma țara în vederea rezistenței față de amenințarea unei eventuale invazii.

Cu același ambasador, Ghica a purtat discuții și pentru angajarea în armata română a unor ofițeri francezi destinați instruirii noilor cadre. Dacă armele solicitate nu s-au putut acorda, în schimb un grup de trei ofițeri francezi au fost trimiși la București, pentru a se pune la dispoziția forțelor populare organizate de generalul Magheru.

Același crez, același țel

După înăbușirea revoluției, la 13/25 septembrie, de către Fuad pașa, principalii ei exponenți au fost arestați și exilați. Ghica, inclus și el pe lista exilaților, a rămas în continuare la Constantinopol, unde – ocrotit de prietenii pe care și-i făcuse – a continuat, ca simplu particular, activitatea – începută ca reprezentant al guvernului revoluționar.

Astfel, îndată după intervenția lui Fuad, el a înaintat guvernului otoman, la cererea tovarășilor săi de luptă, un protest împotriva celor săvârșite la București, protest al cărui conținut a fost comunicat și ambasadorilor Franței, Angliei și Piemontului⁴⁶.

Deși la București se instalase acum un caimacam, iar țara era ocupată de trupe străine, totuși Ghica, întocmai ca și amicul său Bălcescu, n-a considerat mișcarea încheiată, căutând să o continue printr-o colaborare cu guvernul revoluționar maghiar, și apoi, după înfrângerea acestuia (odată cu capitularea de la Siria – 13 august 1849), prin colaborarea cu emigranții maghiari din Turcia, printre care și Ludovic Kossuth. La 13 ianuarie 1849, el a înaintat guvernului otoman, precum și ambasadorilor Franței și Angliei, un memoriu în 21 puncte, prin care pleda pentru o nouă organizare a celor două țări române, cerând în primul rând *unirea deplină a Principatelor*, precum și o constituție pentru amândouă. Pe de altă parte, a continuat să cultive și să intensifice relațiile sale cu diplomații din capitala Turciei.

În anul 1853, după izbucnirea Războiului ruso-turc, sperând într-o conjunctură favorabilă pentru eliberarea și unirea Principatelor române, Ghica a publicat la Paris, sub pseudonimul G. Chanoi (o anagramă a numelui său), o broșură intitulată: *Dernière occupation des Principautés Danubiennes (Ultima ocupație a Principatelor dunărene)*. Concomitent, el a înaintat guvernului otoman un memoriu prin care apela la sultan să declare că va reda Principatelor vechea lor autonomie și că nu se va opune la unirea lor, firește, sub suzeranitatea Porții. Memoriul lui Ghica a fost primit de guvernul otoman cu cel mai mare interes și, prin Reșid pașa, marele vizir, a fost adus și la cunoștința guvernelor Franței și Angliei. Proiectul n-a putut fi însă pus în aplicare deoarece Austria s-a opus.

Prim-ministru

Abia la sfârșitul anului 1858, la îndemnul prietenilor săi, Ghica s-a reîntors

⁴⁶ Regat italian independent în jurul căruia s-a polarizat procesul de unificare a Italiei.

în țară. După alegerea lui Cuza ca domn al ambelor Principate, a fost numit, la stăruința lui V. Alecsandri, președinte al Consiliului de Miniștri al Moldovei (6 martie 1859)⁴⁷, calitate în care a contribuit la obținerea recunoașterii de către turci a îndoitei alegeri a lui Cuza. Ghica a mai ocupat, sub domnia lui Cuza, funcțiile de prim-ministru al Țării Românești (11 octombrie 1859) și de vicepreședinte al Adunării Naționale a Principatelor Unite (1862), ceea ce, ținând seama de faptul că președinte de drept era Mitropolitul, echivala cu însăși prezidenția reală.

Cunoscut fiind legăturile sale la Constantinopol, a fost trimis din nou în capitala Turciei, sub Carol I, pentru a obține recunoașterea acestuia. Condițiile Porții fiind excesive, guvernul Lascăr Catargiu, instituit de domn în momentul urcării sale pe tron, a demisionat pentru a face loc unui guvern prezidat de Ion Ghica (15/27 iulie 1866), considerat mai maleabil și mai sigur.

Negocierile întreprinse de Ghica în noua sa calitate – negocieri efectuate prin ministrul de externe Gh. Știrbei și prin D.A. Sturdza – n-au fost de loc ușoare. Guvernul sultanului pretindea ca România – sub numele de Principatele Unite ale Valahiei și Moldovei – să se recunoască în mod formal ca „parte integrantă” a Imperiului Otoman. Totodată, se cerea guvernului român să accepte reducerea efectivelor militare create de Cuza, precum și stabilirea la București a unui agent al Porții însărcinat cu urmărirea actelor administrației românești. Abia după aproape patru luni de dificile tratative, guvernul otoman a renunțat la unele din clauzele sale, iar la 9/21 octombrie 1866, Carol I a putut în sfârșit pleca spre Constantinopol pentru a primi investitura (12/24 octombrie 1866). Printr-un decret special, Ghica a fost însărcinat cu conducerea tuturor afacerilor de stat până la întoarcerea domnitorului.

Guvernarea lui Ghica avea să fie de scurtă durată. Datorită dificultăților financiare, el va fi răsturnat la 21 februarie/ 5 martie 1867 printr-un vot de blam al Camerei, în anii următori, Ion Ghica a întreprins noi călătorii în Franța, Anglia și Italia.

După izbucnirea Războiului franco-prusac (7/19 iulie 1870), o bună parte din opinia publică românească a nutrit speranța că Franța va ieși biruitoare. În același timp, mulți patrioți, în frunte cu Eugen Carada, au crezut că sosise momentul și pentru detronarea lui Carol. Mișcarea republicană de la Ploiești, din 18/30 august, a exprimat tocmai această năzuință. Numele lui Ion Ghica, alături de cele ale lui C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu, a figurat pe lista susținătorilor complotului organizat de Eugen Carada, toți trei fiind destinați să facă parte din noul guvern. Dar fostul prim-ministru s-a grăbit să dezavueze conspirația, ceea ce i-a atras bunăvoința domnitorului.

La 17/29 decembrie 1870, Carol i-a oferit din nou șefia guvernului. Prin această guvernare, domnitorul spera să dezarmeze opoziția și, totodată, să obțină o

⁴⁷ În perioada imediat următoare Unirii, Moldova și Țara Românească au continuat să aibă guverne separate.

modificare a constituției într-un sens convenabil pentru o domnie mai autoritară. Dar, la 10/22 martie 1871, Ghica nu a luat măsuri pentru a împiedica o manifestație care l-a indignat profund pe Carol I, deoarece vădea din plin sentimentele ostile germanilor și dinastiei de Hohenzollern ale cetățenilor români. La această dată, populația Bucureștilor a bombardat cu pietre localul în care colonia germană, în frunte cu consulul von Radovitz se adunase pentru a sărbători triumful prusac și, totodată, ziua de naștere a proaspătului împărat german Wilhelm I. Pasivitatea lui Ghica, care în conștiința sa rămăsese sincer devotat cauzei Franței, l-a determinat pe Carol să-l demită în aceeași noapte.

Timp de peste un deceniu, Ghica s-a dedicat preocupărilor sale literare și economice, din 1874 Societății Academice Române, apoi, din 1877, Teatrului Național, a cărui direcție i-a fost încredințată.

Urmărind dezvoltarea politicii europene din acea perioadă și îndeosebi ascensiunea Germaniei, el a avut cuvinte de aspră și justificată critică împotriva cancelarului Bismarck, despre care arăta, într-o scrisoare din 1876: „Este lipsit de orice scrupul în politică; puțin îi pasă dacă aduce sau nu lumea valvârtej, dacă Dunărea, Sava sau Bojana ar căra sute de mii de cadavre, dacă s-or ruina țări și provincii, numai el să poată prinde câțiva baboi în apa cea tulbure. Toate credințele acestui erou al diplomației de astăzi – afirma Ghica în continuare – se rezumă în cuvintele: «Puterea primează dreptul», de aceea perfecționează puștile, toarnă mereu la tunuri și zidește cetăți; și-a așezat pioni în toate părțile, a împănăt lumea cu emisari, râpele și gârlele, cheamă pe toți ghermanii din toate colțurile lumii a fi gata la luptă când va suna el din trâmbiță... El uită că mai există și o altă putere în lume, o putere care acea este primordială, că se numește *Dreptatea*, și care nu admite, nici suferă mult timp triumful în contra libertății, măcar de ar sta marele cancelar ziua și noaptea cu căciula de fier în cap și cu fulgerul de oțel în mână.”

„A lăsat la Londra suvenirile cele mai plăcute...”

În toamna anului 1876, în urma evenimentelor din Balcani, care deschideau ample perspective pentru proclamarea Independenței României, s-a făcut din nou apel la calitățile diplomatice și la relațiile lui Ion Ghica. Astfel, la începutul lui octombrie 1876, sub pretextul tratării unei convenții comerciale, a fost trimis la Londra, pentru a sonda guvernul englez, considerat a fi unul din susținătorii integrității Imperiului Otoman. La 30 noiembrie, în urma discuțiilor dintre Ghica și ministrul de externe E.H. Stanley, s-a semnat convenția propusă de guvernul român.

Câțiva ani mai târziu, la 30 iunie/12 iulie 1881 – după ce și-a exprimat dorința de a abandona direcția Teatrului Național –, Ghica a fost propus de către ministrul de externe, Eugen Stătescu, ca titular al Legației de la Londra. Peste două zile, regele semna decretul prin care „Ion Ghica, senator, fost președinte al

Consiliului de Miniștri” era numit „trimis extraordinar și ministru plenipotențiar” pe lângă regina Victoria.

La 12/24 iulie, noul ministru plenipotențiar al României sosea în capitala Angliei, unde prim-ministru era W.E. Gladstone. Cel dintâi pe care l-a văzut a fost ministrul de externe C.L. Granville care, conform raportului lui Ghica trimis la București, l-a primit „în modul cel mai amical și mai grațios”. Audiența de prezentare la regină i-a fost fixată pe data de 10 august, prezentarea urmând să fie făcută de lordul primar al Londrei, Hartington. Audiența, sobră și scurtă, dar cordială, a avut loc în castelul Osborne, una din reședințele preferate ale reginei Victoria.

În timpul misiunii sale la Londra, Ghica a contribuit la rezolvarea unora din cele mai dificile probleme ale diplomației românești. Chiar în primul său an de activitate, guvernul englez, la cererea Turciei – solicitată la rândul ei de șefii comunităților religioase de la Ierusalim și de patriarhii greci –, voia să redeschidă chestiunea secularizării averilor mănăstirești din România, legiferată în 1863, pentru a constrânge guvernul român să plătească anumite despăgubiri. În schimbul de note ce a urmat cu privire la această chestiune în lunile decembrie 1881 și ianuarie 1882, Ghica a respins cu fermitate amestecul englez. El a arătat lordului Granville că averile menționate făceau parte din „patrimoniul național” al României, întreaga chestiune având un caracter de „administrație pur interioară”.

Cu mult mai dificile au fost discuțiile cu privire la problema Dunării, purtate în anii 1882–1883 dintr-un îndoit punct de vedere: al măsurilor sanitare mai întâi, necesare pe parcursul fluviului, pe porțiunea încredințată în 1856 Comisiei europene a Dunării (Galați-Sulina), și apoi cu privire la prelungirea mandatului Comisiei, care expira la 24 aprilie 1883, la extinderea autorității ei până la Brăila, precum și la regulamentul de navigație, ce aveau să formeze obiectul unei noi conferințe a marilor puteri.

Conferința amintită s-a deschis la Londra, la 8 februarie 1883. În urma opoziției categorice a Germaniei, România, deși era stat riveran și membră a Comisiei europene a Dunării, n-a fost admisă la lucrările conferinței pe picior de egalitate – așa cum guvernul de la București ceruse prin Ghica la 2 februarie –, ci numai cu vot consultativ. Aceeași situație a fost creată și Serbiei, de asemenea stat riveran, iar Bulgariei nu i s-a acordat nici un fel de participare sub motiv că făcea parte din Imperiul Otoman.

Îndată după deschiderea conferinței, urmând instrucțiunile guvernului său, Ghica a adresat un energic protest președintelui ei, lordul Granville, precizând că se „află în necesitate de a declina onoarea de a asista la ședințele conferinței și, în numele guvernului român, să facă rezervele cele mai solemne și să protesteze împotriva hotărârilor ce vor fi luate fără participarea României, declarându-le neobligatorii pentru ea”.

Consecvent cu atitudinea luată, Ghica n-a participat la conferință, dar a urmărit lucrările ei cu o neobosită atenție, înaintând numeroase rapoarte guvernului

de la București.

Agitația provocată în România de hotărârile de la Londra și refuzul guvernului român de a semna noul tratat au determinat însă renunțarea, chiar în 1883, la stipulațiile articolului VII, controlul și poliția Dunării de la Porțile de Fier până la Brăila urmând să fie efectuate, așa cum era normal, de cele trei state riverane, Serbia, România și Bulgaria.

În 1885, Ghica a participat ca delegat al României la Congresul internațional al poștelor ce s-a ținut la Lisabona, având astfel ocazia de a redacta unele scrisori asupra Spaniei și Portugaliei și îndeosebi asupra vechilor centre de cultură și artă de la Madrid, Cordoba, Barcelona.

*

Asupra modului de viață al lui Ghica în cei aproape zece ani pe care i-a petrecut în capitala Angliei, asupra temperamentului sau, precum și asupra întinselor sale legături în societatea londoneză, avea să ne lase prețioase amintiri unul din cei doi secretari ai Legației, George Bengescu, într-un volum publicat după moartea ministrului. „Cea mai mare plăcere a lui Ghica, după ce-și încuia manuscriptele în sertar – povestește Bengescu – era de a se plimba pe jos în Londra.” Având o mare pasiune pentru teatru, participa deseori la marile spectacole, și îndeosebi la reprezentarea tragediilor lui Shakespeare, în somptuoasele săli de la *Lyceum*, unde jucau Ellen Terry și Irving, la *Gaiety*, *Alhamhra*; uneori pleca pe neașteptate la Paris pentru a vedea pe Delannoy, Coquelin și Sarah Bernhard. Avea o „natură glumeață” – relatează Bengescu, dar câteodată întrebuița o ironie „sarcastică”, „mușcătoare”. Spiritul lui era „mlădios, ager, pătrunzător”. Conversația cu el era „de un lung farmec”. Întrunea „cultura spiritului, delicatețea simțămintelor, distincțiunea manierelor, moderațiunea ideilor și, mai presus de toate, buna creștere” ce se cereau de la un diplomat.

Cu aceeași distincție se prezenta și la marile recepții de la Curte, unde se întreținea cu regina, cu prințul de Wales, viitorul rege Eduard VII, cu premierii Gladstone și Salisbury și cu numeroase alte ilustre personalități. La plecarea sa, adaugă Bengescu, a „lăsat în capitala Marii Britanii suvenirele cele mai plăcute și cele mai măgulitoare pentru România”.

Când a plecat din Anglia – la începutul lunii septembrie 1890 – Ghica nădăjduia să se reîntoarcă. Bolnav însă, el nu și-a mai putut realiza dorința, la 30 septembrie prezentându-și demisia pe motive de sănătate și vârstă înaintată. La 3 octombrie, demisia îi era primită.

Ultimii ani ai lui Ghica au fost triști, dureroși. În afară de unele participări la ședințele Academiei a rămas aproape tot timpul la Ghergani. Slăbit și încovoiat, se mișca din ce în ce mai greu pe aleile parcului. În cele din urmă, o paralizie l-a ținut la pat, nemairămânându-i vii decât ochii și glasul. Din trecutul plin de atâtea evenimente cruciale, a împletit uneori crâmpie de amintiri, pe care le-a dictat soției sau fiicei sale. Vechea putere de evocare a dispărut însă. Nimic nu mai

amintește vigoarea de altădată a marelui memorialist.

La 21 aprilie 1897, în primele ceasuri ale dimineții, Ion Ghica înceta din viață.

Fișier bibliografic:

I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1967; Idem, *Documente literare inedite*, publicate de D. Păcurariu, București, 1959; Idem, *Amintiri din pribegia după 1848*, ediția Olimpiu Boitoș, Craiova, 1941. vol. I; P.P. Panaitescu, *Planurile lui I. Câmpineanu pentru unitatea națională*, în „Anuarul Institutului de Istorie națională”, Cluj, 1922–1925; *Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei*, publicate de G. Zane, în „Analele Academiei Române”, tom. XXV, 1943; Victor Slăvescu, *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza*, în „Analele Academiei Române”, 1943; George Bengescu, *Câteva suvenire ale carierei mele*, Bruxelles, 1899; Vasile V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul al XIX-lea*, vol. I, 1929; Vasile Netea, C.A. Rosetti, București, 1970; Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. a II-a, București, 1970; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României, 1868–1900*, București, 1925; D.A. Sturdza, *Recueil de documents relatifs à la liberté de navigation du Danube*, Berlin, 1904; D. Păcurariu, *Ion Ghica*, București, 1965; Nicolae Liu, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, București, 1961.

Magazin istoric, nr. 9, septembrie 1971, p. 23–30

A.D. Xenopol

Se împlinesc la 23 martie 125 de ani de la nașterea lui A.D. Xenopol.

Istoric, filosof, economist, sociolog, memorialist, luptător pentru desăvârșirea unității politice a poporului român, A.D. Xenopol a fost una din figurile cele mai impunătoare ale culturii românești din ultimele decenii ale secolului trecut și din primele două decenii ale secolului nostru.

Născut la Iași, într-o modestă familie de intelectuali, A.D. Xenopol, după studiile liceale făcute în capitala Moldovei s-a înscris, cu ajutorul unei burse acordate de societatea „Junimea”, la Universitatea din Berlin și apoi la cea de la Giessen unde și-a trecut, în 1871, cu mențiunea „magna cum laudae” examenele de doctorat în drept și filosofie. A debutat în anul 1868 în paginile revistei „Convorbiri literare” cu un studiu despre *Cultura națională* în care lua o categorică atitudine împotriva cosmopolitismului. Ceea ce l-a impus însă opiniei publice a fost discursul patriotic rostit în anul 1871 la mănăstirea Putna pentru comemorarea lui Ștefan cel Mare, organizată de studențimea română din Viena în frunte cu M. Eminescu și I. Slavici.

Deși jurist ca formație, marea pasiune a vieții lui Xenopol a fost istoria, în cercetarea căreia avea să se releve atât ca savant cu largi orizonturi, cât și ca înflăcărat patriot. În 1883, în urma unei cuprinzătoare lucrări asupra *Războaielor dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra țărilor române* (2 vol. 1880), a fost numit profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași. „Popoarele din care a dispărut patriotismul – afirma Xenopol la 1 noiembrie în lecția de deschidere a cursului său de istorie – sunt moarte pentru istorie... Dacă istoria în general – preciza Xenopol în continuare – te face să iubești omenirea, istoria poporului din care faci parte va deschide inima ta către dânsul. Nu este deci putere care să învieze mai tare patriotismul, decât istoria propriului tău popor”.

Printre elevii săi de la Universitatea din Iași, avea să fie și N. Iorga.

Principala operă istoriografică a lui A.D. Xenopol o constituie *Istoria românilor din Dacia Traiană*, publicată la Iași între anii 1888–1893 în 6 volume. Prin vastul material documentar, prin ampla ei arhitectură și prin interpretarea dată istoriei poporului român, marea scriere a lui Xenopol a fost considerată ca prima sinteză modernă a istoriei noastre naționale și totodată, prin titlul ei, ca un manifest al luptei pentru unitatea românilor de pe ambele versante ale Carpaților. În urma apariției acestei lucrări, A.D. Xenopol a fost ales membru al Academiei Române în locul lui M. Kogălniceanu. O versiune prescurtată a sintezei sale a apărut în anul 1895 și în limba franceză, prefăcută de istoricul Alfred Rambaud.

Preocupat de filosofia și de fundamentarea științifică a istoriei – domeniu în care, desigur, pot și trebuie să fie semnalate și discutate și limitele viziunii și ale concepției sale – în anul 1899 A.D. Xenopol a publicat în limba franceză valoroasa și originala scriere intitulată *Les principes fondamentaux de L'histoire* (Principiile fundamentale ale istoriei) care a determinat alegerea sa ca membru al Academiei de Științe morale și politice din Paris și, odată cu aceasta, consacrarea sa pe plan internațional.

În anii următori activitatea istoriografică a lui A.D. Xenopol s-a îmbogățit prin publicarea apreciatelor lucrări *Domnia lui Cuza Vodă* (2 vol. 1903) el fiind primul istoric științific al Unirii Principatelor, *Istoria partidelor politice în România* (2 vol.–1910) ș.a.

Paralel cu scrierile istorice, A.D. Xenopol a publicat și importante scrieri cu caracter economic și sociologic în care s-a pronunțat pentru industrializarea țării: *Studii economice* (1879), *Sociologia și istoria* (1905, limba italiană), *Sociologia și socialismul* (1910) etc.

Pe lângă activitatea științifică, Xenopol a desfășurat și o intensă activitate culturală și patriotică, el fiind unul din cei mai apreciați militanți pentru difuzarea culturii în mase și pentru apărarea românilor aflați sub stăpâniri străine. Această parte a activității sale a fost adunată în anul 1914 în volumul *Românii și Austro-Ungaria*.

A murit la 27 februarie 1920. Prin masivitatea, profunzimea și varietatea scrierilor sale, prin lupta sa pentru progresul cultural și economic al poporului

român, prin patriotismul său însuflețit, A.D. Xenopol a fost unul din marii continuatori ai gândirii și luptei lui M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, și totodată unul din înaintașii iluștri ai lui N. Iorga, elevul său.

Scânteia tineretului, nr. 7107, 23 martie 1972, p. 2

Centenar Avram Iancu. Eroul tragic

În toamna anului 1849, la puțină vreme după plecarea lui N. Bălcescu, un alt istoric se oprea la Abrud și Câmpeni pentru a cunoaște contribuția românilor la luptele desfășurate în Munții Apuseni în decursul revoluției.

Istoricul era Ion Maiorescu, iar omul cel mai indicat să-i dea informațiile așteptate era însuși conducătorul acestor lupte, Avram Iancu, „prefectul generariu”. Spre marea uimire a lui Maiorescu, Iancu, nepăsător la strălucirile gloriei, i-a mărturisit însă cu o simplitate spontană că nu are nici o însemnare și nici o foiță asupra acestor lupte.

Pentru a-și îndeplini misiunea pe care și-o asumase, Maiorescu a fost nevoit să întrepreindă el însuși întinse investigații asupra tuturor luptelor din munți și să aibă lungi convorbiri cu Iancu și cu principalii săi prefecți, Axente Sever și Simion Balint, pentru ca apoi, pe baza acestora, să întocmească cunoscutele rapoarte ale celor trei prefecți români ce aveau să apară în anul următor în marea lucrare tipărită la Viena de August Treboniu Laurian: *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*.

Cum n-a avut și n-a lăsat însemnări asupra luptelor, deși acestea se desfășurară în condiții de epopee și determinaseră pe luptătorii săi să-i atribuie epitetul de „Craiu munților”, tot așa Iancu n-a lăsat destăinuiiri și precizări nici asupra celorlalte capitole ale vieții sale, arătându-se complet indiferent față de posteritatea sa rămasă în grija biografilor și istoricilor.

Poate că în momentele sale de confruntare cu sine însuși, cu tragicul său destin, când se va fi gândit la o imagine a sa proiectată pe cerul istoriei românilor, își va fi zis și el ca și admiratorul său, Mihai Eminescu: „Și când propria-ți viață singur n-o știi pe de rost, o să-și bată alții capul s-o pătrună cum a fost?”

Și cu toate acestea, o biografie sigură și concludentă a sentimentelor și ideilor sale, a părții celei mai vii și mai semnificative din ființa sa, nu se poate scrie decât pornind tot de la spusele sale, de la acele cuvinte rostite nu cu gândul de a impresiona, ci, simplu, firesc, pentru a-și descărca spontan zbuciumul sufletului, profunda simțire umană și românească. Iar acestea dau sensul cel mai viu, elanul cel mai dărz și relieful cel mai clar al întregii sale vieți, din anii

copilăriei și până în pragul mormântului de la Țebea.

„*Tată* – a exclamat el ca prunc la Vidra văzând traiul greu al iobagilor, corvezile și bătăile cu vergile la care erau supuși aceștia – *nu-i bună rânduiala de acum! Trebuie schimbată! Nu-i drept ca unii să moară de flămânzi, iar alții să crape de sătui!*”

Ca student la Facultatea de drept din Cluj, unde în anii 1846–1847 a urmărit timp de mai multe ședințe odioasele dezbateri ale Dietei nobililor cu privire la ușurările ce trebuiau aduse vieții iobagilor, va striga cuprins de o cumplită mânie, mărturisindu-și pe de-a-ntregul crezul revoluționar: „Nu cu argumente filosofice și umanitare se pot convinge tiranii, ci doar cu lancea lui Horea.”

Marea sa speranță în izbăvire o reprezenta poporul, masele largi de plugari, mineri și muncitori, numărul și energia lor dezlănțuită. La 3/15 mai 1848, la marea adunare revoluționară de pe Câmpia Libertății, el a strigat astfel cu glas de tunet, pentru a da tuturor celor prezenți curaj și încredere în ei înșiși: „*Uitați-vă pe câmp românilor, suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari, și Dumnezeu e cu noi.*”

La adunarea din septembrie, la care a venit în fruntea a 6.000 de moți călări, Iancu a declarat de la tribună însoțindu-și cuvintele cu un pocnet de pistol: „*Pretențiile noastre sunt sfinte, pe cât de sfântă e dreptatea! Noi suntem gata a le apăra cu orice preț.*”

Și el, reînviind epopeea lui Horea, le-a apărut împreună cu moții săi și cu femeile acestora în marile bătălii de la Abrud, Buceș, Roșia, Cernita, Ponorul Remetei, Mărișel, Fântânele, Trăscău, Sângiorz și din alte locuri, care s-au transformat în tot atâtea victorii. Eroul a rămas strâns legat de popor și după încetarea furtunii, suprema sa dorință fiind obținerea drepturilor și a libertăților pentru care s-au răsculat urmașii lui Decebal, ai lui Mihai Viteazul, ai lui Horea.

Când Curtea din Viena, în fața căreia Iancu s-a prezentat împreună cu ceilalți exponenți ai românilor în calitate de delegat, i-a oferit drept satisfacție decorația „Crucea de aur cu coroană”, el a respins-o cu dârzenie și demnitate, cerând „*ca mai întâi să se decoreze națiunea cu împlinirea promisiunilor*” ce i-au fost făcute.

Răspunsul eroului îndârjește Curtea care îl somează ca în termen de 8 zile să se „*care din Viena*”.

Zadarnic va încerca împăratul Francisc Iosif I în 1852 să-și atragă dragostea moților printr-o simplă vizită în Munții Apuseni, fără a le aduce confirmarea drepturilor pe care le așteptau, Iancu, care îi dorise vizita și care contribuise prin oamenii săi la reușita festivităților, refuză să se prezinte împăratului, iar acesta părăsește munții fără a fi primit omagiul eroului.

Gestul lui Iancu impresionează adânc atât pe însoțitorii lui Francisc Iosif I, cât și pe miile de moți care văd în atitudinea Craiului lor un semn de măreție și dispreț pentru împăratul nevolnic și nepăsător.

Iancu tace, dar moții, care știau că dușmanii acestuia începuseră să afirme că

și-ar fi pierdut stăpânirea de sine, răspund ei în locul său tălmăcindu-i gândurile printr-un răspuns care va rămâne de-a pururi legat de amintirea sa: *Un mincinos cu un nebun n-au ce-și vorbi.*

Autoritățile se răzbună fioros, vulgar. Iancu e arestat, închis și pus în fiare în temnițele de la Alba Iulia și Sibiu, palmuit, brutalizat.

Urmările se cunosc. Eroul se prăbușește. Resorturile rațiunii sale se frâng. Timp de douăzeci de ani va rătăci prin munții pe care îi apăraseră ca un Achile. Legendele îi atribuie gesturi și întâmplări care cu greu se pot identifica. Cea mai elocventă caracterizare a noii sale situații și-a dat-o însă el însuși, durerea cuvintelor sale dovedind că sub spuza aparentă mocnește vechiul, jăratec al conștiinței și demnității Craiului: „*Eu nu sunt Iancu. Eu sunt numai umbra lui. Iancu a murit.*”

Niciun istoric și niciun scriitor n-ar fi putut găsi o frază mai captivantă și mai zguduitoare pentru a exprima un destin shakespearian.

Iancu, Iancu cel adevărat, Iancu cel mare, fusese Iancu de pe Câmpia Libertății, Iancu de pe stâncile Munților Apuseni, Iancu de la Viena, Iancu care a refuzat să primească decorația Vienei și să se târască la picioarele lui Francisc Iosif, Iancu al adevărului consemnat de sute de condeie, Iancu al baladelor de vitejie românească, Iancu care a murit odată cu rolul lui istoric.

Celălalt Iancu, Iancu al neființei, Iancu cântărețul din fluier la răspântii de poteci, Iancu călătorul prin munții pe care i-a stăpânit cu o aureolă de crai, a fost numit năluca celui dintâi, umbra care i-a supraviețuit, simbol al durerii și al martiriului.

Vatra, nr. 8, 20 august 1972, p.12

Avram Iancu în amintirea și aprecierea contemporanilor săi

Personalitatea și semnificația națională a lui Avram Iancu au captivat atenția și admirația contemporanilor săi chiar din momentul apariției sale pe scena istoriei.

Numeroși scriitori, publiciști, istorici au sesizat încă de la primele întâlniri cu viitorul „crai al munților” energia sa copleșitoare, spiritul său dominant, vocea cu inflexiuni și cadențe seducătoare, graiul cu accente populare, frumusețea sa dărză și impunătoare, crescută cu gorunii și stâncile munților Apuseni.

Iancu, avea să mărturisească George Barițiu, – autorul primului studiu istoric consacrat eroului – a fost „unul din cei mai frumoși juni ai timpului său, simpatice din nașterea sa, dar când îl irita cineva devenea teribil”. Tot Barițiu adaugă și amănuntul că Iancu, fără a fi orator în sensul modern parlamentar, „ori de câte ori

lua cuvântul către mulțimi, pe fața lui jucau razele unei inspirațiuni misterioase, de care nici el nu-și putea da seama” și că „în momente de acelea era peste puțină să nu răpească cu sine pe ascultători”.

Astfel de aprecieri n-au înflorit însă numai din penele biografiilor și exegeților transilvani ai lui Avram Iancu, care l-au cunoscut mai îndeaproape, ci totodată și din condeiele unor scriitori și istoriografi din Moldova și Țara Românească, captivați și ei în aceeași măsură de superbe calități și de fascinanta autoritate a eroului.

Unul din cei mai reprezentativi dintre aceștia a fost scriitorul și revoluționarul moldovean Alecu Russo, autorul vibrantei „Cântări” a României, care, împreună cu alți revoluționari moldoveni și munteni, printre care se afla însuși Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn al Unirii, a participat la marea adunare de pe Câmpia Libertății din mai, 1848. „Într-un ținut al Ardealului – avea să povestească Alecu Russo mai târziu – se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci de mii de români sta să asculte sub aripile unui steag în trei colori cuvântarea inteligenței ardelen. Moldovenii și muntenii pribegi... priveau cu bătaie de inimă adunarea oștită grămadă cu grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oameni. Un popor întreg de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru (din Principate – n. n.) sta măreț în lumina soarelui, și printre sumane se vedea amestecate multe surtuce; aceste surtuce acoperea piepturile tineretului de frunte ieșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curagiu și mare iubire de neamul românesc!”.

Totul i-a părut superb, la Blaj, tânărului Alecu Russo, în afară de limba oratorilor adunării, fiindcă toți aceștia – Simion Bărnuțiu, George Barițiu, A.T. Laurian – au întrebuințat, în discursurile lor, cu o accentuată stăruință, expresiile latinizante ale „inteligenței”, prea puțin înțelese și prea puțin apreciate de masele populare.

Din acest impas l-au scos abia ultimii vorbitori, Ioan Buteanu și Avram Iancu, a căror limbă i s-a părut tot atât de naturală și tot atât de expresivă ca și cea vorbită de poporul ce înconjură tribunele. „*Cel de al doilea* – relatează Russo – *a strigat: Uitați-vă pe câmpie, românilor! Suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari, și Dumnezeu e cu noi.*”

Dintre acești doi români – adăuga în încheiere memorialistul – care grăia românește, unul a fost spânzurat, iar pe celălalt – pe Iancu – românii l-au numit cu fală *Împăratul Munților!* (Alecu Russo, *Opere complete*, București, 1942, ediție îngrijită de Lucian Predescu, pp. 257–258).

Cu tot atâta admirație avea să vorbească despre tânărul luptător – care nu avea decât 24 de ani – și revoluționarul muntean Nicolae Bălcescu, autorul neîntrecutei monografii „*Românii sub Mihai Vodă Viteazul*”. În Transilvania – îi scrie el lui Ion Ghica la 4 ianuarie 1849, de la Belgrad, după ce luaseră ființă legiunile românești și începuseră luptele pentru apărarea patrimoniului național – sunt mai mulți tineri în capul poporului și s-au făcut vestiți, cum *Avram Iancul*,

Solomon și alții”. (N. Bălcescu, *Opere, IV, Corespondența*, scrisori, memorii, adrese, documente, p. 123, ediție îngrijită de G. Zane).

La 17/29 mai, aflându-se la Debrețin, Bălcescu îi scria din nou lui Ghica, precizându-i că „românii au bună poziție la munți și sunt vreo 40 de mii, între care 2 mii ostași regulați și toți au puști cu baionete, Iancu e peste ei” (Idem, p. 177). Peste câteva zile pleca spre Constantinopol o nouă scrisoare prin care Bălcescu relatea vechiului său amic că Avram Iancu, rămas mereu în atenția sa, „poartă numele poetic de *Craiul munților*”, iar, la 1 iulie, că „regele codrilor” a învins trupele inamice destinate să pătrundă în munți (Ibidem, p. 181, 205).

Interesul lui Bălcescu pentru situația lui Avram Iancu se va menține și după lichidarea revoluției și începerea avatarurilor acestuia. La 6 martie 1850, el îi scria astfel lui Ghica de la Paris comunicându-i – după „Gazeta Transilvaniei” – tristul episod al arestării lui Iancu la Hălmagiu. „Pe Iancu – preciza Bălcescu – la un târg în munți îl arestuiseră niște soldați, dar poporul s-a răsculat și armându-se cu pari, căpitanul (soldaților) fu silit a-l elibera rugându-l să liniștească poporul căci greșeală s-a făcut” (Ibidem, p. 285).

La 16 martie el îi comunica însă lui Ghica vestea semnificativă că Avram Iancu a plecat la Viena, dar nu ca arestat ci ca delegat al poporului român, sperând că acolo se va putea întâlni și cu A.G. Golescu (Ibidem, p. 287). Printr-o nouă scrisoare, trimisă la 26 martie, Ghica era informat că „Iancu trebuie să fie tot la Viena” (Ibidem, p. 289).

Cele mai însuflețite cuvinte despre Avram Iancu și tovarășii săi de luptă avea să le rostească însă Bălcescu, în anul 1851, la aniversarea de trei ani a adunării revoluționare de pe Câmpia Libertății, când va evoca, într-o emoționantă viziune romantică, popasul de șase săptămâni pe care îl făcuse în vara și toamna anului 1849 în munții Craiului pentru a încerca o reconciliere între români și maghiari. „În acea vreme – a ținut să mărturisească Bălcescu – când inima îmi era zdrobită, căci din toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmanii streini, fusei fericit a găsi acolo pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică. Cu ce entuziasm frenetic fusei aclamat și binecuvântat de toți acei țărani când le spusei că am venit să le aduc urări de noroc și izbândă din partea fraților lor din țară, minunați de vitejia lor. Generalii acestei oști țărănești – preciza mai departe Bălcescu, cu gândul la Iancu și la ceilalți comandanți ai moșilor – erau niște preoți și niște tineri abia ieșiți din școalele de teologie, filosofie și jurisprudență, ei nu puseseră până atunci mâna pe o armă, când nevoia îi sili a se face generali și a câștiga bătălii. Lipsiți de cunoștințe și de principii de artă militară, ei le inventară în mijlocul luptelor. Am văzut cu mirare cum ei dibuiseră adevăratele principii ale războiului și cum simțise importanța pozițiilor naturale și folosul ce știură a trage din orice localitate. Femeile nu rămăseseră în urmă nici cu curagiul, nici cu simțimintele naționale – afirma în continuare Bălcescu – ele luară parte la toate primejdiile soților lor. Din vârful munților ele aruncau o ploaie de bolovani, care răreau batalioanele

vrăjmășești. Cântecul lor nu erau ca mai înainte, cântece de dor și de plăcere, ci cânturi pline de patriotism și de simțiment național” (N. Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, în revista „Junimea română”, 1851, n. 2).

Speranța în eroismul și patriotismul lui Avram Iancu era mărturisită, în anul 1849, nu numai de Nicolae Bălcescu, ci și de alții din foștii săi tovarăși de luptă de la București, trecuți în Transilvania în vederea reluării luptei, printre care se afla și A.G. Golescu-Albul. „Frate Iancule – îi scria Golescu acestuia la 18 ianuarie, de la Zlatna – atâta ne-am înamorat în tine, încât ție îți descoperim tot secretul în interesul Principatelor, la tine o să venim ca să-ți arătăm și scrisoarea comisarului nostru de la Paris în interesul românilor din Austria... în amestecătura aceasta grozavă – adăuga Golescu – misiunea noastră este a scăpa românismul, a asigura pe cei 8.000.000 de români (din Principate) și a ta este a constitui pe cei 4.000.000 români de sub Austria”. Pentru izbânda principiului Unirii, Iancu era îndemnat în continuare să sprijine acțiunea diplomatică întreprinsă de revoluționarii din Principate la Paris, Berlin, Viena, Frankfurt. „Acum sau niciodată – exclama Golescu în încheierea scrisorii sale – putem face și treaba noastră, făcând pe aceea a altora. Astă împrejurare favorabilă este trimisă de Providență românismului. Să căutăm ca românul murind pentru împărat să moară și pentru națiunea sa, încât pe cât este de însemnată mare a avea arma în mână și a onora cu triumfuri pe bravii noștri apărători, onorându-ne noi înșine când onorăm bravura și eroismul lui Iancu, pe atâta este (de necesară) și pana omului, ce nu cere decât pâinea de toate zilele, spre a stoarce foloasele bravurei pe calea diplomatică” (*Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, 1924–1925, III, pag. 43–45).

Un alt cârturar care elogia în același timp organizarea militară și personalitatea lui Avram Iancu era Ion Ionescu de la Brad, devotatul prieten al lui N. Bălcescu și al lui Ion Ghica. Rugat de Bălcescu, aflat la începutul anului 1849 la Constantinopol, să se informeze asupra potențialului militar al legiunilor românești din Transilvania, Ionescu îi scria acestuia la 14/26 februarie 1849, că el și tovarășii săi au văzut „toate lagărele (taberele) românilor din Ardeal și pe prefecții Solomon, Dobra, Buteanu (precum) și pe vestitul Iancu” (*Revista Fundațiilor*, 1945, nr. 7, p. 146), cu care au „lucrat cele de cuviință”.

Printre cei care au vizitat pe Iancu în tabără a fost și pictorul revoluționar Barbu Iscovescu, care a profitat de acest prilej pentru a zugrăvi portretul eroului, destinat, datorită realizării artistice, să devină portretul clasic al lui *Avram Iancu*. Portretul îl reprezintă pe Iancu în floarea vârstei, la 25 ani, îmbrăcat cu mintean și căciulă moțească, cu două pistoale în șerpar, și redă cu fidelitate trăsăturile sale energice, voința neînduplecată, spiritul său de sacrificiu. Concomitent cu portretul lui Iancu, Iscovescu a pictat și pe cele ale unora din cutezătorii săi tovarăși: Ioan Buteanu, Simion Balint, N. Solomon.

Pe lângă informațiile și aprecierile din sursele menționate, personalitatea și acțiunile eroului din această perioadă și-au aflat un larg ecou și în presă. Vestitorul român de la București publica, astfel, în vara anului 1849, un însuflețit reportaj

asupra luptelor ce s-au dat în Munții Apuseni în lunile mai și iunie (*Vestitorul românesc*, 1849, p. 173), un reportaj asemănător, sub titlul *Faptele belice ale românilor transilvăneni în anul 1849*, având să apară, ca foileton, și în ziarul „Bucovina”, de la Cernăuți („Bucovina”, 1849, p. 274), publicația fraților Hurmuzaki. Reportajul din „Bucovina” a fost reprodus și în ziarul vienez „Wiener Lloyd”. În acelaș an, „Bucovina” relatea arestarea lui Iancu la Hălmagiu (Ibidem, 1849, p. 282–283), și apoi călătoria sa la Viena și audiențele la Francisc Iosif I (Ibidem, 1850, p. 60, 81–82, 89–92). Faimoasele audiențe, care nu aveau să aducă eroului decât amărăciune și indignare, au fost relatate și de „Gazeta de Moldavia” de la Iași, foaia lui G. Asachi: „Gazeta de Moldavia”, 1850, p. 119–120, 123, 130 – 131. Gazeta moldoveană, a publicat totodată – reprodus din „Foaia pentru minte, inimă și literatură” – și Raportul prefectului Avram Iancu despre faptele cetelor armate românești de sub comanda lui în decursul răzbelului cetățean în anii 1849 – 1850 (Idem, 1850, p. 35–104).

Eroismul și semnificația patriotică a bătăliilor comandate de Avram Iancu au provocat și admirația marilor poeți V. Alecsandri și M. Eminescu, primul închinându-le poezia „Moțul și secuul”, iar al doilea numeroase pagini din romanul „Geniu pustiu”, scris între anii 1868–1871, deci tocmai în perioada în care Avram Iancu rătăcea ca o nălucă prin munții pe care îi acoperise cu o tragică glorie. Eroul romanului lui Eminescu, Toma Nour, participase la toate „manifestările de viață ale națiunii române” care precedaseră eroicele lupte și apoi a asistat la însăși desfășurarea lor, fiindcă „împăratul codrilor bătrâni și al munților suri și sterpi (Iancu – n.n.) aduna pe vulturii din vizuinele lor stâncoase împrejurul flamurei românești”.

„În creierii împietriți ai munților și în aerul lor rece – povestește Toma Nour prin pana lui Eminescu – *flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei.*

Într-o noapte – precizează personajul – am văzut un spectacol măreț. În culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul câte unul, focuri mari, – părea că munții înșiși se aprinsese. Împrejurul focurilor vedeai șezând cete întregi de oameni și lăncile culcate pe umere străluceau în aer... lănci de coase, care în urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creștetele munților românii slobozeau roți înfășurate în paie și aprinse, care se rostogoleau cu o repejune demonică, până se pierdeau hăulind în prăpăstiile adânci, în inima pământului. Buciumele sunau din vârfuri, astfel încât ți se părea că sufletele de aramă ale munților se trezise și sunau a moarte lumii. Culme pe culme ardea, atâția uriași ochi roșii, câte unul pe-o frunte de deal. Codrii bătrâni trosneau amorțiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide în cer, cerul însuși părea mai sus. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii, înaintea ochilor uimiți și a inimii înfrânte.” (M. Eminescu, Proză literară, București, 1943, ediție îngrijită de Al. Colorian, p. 232–233.)

Prin Alecu Russo, Nicolae Bălcescu, Al. C. Golescu, Ion Ionescu de la Brad,

Barbu Iscovescu, Vasile Alecsandri, M. Eminescu, – pentru a-i cita numai pe aceștia – *contemporanii* și-au mărturisit astfel în mod concludent admirația pentru marele erou al Transilvaniei, care, prin gloria sa, a devenit un erou și un simbol al tuturor românilor, un simbol al libertății și al independenței naționale.

Transilvania, nr. 5, septembrie 1972, p. 24–27

Centenarul Avram Iancu

S-au împlinit la 10 septembrie 100 de ani de la moartea eroului național, Avram Iancu, căruia, pentru vitejia sa, poporul i-a acordat epitetul legendar de „Craiul munților”.

Ca și înaintașul său Nicola Ursu Horea, Avram Iancu a fost una dintre cele mai puternice întru chipări ale luptei poporului român pentru libertatea sa socială și națională, și îndeosebi a iobagilor din Munții Apuseni, un martir al acestei lupte, un simbol emoționant al ei.

Viața sa, pe cât de scurtă ca desfășurare în timp, a fost pe atât de zguduitoare prin profunzimea ei, prin încordarea eroică, prin tragicul său sfârșit, prin legenda care l-a înconjurat încă din timpul vieții, prin înălțătatea ei semnificație istorică.

Născut în același perimetru geografic și social ca și Horea, – satul său natal, Vidra de sus, fiind așezat abia la câțiva kilometri de Albacul în care se născuse conducătorul Răscoalei de la 1784 –, Avram Iancu a crescut în cultul tradițiilor revoluționare ale acestuia, considerându-se ca urmaș firesc al său.

Epopoea uriașului răzvrătit de la 1784, ca și a tovarășilor săi Cloșca și Crișan, născuți și ei pe aceleași meleaguri, i-a fost povestită în copilărie de nenumărate ori, și nesfârșit va fi fost numărul moșilor pe care îi va fi auzit suspinând la amintirea tragediei ce se sfârșise sub fierul cumplitei roți de la Bălgrad. Dar, în timp ce Horea a fost și a rămas toată viața un iobag, Iancu, deși fiu de iobag și el, a izbutit, după studii făcute la Vidra, Câmpeni, Zlatna și Cluj, să se smulgă din rândul robotarilor pădurilor și ai minelor, ridicându-se, ca avocat, la treapta de intelectual. Gândul i-a rămas însă de-a pururi la aceia din mijlocul cărora s-a ridicat, la durerile și speranțele lor nebriute.

În 1847, ca student la Facultatea de drept din Cluj, urmărind dezbaterile Dietei transilvane cu privire la îndatoririle iobagilor, avea să exclame, cuprins de o năprasnică mânie: „Nu cu argumente filosofice și umanitare se pot convinge tiranii, ci doar cu lancea lui Horea.”

Momentul ridicării acestei lănci a sosit în primăvara anului 1848, odată cu apariția primelor erupții revoluționare, când Avram Iancu s-a pronunțat, atât la consfăturile practicanților de avocați de la Târgu-Mureș, cât și la marile adunări

naționale de la Blaj, în care s-a stabilit programul revoluționar al românilor, pentru desființarea imediată, fără despăgubiri, a iobăgiei și, totodată, pentru libertatea și egalitatea națională a tuturor popoarelor împilate și pentru dreptul Transilvaniei, a cărei unire cu Ungaria era cerută de către aristocrația maghiară, de a se organiza, pe baza unei noi constituții, ca țară independentă, românească.

La ultima dintre aceste adunări, la care el a venit înconjurat de mii de moți, Iancu a declarat cu o categorică dârzenie: „Pretențiile noastre sunt sfinte, pe cât de sfântă e dreptatea. Noi suntem gata a le apăra cu orice preț”. Și, fiindcă nici una dintre revendicările poporului român – nici recunoașterea limbii, libertății și egalității sale politice cu celelalte națiuni, nici respectarea independenței Transilvaniei – n-au fost acceptate de către Dieta maghiară de la Cluj, care, în disprețul voinței populației majoritare, s-a grăbit să voteze unirea Transilvaniei cu Ungaria, iar desființarea iobăgiei, deși legiferată, n-a fost pusă în aplicare, comitetul revoluționar român, prezidat de Simion Bărnuțiu, s-a văzut silit să decidă, nădăjduind în sprijinul împăratului de la Viena, căruia i s-a jurat credință, mobilizarea și înarmarea maselor populare, care au fost organizate în 15 legiuni conduse de 15 prefecți.

Iancu a devenit astfel prefectul „generariu” al legiunii Auraria Gemina din Munții Apuseni, al cărei sediu a fost stabilit în orașelul Câmpeni. „Răscularea noastră – scria tânărul prefect român unui fruntaș maghiar – nu s-a întâmplat prin amăgirea Austriei, ci pe noi ne-a răsculat nerecunoașterea naționalității, tiraniile și barbariile conservatorilor și aristocraților maghiari din Transilvania, pe care poporul nu le-a mai putut suferi.”

Înarmarea poporului s-a dovedit de cea mai mare importanță, fiindcă guvernul de la Buda, dominat de elementele aristocratice, a căutat să impună prin forță, trupele sale primind ordin să între în Transilvania.

Victorioase împotriva trupelor habsburgice, pe care au izbutit să le elimine din Transilvania, trupele guvernului de la Buda s-au izbit însă de rezistența legiunii lui Iancu, eminent strateg și organizator, în jurul căreia s-au adunat și celelalte legiuni, conduse de Axente Sever, Simion Balint, Nicolae Corcheș, Mihai Andreica, Clement Aiudeanu, Vasile Fodor, Simion Groza și alții, care au apărat cetatea munților cu o neșovăitoare vitejie. Luptele ce s-au dat în Zarand, la Abrud, la Roșia, la Buceș, Cernita, Gura Cornii, Ponorul Remetei, Mărișel, Fântânele, Trascău, Sângeorgiu și în alte locuri, au fost înverșunate și urmate de grele pierderi, dar ele s-au transformat în tot atâtea biruințe pentru oastea țărănească a moților, condusă de Iancu și prefecții săi,

La unele dintre aceste lupte și îndeosebi la aceea de la Fântânele, au participat și femeile moților – moațele – care, continuând tradiția străbunicilor lor de pe zidurile Sarmizegetusei, erau însuflețite de același patriotism și de același curaj ca și soții lor.

Marile victorii obținute de Iancu n-au determinat însă Curtea din Viena să acorde românilor drepturile solicitate prin adunările de la Blaj – lucru întrevăzut de

N. Bălcescu, care a militat pentru o apropiere între cele două popoare, chiar de la începutul luptelor, îndată după lichidarea forțelor revoluționare maghiare, prin intervenția trupelor țariste, au fost dezarmate – din ordinul împăratului – și legiunile românești, iar soluționarea revendicărilor poporului român a fost tergiversată în mod perfid.

Propus pentru „Crucea de aur cu coroană”, eroul a refuzat decorația, cerând ca mai întâi să fie „decorată” națiunea română prin acordarea drepturilor pentru care a luptat.

Respingând decorația, Iancu a respins succesiv și acceptarea altor onoruri și funcții oficiale ce i-au fost oferite, menținându-se pe aceeași poziție intransigentă: satisfacerea așteptărilor poporului.

Această atitudine l-a determinat ca, în anul 1852, când împăratul Francisc Iosif I a întreprins o călătorie în Munții Apuseni, fără a rezolva însă doleanțele moșilor, să nu se prezinte împăratului și să nu-i aducă omagiul așteptat.

În urma acestei atitudini, Iancu a fost arestat, întemnițat și pus în fiare în închisorile de la Alba Iulia și Sibiu, eliberarea sa producându-se numai de teama unei noi răscoale a moșilor. Umilințele la care a fost supus, ca și ingratitudea împăratului, au sfârșit prin a-i zdruncina rațiunea și a-l arunca într-o stare de depresie nervoasă, din care nu-și va mai putea reveni.

Timp de peste două decenii, cu mintea tulburată, Iancu va rătăci, ca un Prometeu prăbușit, pe potecile Munților Apuseni, cântându-și durerea și deznădejdea dintr-un fluier de cireș. Acelora care îl întâlneau și căutau să-i amintească de vremurile sale de glorie, eroul le răspundea cu o sfâșietoare tristețe: „Eu nu sunt Iancu. Iancu a murit. Eu sunt numai umbra lui.”

Pe urmele pașilor lui cad lacrimi fierbinți care se prefac în cântec de jale pentru „craiul” care dăduse moșilor și munților lor nimbul unei glorii ce va înfrunta veacurile.

S-a stins pe neașteptate, în noaptea de 10 septembrie 1872, sub streășina unei case de la Baia de Criș, unde-și petrecuse ultimul popas.

N-avea decât 48 de ani.

Clopoatele și freamățul tuturor pădurilor din Munții Apuseni i-au anunțat în ziua următoare moartea.

Mormântul i-a fost săpat la Țebea, alături de gorunul legendar care adăpostise, cu 88 de ani în urmă, consfăturile tainice ale lui Horea, precursorul său întru lance și martiriu.

De un secol, frunzele sale îl plâng în toate toamnele și îl cântă în toate primăverile, cum l-a plâns și l-a cântat întreg poporul român.

*

Numele lui Avram Iancu e strâns legat de Revoluția de la 1848, în toate scrierile dedicate acesteia, personalitatea sa eroică și contribuția la organizarea și

dezvoltarea ei aflându-și un loc de frunte⁴⁸.

Numeroși istorici și scriitori i-au cercetat și povestit de-a lungul anilor viața, luptele și tragedia finală.

Printre ei îi aflăm pe George Barițiu, I. Șterca Șuluțiu, N. Buta, Ioan Lupaș, Octavian Goga, Lucian Blaga și alții. Principala scriere dedicată eroului – alcătuită în lumina concepției materialismului istoric – a fost publicată de istoricul transilvănean Silviu Dragomir⁴⁹, George Barițiu, contemporan al eroului, relevând principalele însușiri ale acestuia, afirma că „Avram Iancu, om născut pentru acțiune, venise tocmai la timp, tocmai în acei ani epocali, care, dacă ar fi trecut peste noi lăsând numai urme de simple adunări, de punctațiuni (cereri), deputațiuni, petițiuni și proteste, poate că națiunea română ar sta în aceste zile (în 1872!) de încercare nouă încă și mai rău decât a stat până în anul 1848. Zică inamicii noștri – a firma în continuare Barițiu – orice vor vrea despre Avram Iancu, el a fost pentru noi unul din acei bărbați adevărați providențiali, ale căror merite pentru libertate nu vor fi în stare a le întuneca toți fanfaronii din lume”.

Pentru Silviu Dragomir, Iancu „a fost reprezentantul cel mai de seamă al revoluției române transilvănene și un veritabil erou al poporului ale cărui virtuți le-a făcut să strălucească peste veacuri ca o pildă vie urmașilor iubitori de patrie și ca un izvor luminos de mândrie națională”.

La 8 octombrie 1966, cu ocazia unei vizite la Țebea, tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat că Avram Iancu a fost un „înflăcărat luptător pentru drepturile sociale și naționale ale poporului nostru. Născut în aceeași vatră a suferinței ca Horea, a cărui pildă revoluționară l-a îmbărbătat în acțiunile sale, Avram Iancu s-a impus în ochii contemporanilor săi, ca și ai posterității, ca o figură luminoasă, expresie a luptelor hotărâte și a setei de dreptate și independență națională a poporului român”⁵⁰.

Mai mult decât prin scrierile istorice, chipul legendar al lui Iancu, precum și rolul său istoric au fost apoteozate de cântecele anonime ale moșilor publicate în anul 1900 de folcloristul bucovinean Simion Florea Marian, sub titlul: Poezii populare despre Avram Iancu.

În doinele și baladele poporului, Iancu apare sub imaginea unui eliberator și a unui „domn” al celor oropsiți.

Până fu Iancu-n domnie / Mâncam pită ca-n câmpie, / De când Iancu s-a lăsat / Iar mâncăm mălai uscat, / Iancu cu fluier de vie / Ne scoase din iobăgie, / Iancu cu fluier de soc / Umplu țara de noroc...

Chipul său e chipul viteazului fără asemănare și fără prihană:

⁴⁸ Vezi Al. Papiu-Ilarian. *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I și II, Viena, 1852, vol. III, Sibiu, 1943; George Barițiu. *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu 1890; *Istoria României*, vol. IV, București, 1964; V. Chereșteșiu. *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966.

⁴⁹ Silviu Dragomir. *Avram Iancu*, Editura științifică, 1967.

⁵⁰ În „Scânteia”, 9 octombrie 1966.

Pe dealul Feleacului / Merg carele Iancului, / Nu merg cum merg carele, / Strălucesc ca soarele, / Carul merge-mpiedicat, / Iancu merge supărat, / Pentru-un hoț de împărat. / Boii-s cu coarne de ceară. / Om ca Iancu nu-i în țară, / Boii-s cu coarne de spume / Om ca Iancu nu-i în lume, / Boii-s cu coarnele verzi, / Om ca Iancu nu mai vezi!

Durerea de a-l fi pierdut e cântată în versuri de o mare putere de evocare:

Jele-i, Doamne, cui și cui, / Jele-i, Doamne, muntelui / De armele Iancului, / Că le plouă și le ninge / Și n-are cine le-ncinge, / Că, vai, cine le-a avut / Mi-a pus fața la pământ, / Dar n-a pus-o să-nflorească / Ci-a pus-o să putrezească.

Prin ideile revoluționare, prin patriotismul, dinamismul, curajul, intransigența, spiritul de sacrificiu și abnegația sa, Avram Iancu a fost unul dintre cei mai reprezentativi luptători români ai secolului al XIX-lea, numele său fiind indisolubil legat de lupta pentru libertatea, unitatea și independența poporului român. Sărbătorirea lui, înscrisă în calendarul de două ori jubiliar al acestui an al Republicii, constituie pentru publicul miilor de așezăminte de cultură din țară încă un prilej de rememorare a tradițiilor revoluționare progresiste, de cultivare a sentimentului patriotic propriu omului societăți noastre.

Îndrumătorul cultural, nr. 9, septembrie 1972, p. 23–24

Vitejia fiicelor din Munții Apuseni

Se împlinesc, la 10 septembrie 1972, o sută de ani de la moartea lui Avram Iancu, unul din principalii conducători ai Revoluției românilor din Transilvania de la 1848. Prin dragostea sa pentru popor, prin lupta îndârjită pentru desființarea iobăgiei și pentru independența Transilvaniei, prin contribuția sa la marile adunări revoluționare de la Blaj, prin organizarea militară a maselor românești din Munții Apuseni, prin marile lupte și biruințe de la Abrud, Buceș, Roșia, Cernita, Ponorul Remetei, Fântânele, Trăscău, Sângeorgiu, Mărișel și alte locuri, Avram Iancu a primit din partea luptătorilor săi epitetul legendar de „Craiul munților”. Crai nu al unei coroane aristocratice, sortită desuetudinii, ci, dimpotrivă, al unei coroane vii, simbol al curajului, al vitejiei, al devotamentului pentru popor, al spiritului de sacrificiu.

Istoricul A.D. Xenopol, în paginile din *Istoria românilor din Dacia Traiană* (vol. VI, 1893), consacrate Revoluției din 1848 în Ardeal, remarca totodată și faptul că în luptele eroice purtate pentru apărarea Transilvaniei, Iancu a izbutit să mobilizeze și „sexul femeiesc”, cu alte cuvinte „moașele”, femeile și fiicele locuitorilor din Munții Apuseni, al căror nume străvechi este acela de „moți”.

„Moașele”, după cum se știe, călăresc cu aceeași siguranță și sprinteneală ca

și soții, părinții și frații lor și au fost însuflețite în luptele pentru libertate de același patriotism și de același curaj ca și aceștia. Marea lor destoinicie și vitejie s-au relevat îndeosebi în luptele de la Mărișel și Fântânele, care s-au dat în zilele de 5 și 6 iulie 1849, obținându-se una din cele mai strălucite victorii ale moșilor.

Pentru a contribui la aceste lupte, moașele, ca niște amazoane legendare, au încălecat pe cai și și-au pus pe cap pălării bărbătești, s-au înarmat cu coase și furci de fier, iar unele chiar cu lănci, și, sub comanda Palagiei Roșu, mama tribunului Indrei Roșu, au adunat pe culmile ce urmau să fie atacate de dușmani mormane masive de bolovani și pietre.

La apariția trupelor inamice, Palagia Roșu a sunat prelung din tulnicul său de cireș, iar la semnalul ei, moașele aruncându-se asupra invadatorilor cu o înverșunare de leoaice, mii de pietre, ca și în bătălia de la Posada din anul 1330, au fost azvârlite asupra inamicului, care, în același timp, a fost atacat cu înverșunare și de oastea moșilor, comandată de tribunul Nicolae Cercheș. În timp de câteva ore, trupele inamice au fost zdrobite și puse pe fugă.

Intervenția moașelor a fost înregistrată cu entuziasm de toți istoricii acestor lupte – Al. Papiu-Ilarian, George Barițiu, Silviu Dragomir – precum și de către unii scriitori, care au consacrat Palagiei Roșu și tovarășelor ei de luptă adevărate imnuri de admirație.

Iată finalul unei poezii scrise în anul 1922 de poetul Ioan Borcea de la Sibiu:

*Noi te vedem și astăzi priveghind,
Cu tulnicul la gură, ca atunci,
Călare, – o străveche Amazoană...
Ah, cum resună! Iată-i ropotind
Voinicii Moși prin codri și prin lunci,
Să-și ia dușmanii îngroziți la goană!*

Femeia, XXV, nr. 9, 9 septembrie 1972, p. 12

Avram Iancu

Intrat din viață în Istorie și în legendă și contopit cu amândouă ca gorunii Munților Apuseni cu stâncile lor, Avram Iancu a atras asupra sa, chiar de la primii pași marcați pe scena veacului, atenția și admirația unora din cei mai reprezentativi scriitori și istorici români.

Printre ei aflăm pe înșiși autorii celor două capodopere ale scrisului patriotic românesc de la mijlocul secolului trecut, *Cântarea României* și *Românii sub*

Mihai Vodă Viteazul, Alecu Russo, poet al gloriei lui Decebal, Ștefan cel Mare și Nicolae Bălcescu. Culorile și accentele întrebuițate pentru a evoca chipurile demiurgice ale acestora, vor fi revărsate și asupra tânărului erou al Transilvaniei, Iancu – crescut în tradiția revoluționară a lui Horea și a directivei istorice a lui Petru Maior – având pentru ei aceeași valoare de simbol mitologic românesc, de fulger prometeic.

Cel dintâi l-a văzut pentru prima și ultima oară la Blaj, pe Câmpia Libertății, în memorabila zi de 3/15 mai 1848 – ziua în care din 40.000 de piepturi românești a izbucnit strigătul furtunos „*Noi vrem să ne unim cu Țara!*” – și a rămas pentru totdeauna vrăjit de glasul și de graiul său cu accente și limpezimi de baladă populară, „într-un ținut al Ardealului – avea să povestească Russo mai târziu cititorilor «României literare» – se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci de mii de români sta să asculte sub aripile unui steag în trei culori cuvântarea inteligenței ardelene. Moldovenii și muntenii pribegi... priveau cu bătaie de inimă adunarea oștită grămadă cu grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru (din Principate – n.n.) sta măreț în lumina soarelui, și printre sumane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ieșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curagiu și mare iubire de neamul românesc!”

Cel care a vorbit mai fierbinte și mai viu acestei mulțimi, și totodată mai limpede și mai convingător, întrecând în fermitate și avânt pe oratorii oficiali ai adunării, a fost tânărul cancelist din Munții Apuseni care, pentru a da curaj miilor de iobagi adunați pentru a asculta cuvântul mântuirii, le-a strigat în cele mai familiare din cuvintele lor: „*Uitați-vă pe câmpie românilor! Suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari, și Dumnezeu e cu noi*”. Pe acest vorbitor, preciza Alecu Russo, ale cărui cuvinte s-au transformat într-o furtunoasă chemare revoluționară, românii aveau să-l numească, după începerea luptelor, „*Împăratul munților*”, fiindcă nimeni nu i-a apărut cu mai multă îndârjire decât el, și nimeni, apărându-le, în fruntea moșilor, stâncile și codrii seculari, n-a smuls dușmanului mai multe și mai fulgerătoare biruințe.

Bălcescu, în vara anului 1849, l-a văzut în însăși inima Munților, la Abrud și Câmpeni înconjurat de prefecții și tribunii săi, de oastea vitează a nebiruiților moși. „*În acea vreme, avea să mărturisească Bălcescu într-un discurs ținut în 1851 în exil – când inima îmi era zdrobită, căci din toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmanii streini, fusei fericit a găsi acolo, pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică. Cu ce entuziasm frenetic fusei aclamat și binecuvântat de toți acei țărani când le spusei că am venit să le aduc urări de noroc și izbândă din partea fraților lor din țară, minunați de vitejia lor! Generalii acestei oști țărănești – preciza mai departe Bălcescu cu gândul la Iancu și la ceilalți comandanți ai moșilor – erau niște preoți și niște tineri abia ieșiți din școalele de teologie, filosofie și jurisprudență, ei*

nu pusese până atunci mâna pe o armă, când nevoia îi sili a se face generali și a câștiga bătălii. Lipsiți de cunoștințe și de principii de artă militară, ei le inventară în mijlocul luptelor. Am văzut cu mirare cum ei dibuieră adevăratele principii ale războiului și cum simțise importanța pozițiilor naturale și folosul ce știură a trage din orice localitate. Femeile nu rămăseseră în urmă nici cu curagiul, nici cu simțimintele naționale – afirma în continuare Bălcescu – ele luă parte la toate primejdiile soților lor. Din vârful munților ele aruncau o ploaie de bolovani, care răreau batalioanele vrăjmășești. Cântecul lor nu era ca mai înainte, cântece de dor și de plăcere, ci cânturi pline de patriotism și de sentiment național.”

Femeile care provocaseră admirația lui Bălcescu erau „moațele” care, călărind cu aceeași agerime ca și soții și frații lor, câștigaseră, sub conducerea Palagiei Roșu, marea bătălie de la Fântânele, unde a fost zdrobit unul din cele mai îndrăznețe detașamente inamice.

Căutând mereu „eroul”, organizatorul militarul românilor, conducătorul lor la lupta pentru libertate, unire și independență, simbol al curajului și al spiritului de sacrificiu, N. Bălcescu îl aflase în trecut în Mihai Viteazul, pentru, care a scris cele mai scânteietoare pagini istorice românești, iar, printre contemporanii săi, în Avram Iancu. El fusese omul de care, în 1849, Bălcescu legase nu numai speranța libertății Ardealului, ci chiar și a Țării Românești cotoșite de sugrumătorii revoluției.

Deși aparținând unei alte generații, Eminescu, fascinat și el de idealul libertății, a avut aceeași admirație pentru Avram Iancu, eroul romanului său *Geniu pustiu*, scris în perioada în care poetul dăltuia și versurile din *Ce-ți doresc eu ție dulce Românie*, Toma Nour, fiind dus și în Munții Apuseni pentru a se entuziasma de scenele evocate de Bălcescu cu două decenii mai înainte.

Ceea ce determinase pe Eminescu să îndrepte pașii lui Toma Nour pe calea lui Bălcescu, fusese faptul că „împăratul codrilor bătrâni și al munților suri și sterpi (Iancu, n.n.), aduna vulturii din vizuinile lor stâncoase împrejurul flamuri românești”. „În creierii împietriți ai munților și în aerul lor rece – povestește Toma Nour prin pana lui Eminescu – flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei. Într-o noapte – precizează personajul – am văzut un spectacol măreț. În culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul câte unul, focuri mari, – părea că munții înșiși se aprinsese. Împrejurul focurilor vedeai șezând cete întregi de oameni și lăncile culcate pe umere străluceau în aer... lănci de coase, care în urmă erau să devie spaima inamicilor. Din crestele munților românii slobozeau roți înfășurate în paie și aprinse, care se rostogoleau cu o repejune demonică, până se pierdeau hăulind în prăpăstiile adânci, în inima pământului. Buciumele sunau din vârfuri, astfel încât ți se părea că sufletele de aramă ale munților se trezise și sunau a moarte lumii. Culme de culme ardea, atâția uriași ochi roșii, câte unul pe-o frunte de deal. Codrii bătrâni trosneau amortiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide în cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le

poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii, înaintea ochilor uimiți și a inimii înfrânte”.

Eminescu a urmărit de-altfel imaginea lui Iancu și în poezia populară, și intenționa, după cum ne indică unul din manuscrisele sale, să scrie chiar și un poem pentru slava vitejiei sale, așa cum scrisese și pentru Horea.

Ca și Mircea, învingătorul de la Rovine, Avram Iancu reprezenta în viziunea lui Eminescu pe luptătorul înverșunat care, ca și înaintașul său cu cinci veacuri mai înainte, își apăraseră „sărăcia și nevoile și neamul”, și de aceea tot ce viețuia în Munții Apuseni, „râul, ramul”, stânca, îi fusese prieten numai lui și îl făcuse să dobândească victoriile din Zarand, de la Abrud, de la Buceș, de la Gura Cornii, de la Roșia, de la Ponorul Remetei și din atâtea alte locuri.

Prăbușit în urma perfidiei și ingraturii împăratului de la Viena, Iancu, rătăcitor pe potecile Munților săi ca un nou rege Lear, a devenit aici simbolul protestului și suferinței întregului popor român, un simbol menit să înfrunte veacurile „Iancu mai trăiește încă – scria în 1869 Iosif Vulcan – parcă el singur ar fi fost menit de soarte spre a îneca în sânul său durerile seculare ale unei națiuni, parcă el singur ar fi fost ales de providență spre a suferi pentru întreaga națiune română. Iancu mai trăiește, și suvenirea lui va trăi etern în sânul poporului român, câmpiile și munții Transilvaniei vor răsună pururea de cântece create pentru glorificarea faptelor sale, și tradițiunea va vorbi cu admirație din generațiune în generațiune strănepoților despre Eroul munților în 1848.”

După moartea sa, săvârșită în condiții obscure la 10 septembrie, avea să înceapă judecata critică a ideilor și acțiunilor sale, integrarea sa în ritmul organic al istoriei poporului român. „Iancu – scria în 1872 George Barițiu relevând rolul istoric al celui dispărut – a fost un om născut pentru acțiune care a venit tocmai la timp, tocmai în acei ani epocali, care, dacă ar fi trecut peste noi lăsând numai urme de simple adunări de punctațiuni (cereri), de nutațiuni, petițiuni și proteste, poate că națiunea română ar sta în aceste zile (la 1872!) de încercare nouă încă și mai rău decât a stat până în anul 1848. Zică inamicii noștri – afirma în continuare Barițiu – orice vor vrea despre Avram Iancu, el a fost pentru noi unul din acei bărbați adevărați providențiali, ale căror merite pentru libertate nu vor fi în stare a le întuneca toți fanfaronii din lume.”

Aceleași aprecieri aveau să țâșnească în 1924, la sărbătorirea centenarului nașterii eroului, și din condeiul lui Octavian Goga, poetul pătimirii noastre de odinioară. „Iancu – afirma Goga în fața mormântului de la Țebea – a smuls de la început mișcarea de la patruzeci și opt din ogașa bătătorită a suplicațiunilor seculare către «prea înălțatul cezaro-crăiesc scaun» și i-a dat un caracter revoluționar. Ființa lui îmbibată de fanatism a dominat masele din primele clipe. Acest tânăr de douăzeci și cinci de ani, cu graiul răspicat și scurt, cu sclipiri de oțel în adâncul ochilor albaștri, și-a dat seama că numai armele pot hotărî într-un proces de veacuri, care a batjocorit până la sânge plebea năpăstuită. La adunarea de pe câmpul Libertății în 3/15 mai la Blaj, Iancu a venit în fruntea moșilor organizați militărește, gata să înfrângă orice val inoportun de cumințenie

iobăgească. Peste capul episcopului Lemeni și al canonicilor lui supuși stăpânirii ungurești, sarcasmul lui a plesnit ca un bici de foc. Dincolo de îngrijorarea căpeteniilor circumspecte, tribunul de la Câmpeni radia tinerețe, nervi și optimism. Prin el a primit mișcarea noastră nota vitejiei și romantismul de epopee.”

În 1985, biograful său marxist, profesorul Silviu Dragomir, autorul celei mai cuprinzătoare și mai dinamice monografii consacrate viteazului, avea să afirme cu tot atâta însuflețire că: „Avram Iancu a fost reprezentantul cel mai de seamă al revoluției române transilvănene și un veritabil erou al poporului ale cărui virtuți le-a făcut să strălucească peste veacuri ca o pildă vie urmașilor iubitori de patrie și ca un izvor luminos de mândrie națională.”

Rolul istoric al lui Iancu, privit în adevăratele lui dimensiuni, a fost subliniat la 8 octombrie 1966 de însuși tovarășul Nicolae Ceaușescu, care cu ocazia unui popas la mormântul eroului, a ținut să declare că Iancu a fost un „înflăcărat luptător pentru drepturile sociale și naționale ale poporului nostru. [...]

În doinele și baladele poporului, Iancu apare sub imaginea unui eliberator și a unui „domn” al celor oproșiți:

Până fu Iancu-n domnie / Mâncam pită ca-n câmpie, / De când Iancu s-a lăsat / Iar mâncam mălai uscat. / Iancu cu fluier de vie / Ne scoase din iobăgie, / Iancu cu fluier de soc, / Umplu țara de noroc...

Chipul său e chipul viteazului fără asemănare și fără prihană:

Pe dealul Feleacului, / Merg carele Iancului, / Nu merg cum merg carele, / Strălucesc ca soarele, / Carul merge-mpiedicat, / Iancu merge supărat, / Pentr-un hoț de împărat. / Boii-s cu coarne de ceară, / *Om ca Iancu nu-i în țară*, / Boii-s cu coarne de spume / *Om ca Iancu nu-i în lume*, / Boii-s cu coarnele verzi / *Om ca Iancu numai vezi!*

Durerea de a-l fi pierdut a fost cântată în versuri de o sublimă putere de evocare: Jele-i Doamne, cui și cui, / Jele-i Doamne muntelui / De armele Iancului, / Că le plouă și le ninge / Și n-are cine le-ncinge, / Că vai cine le-a avut / Mi-a pus fața la pământ, / Dar n-a pus-o să-nflorească / Ci-a pus-o să putrezească...

Prin ideile revoluționare, prin patriotismul, dinamismul, curajul, intransigența, spiritul de sacrificiu și abnegația sa, Avram Iancu a fost unul din cei mai reprezentativi luptători români ai secolului al XIX-lea, numele, său fiind indisolubil legat de lupta pentru libertatea, unitatea și independența poporului român.

Luceafărul, nr. 38, 16 septembrie 1972, p. 3

Istorie și literatură

Reconstituire și reprezentare științifică a vieții veacurilor, a zborului popoarelor spre eternitate, bilanț, sentință și îndemn, abecedar național și caleidoscop politic universal, istoria constituie una din cele mai captivante realizări ale spiritualității umane.

Prin ea, ziua de ieri devine o treaptă a zilei de azi, iar aceasta o torță ridicată spre ziua ce urmează. Rădăcină, tulpină și coroană în același timp, istoria e cea mai autentică evidență a evoluției umanității, cel mai fierbinte catechism social, și cea mai indicată pedagogie patriotică.

Trăită de milioane de ființe și exprimată prin milioane de guri, ea nu poate fi nici ignorată, nici contestată și nici falsificată. Constatările, învățămintele și imperativele istoriei sunt pururea actuale, capul ei de Ianus și ochii ei de Argus având aceleași largi ferestre și înspre ieri și înspre mâine, indicațiile ei completându-se neconținut și depășindu-se fără încetare.

Dinamismul ei – expresie a esenței vitale a omenirii – e firesc, profund și veșnic curgător, cum veșnic curgătoare este viața pe care o înregistrează și o codifică.

Fecundând și stimulând neconținut ideile și acțiunile politice, istoria a fecundat cu aceeași acuitate și literatura, căreia i-a oferit cele mai zguduitoare și mai captivante subiecte umane. O bună parte din capodoperele literaturii universale, începând cu *Iliada*, au fost inspirate de indicațiile istoriei, de dramele și furtunile ei.

Constatarea se impune și cu privire la literatura română, ale cărei începuturi, prin cronicari, sunt strâns legate de dezvoltarea istoriografiei, de înregistrările ei legendare și documentare.

Din generație în generație, filonul ei fiind inepuizabil, istoria a furnizat scriitorilor români, clasici, moderni și contemporani, materialul de construcție pentru nenumărate balade, ode, nuvele, drame, tragedii, romane care au reprezentat nu numai înalte realizări estetice, ci, totodată, și vibrante îndemnuri și modele de educație patriotică.

Depozitară a atâtor evenimente și tradiții vitejești, a amintirii atâtor figuri eroice și a luptelor clasei muncitoare, istoria noastră își păstrează și astăzi aceeași forță de inspirație, același neistovit îndemn creator. Dovada acestei continue rodiri istorice o constituie impunătorul număr de creații literare apărute în ultimii ani și dedicate atât unora din marile figuri voievodale, cât și Revoluției de la 1848, Răscoalei din 1907, actului de la 23 August 1944, construirii socialismului.

Depășind uneori, ca forță de interpretare și simbolizare, înseși relațiile

documentare, literatura română istorică s-a impus prin cele mai bune realizări ale ei, atât ca valoare artistică, cât și ca substanță patriotică.

România literară, nr. 45, 2 noiembrie 1972, p. 7

Onisifor Ghibu

La 31 octombrie s-a stins din viață în vârstă de aproape 90 de ani profesorul Onisifor Ghibu de la Sibiu, originar din comuna Săliște.

Înalt, drept, impunător, cu pătrunzători ochi albaștri, defunctul și-a păstrat până în ultima clipă vechea vioiciune și dragostea cunoscută pentru tot ce înseamnă știință, cultură, artă.

Numele lui Onisifor Ghibu e strâns legat de marea operă săvârșită de generația de luptători și cărturari transilvăneni care, la începutul secolului al XX-lea, au dat cea mai elocventă expresie străvechiului ideal de unitate națională, iar în 1919, după înfăptuirea Unirii, au constituit prima pleiadă de profesori români ai Universității din Cluj.

În cadrul acestei generații, ilustrată de numele lui Octavian Goga, al lui I. Agârbiceanu, Gh. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș, O.C. Tăslăuanu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, format la universitățile din București, Budapesta și Jena, s-a impus prin implacabila sa dârzenie, prin inflexibilitatea unor convingeri și a unor atitudini manifestate întotdeauna fără reticențe și fără șovăiri, printr-un patriotism profund și dinamic, printr-o solidă pregătire științifică în domeniul vechii culturi românești, îndeosebi a literaturii didactice și a pedagogiei moderne, și, totodată, printr-o activitate pe cât de variată, tot pe atât și de impunătoare prin proporțiile ei.

Platformele sale de manifestare au fost direcția școlilor din cadrul Arhidiecezei de la Sibiu și „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”. Vorbitor cald și expresiv, pasionat pentru subiectele abordate, și publicist dotat cu remarcabile potențe de polemică și sinteză, Onisifor Ghibu a fost până la 1918 unul din cei mai îndârjiți luptători pentru apărarea învățământului românesc, iar după Unire, pentru organizarea și dezvoltarea sa pe măsura celor mai acute trebuințe obștești.

Redactor sau colaborator la principalele publicații transilvane antebelice, *Telegraful român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Lupta*, *Transilvania*, *Luceafărul*, *Țara noastră*, *Tribuna*, *Românul*, *Foaia poporului*, Ghibu a fost în același timp și unul din colaboratorii apreciați ai numeroase periodice din vechea Românie: *Viața românească*, *Convorbiri literare*, *Neamul românesc*, *Floarea darurilor*, *Adevărul*, *Revista generală a învățământului* ș.a.

Multe din articolele și cronicile lui Ghibu au fost semnate cu pseudonimele N. Foișor, Toader Căndea, Dr. G. Opreanu, Dr. O. Lazăr, Dr. O. Sima etc.

Prin activitatea sa publicistică, Onisifor Ghibu a urmărit în mod permanent consolidarea și amplificarea legăturilor culturale dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, făcând cunoscute în mod reciproc năzuințele și realizările lor. În 1915, urmând exemplul lui O. Goga și V. Lucaciu, Ghibu s-a refugiat la București spre a milita alături de aceștia și de ceilalți luptători pentru înfăptuirea idealului național. Pentru a da acțiunii transilvănenilor un caracter cât mai dinamic și, în același timp, pentru a demasca falsa poziție a Imperiului habsburgic, Onisifor Ghibu, pe lângă colaborarea la ziarul *Epoca*, a contribuit alături de Gheorghe Popp, Octavian C. Tăslăuanu, C. Bucșan și alții la înființarea și redactarea revistei *Tribuna* (20 martie 1915–3 iulie 1916), prin care s-a reluat vechea tradiție patriotică a „tribunelor” de la Sibiu și Arad.

„Tribuna” de la București a fost principala realizare publicistică a luptătorilor transilvăneni aflați în refugiu.

După proclamarea Unirii, în calitate de secretar general al resortului Instrucțiunii publice al Consiliului dirigent, Onisifor Ghibu a jucat un rol proeminent în noua organizare a învățământului românesc de toate gradele și a deschiderii Universității românești din Cluj, căreia, ca profesor de pedagogie, i-a consacrat apoi, cu o rară devoțiune, marea sa putere de muncă și abnegație.

Opera sa de istoric și pedagog e cuprinsă în peste 1.300 de articole și în peste 100 de volume, dintre care menționăm următoarele: *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară* (1911); *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația actuală* (1915); *Din istoria literaturii noastre didactice* (3 volume, 1916); *Portrete pedagogice* (1925); *Universitatea Daciei Superioare* (1929); *Prolegomena la o pedagogie românească* (1940) etc.

În manuscris i-au rămas două vaste lucrări consacrate lui George Lazăr și zugravului popular Picu Pătruț din satul său de naștere, Săliște.

România literară, nr.46, 9 noiembrie 1972, p. 8

... Ci voim o republică românească

An de răscruce între două evuri, anul revoluționar 1848 a pus cu toată acuitatea atât problemele social-politice, cât și pe cele naționale și îndeosebi pe cele privitoare la conducerea statului, a desființării șerbiei și a realizării unității politice a poporului român.

Referitor la alegerea domnului și la caracterul funcțiunii sale, prin

Proclamația de la Islaz (9 iunie), elaborată de revoluționarii munteni în frunte cu N. Bălcescu, se pretindea că acesta să fie *responsabil* față de popor și ales numai pe timp de 5 ani, fiindcă, după precizările din proclamație, domnia „nu e un drept de moștenire a nici unei familii, ci exclusiv a dreptului patriei”. Domnul, se indica totodată, urma să fie căutat „în toate sferile societății, în toată nația, iar nu într-un număr mărginit de oameni”. El, se preciza în continuare, „nu a fost nici nu este prinț”, fiindcă „domn este tot cetățeanul, domn e și capul țării”.

Prin responsabilitatea preconizată, prin durata domniei și prin faptul că domnul putea fi ales din orice categorie socială, se exprima astfel neîndoielnic ideea republicană, menită să înlocuiască vechea formă monarhică a domniei de tip feudal.

Revoluționarii moldoveni, prin *Dorințele par ideii naționale*, redactate de M. Kogălniceanu, preconizau și ei, fără a se pronunța asupra duratei, alegerea domnului „din toate stările societății”.

Și mai categoric aveau să se exprime ideile republicane ale revoluționarilor români după lichidarea revoluției, în timpul exilului de la Paris ei manifestându-se cu toată fermitatea în această direcție.

„*Noi nu visăm un rigat* – îi scria la 1 decembrie 1850, C.A. Rosetti lui Barbu Știrbei, noul domn al Țării Românești – *ci voim o republică românească*”, în care „*să nu mai fie domni și boieri, stăpâni și slugi, ci toți deopotrivă și frați în societate*”.

N. Bălcescu, la rândul lui, va elabora scrierea *Manualul bunului român*, destinat să contribuie la formarea viitorilor comisari de propagandă ce urmau să activeze în Principate, odată cu declanșarea noii revoluții considerată de C.A. Rosetti „geniu al viitorului”.

Forma de guvernământ susținută de Bălcescu în acest manual era o *republică*. „Republica – sublinia Bălcescu – este un stat în care oamenii adunați îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpâni pe cap, având în lucrarea lor drept regulă dreptatea și drept țință frățietatea, într-o republică – releva Bălcescu – poporul nu ascultă decât de slujbași aleși de dânsul, cu treabă hotărâtă și pe vreme hotărâtă. Acești slujbași sunt deopotrivă cu ceilalți oameni.”

Cu privire la domn, Bălcescu preciza, invocând proclamația de la Islaz, că acesta trebuie să fie „un om cinstit și vrednic care să poarte grijă de cârmuirea țării și câtă vreme se va purta bine, să-l ție în loc, iar de nu, să-l îndepărteze îndată, astfel cum era constituția ce o cerea poporul la 1848, numai cu aceasta singură deosebire că după cum aceea desființase boieria, *constituția cea nouă să desființeze slujba și numirea fie «domn» ce cealaltă păstrase*”.

Republica concepută de Bălcescu nu era însă o republică aristocratică sau burgheză, ci una democratică. În manualul menționat, la întrebarea asupra caracterului acesteia, el ținea să răspundă: „Zic democratică ca s-arăt că puterea statului și drepturile lui trebuie să fie în mâinile poporului întreg” și a o deosebi de republica aristocratică... într-un cuvânt – scria N. Bălcescu în încheiere –

constituția viitoare să întocmească un stat de cetățeni liberi și egali sau deopotrivă unii cu alții, *fără domnie și boierie*.”

Gândirea lui C.A. Rosetti și a lui N. Bălcescu nu era însă o gândire izolată, proprie numai celor doi luptători, ci, dimpotrivă, o gândire care însuflețea spiritele și a altor revoluționari români exilați. Caracterul ei larg colectiv este relevat în mod concludent de însuși titlul principalei lor publicații întemeiate în exil, căreia, pentru a-și marca atitudinea, i-au dat numele de *Republica română*. În jurul noii publicații s-au adunat C.A. Rosetti, care și-a asumat conducerea ei, Cezar Bolliac, I.C. Brătianu, George Crețeanu și mulți alții. „Puneți urechea – îndemna Cezar Bolliac pe cititorii revistei – și ascultați toaca deșteptării ce înconjură lumea... 14 milioane de români ai dacilor... vor trăi într-o singură republică democratică.”

„Republica română”, din care au apărut două volume (în 1851, la Paris și în 1853, la Bruxelles), s-a difuzat și în Principate, ea fiind cea mai avansată publicație românească a timpului.

Continuându-și activitatea pe aceleași baricade și după dispariția revistei, Cezar Bolliac va publica în 1854 și un manifest republican, republica fiind considerată cea mai desăvârșită formă de guvernământ.

Dintre pașoptiștii transilvăneni cel mai înfocat aderent al republicii a fost Simion Bărnuțiu, care, între anii 1855–1863, stabilit ca profesor la Iași, a făcut apologia republicii în cursul său de *Dreptul public al românilor*, publicat în 1867, prin care a arătat, invocând tradiția romană, că „în dreptul și în limba noastră *popor, republică și cetate* sunt (noțiuni) identice”.

George Barițiu, prin numeroase informații și comentarii ziaristice, publicate în „Gazeta Transilvaniei”, a relevat de asemenea atât în 1848, cât și mai târziu, importanța mișcărilor republicane din Franța, arătând, prin analogie cu situația din Imperiul Habsburgic, scopul lor democratic, consacrat libertății și progresului poporului.

Poporul român fiind înconjurat de mari imperii monarhice, republicanii pașoptiști nu și-au putut realiza atunci dorințele, dar ideea republicii, prin mișcarea socialistă ce se va constitui în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, va continua să rămână una din ideile primordiale ale gândirii politice românești.

Argeș, nr. 12, decembrie 1972, p. 2, 14

1 Decembrie 1918

Nu te-am uitat, nu te putem uita zi istorică de 1 Decembrie 1918, zi în care visul de o clipă al lui Mihai Viteazul a primit în cetatea de la Alba Iulia sigiliul eternității, zi în care dorința sacră a unui întreg popor s-a transformat prin propria

sa voință, într-o magnifică realitate.

Aniversarea ta de astăzi, cea de a 54-a la număr, se săvârșește într-o țară transformată într-o puternică republică – republică ce își va sărbători și ea în curând 25 de ani de existență – care înfățișează în lung și latul ei un vast șantier de încordări uriașe în toate domeniile, rezultatele acestora schimbând în mod radical vechea față și situație a României. Toate orașele și toate satele ei s-au înnoit din străfunduri, pe harta ei au apărut noi orașe și noi așezări, s-au creat așezăminte economice, industriale, culturale, științifice de importanță mondială, s-a stabilit o disciplină a muncii care a integrat în rigorile ei pe toți fiii patriei. S-au realizat condiții de viață demnă, de libertate și cultură pentru toți cei care trăiesc pe acest pământ, pentru toți cei care muncesc în ogoare, în fabrici, în institute științifice, în asociații literare și artistice, pentru români, maghiari, germani și alte naționalități, Republica Socialistă România fiind patria și scutul tuturor. Puternică înăuntru, sigură pe dragostea și devotamentul tuturor fiilor ei, Republica Socialistă România e totodată o țară sincer respectată în concertul mondial, glasul său pentru pace, pentru progres, pentru cooperarea tuturor forțelor umanității, auzindu-se pe toate meridianele globului, în toate colțurile lumii.

Nu am uitat ziua de 1 Decembrie 1918, nu o putem uita, fiindcă pe baza unității naționale proclamată în acea zi, s-a clădit, prin forțele Republicii românești, o țară nouă, care oferă tuturor celor ce o privesc imaginea strălucită a voinței de pace și progres.

Luceafărul, nr. 49, 2 decembrie 1972, p. 1

Tradiții republicane

Puterea de receptivitate și dorința de sincronizare a ideilor și acțiunilor intelectualilor români progresiști cu gândirea și mișcările politice ale Europei occidentale, îndeosebi ale Franței, au determinat o rapidă și intensă circulație în Țările Române a principalelor scrieri iluministe care aveau să devină pilonii ideologici ai marii revoluții burgheze din 1789.

Încă din 1777, istoricul M. Carra afirma în *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, tipărită la Iași, că „operele lui Voltaire se găsesc în mâinile celor mai mulți boieri tineri”, iar un corespondent al ziarului „Magyar Kurir” scria la 25 noiembrie 1791 că a văzut la Iași multe din scrierile lui Voltaire, ale lui Rousseau și ale altor iluminiști. Operele acestora, relatează corespondentul ziarului maghiar, au provocat o vie recrudescență a spiritului de revoltă împotriva dominației otomane, dragostea pentru libertate exaltând din ce în ce mai mult inimile moldovalahilor.

Într-un raport din 1792 înaintat domnitorului Moldovei Alexandru Moruzzi,

cu privire la reforma învățământului superior, se releva de asemenea importanța scrierilor lui Montesquieu și profunzimea gândirii sale.

Un ecou mai adânc au avut îndeosebi cele două mari scrieri politice ale timpului, *L'Esprit de lois* al lui Montesquieu (1748) și *Le contrat social* al lui Jean Jacques Rousseau (1762), cărora în 1789, după declanșarea revoluției, avea să li se adauge celebra *Declarație a drepturilor omului* elaborată de membrii Convenției.

Proclamarea Republicii Franceze a sporit și mai mult entuziasmul progresiștilor români pentru ideile iluminiștilor și revoluționarilor, ele reprezentând nu numai soluția unei noi forme de guvernământ, ci și pe cea a emancipării sociale, a progresului cultural, a unor transformări în toate domeniile de viață națională.

Republica simboliza, cu alte cuvinte, însuși conceptul de *revoluție*, de libertate, și – cu unele confuzii, boierii gândindu-se la posibilitatea de a smulge prin republică puterea din mâinile domnului – de *guvern al obștei*.

În toamna anului 1802, un diplomat austriac de la Iași raporta astfel la Viena că a constatat printre boierii moldoveni tendințe „republicane”, unii dintre ei manifestându-și chiar dorința de a forma o „republică”. Ideea nu era mărturisită numai în convorbiri ocazionale, ci, în același an, ea a fost exprimată în mod clar și printr-un memoriu adresat de boierii munteni refugiați la Brașov însuși lui Napoleon Bonaparte, prim consul al Republicii Franceze, cerându-i-se sprijinul pentru o „republică românească” ce urma să fie condusă, evident, de către ei.

Pe lângă memoriul adresat lui Napoleon, în anul 1802 ideea unei republici românești – boierească în raport cu poporul, democratică față de domn – a fost concretizată și într-un proiect de constituție moldoveană intitulat *Plan sau formă de obləduire republicană aristo-democraticească*.

La dezbaterile provocate de ideile republicane participă în această perioadă – nu fără a plăti un ridicat tribut confuziilor, contradicțiilor și ambiguităților – scriitori dintre cei mai avansați, profesori și publiciști, luptători politici captivați de imaginea unui nou stat al poporului român.

Semnificativă din acest punct de vedere este *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu, operă fundamentală a literaturii române de la începutul secolului al XIX-lea, care în cântul al X-lea, oferă unuia din eroi, Slobozan, caracteristic și ca nume, posibilitatea de a rosti, în opoziție cu susținătorii monarhiei, o caldă pledoarie pentru republică.

Prin glasul lui Slobozan, Budai-Deleanu, evitând o angajare directă, elogiază forma de stat republicană, fiindcă în acesta „patria e o dulce mamă” pentru toți fiii săi, în republică omul având posibilitatea să se ridice după „vrednicia sa deplină”, fiindu-i asigurată egalitatea „cu cea care este mai mare”.

În anul 1829 profesorul bucureștean Simion Marcovici, într-un articol intitulat *Idee pe scurt asupra tuturor formelor de obləduire*, publicat în ziarul „Curierul românesc” (nr. 29) – primul ziar politic apărut în limba română – arăta că republica face parte dintre „cârmuirile întemeiate pe folosul de obște”.

Pe lângă comentarii de această natură, în anul 1834 se elaborează în

Transilvania și un plan concret de a constitui o „republică română unită” care urma să cuprindă atât Transilvania, cât și Banatul, Țara Românească și Moldova. Planul a fost pregătit la Cluj în cadrul unui complot polono-român organizat de revoluționarul polonez Adolf David, complotul a avut largi ramificații în Ardeal, Banat și chiar la Buda, susținătorii lui fiind învățătorul Maran de la Caransebeș și publiciștii Zaharia Carcalechi, Damaschin Bojincă, Ștefan P. Neagoe, care era destinat să facă legătura cu muntenii și moldovenii.

„Republica română unită” își propunea să acorde drepturi egale tuturor cetățenilor săi, să desființeze rangurile nobiliare ereditare, să introducă votul universal, să desființeze iobăgia și alte servituți sociale și naționale.

Arestarea conducătorului complotului a împiedicat însă continuarea luptei începute.

Mai clar și mai ferm, în vederea unei realizări concrete, se va vorbi despre aceste lucruri în timpul Revoluției de la 1848, prin Proclamația de la Islaz preconizându-se ca domnul să fie ales numai pe 5 ani, fiindcă „domnia nu e un drept de moștenire a nici unei familii”, ea fiind „a patriei”. Domnul, se arată totodată, urma să fie ales din „toate sferele societății”, din „toată nația”, putând fi domn „tot cetățeanul”.

Alegerea domnului „din toate stările societății” era preconizată, prin M. Kogălniceanu, și de revoluționarii moldoveni.

În Transilvania ideea de republică, în opoziție cu monarhia habsburgică, e popularizată în acest timp de George Barițiu, acesta urmărind cu un viu interes desfășurarea evenimentelor revoluționare din Franța care, în urma detronării lui Ludovic Filip (23 februarie 1848), au determinat proclamarea republicii. „După toate semnele câte se arată, scria Barițiu la 11 martie în „Gazeta de Transilvania” – republica va avea viață stătătoare” (durabilă). Decretele ei, adaugă ziaristul de la Brașov, „privitoare atât la administrația internă a capitalei Paris, cât și la statul întreg, se primesc cu bucurie și supunere ce pune la mirare chiar și pe dușmanii acestei *transformări radicale*”.

La 15 martie, în numărul următor al „Gazetei”, el revenea asupra subiectului, și, pentru a atrage atenția cititorilor săi în această direcție, anunța că „republica în Franța se socotește ca o renaștere a poporului întreg”.

Deși revoluția din Țara Românească a fost înfrântă în împrejurările cunoscute, totuși principalii ei exponenți, refugiați la Paris, vor rămâne fideli programului revoluționar pașoptist, accentuând din ce în ce mai mult latura sa republicană.

La 1 decembrie 1850, C.A. Rosetti îi scria astfel lui Barbu Știrbei, numit domn prin convenția de la Balta Liman, că tovarășii săi de luptă pretind ca în Țara Românească, „să nu mai fie domni și boieri, stăpâni și slugi, ci toți deopotrivă și frați în societate”, anunțându-i totodată că „*noi nu visăm un rigat, ci că voim o republică românească*”, republică „ce o s-o dobândim îndată ce ne vom uni cu noi înșine (unirea între exilații români) și cu celelalte popoare revoluționare, *mai ales*

acum când se va deschide lupta cea mare între tiranie și libertate, între privilegiați și popoare, între lumină și întuneric”.

În concepția lui C.A. Rosetti republica era menită totodată să realizeze și unitatea și independența națională, fiindcă, prin aceeași scrisoare, el afirma că vrem „să nu mai fie munteni, moldoveni, transilvăneni etc. ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și fără suzerani”.

În vederea unei largi acțiuni populare N. Bălcescu scria în același timp, pentru „tendențele și trebuințele poporului român”, *Manualul bunului român*, manual destinat să devină catechismul luptătorilor și al comisarilor de propagandă ai viitoarei revoluții. Pentru Bălcescu, în acest manual, adoptat și prelucrat după scrierea similară a filosofului francez Charles Renquvier (*Manual republican de l'homme et du citoyen*, Paris, 1848), republica reprezenta cea mai înaintată și cea mai indicată formă de guvernământ.

Semnificativ pentru sentimentele republicane ale exilaților de la Paris este faptul că principala lor publicație editată în acest timp a purtat titlul demonstrativ de „Republica română”, în jurul căreia, alături de C.A. Rosetti, redactorul revistei, s-au adunat și Ion C. Brătianu, Cezar Bolliac, George Crețeanu și numeroși alții.

Deși din „Republica română” n-au apărut decât două numere (1851, Paris; 1853, Bruxelles), totuși ea a relevat o orientare însuflețită, titlul ei reprezentând el însuși un program.

Mișcarea republicană românească, întocmai ca și celelalte mișcări similare europene, a intrat însă într-o grea dificultate prin lovitura de stat a lui Napoleon al III-lea, care, la 2 decembrie 1851, a instaurat dictatura ce a pus capăt tinerei Republici Franceze, iar în anul următor va duce la proclamarea celui de al Doilea Imperiu.

Sentimentele cu care au privit românii exilați noua situație din Franța au fost dramatic exprimate de N. Bălcescu printr-o zguduitoare mărturisire, care e totodată și una din ultimele sale scrieri politice.

George Barițiu își mărturisea durerea și indignarea printr-un comentariu despre luptele politice din Franța, publicat în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” (1851, nr. 48). „Iată – scria Barițiu – tocmai pe când închei acest articol ne sosește și *cumplita știre* din Paris că Ludovic Bonaparte sparse adunanța (a dizolvat parlamentul – n.n.), arestă mai mulți generali și trase la sine tot regimul, Dumnezeu cu Europa” – exclama în încheiere îndureratul ziarist român.

Deși momentan lucrurile luaseră o întorsătură atât de defavorabilă mișcărilor republicane, iar o parte din exilați au fost siliți să părăsească Franța – numărul 2 din „Republica română” s-a tipărit la Bruxelles – totuși ideile republicane au fost susținute de către luptătorii români și în anii următori, la baza lor aflându-se nu numai o orientare ideologică, ci și o stringentă necesitate politică cu caracter românesc.

În 1854, Cezar Bolliac va publica astfel un nou manifest republican, iar profesorul și revoluționarul transilvănean Simion Bărnuțiu, stabilit ca profesor la

Iași, va ține în anii 1855–1863 un curs de „Dreptul public al românilor”, în care va face neconținut elogiul ideii de republică.

Pentru Bărnăuțiu, republica nu era altceva decât însuși poporul și statul (cetatea), în cursul său el precizând, prin invocarea tradiției romane, că „în dreptul nostru și în limba noastră: *popor, republică și cetate* (populus, respublica, civitas) sunt identice. *Populus romanus* – zice Bărnăuțiu – însemna republica romană ca persoană juridică cu teritoriul și cu toate averile sale ca fiind singura formă de guvernământ prin care se poate asigura „dominațiunea voinței-generale celei adevărate și în același timp „majestatea poporului”.

Ideea va preocupa în continuare și pe George Barițiu, care, în 1879, pe calea informațiilor și a comentariilor de presă, va reveni de pe vechea poziție asupra situației din Franța, unde, la 1870, în urma căderii lui Napoleon al III-lea, se instituisese o nouă republică.

Făcând un istoric al anilor 1870 și 1878, timp în care atât popoarele, cât și monarhiile Europei au urmărit neconținut evoluția situației politice din Franța pentru a vedea dacă „instituțiile republicane promit sau nu stabilitate și totodată pace și fericire”, Barițiu, într-un articol publicat în ziarul „Observatorul” de la Sibiu, arăta astfel că, datorită realizărilor „administrației republicane”, care costa mai puțin decât cea monarhică, curentul pentru republică, deși puternic combătut de către partidele monarhiste, s-a impus definitiv, la alegerile din 31 ianuarie 1879 izbutind să pătrundă în Cameră și Senat „majorități republicane impunătoare”. Republica Franceză, sublinia ziaristul român, „s-a consolidat astfel prin o revoluție pacifică cărei asemănare foarte rar vei afla în istoria popoarelor. Să mai adăugăm ca de încheiere – scria Barițiu – că acel popor admirabil ce părea adesea ca și cum ar fi adormit cu totul și că ar lăsa ca să taie cineva chiar lemne pe spinarea sa, când colo, la momentul dat, se scutură dintr-odată ca un uriaș cumplit și își sparge cu câte o singură lovitură cale nouă către libertate și progres salutar în toate direcțiunile”. [...]

România literară, nr. 52, 21 decembrie 1972, p. 16, 17

Gheorghe Lazăr

Poporul român va comemora la 17 septembrie 1973 o sută cincizeci de ani de la moartea unuia din marii ctitori ai culturii sale moderne: Gheorghe Lazăr.

Profesor, matematician, inginer, filosof și gramatician, autor de manuale și orator, Gheorghe Lazăr și-a legat numele de înființarea celei dintâi școli superioare în limba română, și totodată de formarea unei generații de intelectuali care vor călăuzi Revoluția de la 1848 și lupta pentru Unirea Principatelor.

Prin Gheorghe Lazăr limba românească, desconsiderată până la dânsul, s-a impus ca o limbă vie, deschizând astfel calea progresului național în toate direcțiile. Prin el s-a făcut trecerea de la învățământul grecesc – dominant la începutul secolului al XIX-lea în Principatele române, datorită domniilor fanariote, – la învățământul național, eliberându-se astfel cultura română de o servitute anacronică și dăunătoare dezvoltării spiritului său propriu.

Gheorghe Lazăr s-a născut la 5 iunie 1779 în satul Avrig din apropierea Sibiului, în aceeași regiune care avea să dea culturii românești și pe Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Octavian Goga. De la părinții săi, țărani, moștenește o viguroasă și fecundă energie. Anii de școală primară i-a făcut la Avrig (1791–1798), unde exista o veche școală ortodoxă, anii de liceu la Cluj (1798–1801) și Sibiu (1801–1802), iar prima parte a studiilor superioare – filosofie și drept – la Cluj (1802–1806) la Liceul Catolic regio academic. Între anii 1806–1809 – cu o bursă a Episcopiei de la Sibiu – Lazăr a studiat la Viena teologia (ca studiu oficial), dar și filosofia, literatura, dreptul, pedagogia, economia politică, istoria, fizica, matematica, geografia, topografia. Pregătirea lui a fost aceea a unui enciclopedist cu largi vederi iluministe, raționaliste, trecute, ca și a celorlalți iluminiști transilvăneni, prin retorta concepțiilor lui Christian Wolff.

Viena l-a familiarizat cu marile probleme și personalități politice ale timpului, Imperiul Habsburgic aflându-se tocmai în acei ani sub presiunea asalturilor lui Napoleon. La 9 mai 1809 el așterne – în latinește – pe una din cărțile sale cuvintele: *Francezii au ocupat Viena*. Evenimentul l-a impresionat profund, și-l va determina să rămână toată viața un fervent admirator al lui Napoleon și totodată al ideilor liberale lansate de marea Revoluție Franceză.

În intenția autorităților care îi acordaseră bursa și a celor care îl susținuseră la Viena, fără a-i bănuși ideile revoluționare, Lazăr trebuia să devină episcop ortodox al Transilvaniei, sau cel puțin unul din principalii profesori ai școlilor de teologie din Sibiu.

În decembrie 1809, în urma dispoziției guvernului, Lazăr fu trimis de către consistoriul din Sibiu, unde era vacant scaunul de episcop, la Carloviț, aici aflându-se Mitropolia superioară a românilor transilvăneni, pentru a se desăvârși în științele teologice (dogmatica și liturgica ortodoxă) și a fi hirotonit apoi ca arhiereu. Mitropolitul Ștefan Stratimirovici, care i-a făcut cercetarea canonică, l-a găsit însă prea liberal pentru funcția ce urma să i se încredințeze, și-i refuză hirotonirea. Rămas profesor la seminarul din Sibiu, Lazăr a încercat o lărgire a acestuia și o ridicare a nivelului său științific, dar s-a izbit, pe neașteptate, de opacitatea și opoziția episcopului Moga. Manualele sale, care urmăreau cultivarea tinerilor clerici și în genere a «națiunii valahice» – un tratat de educație tradus din pedagogul rus Platon (1814); un compendiu de geografie a Transilvaniei (1815), o gramatică româno-germană (1815) – scrise în vechiul spirit al lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, rămân închise în sertarele superiorului. Concepțiile antagoniste despre organizarea și disciplina seminarului adâncesc și mai mult conflictul.

Guvernul ia partea episcopului. Indignat de perfidia lui Moga și a autorităților, Lazăr se afirmă din ce în ce mai mult ca un adversar al sistemului politic guvernamental.

Pentru guvernul habsburgic era suprema provocare. Îndrăznețul fu destituit din locul pe care îl ocupa (22 octombrie 1815) și urmărit îndeaproape de poliție.

Lazăr a fost nevoit, astfel, să părăsească Sibiul nu numai pentru a-și putea continua activitatea culturală începută – care pentru el era o adevărată vocație – ci totodată, și din motive de securitate personală. Și astfel, în vara anului 1816 ajunse la București.

Drumul îl făcuseră atâția alții înaintea lui, dar numai Lazăr a izbutit, datorită patriotismului și energiei sale, să-l transforme într-un eveniment istoric și totodată într-un punct de plecare pentru o nouă orientare națională.

La București, prin intermediul familiei Bărcănescu, Lazăr ajunse repede în contact cu poetul Iancu Văcărescu – care făcuse și el studii la Viena – și cu banul Constantin Bălăceanu, unul din eforii școalelor din Țara Românească, care se îndoia că și în limba română s-ar putea face demonstrații filosofice și matematice, și mai ales că, și un „geometru” român – așa i se spunea pe atunci inginerului – ar putea face calcule și lucrări topografice. Văcărescu, care, conform testamentului bunicului său Ienăchiță, trebuia să lupte pentru „creșterea limbii românești”, s-a lăsat repede convins de argumentele profesorului transilvănean. Bălăceanu, în schimb, a rezistat până în momentul în care Lazăr i-a măsurat un teren pe care, cu puțin înainte, i-l măsurase un inginer german, ajungând – deși nu dispunea de instrumentele necesare – la aceleași rezultate ca și acesta. Din clipa aceea, Bălăceanu a devenit cel mai entuziast susținător al lui Lazăr și al proiectului său de a înființa o școală academică în limba română. Numeroși alți boieri – dintre care amintim pe Grigore Ghica, viitorul domn, și pe Gheorghe Golescu – după ce avură discuții îndelungate cu Lazăr și ascultară chiar și câteva expuneri ale acestuia, deveniră susținători ai săi, lupta pentru școala românească având a se da în însuși divanul domnesc al lui Caragea Vodă. Discuțiile durară un an și mai bine – limba grecească fiind puternic apărată de unii profesori greci în frunte cu Veniamin, rectorul Academiei grecești precum și de unii boieri retrograzi – dar ele sfârșiră prin a determina Domnul și Eforia să treacă la înființarea școlii propuse de Lazăr.

6 martie 1818 este data pe care o poartă decretul domnesc pentru înființarea școlii de la Sf. Sava, decret urmat de „Înștiințarea” semnată de Lazăr pentru deschiderea cursurilor. «Înștiințarea» are caracter de manifest național-pedagogic, de chemare fierbinte pentru toți fiii patriei de a alergera la școala întemeiată în limba acesteia. „Cu rușine vine – afirma Lazăr în manifestul său – unui popor și neam, ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodirile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești (spirituale), cu un cuvânt, neam împărătesc... să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba mamei sale.” În continuare apelul se desfășura în aceleași cadențe energice: „Iubită și de toată cinstea vrednică tinerime, iată dar o epocă nouă, o întâmplare strălucitoare, un

glas dulce, părintesc... care vă cheamă, vă strigă, vă îmbrățișează: *Veniți toți din toate părțile și de toată starea*, veniți la izvorul tămăduirii, la Muzeul înfloririi... Vremea trece iute, nu se mai întoarce, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceea, grăbiți-vă, nu întârziați a vă arăta și a vă trece la condica școlii, ca apoi... să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cât mai grab paradosirea maternilor (materiilor) după rândul mai jos însemnat.”

Elevii școlii lui Lazăr urmau să fie împărțiți în patru „tagme”: începători, „cei de tot nedeprinși” care aveau să învețe scrierea și citirea slovelor, cunoașterea numerelor și întrebuintarea lor, ortografia, catehismul, gramatica și aritmetica „în câțva”; „tagma” doua, cei care urmau să fie instruiți în gramatică și sintaxă, în poetică, mitologie și geografia globului, în retorică și istoria neamului și a patriei, împreună cu științele auxiliare acestora; „tagma” următoare trebuia să-și însușească „aritmetica” cu toate părțile ei, geografia, așijderea cu toate părțile ei, geometria teoretică, trigonometria și algebra, precum și geodezia, ingineria câmpului, arhitectura; în ultima „tagmă” aveau să se propună filosofia, dreptul și teologia pentru viitorii poeți.

Programa analitică întocmită de Lazăr deriva, fără îndoială, din programele analitice aplicate în învățământul cunoscut de el însuși în Transilvania și Austria, dar ea ținea totodată seama de realitățile societății românești de la începutul secolului al XIX-lea, de posibilitățile ei de realizare. Lazăr, după afirmația principalului său biograf, Gh. Bogdan-Duică, a întemeiat „o școală românească completă”.

În toamna anului 1818, în urma părăsirii țării de către rectorul Academiei grecești, Veniamin, spre școala lui Lazăr alergară și tinerii care mai rămăseseră până atunci la școala grecească, „clasul” său de inginerie impunându-se tuturor.

Noua școală a adunat în jurul ei profesori însuflețiți de aceleași idealuri ca și ctitorul ei. Printre aceștia amintim pe Eufrosin Poteca și Vasile Erdeli care funcționaseră până atunci la școala grecească, Pavel Popa, iar ca „ajutor” al lui Lazăr, recrutat dintre elevi, Ion Heliade-Rădulescu.

O bună parte din elevii lui Lazăr aveau să se impună ca luptători politici și intelectuali de seamă. Printre ei, alături de Heliade, „ajutorul”, care-l va urma la conducerea școlii, se afla Christian Tell, revoluționarul de la 1848, viitor general și ministru al Cultelor, scriitorul Anton Pann, Petrache Poenaru, care va deveni una din cele mai importante figuri ale învățământului românesc post-lazarian și care, în 1871, îi va face elogiul prin discursul de recepție de la Societatea Academică Română, Scarlat Rosetti (comitele Rosetti), viitorul președinte al Ateneului Român și al „Societății pentru cultura și învățătura poporului român”, care-i va pune un duios epitaf pe mormântul de la Avrig, viitorii profesori Simion Marcovici, C. Moroiu, I. Pandeli, precum și inginerul Teodor Palladi.

Pentru elevii săi, Gheorghe Lazăr, pe lângă lecțiile de la catedră din domeniul matematicii (după Wolff), filosofiei (după Kant), geografiei, istoriei și gramaticii, a scris manualele *Aritmetica matematicască*, *Trigonometria cea*

dreaptă, și, după unii cercetători, o geografie astronomică și chiar o gramatică, și a tradus totodată din Kant *Logica și metafizica*. În proiectele sale figura și o istorie universală.

Elevii lui Lazăr sunt cei care, la sfârșitul anului 1818, au jucat *Avarul* lui Moliere în traducere românească. „Cu aceasta – avea să scrie mai târziu Heliade – se auzi pentru prima oară pe scenă limba română, prin junii elevi de la Sf. Sava”.

Despre modul cum predă Gheorghe Lazăr, elevii săi ne-au lăsat amintiri emoționante. „El, slujba sa, – precizează Ion Heliade-Rădulescu – niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie, ci o chemare, o misiune... Pare că era într-adins venit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația.” Christian Tell adaugă: „Era ascultat ca un profet. Propunea foarte popular.” Ca izvor de educație patriotică se servea de „istoria” lui Maior pe care a popularizat-o printre elevii săi, și care a avut o puternică influență asupra formării spirituale a unui Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru etc. Lecțiile de inginerie le predă în câmp, pentru a-și deprinde astfel elevii să mănuiască instrumentele ingineresti și să lucreze în mod practic.

În 1821, o bună parte din elevii săi se alăturară mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu. În martie școala se închise. Gheorghe Lazăr, fiu de iobagi transilvăneni, se însufleți și el pentru mișcare și deveni, îndată după intrarea lui Tudor în București, unul din sfetnicii săi militari. Sfaturile lui Lazăr priveau organizarea și întărirea taberei pandurilor de la Cotroceni, întrebuințarea tunurilor, fixarea obiectivelor de tragere, execuția tragerilor. Cu Lazăr, Tudor va fi discutat fără îndoială și situația politică, ambii având aceeași atitudine combativă față de fanarioți și față de elementele retrograde. Patriotul Lazăr nu putea fi decât alături de patriotul Tudor.

Gheorghe Lazăr n-a fost însă numai un profesor însuflețit de un puternic entuziasm „ci, totodată, un vibrant orator. Din discursurile lui s-au păstrat două: discursul rostit la înscăunarea mitropolitului Dionisie în 1819, și cel „compus” la sosirea în țară în anul 1822 a lui Grigore Ghica, primul domn pământean după înlăturarea fanarioților. În cel dintâi, pornind de la doctrina „Școlii Ardelene”, care considera pe români descendenți direcți din vechii romani, Lazăr întreba cu emoție și indignare: „Dar oare când s-ar ridica duhul din țărâna acelor și ar privi peste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-iar? Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mai împărătești, și i-ar afla în vizuinile și bordeiele cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpânirii și i-ar afla amărâți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Ruți, goli, amărâți, și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirii, bine gătiți spre slujba vrășmașului omenirii, răpitorul casei părintești... Ajungă lacrimile patriei – afirmă în continuare Lazăr – ajungă jugul robiei, vreme este de când cu oftare aștepta căzuta semeție cuvincioasă izbăvire; țărâna strămoșească cu drept cuvânt pretenderisește acum mântuire căzuților săi strănepoți.”

Lazăr n-a apucat să se bucure de consecințele operei sale și nu și-a văzut elevii continuându-i începutul, n-a văzut noul avânt luat de școala românească după ce îi trasase noua orientare.

În vara anului 1823, bolnav de tuberculoză, Lazăr s-a reîntors în Avrigul pe care îl părăsise cu șapte ani mai înainte. Cei mai devotați dintre elevii săi, în frunte cu Heliade și Tell, îl petrecură până la Băneasa unde primiră binecuvântarea dascălului care aprinsese la București o mare lumină românească.

Lumina viitorului!

La 17 septembrie 1823 Gheorghe Lazăr a murit în casa în care se născuse. În cimitirul din satul său natal avea să se odihnească acela care a fost ctitorul școlii românești, vizionar și crainic al unei Români libere și independente.

Gheorghe Lazăr reprezintă în istoria poporului român o pagină cutezătoare, eroică, simbolică, o pagină care a pregătit pe cele ce aveau să fie scrise într-un viitor apropiat de Heliade, Kogălniceanu, Bălcescu, Bănuțiu, Barițiu.

Buletinul comisiei naționale a Republicii Socialiste România pentru UNESCO, nr 1, 1973, p. 59–63

Istorie și turism

Amplourea și varietatea luată în ultimii ani de mișcarea turistică românească oferă tineretului nostru, și, concomitent, tuturor categoriilor de oameni ai muncii, ocazia de a frecventa o nouă școală de educație intelectuală, socială și patriotică. Aria ei de observație și acțiune se întinde asupra întregii țări, asupra tuturor frumuseților ei naturale, asupra tuturor monumentelor ei istorice și artistice, asupra tuturor așezămintelor ei industriale, agricole și culturale. Mai mult, în timp ce școala propriu-zisă se limitează adeseori numai la predarea în mod mecanic a unor cunoștințe teoretice, școala turismului este o școală vie, vastă, care pune pe orice elev al ei, indiferent de vârstă și de pregătirea sa specifică, în contact cu toate problemele vitale ale contemporaneității, oferindu-i totodată prilejul unei amănunțite cunoașteri concrete a trecutului patriei, a locurilor și tradițiilor ei istorice, cu un cuvânt îl integrează în mod concret în geografia, istoria și civilizația românească.

Într-adevăr, oricât de temeinic pregătit ar fi oricare din profesorii ce predau la școlile noastre de toate gradele, oricât de iscusit și de însuflit ar fi modul său de predare, și oricât de variate ar fi materialele didactice – lecturi, diapozitive, filme, albume – de care s-ar servi, ele nu vor putea înlocui niciodată realitatea însăși a subiectelor abordate, grandoarea priveliștilor evocate în mod verbal, puterea de emoționare a locurilor istorice văzute cu propriii ochi ai elevilor, strălucirea

măreață a monumentelor de veche artă românească și a masivelor construcții socialiste risipite pe întreg cuprinsul țării. O oră petrecută la Călugăreni sau la Șelimbăr, la Podul Înalt sau la Războieni, locurile celebrelor bătălii ale lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, la Mărășești sau la Oituz, va însemna infinit mai mult decât o oră petrecută între cei patru pereți ai clasei. Mormintele marilor voievozi Basarabi și Mușatini de la Cozia și Mănăstirea Dealul, de la Bistrița și de la Putna, oferă mai adânci clipe de emoționare decât orice povestire didactică a lor, decât orice diapozitive. Și unde s-ar putea înțelege mai bine strălucirea Curții de Argeș, a Tismanei, a Horezului, a Voronețului, a Putnei, a Dragomirnei și a Suceviței, a Moldoviței, a Agapiei și a Văratecului, a Cetății Neamțului, a palatelor domnești de la Târgoviște și Suceava, a sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier, a hidrocentralelor de la Bicaz și de la Argeș, a podului prieteniei de la Giurgiu și a atâtor altor capodopere contemporane ale geniului românesc, decât la fața locului, față în față cu ele înseși, cu amintirile și cu splendorile lor? Și unde s-ar putea înțelege mai adânc lumina pastelurilor lui Alecsandri, fiorul baladelor lui Coșbuc, ghidușiile lui Creangă și limba nuvelor lui Slavici și a romanelor lui Rebreanu, decât în lunca din Mircești, în satele Hordou, Humulești, Șiria sau Prislop? O excursie prin munții Apuseni oferă tuturor participanților posibilitatea de a vedea în mod nemijlocit satele și căsuțele din care s-au ridicat Horea, Cloșca, Crișan, Avram Iancu, mormântul acestuia de la Țebea umbrat de legendarul gorun al căpeteniei de la 1784. Abrudul și Câmpenii le vor vorbi de luptele de la 1848, de eroismul din toate vremurile al moșilor și al țăpilor. Bobâlna le va aminti de lupta comună a românilor, maghiarilor și a celorlalte naționalități pentru același ideal de libertate obștească. Peste Olt vor vedea locurile de baștină și de vitejie ale lui Tudor Vladimirescu și ale pandurilor săi: Vladimiri, Cloșani, Padeșul și atâtea altele. La porțile Moldovei se vor întâlni la fiecare pas cu eroismul acelora care în anul 1917 au pecetluit cu sângele și cu viața lor deviza nemuritoare: *Pe aici nu se trece!* Și tot prin aceste locuri, pe drumul dintre Focșani și Soveja, la *Câmpuri*, vor putea poposi câteva clipe în căsuța lui Moș Ion Roată, luptătorul dârz pentru Unirea Principatelor și pentru dezrobirea țăranilor, în Transilvania, pe drumul Făgărașului, în Cârțișoara, o altă căsuță le va aminti de un alt țăran, Badea Cârțan, care și-a închinat întreaga viață luptei pentru apropierea între frați, pentru unirea tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaților, despre care le va vorbi prin mii de documente și imagini marele muzeu istoric de la Alba Iulia.

Iată de ce mișcarea turistică trebuie să cuprindă în rândurile ei valuri cât mai largi de tineret și de oameni ai muncii, sarcina ei principală fiind cunoașterea directă a trecutului și prezentului patriei, adâncirea dragostei pentru pământul și poporul român.

România pitorească, nr. 14, februarie 1973, p. 5

O sută de ani de la moarte: Alexandru Ioan Cuza

La 15 mai 1973 se împlinesc o sută de ani de la moartea, departe de țară, la Heidelberg, a lui Alexandru Ioan Cuza, întâiul domn al României unite.

Atât în timpul vieții sale, cât și după moarte, biografia și opera lui Cuza au reținut atenția a numeroși publiciști, scriitori și istorici români și străini, personalitatea sa fiind una din cele mai remarcabile ale Europei vremii sale.

D. Bolintineanu, poetul *Legendelor istorice* ale românilor și colaborator apropiat al său, îi dedica încă de la 1868 o entuziastă monografie memorialistică (*Viața lui Cuza Vodă*), în care se releva îndeosebi lupta sa pentru Unirea Principatelor și caracterul progresist al reformelor sale. Monografia lui Bolintineanu a înregistrat un evident și semnificativ succes, până la moartea lui Cuza ea retipărindu-se în cinci ediții. Ediția din 1870, „revăzută și adăugată”, s-a intitulat *Cuza Vodă și oamenii săi. Memoriu istoric*.

O altă monografie, pentru a ne referi numai la acestea, avea să apară în anul 1903, autorul ei fiind istoricul A.D. Xenopol, care a înfățișat în două compacte volume *Domnia lui Cuza Vodă. 1859–1866*, ambele făcând parte integrantă din marea sa operă: *Istoria românilor din Dacia Traiană* (vol. VII, VIII).

Spre deosebire de „memoriul lui D. Bolintineanu, monografia lui A.D. Xenopol a fost scrisă în mod critic, pe o largă bază documentară, în anexă adăugându-se și 114 documente inedite. În monografia lui Xenopol primează elementul politic în toată complexitatea sa, cu largi referințe însă și la domeniul cultural și economic. Ea integra totodată domnia marelui domnitor în desfășurarea organică a istoriei generale a românilor, opera lui Cuza fiind una din culmile ei.

În 1909, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la alegerea lui Cuza ca domn al ambelor principate, personalitatea sa a fost readusă în actualitate de către N. Iorga prin două lucrări deopotrivă de substanțiale: *Unirea Principatelor povestită românilor cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea statului român* și *Scrisori și alte acte privitoare la unirea Principatelor, tipărite în amintirea semicentenarului din 1909*.

Sub condeiul magic al lui N. Iorga, domnul unirii – căruia marele istoric îi va consacra în lungul timpului numeroase articole, studii și conferințe – apare ca un patriot, consecvent față de scopurile urmărite și cu o profundă dragoste pentru țărânie.

Semicentenarul din 1909, alături de numeroase alte studii și evocări comemorative, a determinat și apariția monografiei lui Mina Savel – *Domnia marelui domnitor român Alexandru Ioan I. Cuza* – în care admirația autorului este

exprimată la modul superlativ.

Cea mai cuprinzătoare monografie consacrată lui Cuza avea să apară însă în anul 1966 intitulată *Viața și opera lui Cuza Vodă*, autorul ei, profesorul Constantin C. Giurescu, utilizând pentru întâia oară vasta arhivă personală a domnitorului. În viziunea lui Const. C. Giurescu, Cuza apare ca un „mare revoluționar al poporului român”, care „a urmărit în mod statornic îndeplinirea programului revoluționar de la 1848 și a contribuit, în mod esențial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program”. Excelentele opinii asupra acestei monografii – care cuprinde totodată și cea mai largă bibliografie a lucrărilor dedicate lui Cuza – au făcut ca în anul 1970 ea să cunoască o nouă ediție.

Pe lângă studiile și monografiile publicate fi de autorii români, – al căror număr este considerabil – viața lui Cuza a fost cercetată și de unii istorici străini, captivați de personalitatea și de rezultatele domniei sale.

Printre aceștia menționăm în primul rând pe istoricul francez Paul Henry care în anul 1930 – utilizând și acte diplomatice din cancelariile de la Paris și Viena – a publicat la Paris monografia *L'abdication du Prince Cuza et Vavenement de la dynastie des Hohenzollern au trone de Roumanie*. Istoricul francez vorbește în scrisoarea sa cu mult entuziasm despre „marele domnitor român” prin al cărui curaj și iscusință s-a pus „piatra de temelie” a României unite.

Calitățile de patriot și de fin diplomat ale lui Cuza au fost relevate și de istoricul american T.W. Riker, autorul unei importante (Lucrări despre formarea României moderne – *The Making of Roumania* (1931 – care a subliniat „subtilitatea politică în care excela” Alexandru Ioan Cuza, bogatele „resurse ale ingeniozității sale”, demnitatea și „tăria de caracter” arătate față de diplomații străini – demnitate care, după aprecierea istoricului american, a pus adeseori la grele încercări pe „slugile puterilor străine”⁵¹.

În lucrarea lui T.W. Riker, domnul român e prezentat ca o „personalitate atrăgătoare”, „bărbat curajos”, dotat cu „sânge rece”, cu o „judecată și o energie vrednice de toată lauda”, fiind un adevărat „purtător de cuvânt al poporului său”.

Ceea ce a provocat și menținut interesul istoricilor români și străini pentru personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza a fost în primul rând marea sa operă politică, concretizată, cu ajutorul luptătorilor vremii sale și a maselor populare, prin Unirea Principatelor și constituirea statului modern al României, precum și îndrăznețele sale reforme social-economice: secularizarea averilor mănăstirești (1863), noul statut constituțional și legea electorală (1866), legea rurală (1864) prin care s-a desființat claca și s-au împroprietărit 511.896 de familii țărănești, legiferarea învățământului primar obligatoriu și gratuit.

Domn al Unirii și al țăranilor, cum i s-a spus încă din timpul vieții sale, Cuza

⁵¹ Lucrarea lui Riker a fost tradusă și în limba română în anul 1944 de către Alice Bădescu sub titlul *Cum s-a înfăptuit România*. Studiul unei probleme internaționale. 1856–1866, cu un cuvânt înainte de generalul R. Rosetti.

a fost însă și un domn al culturii românești, ctitorul principalelor așezăminte culturale, științifice și artistice ale României moderne, domnul primelor universități naționale, al primelor conservatoare de muzică și artă dramatică, al primelor școli de arte plastice.

Chiar din primul an al urcării sale pe tron, în mesajul adresat Camerei, la 18 decembrie 1859, Cuza preciza că școlile înființate în epoca Regulamentului Organic nu au realizat „speirările națiunii”, arătând că e necesară o nouă lege școlară pentru ca, pe calea învățământului primar, să se poată inaugura „o viață nouă în toată țara” și să pună instrucțiunea la „îndemâna” tuturor claselor sociale.

În același mesaj, Cuza arăta că „starea de azi a României și viitorul ei cer numaidecât înființarea unor facultăți de litere, de științe, de medicină, de drept, de științe economice și administrative, de agronomie, industrie și comerț”.

În scurtul răstimp de numai șapte ani al domniei sale Cuza a urmărit neconținut realizarea acestui program, având satisfacția de a-l vedea realizat în cea mai mare parte.

Prima din marile sale realizări de această natură a fost înființarea Universității din Iași, inaugurată la 26 octombrie 1860. În scrisoarea prin care domnitorul era invitat la deschiderea acestei înalte instituții de învățământ superior, M. Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei și ministru al Instrucțiunii publice în acel moment, afirma următoarele: „Era rezervat domniei înălțimii Voastre de a înzestra țara cu asemenea școală înaltă care să concentreze inteligența națională și să deie românilor mijlocul de a găsi în însăși patria lor cele mai multe din cunoștințele care până acum nu le puteau găsi decât în streinătate cu mari sacrificii.”⁵²

Chiar din primul an de funcționare Universitatea ieșeană a dispus de o facultate de filosofie și litere, de una juridică, de una de teologie precum și de o facultate de științe naturale⁵³.

Facultatea de medicină avea să se înființeze mai târziu.

La 4 iulie 1864, în urma unui raport al lui D. Bolintineanu, ministrul Instrucțiunii publice, s-a înființat și Universitatea din București, prin contopirea școlilor superioare de științe și litere și a facultății de drept⁵⁴.

În același an, la 25 noiembrie, s-a elaborat și legea instrucțiunii publice, prima lege de acest fel a statului român modern, prin care s-a unificat învățământul din ambele principate, s-a reglementat dezvoltarea învățământului de toate gradele și s-au creat condiții necesare pentru cercetările și lucrările științifice.

Concomitent cu întemeierea celor două universități, care aveau să dea un mare impuls culturii și științei românești, s-au înființat atât la Iași, cât și la București, conservatoarele de muzică și declamație, la primul fiind numit director

⁵² Cf. Giurescu, Const. C. Op. cit., ed. a II-a, p. 96.

⁵³ Vezi, pentru detalii, *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași.1860–1960*, Vol. 1. Buc, 1960, p. 82–122.

⁵⁴ Vezi *Universitatea din București.1864–1964*, Buc. 1964, p. 26.

Eduard Caudella, iar la al doilea Al. Flechtenmacher.

În toamna anului 1864, s-a înființat și școala de arte plastice din București – școala de belle-arte – ca director numindu-se pictorul Theodor Aman.

Unii din absolvenții merituosi ai acestor instituții aveau să primească burse de stat pentru a-și desăvârși studiile în diferite metropole străine, sporind astfel și mai mult rândurile intelectualității române.

Cu aceeași atenție s-a urmărit și intensificarea învățământului mediu, sub domnia lui Cuza înființându-se actualele licee „Gheorghe Lazăr”, „Matei Basarab”, „Mihai Viteazul”, din București, Liceul „Petru și Pavel” de la Ploiești, Liceul „Unirea” de la Focșani, precum și cel din Botoșani, care mai târziu avea să poarte numele lui A.T. Laurian.

S-au înființat, de asemenea, 4 noi școli normale pentru pregătirea învățătorilor, în orașele Bacău, Botoșani, Ismail, Tecuci.

Sprijinind învățământul din România, Alexandru Ioan Cuza a sprijinit totodată și învățământul românesc din Transilvania, acordând încă din 1859 importante subvenții liceului românesc din Brașov, înființat în anul 1850.

În climatul cultural creat de evenimentul Unirii Principatelor – climat stimulat neconținut de personalitatea lui Cuza – s-a înființat și societatea *Junimea* de la Iași (1864) care, călăuzită de Titu Maiorescu, avea să dea o nouă direcție literaturii române, *Ateneul român* de la București (1865) care va juca un mare rol în difuzarea culturii în mase, precum și *Societatea pentru cultura și învățătura poporului român* (1866).

Din timpul domniei lui Cuza datează și primele discuții concrete pentru înființarea *Societății academice române* – viitoarea Academie Română –, proiectul de statut, al acesteia fiind pregătit încă din 1860 de către o comisie prezidată de A.T. Laurian. „Această societate – se arată în articolul II al proiectului – va avea de scop stimularea științelor și a literelor și de a avea sarcina adunării și publicării materialelor atingătoare de istoria națională, precum și impulsirea pentru cultura limbii.”

Lipsa de fonduri, solicitate atunci de numeroase alte așezăminte, a făcut însă ca înființarea acestei instituții să nu se poată realiza decât după abdicarea lui Cuza.

Ca și în domeniul social-politic, domnia lui Cuza a deschis astfel vaste perspective de progres și în direcția culturii, a artelor și a științelor, instituțiile create în această perioadă fiind esențiale pentru, dezvoltarea învățământului și a culturii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Revista bibliotecilor, nr. 4, aprilie 1973, p. 244, 245

Anul 1848 – anul manifestării unitare a tuturor românilor

Că „noi de la Râm ne tragem și cu a lor cuvinte ne e amestecat graiul” și că „mare lucru iaste a fi născut român”, se știa în toate țările românești încă de la bătrânul Ureche și de la prea eruditul Samuil Micu.

Se știa și spusa stolnicului Cantacuzino că „români se înțeleg nu numai ceștia de aici (din Tara Românească) ci și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sunt, și moldovenii și toți câți într-altă parte se afla și au această limbă, *că toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură*”.

Numeroși alți istorici și scriitori afirmaseră aceleași lucruri timp de peste două sute de ani, dar nimeni n-a dat constatărilor lor o expresie politică și nimeni nu le-a concretizat într-un program de acțiune care să fie al tuturor românilor, din toate țările, cu scopul de a trece imediat la o realizare efectivă a lor, la înălțarea unui singur stat românesc, bazat pe unitatea limbii, a justiției sociale, a libertății și independenței naționale.

Ceea ce s-a spus până atunci numai ca o constatare istoriografică sau ca o formulă literară exprimată de anumite individualități răzlețe, s-a afirmat la 1848, de pe baricadele revoluției, de către cei mai autorizați luptători, în numele tuturor românilor, ca o adevărată codificare a celor mai legitime năzuințe ale lor, pecetluită de plebiscitul unei întregi națiuni.

Începutul l-a făcut Vasile Alecsandri care, în preajma adunării revoluționare moldovene de la 28 martie, a scris *Deșteptarea României*, considerată ca o adevărată „marsiliează” a românilor de pretutindeni. Nemuritoarea cântare, adresată deopotrivă moldovenilor, muntenilor, transilvănenilor, bucovinenilor, a fost scrisă la îndemnul tovarășilor de luptă ai poetului, fiindcă, după precizarea de mai târziu a acestuia, „noi nu înțelegeam la 1848 o mișcare în țările noastre decât în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp”.

„Marsiliezei” lui Alecsandri îi răspundea din Transilvania eroicul marș *Deșteaptă-te, române!* al lui Andrei Mureșanu, a cărui chemare se adresa de asemenea românilor de pe ambele versante ale Carpaților și de pe amândouă malurile Milcovului.

Psihoza națională a unirii se închegase, și stelele ei ardeau pe cerul tuturor românilor.

În adunarea revoluționarilor de la Blaj (4/16 mai), s-a proclamat, prin rostul lui Bărnuțiu, independența națiunii române, iar masele, având în mijlocul lor pe Avram Iancu, au strigat fără zăbavă și fără șovăire: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*

După adunare, deviza cea mai iubită a satelor transilvănene a fost cea care

urmează: *De-acum, Ardealul nu mai e Ardeal, ci România*.

La Islaz, la 9 iunie, s-a reclamat independența administrativă și legislativă a Țării Românești, cerându-se totodată marilor puteri vecine să renunțe la amestecul lor nefast în viața poporului român.

Periodicele revoluționare – *Pruncul român, Poporul suveran, România*, înființate de C.A. Rosetti, D. Bolintineanu, N. Bălcescu – au propovăduit cu înflăcărare unirea Țării Românești cu Moldova, precum și cu Transilvania și celelalte țări românești.

Moldovenii, la rândul lor, prin *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei* și prin *Dorințele partidei naționale*, redactate de M. Kogălniceanu, cereau și ei „neatârnamarea administrativă” și unirea Moldovei cu Țara Românească, aceasta fiind socotită ca însăși „cheia de boltă fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național”.

Glasuri asemănătoare se auzeau și din Țara fagilor, din apropierea mormântului lui Ștefan cel Mare, „Bucovina”, ziarul fraților Hurmuzaki, mărturisindu-și solidaritatea cu acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească, anunțând totodată că „asemine nu vom lipsi a ne ocupa și de soarta fraților noștri români din Transilvania și Ungaria”, pentru a le dovedi „toată frățeara împărtășire prin aceeași naționalitate”.

Solidaritatea și unitatea națională revoluționară s-au manifestat cu aceeași acuitate și promptitudine și în domeniul social. Transilvănenii au cerut desființarea fără întârziere a iobăgiei, considerată ca o consecință a biruinței principiului „conștiinței drepturilor individuale omenești”, muntenii, la Islaz, înlăturarea șerbiei, iar moldovenii, prin documentele menționate, ștergerea „boerescului” și a tuturor „beilicurilor”, Kogălniceanu afirmând că „un stat constituțional cu robi ar fi o monstruozitate”.

Revoluția de la 1848 a fost astfel o revoluție a tuturor provinciilor românești, o revoluție profund națională și profund socială, care a fructificat cele mai eroice tradiții de luptă ale poporului român, și totodată gândirea politică modernă a românilor exprimată prin *România* lui Florian Aaron, prin *Foaia pentru minte, inimă și literatură* a lui G. Barițiu, prin *Dacia literară* a lui M. Kogălniceanu, prin *Magazinul istoric pentru Dacia* al lui N. Bălcescu și A. Tr. Laurian, prin *Organul luminării* al lui Timotei Cipariu.

La capătul ei, N. Bălcescu avea, deci, toată dreptatea să exclame: „România noastră va exista deci... orb cine nu o vede... Țintirea noastră este de a întemeia regatul Daciei.”

Săptămâna, nr. 124, 20 aprilie 1973, p. 3

Vrem Unirea! „Revoluția a făcut-o toată nația”

Ziarele revoluției și-au înscris în programele lor, ca idee călăuzitoare de primă însemnătate, unirea țărilor române. Exprimarea fermă a acestui deziderat național o găsim și în *Pruncul român*, care publică, chiar în primul său număr, de la 12 iunie 1848, apelul intitulat: *Către frații noștri din Moldova*. „Fraților din Moldova! Ceasul libertății a sunat pentru tot românul. Astăzi, la 11 iunie, era ziua fericită în care libertatea a intrat triumfătoare în Capitala noastră. Numai bucurie și frăție este între toți locuitorii. Ulițele Bucureștilor răsună de strigări de veselie, stindardele libertății fâlfâie... Toți românii s-au ridicat ca un singur om, toți s-au cunoscut de frați, de fii ai aceluiași neam... *Uniți-vă cu noi, frați de dincolo de Milcov, peste undele lui vă întindem brațele, dorind cu înfocare a vă da sărutarea frăției și a libertății... Uniți, vom fi tari. Uniți, vom sta împotriva oricărui vrăjmaș al libertății noastre... Trăiască libertatea! Trăiască România!*”

Același ziar, în numărul din 13 iulie, publica articolul *Unirea cu Moldova*, în care spunea: „Ca România să fie liberă cu desăvârșire, ca să fie mare și puternică, trebuie neapărat să se unească cu Moldova; muntenii și moldovenii nu fac decât o singură nație... au suferit aceleași nenorociri și simt trebuință de îmbunătățire a soartei lor... *Vă întindem mâna, frați moldoveni, în interesul nostru comun vă cerem unirea; vom alcătui un singur stat, o singură nație o singură Românie liberă, mare și puternică.*”

Cine – întreba C.A. Rosetti într-un articol publicat la 28 iulie 1848 în „Pruncul român” – a făcut revoluția noastră, un om sau zece, sau nația românească? Negreșit că nația – răspundea el – cică 10 și 20 și 100... rebeliști cu toată activitatea lor, nu ar fi izbutit să răstoarne atâția ocârmuitori, atâția subcârmuitori, atâția miniștri și un prinț stăpânitor [...]. Așadar – preciza Rosetti, anticipând pe Bălcescu – câțiva intriganți și ambițioși [...] n-ar fi putut să răstoarne o instituțiune înrădăcinată de atâția ani. *Revoluția a făcut-o toată nația*”.

La 4 martie 1850 Bălcescu scria, de asemenea, lui Ion Ghica: „Revoluția din iunie 1848 n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de d. Heliade, nici de vreun alt revoluționar.” Meritul, adăuga Bălcescu, nu e nici al comitetului revoluționar, care „nu făcu el revoluția; ci puse mâna pe ea, o dirija, o orându-i. El a formulat într-un program *sentimentul poporului* și îi dădu ideea revoluționară”.

În gândirea și afirmațiile ambilor exponenți politici pașoptiști, Revoluția de la 1848 a fost astfel o acțiune și o realizare a poporului, a maselor, cu alte cuvinte, ele fiind cele care i-au dat sursa energiei, amploarea și justificarea politică.

Fără adeziunea maselor, fără participarea lor directă și impetuoasă la desfășurarea evenimentelor, întreaga mișcare revoluționară românească s-ar fi redus la câteva proclamații, la câteva manifestații restrânse, cu rezultate discutabile, și istoria n-ar fi cunoscut și nu s-ar fi entuziasmat în fața marilor adunări naționale de la Blaj (3/15 mai și 15 septembrie), Islaz (9 iunie), București (11, 15, 19 și 29 iunie, apoi 6 septembrie) și Lugoj (15 iunie), care au reprezentat momentele decisive ale revoluției, și au relevat totodată forța și adâncimea ei.

Adunările menționate au constituit în același timp și cele mai dinamice moduri de afirmare ale revoluției, fiindcă tot ceea ce s-a întreprins înafara sau prin ignorarea lor, prin abaterea de la cele hotărâte de voința poporului, n-au făcut decât să slăbească revoluția, s-o denatureze.

Atâta timp cât revoluția a fost a poporului, a maselor, ea a fost puternică, impunătoare, victorioasă, pentru ca, îndată ce a fost preluată de comitete, să devină negociabilă, capitulară.

Fenomenul a fost același pe ambele versante ale Carpaților, în Transilvania el concretizându-se prin îndemnul dat de Simion Bărnuțiu la îndemnul revoluției: „Țineți cu poporul ca să nu rădăciți”, iar în Țara Românească prin constatarea lui C.A. Rosetti, rostită după lichidarea ei: „în anul 1848 gloria fu a poporului și rușinea toată a noastră”.

Hotărârea dâră a țăranimii transilvănene de a participa la adunările revoluționare de la Blaj s-a exprimat în mod categoric îndată după convocarea adunării de la 18/30 aprilie: „Noi – au declarat în fața judeului nobiliar țăranii din localitatea Biia din comitatul Cetatea de Baltă – de ne-or frige, de ne-or fierbe, de-am ști că ne-om potopi cu toții acolo – tot vom mere pe ziua pusă la Blaj, cu satu.”

Și într-adevăr, pe ziua „pusă”, deși adunarea a fost interzisă de guvern, s-au adunat în piața Blajului peste 4.000 de oameni pentru a asculta cuvântările rostite de Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Ioan Buteanu și Al. Papiu-Ilarian în vederea convocării adunării de la 3/15 mai, destinată a lua hotărâri în numele întregului popor cu privire la independența națiunii române din Transilvania și a desființării iobăgiei.

Participarea și atitudinea poporului la cea dintâi adunare revoluționară a fost descrisă de Timotei Cipariu îndată după încheierea ei în ziarul local, „Organul luminării”. „Acest popor – releva ziarul de la Blaj – fript de arsura soarelui, a răbdat ore întregi fără a se mișca nici o urmă de la locul său. O picătură de beutură bețivă n-a gustat pe limba lui. Entuziasmul cu care a ascultat cuvintele însuflețitoare și îndemnurile oratorilor a fost nemărginit. Cine – întreba „Organul luminării” – va mai putea zice că poporul român e popor sălbatic? Cine ar mai avea îndoială, păcat că n-a venit la Blaj în Dumineca Tomii să vadă pe acest popor și să se convingă”.

În timpul rostirii discursurilor, țăranii „fripti de soare” au strigat de mai multe ori cu glasuri de tunet: „*Ne jurăm că mai mult iobagi nu vom mai fi, ori vor șterge domnii iobăgia, ori nu. „Șerbi nu vrem să mai fim, mai bucuroși vom muri!”*”

Participarea masivă și atitudinea adoptată la prima adunare, au asigurat succesul celei de-a doua, care avea să se țină peste două săptămâni. Despre această adunare, la care au participat peste 50.000 de intelectuali, țărani și muncitori – numărul exact nu s-a putut stabili – ne-au lăsat emoționante și concludente mărturii, pe lângă reportajele apărute în „Gazeta Transilvaniei” și „Organul național”, câțiva din cei mai apreciați istorici, scriitori și memorialiști ai timpului.

„De când e Țara Ardealului – scria Al. Papiu-Ilarian în *Istoria românilor din Dacia superioară* – agitațiune ca aceasta nu s-a făcut, nici mai puternică, nici mai cutezătoare, nici cu mai mult spirit de pace și de libertate. Sălta tot sufletul român de bucurie națională [...] Prin toate pericolele curgeau mulțimile din toate părțile, din toate marginile țării [...] Veneau ca un torent, căruia intrigile și terorismul guvernului acum numai în deșert se opunea, și care pe unde trecea, prin sate și prin orașe, trăgea după sine la adunare pe toți cei nedeterminați sau înfricați.”

Descrierii istoricului Al. Papiu-Ilarian avea să-i urmeze aceea a unui poet, a unui scriitor moldovean, revoluționar și el ca și confratele său transilvănean: Alecu Russo, autorul *Cântării României*.

„Într-un ținut al Ardealului – povestește Russo în amintirile sale – se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci mii de români sta să asculte sub aripile unui steag în trei culori cuvântul inteligenței ardelen. Moldoveni și munteni, pribegi ai tulburărilor din țări, privea cu bătaie de inimă adunarea, ieșită grămadă câte grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru (din Principate – V.N.) sta măreț în lumina soarelui, și printre sumane se vedeau amestecate multe surtuțe; aceste surtuțe acopereau piepturile tineretului de frunte ieșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc!”

Un alt moldovean participant la adunare, memorialistul George Sion, avea să evoce și el măreața adunare prin cuvinte tot atât de înflăcărâte și tot atât de îndreptățite, relevând că „entuziasmul auzitorilor – în timpul cuvântărilor rostite – se exalta uneori atât de tare, încât se manifesta prin gemete și lacrimi”.

Gemetele și lacrimile erau provocate de amintirea trecutului, de durerile de veacuri pe care le înduraseră milioanele de iobagi. Viitorul era însă al libertății, al pământului și al muncii în folosul lor, al unirii cu frații transcarpatini.

La auzirea proclamării independenței națiunii române, rostită de Simion Bărnuțiu, din zeci de mii de piepturi a răsunat strigătul care prevestea biruința viitorului: „Noi vrem să ne unim cu Țara!”

De altfel, pe drapelele mulțimilor erau scrise cuvintele izbăvitoare: „Libertate și independență națională”; „Credință neînfrântă către națiune și țară”; „Virtutea română reînviată”.

Uriașul suflu al adunării românilor a impresionat profund și pe scriitorii și istoricii maghiari și sași prezenți în acea zi la Blaj. „Măreț – scria istoricul Jakab Elek – a fost spectacolul ce s-a desfășurat în fața noastră”. „Așa ceva – adăuga

memorialistul Mészáros Károly – n-a prea văzut vreodată Europa. O masă populară fanatică, cu trăsăturile accentuate, caracteristice, ușor de recunoscut ale coloniștilor romani, oferea spectatorului în tumultul sălbatic, călăuzitor al patimilor politice, un tablou extraordinar de interesant și de zguduitor”.

Adunarea de la Blaj avea să determine și pe luptătorul sas Ștefan Ludwig Roth să afirme că „ideea unui stat al românilor trăiește în mii și mii de inimi. Materia asta inflamabilă nu poate să rămână multă vreme fără efect, chiar dacă va fi să curgă sânge... Până la urmă – afirma în continuare Roth – ideea de naționalitate s-a arătat atât de adânc înrădăcinată în inimile tuturor, încât niciodată nu va mai fi stârpită. Mulțimea îmbrățișase acest crez al naționalității atât de călduros, strângându-l la inima ei entuziastă, ca și stegarul rănit pe câmpul de luptă, drapelul său”.

Pentru a da locului unde s-a ținut adunarea o denumire proprie, simbolică, cu o profundă semnificație istorică, destinată să eternizeze hotărârea luată de mulțimile românești ale Transilvaniei, el a primit numele – păstrat până astăzi cu aceeași pietate – de *Câmpia Libertății*, câmpia lanțurilor sfărâmate.

De pe Câmpia Libertății, călăuzite de Avram Iancu, mulțimile se vor urca apoi pe stâncile Munților Apuseni pe care le vor înroși cu sângele lor apărând libertatea și independența Transilvaniei.

Masele populare vor da aceeași vigoare și strălucire și revoluției din Țara Românească. În mijlocul lor, bazat pe însuflețirea și forța lor, a dat Ion Heliade Rădulescu la Islaz citire Proclamației care avea să însemneze începutul Revoluției, și să devină apoi, în 21 de puncte, constituția principatului Valahiei. Aceleași mase au ales totodată și primul guvern revoluționar, a cărui autoritate a fost consacrată și impusă de voința mulțimilor țărănești adunate în orașelul de pe malul Dunării.

Iureșul maselor, conduse de steagurile libertății, va mătura apoi, rând pe rând, ocârmuirile tuturor județelor din partea de vest a principatului, îndreptându-se grabnic înspre Craiova, care a primit pe revoluționari cu un entuziasm de nedescris, și spre București pentru a obliga pe domnitorul George Bibescu să recunoască guvernul revoluționar și constituția votată de popor.

Vestea biruinței de la Islaz și Craiova și pornirea maselor spre București au dat aripi și maselor capitalei. La orele 16, în ziua de 11 mai, în dangătul clopotelor Mitropoliei, piața Sf. Gheorghe și strada Lipscani s-au umplut pe neașteptate de mii de cetățeni, care au manifestat furtunos pentru Proclamația de la Islaz, pentru Revoluție.

Textul proclamației a fost citit de Niță Magheru, nepotul viitorului general, și de poetul Ion Cățina.

După citirea Proclamației, „ca printr-o electricitate – cum avea să relateze jurnalul «Amicul comercianților» – focul divin al libertății ca trăsnetul străbătu în inimile negustorilor și meseriașilor; într-o clipă obloanele prăvăliilor începură a răpăi și în entuziasmul cel mai cutezător porniră cu toții – în frunte cu drapelul tricolor – la palat. Capul dinastiei – arăta ziarul mai departe – s-a înfiorat văzând

[...] rândurile mulțimii și după o jumătate de oră pana tremura sub degetele tiraniei sub-insemnând recunoașterea constituției și a guvernului revoluționar impus de revoluțiune”.

Ziua biruinței mulțimilor asupra domnitorului a fost considerată de ziarul „Pruncul român, – ziarul lui C.A. Rosetti, apărut în decursul nopții – drept „aurora libertății, ziua demult dorită, ziua așteptată cu atâta înfocare”, o zi în care românii s-au arătat vrednici de strămoșii și de numele lor.

Înspăimântat de amploarea și de forța Revoluției, la 13 iunie Bibescu și-a părăsit însă tronul și s-a refugiat peste hotare, lăsând cârmuirea țării în mâinile guvernului revoluționar guvernul maselor. Revoluția reușise.

Pentru a sărbători evenimentul în ziua de 15 iunie s-a organizat pe Câmpul Filaretului o nouă adunare populară de proporții necunoscute până atunci, în fața căreia s-a prezentat guvernul provizoriu, pentru ca împreună cu poporul să depună jurământul pe noua constituție și pe drapelele ei. La adunare au participat, după relatările „Pruncului român”, „guvernul provizoriu, miniștrii, tot clerul, toată garnizoana capitalei cu artileria, toată garda națională, toate corporațiile, și, cu un cuvânt, toți locuitorii orașului”.

Deviza *Dreptate, Frăție* strălucea pe toate stindardele.

„Jur – se preciza în textul Jurământului – că voi fi credincios voinței nației române, apărând-o cu toate puterile împotriva oricărui atac și asuprire, jur că nu voi lucra niciodată în contra interesului nației și voi apăra acele douăzeci și una de puncturi *decretate de popol*, conlucrând după putința-mi și jertfind chiar și viața mea pentru dănele și pentru nație.”

Ca și Câmpia Blajului, și Câmpul Filaretului a primit cu această ocazie, printr-un decret al guvernului, numele de Câmpul Libertății, semnificația sa fiind aceeași ca și a Câmpiei Libertății.

Mulțimile Țării Românești au jucat un rol hotărâtor nu numai în declanșarea și generalizarea Revoluției pe întregul teritoriu al Principatului, ci totodată și la apărarea ei față de reacțiunea internă și externă.

Cele din București, călăuzite de eroismul și exemplul Anei Ipătescu, au eliberat astfel guvernul pe care la 19 iunie îl arestaseră în mod perfid coloneii Ion Odobescu și L. Solomon, – redându-i și consolidându-i din nou puterea în cadrul unei alte adunări.

Pe același Câmp al Libertății ele vor arde apoi la 6 septembrie, în urma cuvântării lui Ion C. Brătianu, Cezar Bolliac și C.A. Rosetti, foaie cu foaie, textul Regulamentului organic, precum și condicile rangurilor boierești alcătuite din 12 volume.

Deși profund decepționate de guvernul revoluționar, care n-a pus în aplicare punctul al 13-lea al Proclamației de la Islaz privitor la desființarea șerbiei și împrăștierea țăranilor și n-a făcut alegerile pentru Marea Adunare Obștească prevăzută de Constituție, masele au rămas solidare cu revoluția până la capăt, ele fiind ultimele care, după lupta disperată din Dealul Spirii, au fost copleșite în fața

armatelor invadatoare.

Al treilea, „Câmp al Libertății” a fost cel numit de băănăteni în amintirea adunării de la Lugoș, la care au participat 15.000 de români, setea de libertate socială și națională fiind aceeași în toate provinciile românești. „Poporul însoțit de acordurile muzicii – scria unul din ziarele timpului – a venit cu droaia la locul adunării.”

Cele trei Câmpuri de la 1848 ale libertății, câmpurile maselor, au rămas pentru toate vremurile simboluri vii ale patriotismului, ale voinței de luptă a mulțimilor, pentru marile lor idealuri: dreptate, libertate, egalitate, lumină, unire.

România literară, nr. 18, 3 mai 1973, p. 18, 19

Semnificația istorică a Blajului

Arareori fizionomia și semnificația unui oraș s-au constituit cu mai multă repeziciune și temeinicie, ca cele ale orașului de la confluența celor două Târnave: *Blajul*.

Sat până la 1738 – Villa Herbold în 1271, villa Blasii. În 1332, Balasfalva în 1336 – Blajul a devenit oraș odată cu stabilirea aici a episcopiei lui Inochentie Micu-Klein, vechiul castel feudal al contelui George Bagdi, trecut prin succesiuni în proprietatea principilor Gabriel Bethlen și Mihail Apafi, devenind, în schimbul domeniului de la Sâmbăta de Sus, reședința episcopului român și a bisericii sale.

În jurul și sub egida acestei reședințe se va organiza cu pași grabnici întreagă viața orașului, ea având de la început un pronunțat caracter eclesiasc și cultural.

În decurs de numai câțiva ani se edificară, prin contribuțiile și sacrificiile clerului unit și ale poporului credincios, mănăstirea și seminarul teologic, marea catedrală din mijlocul orașului, precum și alte clădiri destinate înființării primelor școli superioare românești din Transilvania și a primei tiparnițe valahe.

La 1754 se deschisă, pe lângă „școala de obște”, porțile primului liceu românesc, dintre ai cărui absolvenți se vor recruta, datorită unor înțelegeri de natură confesională, elementele destinate să studieze la Roma și Viena, pentru a deveni, unii, arhieri, iar cei mai mulți profesori ai Blajului și ai tuturor românilor.

Din rândul acestora s-au ridicat marii iluminiști și învățați ai românilor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, care, prin cărțile lor de gramatică și istorie, vor deschide o nouă epocă în istoria culturii românești, bazată pe latinitatea limbii române și pe originea romană a poporului român.

Trimiși în Roma papilor pentru a învăța dogmele bisericii catolice, acești tineri, după precizările unuia din discipolii lor, s-au întors „răpiți de Roma lui Traian”. de Roma lui Tit Liviu, a lui Tacit, a lui Virgiliu, a lui Horațiu.

Marea pleiadă, ale cărei scrieri au „mișcat”, după expresia lui M. Kogălniceanu, întreg românismul, avea să primească numele de „școala latinistă”, iar Blajul, datorită orientării și spiritului acesteia, pe acela de *Mica Romă*.

Cu aceste cuvinte avea să o salute însuși Mihai Eminescu atunci când, pornit pe calea peregrinărilor, va poposi o primăvară în orașul ctitorit de Inochentie Micu.

A.D. Xenopol, Al. Odobescu, N. Iorga, C. Stere, Octavian Goga, îi vor aduce cele mai înalte elogii. „Aici – scria N. Iorga cu ocazia primei sale călătorii în regiunea Târnavelor – e pământul sfânt al Blajului, locul unde au scris cu sângele inimii lor și au învățat pe alții cu toata căldura credinței ce stătea într-înșii acei antemergători ai culturii naționale românești” care au „statornicit legături nouă cu cultura Apusului și au deschis largi orizonturi cugetării neamului.”

„Mica Romă” a dat culturii și poporului român personalități dintre cele mai ilustre pentru orientarea și lupta sa națională, cunoscute în istorie sub numele de Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, Ioan Rusu, George Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Aron Pumnul, Ioan Micu Moldovan și atâția alții.

De la Blaj, ca dintr-un izvor nesecat, a pornit spre cele patru puncte cardinale ale pământului românesc marele număr de profesori și cărturari care, prin entuziasmul și energia lor, au dat atâta strălucire și au insuflat atâta patriotism școlilor românești de pretutindeni. Sub deviza „mare lucru iaste a fi născut român”, învățată de la bătrânul Samuil Micu, dascălii Blajului, într-o vreme în care câteși trele Țările Române se aflau în crâncenă robie, au propovăduit cu elan și fermitate marele crez al libertății și unității naționale.

Prezența lor s-a manifestat cu aceeași însuflețire și tenacitate atât în Transilvania, cât și în Țara Românească și Moldova, ei fiind cei mai îndârjiți mesageri ai ideii de libertate și unitate națională, de emancipare și progres social, de afirmare culturală. Aproape că n-a fost oraș sau orașel românesc în care să nu se fi aflat cel puțin un profesor trecut prin școlile Blajului, puterea de roire și radieră a acestuia impunându-se ca un adevărat fenomen național.

În mai puțin de un veac de la înființarea sa, „Mica Romă” a devenit un centru cultural cu o profundă și fecundă influență asupra întregului învățământ românesc, asupra tuturor resorturilor de gândire și activitate culturală românească.

În preajma anului 1848 efervescența culturală și națională a Blajului intrase într-o fază din cele mai acute. Bărnuțiu ridicase steagul politic pentru apărarea limbii românești amenințată cu interdicția, Ioan Rusu și George Barițiu organizaseră primele spectacole de teatru în limba română cu caracter militant, Timotei Cipariu își începuse seria tipăriturilor cu litere latine, iar în 1847 înființase, împreună cu Aron Pumnul, publicația periodică *Organul luminării*.

Se citeau totodată periodicele de peste Munți, *Curierul românesc*, *Dacia literară*, *Magazinul istoric pentru Dacia* și se ținea un strâns contact cu istoricii și scriitorii de la București și Iași.

„Mica Romă”, al cărei ctitor fusese un pasionat cititor al „Hronicului

româno-moldo-vlahilor” semnat de Cantemir, își îndeplinea cu însuflețire rolul pentru care fusese creată. Ea nu era a unei confesiuni religioase, nu era numai a Transilvaniei, ci a tuturor românilor din vechea Dacie, a tuturor țărilor românești.

Pe cât de modestă era înfățișarea sa urbanistică și pe cât de înguste chiliile învățaților săi, tot pe atât de înalte erau avânturile sale, credințele sale intransigente în dreptul la viață și independență al poporului român de pretutindeni.

În primăvara anului 1848 cărturarii Blajului au fost primii care au sesizat marea importanță istorică a mișcării revoluționare, și pricinii care, prin Aron Pumnul, și-au dat seama că ea nu se poate desfășura decât exclusiv pe bază populară, masele fiind chemate să dea revoluției energie, amploare, forță și prestigiu.

La chemarea Blajului, provocată de proclamația lui Simion Bărnuțiu din 25 martie, – difuzată prin teologii și elevii de la școlile blăjene în mii de copii manuscrise – s-au adunat în „Mica Romă” la 18/30 aprilie Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, Ioan Buteanu și atâția alții pentru a se consfătuși asupra Programului revoluționar, și pentru a convoca marea adunare națională de la 3/15 mai.

În ajunul deschiderii adunării a rostit în catedrală Simion Bărnuțiu marele său discurs prin care a cerut proclamarea independenței poporului român, egalitatea sa în drepturi cu toate celelalte naționalități conlocuitoare și, totodată, desființarea urgisitei iobăgii.

Discursul lui Bărnuțiu a fost cea mai categorică formulare a principiului naționalității. „Fără naționalitate – a afirmat Bărnuțiu – nu e libertate, nici lumină, nicăierea, ci pretutindeni numai lanțuri, întuneric și amărțire; „ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare: aceea e naționalitatea pentru oricare popor; într-însa ne-am născut, ea este mama noastră, de suntem bărbați, ea ne-a crescut de suntem liberi, într-însa ne mișcăm; de suntem vii, într-însa viem; de suntem supărați, ne alină durerea cu cântecele naționale; prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, care au trăit înainte cu mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea preste mii de ani”.

Adunarea de la Blaj, la care au participat peste 50.000 de intelectuali, țărani și muncitori, n-a fost numai a românilor din Transilvania, ci a românilor de pretutindeni, fiindcă la ea au luat parte, alături de Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, Avram Iancu, George Barițiu. A.T. Laurian, Al. Papiu-Ilarian, și revoluționarii din Moldova și Țara Românească, reprezentați de Alexandru Ioan Cuza, Alecu Russo, Gheorghe Sion, Dumitru Brătianu și atâția alții.

Locul pe care s-a ținut istorica adunare a primit numele simbolic, păstrat până astăzi, *Câmpia Libertății*.

Blajul a dat astfel istoriei poporului român cea dintâi adunare politică a tuturor românilor, sensul ei fiind codificat de strigătul zecilor de mii de țărani: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*

Programul adunării naționale de la Blaj, în care la loc de frunte figurau

proclamarea libertății naționale și desființarea șerbiei, avea să rămână programul național al românilor din Transilvania până la 1 decembrie 1918 când, prin adunarea de la Alba Iulia, s-a împlinit imperativul anului 1848.

Pentru realizarea acestui program Simion Bărnuțiu a dat contemporanilor și urmașilor săi îndemnul lapidar ca un paragraf de pravilă: *Țineți cu poporul ca să nu rătăciți*.

Blajul a rămas și după aceasta istorică adunare același invincibil centru național de lumină și patriotism, exponenții săi continuând să se manifeste pe vechea linie a lui Inochentie Micu și Simion Bărnuțiu.

Aici s-a votat în anul 1868, la a douăzecea aniversare a Revoluției, protestul împotriva proclamării dualismului austro-ungar cunoscut sub numele de *Pronunciamentul de la Blaj*, aici a avut loc în 1911 adunarea generală a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” pentru sărbătorirea a 50 de ani de la înființare – adunare la care, pe lângă exponenții culturali ai Transilvaniei, în frunte cu Andrei Bârseanu, Octavian Goga, Sextil Pușcariu, O.C. Tăslăuanu, au participat și N. Iorga, I.L. Caragiale, Simion Mehedinți și atâția alți străluciți reprezentanți ai științei și literaturii române din vechea țară. La această adunare și-au dat totodată întâlnire cu frații rămași acasă și transilvăneni stabiliți la București: George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ion Bianu, Aurel Vlaicu, Zaharia Bârsan.

Vechilor luptători și cărturari pașoptiști li s-au adăugat în această perioadă nume noi, luptători pentru aceleași idealuri: Augustin Bunea, Alexandru Ciurea, Ion Agârbiceanu, Al. Lupeanu Melin, Zenovie Pâclișanu, Iuliu Maior, iar mai târziu Pavel Dan, Nicolae Comșa și numeroși alți scriitori, pedagogi și istorici.

La aniversarea a 125 ani de la Revoluția din 1848, Blajul, va îmbrăca din nou vechea sa haină de sărbătoare, fiindcă pe Câmpia Libertății vor fi ridicate statuile marilor săi exponenți, a vizionarilor care au dat poporului român conștiința și certitudinea unei biruințe – aceea a libertății, unirii și independenței românilor de pretutindeni.

Luceafărul, nr. 18, 5 mai 1973, p. 7

Țelurile comune ale Revoluției românești de la 1848

Vorbind la 15/ 27 august 1871 la mormântul lui Ștefan cel Mare cu prilejul aniversării a patru sute de ani de la zidirea locașului sub cupola căruia se află sarcofagul marelui voievod al Moldovei, tânărul A.D. Xenopol, care avea să se impună apoi ca autor al acelei monumentale *Istории a românilor din Dacia Traiană*, arăta că pelerinajul de la Putna nu constituia numai un omagiu al trecutului, ci

totodată și un mod de pregătire al viitorului, „în această împreunare a amintirii trecutului cu năzuințele și speranțele în viitor – preciza A.D. Xenopol – figura lui Ștefan cel Mare încetează de a fi eroul unei părți a țărilor locuite de români și devine un centru pentru toți de același neam. Apărând Moldova de asupririle dușmanilor – adăuga vorbitorul – el apăra o parte din poporul nostru; el împlini aici ceea ce alți bărbați mari împliniră în alte locuri. Marginile politice îi opriră de a înrăuri de-a dreptul asupra întregului popor; dar fiecare din ei, lucrând pentru o parte din același întreg, lucra pentru întregul însuși... Oamenii cei mari ai unui popor – afirma Xenopol în continuare – nu sunt ai cercului în care ei fură siliți să-și mărginească lucrarea; ei sunt ai neamului întreg, pe cât răsună aceeași limbă, pe cât se întâlnesc aceleași obiceiuri, pe cât se întinde legătura mai strânsă pusă de fire între sufletele omenеști” (A.D. Xenopol, Cuvântare festivă ținută cu ocaziunea serbării la mormântul lui Ștefan cel Mare, „Convorbiri literare”, V. 1871, p. 186).

Ceea ce tânărul istoric socotea la 1871 că se poate spune despre Ștefan cel Mare, pentru a face din eroul Moldovei un erou al tuturor românilor, se poate afirma astăzi cu aceeași îndreptățire și despre conducătorii și susținătorii Revoluției de la 1848, care, ca și înaintașii lor, au fost siliți de împrejurări să lupte în formațiuni statale și în provincii deosebite. Ca și aceștia, ei au izbutit însă, dând expresie revoluționară stărilor sociale și aspirațiilor naționale ale Moldovei, Țării Românești, Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, să elaboreze un program care, relevând imperativele specifice ale „părților”, să releve, în același timp, înseși imperativele „întregului”, dând astfel revendicărilor revoluției un caracter comun, unitar, bazat pe ideologia patriotică și programul social-național al românilor de pretutindeni.

Această ideologie se constituise de altfel cu mult înainte, ea fiind rezultatul unei îndelungate activități publicistice și literare concretizate îndeosebi, pe lângă scrierile istorice ale cronicarilor și ale „Școlii Ardelene”, de periodicele *Curierul românesc* (1829), *Albina românească* (1829), *România* (1837) – primul cotidian al românilor – *Foaia pentru minte, inimă și literatură* și *Gazeta de Transilvania* (1838), *Dacia literară* (1840), *Arhiva românească* (1840), *Propășirea* (1844), *Magazinul istoric pentru Dacia* (1845), *Organul luminării* (1847.)

Aria de răspândire a tuturor acestor publicații a fost întregul spațiu al limbii române, iar colaboratorii și corespondenții lor au fost recrutați din toate provinciile românești. Transilvănenii și bănățenii au colaborat astfel, lucru îndeobște cunoscut, la toate publicațiile de peste munți – la unele din ele având și funcții redacționale – iar muntenii, oltenii, și moldovenii la toate periodicele din Transilvania, și unii și alții fiind preocupați, în aceeași măsură, de afirmarea și progresul întregii națiuni române.

Aceeași strânsă colaborare și identitate de vederi s-a relevat și cu prilejul înființării celor dintâi societăți intelectuale românești – Societatea filosofoască a neamului românesc din Mare Principatul Ardealului 1795, Societatea pentru „unirea limbii” (1836), *Asociația literară a României* (1845) în alcătuirea cărora au

intrat cărturarii și scriitorii progresiști de pe ambele versante ale Carpaților, precum și de o parte și de pe alta a Milcovului.

Această identitate de vederi și aspirații a fost confirmată atât de principalele creații literare ale revoluției, cât și de programele și moțiunile politice votate rând pe rând de adunările revoluționare de la Iași (28 martie), Blaj (3/15 mai), Islaz (9 iunie), Lugoj (15 iunie).

Punctul de vedere al celei dintâi, cu privire la unitatea națională, a fost exprimat de Vasile Alecsandri prin marea sa poemă „Către români” (Deșteptarea României), multiplicată prin nenumărate foi volante și reprodusă apoi în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, de la Brașov.

Iată îndemnul poetului adresat românilor de pretutindeni:

*Sculați, frați de același nume, iată timpul de frăție!
Peste Moina, peste Milcov, peste Prut, peste Carpați,
Aruncați brațele voastre cu o puternică mândrie
Și de-acum pe vecinicie
Cu toți mâinile vă dați.*

Vorbind în 1856 despre geneza acestei poezii, considerată ca o adevărată Marsellaise a românilor, Vasile Alecsandri avea să mărturisească, într-o scrisoare către publicistul francez A.H. Ubicini, că ea i-a fost cerută de către tovarășii săi de luptă, fiindcă, preciza poetul, la 1848 „noi nu înțelegeam o mișcare în țările noastre, decât în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp”.

În același mod, urmărind același scop, se exprima și poetul transilvănean Andrei Mureșanu care, adresându-se umbrelor trecutului, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, exclama:

*Pe voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați,
Dar noi pătrunși în suflet de sfânta libertate
Jurăm că vom da mina să fim pururea frați.*

Prin articolul 1 al moțiunii votate de miile de intelectuali, țărani și muncitori adunați pe Câmpia Libertății de la Blaj, printre care se aflau și numeroși revoluționari moldoveni și munteni, s-a proclamat, în formularea lui Simion Bărnuțiu, „independența națională” a națiunii române, iar prin articolul 5, s-a cerut desființarea taxelor vamale pe turmele de oi transilvănene care, din „pricina strâmtorii hotarelor”, erau trecute pentru întreținere în Moldova și Țara Românească.

Masele s-au pronunțat mai puțin diplomatic și au strigat într-un singur glas: „Noi vrem să ne unim cu Țara!”

În zilele ce au urmat după marea adunare de la Blaj, autoritățile au fost

consternate aflând conținutul lozincii ce începuse a circula prin satele din Câmpia Transilvaniei: „De-acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”.

În același timp, printr-un articol publicat în „Gazeta de Transilvania”, George Barițiu afirma că „soarta națiunii române se va hotărî la București și Iași și nu la Cluj (unde Dieta Transilvaniei făcea pregătiri pentru unirea cu Ungaria n.n.) sau la Buda”, iar printr-un alt articol, mărturisea în mod tot atât de categoric: Libertatea și independența națională este deviza noastră.

Într-o scrisoare adresată, la 26 iunie 1848, lui Al. C. Golescu, profesorul Constantin Romanu-Vivu afirma și el cu aceeași vigoare: „Deviza noastră trebuie să fie formarea Daciei”.

La rândul ei, adunarea de la Islaz proclama independența „administrativă și legislativă” a Țării Românești și cerea marilor puteri vecine să renunțe la orice amestec în viața poporului român. Prin ziarele revoluționare *Pruncul român* și *Poporul suveran*, C.A. Rosetti și D. Bolintineanu, redactorii acestora, preconizau totodată și unirea Țării Românești cu Moldova.

Și mai categoric vorbea despre chestiunea unirii ziarul „România”, condus de poetul G.A. Baronzi, care anunța că va lupta pentru principiul democratic și pentru „ideea de unire a tuturor românilor”.

Ideea unirii celor două principate apărea și în *Prinipiile pentru reformarea patriei*, redactate de revoluționarii moldoveni – în frunte cu V. Alecsandri, C. Negri și Alecu Russo – refugiați la Brașov, precum și în *Dorințele partidei naționale*, formulate de M. Kogălniceanu și publicate în august 1848 la Cernăuți. Pentru M. Kogălniceanu „neatârnamarea administrativă” și unirea Moldovei cu Țara Românească era însăși „cheia de boltă fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”; unirea „fiind dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați”, și pe care, „după spiritul timpurilor, cu armele în mână, au vroit să o săvârșească Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, carele și ajunsese a se intitula Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului. Prejudecățile veacurilor și intrigile streinilor – afirma în continuare M. Kogălniceanu – până acum au stăvilit această unire. Astăzi, însă, împrejurările ne sunt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoșilor noștri le-a fost cu puțință numai a dori”.

Un larg punct de vedere cu privire la problema unității naționale s-a manifestat și în publicația *Bucovina* – organ al provinciei românești răpite de Austria în 1775 – care, chiar din primul său număr (4 octombrie 1848), își mărturisea solidaritatea cu acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească, afirmând totodată că „asemine nu vom lipsi a ne ocupa și de soarta fraților noștri români, în număr de mai mult de trei milioane din Ungaria și Transilvania”, pentru a le dovedi „toată frățiasca împărtășire la care prin aceeași naționalitate suntem îndatorați”.

Aceeași unitate de vederi se constată și cu privire la revendicările revoluționare de ordin social-economic.

Transilvănenii, la Blaj, au cerut prin articolul 3 al moțiunii „desființarea fără

întârziere a iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi”, iar adunarea de la Islaz a cerut același lucru – cu despăgubire însă din partea statului – prin articolul 13 al proclamației citite de Ion Heliade Rădulescu. Moldovenii au preconizat și ei în „Prințipiile” menționate „desființarea boierescului și a orice alte dări a locuitorilor săteni către proprietari”, ridicarea beilicurilor și împrăștierea locuitorilor fără nici o răscumpărare din partea lor.

Aceleași revendicări apăreau și în manifestul lui Kogălniceanu care, preconizând „desființarea robiei pe pământul românesc” și „oborârea boierescului”, arăta totodată că „un stat constituțional cu robi ar fi o monstruositate” și că „puterea și fericirea unui stat se află în puterea și fericirea mulțimii, adică a nației”.

În toate trei provinciile s-au preconizat apoi cu aceeași însuflețire, prin moțiunile și documentele amintite, egalitatea socială și politică între toți locuitorii, anularea tuturor privilegiilor avute prin naștere și avere, purtarea în comun a tuturor sarcinilor statului, necesitatea unor adunări naționale, dreptul poporului de a-și alege reprezentanții săi firești, libertatea presei, a comerțului și a industriei – cale deschisă pentru toate ramurile de activitate și progres.

Solidaritatea și identitatea de orientare dintre revoluționarii români s-a manifestat nu numai pe terenul ideilor, acțiunilor și năzuințelor patriotice, ci totodată și pe cel al relațiilor și sprijinului de ordin personal.

Revoluționarii moldoveni, îndată după eșuarea mișcării lor, și-au găsit refugiul la Brașov și Sibiu, unde au fost oaspeții lui George Barițiu, ai lui Iacob și Andrei Mureșanu, ai lui Andrei Șaguna și ai altor luptători transilvăneni, ei participând totodată și la adunările revoluționarilor de la Blaj și Lugoj. În lunile mai și iunie, V. Alecsandri a colaborat elocvent la foile lui Barițiu, poeziile sale patriotice întâlnindu-se în această perioadă cu cele ale lui Andrei Mureșanu. Mai târziu ei se vor adăposti în Bucovina la moșiile fraților Hurmuzaki și vor deveni, prin V. Alecsandri, George Sion și M. Kogălniceanu, colaboratori fervenți ai foii acestora.

O bună parte din transilvăneni, mai ales dintre cei tineri, în momentul în care, după ce împăratul a sancționat unirea Transilvaniei cu Ungaria, a început prigoana împotriva lor, s-au refugiat în Țara Românească, pentru a intra în serviciul revoluției de aici.

Printre comisarii de propagandă ai revoluției muntene – corp înființat din inițiativa lui N. Bălcescu – s-au aflat astfel și numeroși tineri transilvăneni în frunte cu Al. Papiu-Ilarian (în jud. Dâmbovița), Aron Pumnul (Râmnicul Sărat), Alexandru Bătrâneanu (Dolj), Ioan Pușcariu (Argeș), Elisei Armatu (Prahova), Constantin Romanu-Vivu (Teleorman). Aceasta din urmă a fost, totodată, și membru al Comisiei pentru dirijarea activității comisarilor, iar la 6 septembrie 1848 a fost purtătorul drapelului ce avea să călăuzească masele bucureștene spre Câmpia Filaretului, unde a fost ars filă cu filă mult urgisitul Regulament Organic.

Transilvania, la rândul său, va fi azilul unora din revoluționarii munteni care, la 13 septembrie, după intrarea trupelor lui Effendi Pașa în București, s-au văzut

nevoiți să se refugieze peste munți pentru a evita soarta celor arestați la Cotroceni. Printre primii refugiați au fost locotenenții domnești Ion Heliade Rădulescu și Cristian Tell, urmați apoi de Cezar Bolliac, Al. C. Golescu, Ion Ionescu de la Brad, pictorul Barbu Iscovescu, Dincă Balșan, eroul din Dealul Spirii, și alții.

Transilvania, prin marele ei potențial și clocot revoluționar, a atras și pe Bălcescu care, prin convorbiri cu Kossuth și Avram Iancu, a încercat să pună bazele unei colaborări româno-maghiare pentru realizarea aspirațiilor ambelor popoare.

Ocuparea Sibiului și a Brașovului de către trupele lui Bem (11, 20 martie 1849), va obliga la refugiu în Țara Românească, pe Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu, Andrei Mureșanu. Arestat de trupele care invadaseră Țara Românească, Barițiu a fost încarcerat la Cernăuți, de unde apoi a fost eliberat de frații Hurmuzaki și adăpostit de dâșii. Timp de cinci luni (iunie-octombrie 1849), Barițiu avea să lucreze cu vechiul său avânt publicistic în redacția foii Hurmuzăcheștilor.

La aceștia a găsit un cămin și Aron Pumnul, care avea să devină apoi unul din principalii oameni de școală ai bucovinenilor.

Revoluția din 1848 a fost, astfel, o revoluție a tuturor românilor, care au luptat împreună, pentru aceleași idealuri, dând expresie nu numai „părților”, ci și „întregului național”, reclamând cu aceeași îndârjire, pentru toți românii, atât libertatea, unirea și independența națională, cât și emanciparea social-economică a milioanele de țărani.

Transilvania, nr. 5, mai 1973, p. 3–5

Simion Bărnuțiu

Cunoscut încă din deceniul anterior prin lupta sa pentru promovarea științifică a limbii românești – el fiind primul profesor care a predat la școlile din Blaj filosofia în limba română – și a apărării ei împotriva legii de interdicție, votată în anul 1842 de Dieta feudală din Cluj, Simion Bărnuțiu a fost gânditorul și luptătorul care a jalonat direcția politică a revoluției românești din Transilvania de la 1848.

Născut într-un sat de iobagi, tatăl său fiind el însuși „plebeius, ignobilis”, și cunoscând de timpuriu atât opresiunea socială, cât și pe cea națională la care era supus poporul român, Simion Bărnuțiu a întruchipat la 1848 în gradul cel mai înalt conștiința maselor românești, lupta lor împotriva jugului feudal, setea lor de libertate, și egalitate cu naționalitățile conlocuitoare, independență și unitate națională.

Prin proclamația sa de la 13/25 martie, el a cerut ca guvernul și dieta maghiară, care hotărâseră unirea Transilvaniei cu Ungaria, să nu ia nici o hotărâre cu privire la această chestiune, până când nu se vor recunoaște drepturile politice ale națiunii române, și până când aceasta nu va fi reprezentată în dietă în mod proporțional cu numărul populației sale.

El a respins astfel în mod categoric voința dietei maghiare de a hotărî „*de nobis sine nobis*” (de noi fără de noi), condiționând orice înțelegere între români și conducătorii maghiari de recunoașterea egalității națiunii române și a autonomiei Transilvaniei.

Prin discursul de la 2/14 mai, rostit în catedrala din Blaj, el a cerut tuturor militanților români să „*țină cu poporul ca să nu rătăcească*”, sentimentul și năzuințele maselor fiind hotărâtoare pentru gândirea și acțiunile sale politice.

În concepția sa, revoluția trebuia să consacre libertatea și independența națiunii române, desconsiderată și nedreptățită veacuri de-a rândul. „*Fără de naționalitate – preciza Bărnăuțiu în același discurs – nu e libertate, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai lanțuri, întunec și amorfire. Ce este apa pentru pești, – afirma el în continuare – aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru oricare popor. Într-însa ne-am născut; ea este mama noastră; de suntem bărbați, ea ne-a crescut; de suntem liberi, într-însa ne mișcăm, de suntem vii, într-însa viem; de suntem supărați, ea ne alină durerea cu cântecele naționale; prin ea vorbim astăzi cu părinții noștri, care au trăit înainte cu mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani.*”

Cu aceeași sinceritate, vorbind în numele poporului român, s-a adresat Simion Bărnăuțiu și celorlalte naționalități din Transilvania, îndemnându-le la conlucrare și respect reciproc. „*Națiunea română – afirma marele orator – dă de știre națiunilor conlocuitoare, că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și va cunoaște același drept pentru toate, drept pe care voiește a-l respecta în sinceritate, cerând același respect după dreptate; prin urmare – conchidea Bărnăuțiu – națiunea română nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, că voiește drept egal pentru toate*”. Apelul său la dragostea între popoare se baza pe constatarea că „*o natură le-a născut pe toate, o dragoste le-a vărsat în inimă spre limbă, un sentiment de onoare bate în inimile tuturor, și un scop le-a prefapt tuturor și acest scop nu se poate ajunge dacă va domni una peste alta, ci numai domnind egalitatea peste toate*”.

Ideile și îndemnul său politic au fost acceptate cu entuziasm de către generația tânără reprezentată de Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, Ioan Buteanu și alții, și astfel, prin energia și patriotismul acestora, propagate în mase, ele au devenit ideile directoare ale revoluției românești.

După revoluție, ca profesor la Iași, Bărnăuțiu a susținut necesitatea

proclămării unei republici românești și a militat intens pentru realizarea unității naționale.

Prin cugetarea sa dialectică, Bărnăușu a fost unul din cei mai mari gânditori români.

Munca, nr. 7924, 11 mai 1973, p. 2

Figuri ilustre de revoluționari pașoptiști: C.A. Rosetti

C.A. Rosetti a întruchipat în spiritul și activitatea sa una din cele mai incandescente imagini ale Revoluției românești de la 1848.

Actor, poet, negustor și ziarist cu ascendență boierească, membru al Societății filarmonice, al Asociației literare a României și al societății secrete „Frăția”, discipol al marilor romantici și revoluționari francezi Lamartine, Michelet, Edgar Quinet, Ledru Rollin, Pierre Leroux, amic al luptătorilor italieni și polonezi, Mazzini, Giuseppe Garibaldi, Ladislau Mikievicz, având o puternică vocație de conspirator și o orientare politică considerată întotdeauna „roșie”, C.A. Rosetti s-a dăruit revoluției și, prin ea, poporului român, cu un devotament dintre cele mai înalte și mai consecvente.

La 14/26 februarie 1846, C.A. Rosetti scria în jurnalul său de însemnări intime: *„Neegalitatea oamenilor mă omoară. Când mă văd pe mine în casă și afară pe sluga mea tremurând, mă întreb pentru ce? Pentru că pe mine m-a născut Alexandru și pe el Stan. Și eu pot fi un ticălos și el un geniu... Sunt trebuincioase rangurile? – se întreba el în continuare. Stăpân și slugă, mari și mici, așa spun, însă eu aș vrea să piară aste trebuințe.”*

La 9/21 august 1848, deschizând lucrările Comisiei pentru proprietate – în calitate de reprezentant al guvernului provizoriu, menită a pune în practică hotărârile de la Islaz cu privire la împrumutarea clăcașilor, el se adresa țăranilor cu următoarele cuvinte: *„Voi și numai voi sunteți Țara Românească pentru că voi sunteți două milioane și jumătate, pentru că pâinea ce hrănește pe tot omul voi o dați, voi ați făcut toate casele acestea, voi ați făcut toate câte se văd pe pământul acesta românesc și voi ați fost până acum cei mai nenorociți.”*

Pentru C.A. Rosetti, revoluția a fost explozia și opera poporului. *„Cine a făcut revoluția noastră – întreba el în ziarul „Pruncul român” – un om sau zece, sau nația românească?... Negreșit că nația, căci 10, 20 și 100... rebeliști cu toată activitatea lor nu ar fi izbutit să răstoarne atâția cârmuitori și sub cârmuitori, atâția miniștri și un prinț stăpânitor... Așa dar, – preciza el, anticipând pe Bălcescu – câțiva intriganți și ambițioși n-au putut să răstoarne o instituție*

în rădăcină de atâția ani... Revoluția a făcut-o toată nația.”

În notele sale, C.A. Rosetti considera anul 1848, „Anul cel mai frumos și mai sublim ce am avut de când sunt pe lume”.

Considerând revoluția ca „geniul uriaș al viitorului” și ca singura modalitate de eliberare a poporului român, el i-a rămas credincios și după ce baionetele puterilor reacționare au invadat teritoriul patriei.

„Înapoi (în lături) scria el în 1850 din exilul de la Paris – cei ce nu se simt tari numai în națiunea lor, căci aceia nu sunt soldații viitorului, înapoi (în lături) cei ce așteaptă libertatea de la împărați, de la echilibrul european... înapoi (în lături) cei ce nu cred în România și numai în România, în revoluție și numai în revoluție, în popor și numai în popor, în dreptate și numai în dreptate.”

Revoluția însemna pentru C.A. Rosetti calea sigură atât pentru dezrobirea socială, cât și pentru obținerea unității și independenței naționale.

La 1 decembrie 1850 el îi scria lui Barbu Știrbei că hotărârea exilaților este „să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni... etc. ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani”, precizându-i totodată că „nu visăm un regat, ci o republică românească”.

La 125 de ani de la sărbătorirea Revoluției, amintirea lui C.A. Rosetti, ca și a lui N. Bălcescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, constituie un imbold fecund pentru lupta de totdeauna a poporului român: libertate, unitate, independență, progres.

Munca, nr. 7925, 12 mai 1973, p. 4

Pe baricadele vieții. În amintirea lui Onisifor Ghibu

Impunătorul și dârzul bătrân cu expresivii ochi albaștri și cu părul alb colilie, drept încă în statura lui înaltă și ager în mișcări, dispărut la 31 octombrie 1972, ar fi împlinit la 31 mai vârsta matusalemică de 90 de ani.

Din generația de luptători și cărturari transilvăneni apărută pe scena istoriei la începutul secolului nostru, Onisifor Ghibu – profesorul, pedagogul, istoricul și publicistul Onisifor Ghibu – a avut cea mai lungă viață, el fiind cel destinat de soartă să conducă rând pe rând la locul de veci pe toți marii contemporani.

Ghibu a fost unul dintre stegarii generației care și-a legat numele de marele act al Unirii de la 1 decembrie 1918, și totodată de lupta grea pentru consolidarea statului român unitar, pentru crearea unor noi instituții naționale și apoi pentru apărarea a tot ceea ce s-a câștigat pe baricadele vechilor lupte românești transilvănene și în tranșeele de la Mărășești.

Atât în lupta pentru realizarea Unirii, cât și în cea pentru fortificarea României întregite, Ghibu a fost prezent în aceeași măsură cu gândirea, cu glasul, cu condeiul, cu fapta. Și totodată cu intransigența caracterului, pe lângă marile sale însușiri intelectuale, a avut-o și pe aceea – atât de rară – a consecvenței, a inflexibilității, a unor convingeri nestrămutate cărora le-a sacrificat de atâtea ori fără șovăire propriile sale interese.

Neînfricat și netemător, Ghibu și-a mărturisit întotdeauna ideile și credințele cu o profundă sinceritate și cu o neînduplecată dârzenie.

Fiu al unui cojocar de la Săliște, care, la rândul lui, cobora dintr-o veche spiță de oieri, Ghibu a adus în viața publică a vechiului Ardeal și apoi a României spiritul limpede și tăios, profund românesc, al țărânimii noastre, acesta fiind cea mai sigură busolă a sa. Tot ceea ce i-au dat liceele de la Sibiu și Brașov și apoi universitățile de la București – unde a fost elev al lui N. Iorga – Budapesta, Strassbourg și Jena, n-a făcut decât să-i dezvolte și să-i lumineze moștenirea ancestrală, pentru a face din ea o pârghie a tuturor inițiativelor și acțiunilor sale.

Legat printr-o statornică și fecundă prietenie cu Octavian Goga și Ioan Lupaș, coborâtori și ei din spițe asemănătoare, Onisifor Ghibu a fost, ca și aceștia, unul din cei mai îndârjiți adversari ai opresiunii poporului român din Transilvania și totodată un strălucit exponent al gândirii patriotice românești, al iubirii pentru românii de pretutindeni.

Adept și reprezentant de valoare al pedagogiei, al istoriei și al publicisticii militante, al patriotismului activ și al luptei pentru ridicarea maselor, Onisifor Ghibu a lăsat în urma sa o operă care îi va asigura întotdeauna un loc de seamă în istoria culturii românești.

Debutând în 1905 cu un amănunțit studiu asupra limbii din cărțile bisericești, Ghibu și-a împodobit apoi palmaresul bibliografic cu peste o sută de volume, dintre care menționăm următoarele: *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară* (1911); *Școala românească din Transilvania și Ungaria, Dezvoltarea ei istorică și situația actuală* (1915); *Din istoria literaturii noastre didactice* (3 volume 1916); *Portrete pedagogice* (1925); *Universitatea Daciei Superioare* (1929); *Prolegomena la o pedagogie românească* (1940) etc.

Concomitent cu elaborarea și publicarea lucrărilor menționate, Ghibu a publicat numeroase studii și articole în periodicele transilvane: *Telegraful român, Gazeta Transilvaniei, Lupta Transilvaniei, Luceafărul, Țara noastră, Tribuna, Românul, Foaia poporului*, precum și la cele de peste Carpați: *Neamul românesc, Viața românească, Convorbiri literare, Floarea darurilor, Adevărul, Epoca, Revista generală a învățământului, Tribuna* etc.

Numărul contribuțiilor sale risipite prin aceste periodice se ridică la peste 1300.

Hărnicia și deprinderile din tinerețe l-au călăuzit până în ceasul din urmă.

Chiar și în preajma vârstei de 90 de ani, Ghibu mai putea fi văzut, atât la Sibiu și Cluj, cât și la București, umblând fără astâmpăr prin librării și biblioteci,

vizita muzee și expoziții, audia concerte, iar între pereții odăiței sale clasa documente și fișe și își scria amintirile adunate în cursul îndelungatei sale vieți.

Sub titlul *Pe baricadele vieții*, aceste amintiri, condensate în mai multe volume, cuprind una din cele mai vaste și mai autentice cronică asupra vieții intelectuale românești, de pe ambele versante ale Carpaților, din ultimii 70 de ani. Niciuna din marile personalități din această perioadă nu lipsește – și fiecare într-un context faptic – din vibrantele evocări ale lui Onisifor Ghibu, N. Iorga ca și Titu Maiorescu, D. Onciul ca și C. Rădulescu-Motru, N. Titulescu, Take Ionescu, N. Filipescu, Octavian Goga, Ioan Lupaș, George Coșbuc, Vasile Lucaciu, Panait Cerna, Emil Gârleanu, Ion Agârbiceanu, Zaharia Bârsan, Vasile Pârvan, Virgil Onițiu și atâția alții.

Un fragment din aceste amintiri se publică și în numărul de față al *Transilvaniei*, ca un omagiu adus vechiului său colaborator, și totodată ca un memento al aniversării de 90 de ani de la nașterea sa.

Transilvania, nr. 6, iunie 1973, p. 27

Andrei Șaguna (1808–1873)

S-au împlinit, la 16 iunie, o sută de ani de la moartea mitropolitului Andrei Șaguna. [...]

Contribuția sa la dezvoltarea vieții și culturii românești din Transilvania între anii 1846–1873 – anii în care a îndeplinit funcțiunile de vicar, episcop și mitropolit al românilor ortodocși – a fost însă una dintre cele mai viguroase și mai strălucite ale timpului, numele său fiind strâns legat atât de lupta pentru emanciparea politică și eclesiastică a națiunii române, cât și de progresul învățământului și de înființarea principalelor instituții culturale ale acestei perioade, în frunte cu „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” („Astra”).

Centenarul morții sale ne îndeamnă astfel ca, în așteptarea unor studii mai largi, scrise pe baza rigorilor istoriografiei române, să încercăm a schița, printr-o scurtă rememorare a biografiei și activității sale, rolul jucat de Andrei Șaguna în istoria poporului român din Transilvania.

Născut la 20 decembrie 1808/1 ianuarie 1809, în orașul Miskolc din Ungaria, dintr-o familie de negustori români de origine macedoneană, a căror casă mai există și astăzi în strada Szécheny la nr. 7, Șaguna, numit în viața laică Anastasiu, și-a început studiile la „școala grecească” (ortodoxă) din orașul natal, unde a absolvit și gimnaziul inferior. Studiile liceale și apoi cele universitare le-a urmat la Pesta, la Facultatea de filosofie și drept, între anii 1821–1829. La Pesta, rămas de timpuriu orfan de tată, Șaguna a fost întreținut de unchiul său, Atanasiu

Grabovski – negustor și acesta – a cărui casă era locul de întâlnire a cărturarilor din capitala Ungariei. Rând pe rând au trecut prin casa bogatului negustor Samuil Micu, Petru Maior, conducătorii succesivi ai secției românești a tipografiei „crăiești”, Ioan Corneli, Ioan Teodorovici, Alexandru Teodori, care lucraseră la marele *Lexicon* de la Buda, ce avea să apară în anul 1825, Zaharia Carcalechi, editorul primei reviste naționale *Biblioteca românească* (1821), Ștefan P. Neagoe, autor de calendare în limba română și alții, care prin cărțile și publicațiile lor, au pus aici bazele unei puternice tradiții ale coloniei românești.

Prin aceeași casă a trecut și Dinicu Golescu, cel care și-a tipărit în 1826, la Buda, faimoasa *însemnare* a călătoriei sale europene, precum și *Adunarea (colecția) de tractaturi* dintre Rusia și Turcia cu privire la Principatele Române. Pentru sprijinul acordat de Grabovski tuturor cărturarilor menționați și tuturor inițiativelor românești, acesta a fost considerat de către contemporanii săi „patron al românilor” din capitala Ungariei.

Un alt unchi al lui Șaguna, George Muciu, era în același timp director al Școlii româno-grecești din Buda, așa încât viitorul mitropolit al românilor din Transilvania s-a format într-un mediu cu preocupări de limbă, istorie și cultură românească.

La stăruința mamei sale, Anastasia, Șaguna a urmat apoi cursurile secției române a teologiei ortodoxe de la Vârșeț, la terminarea căroră a fost numit profesor la institutul teologic de la Carloviț și secretar al mitropolitului Ștefan Stratimirovici. Contactul cu Carlovițul și funcțiunea îndeplinită aici aveau să-i fie de cel mai mare folos, biserica ortodoxă transilvană, pe care va fi chemat să o păstorească într-un viitor apropiat, aflându-se atunci sub jurisdicția mitropoliei sârbești din acest oraș, întreagă orientarea sa canonică supravegheată de către aceasta. La 1 noiembrie 1833, tânărul Anastasiu s-a călugărit sub numele de *Andrei*.

În anii următori, îndeplinește în aceeași regiune funcțiile de profesor la Vârșeț și arhimandrit al mănăstirilor Hopovo (1842) și Covil (1845). În timpul profesoratului la Vârșeț, a redactat pentru elevii români ai acestui seminar o *Grammatica Valachica*, prelucrată după gramatica „daco-romană” a lui Ioan Alexi, aceasta fiind prima scriere a lui Andrei Șaguna.

Moartea lui Vasile Moga, episcopul ortodox al Transilvaniei, avea să determine, la 27 iunie 1846, numirea sa ca vicar al episcopiei de la Sibiu și apoi, în urma alegerii de la Turda din 2 decembrie 1847 – deși a avut mai puține voturi decât contracandidații săi, Ioan Moga și Moise Fulea, ambii cu mult mai în vârstă însă decât el și totodată nepoți ai episcopului decedat – confirmarea ca episcop al acestei dieceze. Confirmarea s-a făcut la 5 februarie 1848, împăratul rezervându-și dreptul, aplicat și la numirea episcopilor Blajului, ca dintre primii trei candidați, care alcătuiau *ternarul*, să numească pe cel asupra căruia se oprea atenția sa. Deși prin această practică s-au comis uneori evidente abuzuri, cum a fost cel cu numirea ca episcop al Blajului a lui Ioan Bob, totuși, de astă dată, ea a fost salutăată cu

entuziasm, Șaguna, datorită pregătirii și energiei sale, bucurându-se de un real prestigiu.

„Virtuțile acestui mare bărbat român – scria Timotei Cipariu cu ocazia confirmării – sunt mai cunoscute decât să aibă trebuință a se mai lăuda, încât nici inamicii nu i le-ar putea nega.”

Hirotonirea noului episcop s-a săvârșit – conform canoanelor – de către mitropolitul Iosif Rajacici la Carloviț, în ziua de 18/30 aprilie 1848, zi în care s-a ținut la Blaj prima adunare revoluționară a românilor transilvăneni.

La 29 aprilie/11 mai, Șaguna se întoarce la Sibiu fiind întâmpinat – însoțit de un banderiu de călăreți – de însuși Simion Bărnuțiu, care, într-o cuvântare „plină de foc și spirit”, îi puse la inimă „*conducerea națiunii*”.

Cuvintele lui Bărnuțiu aveau o profundă semnificație politică, fiindcă, în absența lui Șaguna, se convocase marea Adunare națională de la Blaj din 3/15 mai, iar la 26 aprilie /8 mai se ținuse la Sibiu conferința fruntașilor transilvăneni pentru a fixa liniile programului politic ce urma să fie prezentat adunării. Acest program, precum se știe, cuprindea proclamarea Independenței națiunii române, protestul împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria, preconizată de Dieta de la Cluj, precum și desființarea iobăgiei. Pe lângă Bărnuțiu și Cipariu, principalele figuri ale conferinței, la aceasta participaseră și reprezentanții tineretului, Erau Al. Papiu-Ilarian și I. Buteanu, precum și transilvănenii aflați la București în frunte cu A.T. Laurian, Constantin Romanu-Vivu, Nicolae Bălășescu.

La Sibiu se aflau în acel moment și unii români de peste munți – George Sion, C. Negri, Lascăr Rosetti, Iancu Alecsandri, Alecu Russo – care participaseră și ei la primirea lui Șaguna.

În ziua următoare, programul a fost discutat și cu Șaguna, adeziunea lui la cele hotărâte precum și participarea la adunarea de la Blaj fiind de cea mai mare importanță.

Pe lângă Bărnuțiu și Laurian, Șaguna a fost vizitat cu această ocazie și de unii revoluționari moldoveni care vedeau și ei în episcopul Sibiului pe omul chemat să dea mișcării revoluționare cel mai larg sprijin. Vizita acestora a fost descrisă de memorialistul George Sion, care a rămas surprins de „figura impunătoare” a prelatului pe fruntea căruia „părea întipărită cugetarea și grija ca în niște momente supreme” (*Suvenire contemporane*, 1915, pag. 227–230).

Șaguna s-a declarat imediat cu totul de acord cu mișcarea începută și cu programul revoluționar stabilit de conferința de la Sibiu, căruia, din partea sa, i-a adăugat punctele referitoare la independența confesiunilor românești și la scoaterea lor de sub orice jurisdicție străină – Episcopia Blajului era supusă și ea jurisdicției Mitropoliei catolice de la Strigoniu – și a acceptat să plece fără întârziere la Blaj, pentru a asista, în ziua de 2/14 mai, la rostirea patrioticului discurs al lui Bărnuțiu, și pentru a participa în zilele de 3/15–5/17 mai, împreună cu Ioan Lemeni, episcopul Blajului, care nu s-a putut sustrage influenței curentului revoluționar – la marea Adunare națională a poporului.

Atât prin memoriile adresate Curții din Viena cât și prin cuvântările rostite în Dieta Transilvaniei, iar mai târziu în Senatul din Viena, a susținut neconținut autonomia Transilvaniei, cerută de adunarea de la Blaj, precum și egalitatea politică a națiunii române cu celelalte națiuni conlocuitoare.

Deși înfrânți, pe plan politic, datorită feloniei habsburgice, revoluția și postulatele de pe Câmpia Libertății au rămas totuși pentru Șaguna punctul de plecare al întregii sale activități ulterioare, el, convins de relativitatea conjuncturilor, continuând să lupte pentru realizarea succesivă a acestora și îndeosebi, a celor culturale.

În ceea ce privește dezvoltarea învățământului, pentru a ridica valoarea și prestigiul intelectual al preoților și învățătorilor, Șaguna a inițiat, chiar de la începutul activității sale (1864), reorganizarea învățământului.

Îmbunătățiri a adus și pregătirii învățătorilor, ridicând timpul lor de studii de la șase săptămâni, cât fusese sub Moga, la un an, iar din anul 1854 la doi ani, pentru ca mai târziu să se ridice la patru ani.

Apreciind în modul cel mai înalt importanța școlilor sătenești, Șaguna a stăruit neconținut pentru sporirea numărului acestora și pentru consolidarea lor prin ridicări de edificii proprii.

În anul 1858, se aflau în eparhia lui Șaguna peste 600 de școli primare confesionale cu 33.229 de elevi.

Pentru dezvoltarea învățământului mediu, Șaguna a cerut în anul 1850, înființarea a 6 licee cu limba de predare română în orașul Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Cohalm și Brașov, și totodată a 6 gimnazii (cu 4 clase) la Făgăraș, Alba Iulia, Sighișoara, Brad, Brețcu și Abrud, precum și a 6 școli reale (tehnice, comerciale) în Târgu-Mureș, Hălmașiu, Hațeg, Baia de Arieș, Mijlocenii Bârgăului și Șimleu.

Datorită opoziției autorităților, din acestea nu s-au putut realiza însă, cu mari sacrificii din partea obștii românești, decât liceul de la Brașov (1850) și gimnaziul de la Brad (1869).

Pentru consolidarea presei române transilvănene, reprezentată după Revoluția din 1848 numai prin *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov, Șaguna a înființat, în 1853, ziarul *Telegraful român*, care a cunoscut o largă difuzare în toate țările românești și care apare și astăzi, și a întemeiat prima tipografie românească în orașul Sibiu.

De numele lui Șaguna se leagă și înființarea, în strânsă legătură cu George Barițiu, T. Cipariu, Ioan Pușcariu și cu alți cărturari, a societății culturale *Asociația transilvană pentru literatură română și cultura poporului român* (1861) al cărei prim președinte, vreme de șapte ani a fost Andrei Șaguna (1861–1867). Această asociație, cunoscută și sub numele de *Astra*, a fost până la 1918 cea mai însemnată societate culturală a românilor din Transilvania. Ea a înființat în toate comunele biblioteci pentru popor, a sprijinit școlile populare, a tipărit un mare număr de cărți literare, economice și culturale, a organizat primele expoziții de industrie casnică și artă populară și a sprijinit, totodată, formarea unei păături de meseriași români.

Adunările și congresele ei, la care participau sute de intelectuali, de țărani și de muncitori, constituiau puternice prilejuri de afirmare a vitalității și culturii românești.

Tabloul activității eclesiastice și culturale a lui Șaguna se completează cu un însemnat număr de scrieri literare, istorice și didactice: *Biblia lui Șaguna* (1856–1858), *Istoria bisericii ortodoxe* (1860), *Compendiul de drept canonic* (1868), *Instrucțiuni pentru directorii de școli etc.* Postum, aveau să fie publicate *Memorialul* (1889) și *Memoriile sale* (1923) politice din anii 1846–1871, *Scrisorile pastorale* și *Circularele școlare* din perioada 1850–1873, precum și o parte din *Predicile sale* (1945), Șaguna fiind totodată unul din marii oratori ai timpului.

Pe lângă acestea, la Sibiu se păstrează o vastă corespondență, purtată timp de aproape trei decenii cu fruntașii românilor de pretutindeni – corespondența prin a cărei publicare se vor oferi istoriei Transilvaniei noi și adânci surse de informație.

Preocupat neconținut de desfășurarea vieții politice, Șaguna a inițiat și prezidat, în anul 1861, alături de mitropolitul Blajului, Alexandru Șterca Șuluțiu, primul Congres al românilor transilvani, convocat după Revoluția din 1848, la care a cerut să se afirme din nou, ca și pe Câmpia Libertății, independența politică a națiunii române, precum și congresul din 1863. În același an, ales deputat al cercului Siliște, Șaguna a avut o largă participare la lucrările Dietei de la Sibiu – prima dietă aleasă cu participarea proporțională a românilor – care a votat recunoașterea deplinei egalități a națiunii și limbii române cu celelalte naționalități.

Perfidia Curții din Viena, dornică de o înțelegere cu aristocrația maghiară, a anulat însă, în 1865, legile votate în Dieta de la Sibiu, Transilvania, prin dualismul austro-ungar (1867), urmând a fi încorporată Ungariei.

După proclamarea dualismului austro-ungar, în opoziție cu George Barițiu și apoi cu comitetul Partidului Național Român, Șaguna a preconizat o politică activistă, cerând ca reprezentanții populației românești din Transilvania să între în Parlamentul din Budapesta, pentru a protesta împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria și a arăta în fața lumii întregi, cu „bărbăție romană” dorința de libertate a românilor. Deși Partidul Național Român a adoptat atunci, pentru a nu fi silit să recunoască dualismul, politica de pasivitate, viitorul a confirmat punctul de vedere al lui Șaguna, același partid proclamând, în 1905, politica *activistă*.

Pentru meritele sale culturale și naționale, Andrei Șaguna a fost proclamat președinte de onoare al societății „Transilvania” din București, membru de onoare al Societății pentru literatura și cultura română din Bucovina, iar în anul 1871, membru de onoare al Academiei Române.

Transformând, ca și Inochentie Micu, calitatea sa de conducător bisericesc în armă de apărare a intereselor și năzuințelor poporului român, Șaguna s-a impus ca patriot și organizator cultural.

Personalitatea și opera sa au format în decursul timpului obiectul de cercetare a numeroși istorici și scriitori. În scrierea *Părți alese din istoria Transilvaniei* (vol. III, p. 295–296), George Barițiu a ținut să releve „imensele

progrese” realizate de românii transilvăneni în urma activității sale, și, totodată, „voința sa neînduplecată” de a-i scoate din „întunerecul robiei spirituale”.

Mihai Eminescu, văzându-l pentru întâia oară la Alba Iulia, în 27 august 1866, cu prilejul unei adunări generale a „Astrei”, a păstrat toată viața amintirea impunătoare a președintelui acesteia, considerându-l „talentat om politic din creștet până în tălpi”, devotat întru totul intereselor poporului său (*Curierul de Iași*, 1877, 6 februarie, nr. 15).

Ioan Slavici, colaborator în tinerețe al ziarului *Telegraful român*, publicând în 1880 în *Convorbiri literare* – sub pretextul unei recenzii – o schiță biografică a lui Șaguna, scria: „Nevrednic mă simt față de dânsul și nu voi îndrăzni a mă face apostol al învătăturilor sale, pe care le simt, precum orbul simte binefacerile luminii.”

În *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (vol. II, 1915). N. Iorga îi consacră un întreg capitol (p. 124–140), în care, deși îi subliniază cu fermitate limitele și anumite puncte de orientare discutabile, nu se poate opri de a nu-l prezenta ca o „personalitate superioară”, „eroul forțelor sale proprii”, care a avut „conștiința” demnității și a drepturilor poporului său, și de aceea niciodată, în raporturile sale cu oficialitatea habsburgică, „n-a cerut ci a pretins”.

Aceleași elogii apar și în culegerea sa de portrete *Oameni care au fost* (I, p. 45–49).

Octavian Goga, vorbind în numele Academiei Române, în fața mausoleului de la Rășinari, la comemorarea de 50 de ani de la moartea fostului președinte al „Astrei”, îl arăta, din perspectiva istoriei, ca fiind o „minte de o comprehensiune cu totul particulară pentru toate situațiile politice, om de tact și fin diplomat, spirit cizelat de cultură și perfect echilibrat, pregătit deopotrivă pentru speculațiunile abstracte ca și pentru acțiunile pozitive”, a cărui „figură s-a introdus în mod definitiv în conștiința populară din toate cătunele Ardealului, întinzându-și rețeaua strălucitoare asupra întregului pământ românesc” (*Precursori*, p. 187, 191).

Istoricul I. Lupaș, autorul unei vaste monografii asupra întregii vieți și activități a lui Șaguna, care are însă astăzi trebuință de numeroase completări și de o nouă interpretare, îl prezintă „ca un model de abnegațiune și jertfire pentru poporul său” (*Andrei Șaguna*, 1909, p. 388).

Elogii asemănătoare cu privire la personalitatea și opera lui Șaguna s-au rostit și din partea unor profesori și publiciști sași și maghiari. La sărbătorirea unui sfert de veac a activității sale (21 august 1871), profesorul dr. Sentz de la Sibiu l-a comparat astfel, păstrând proporțiile, cu însuși Goethe, amândoi având aceeași deviză: *Mehr licht* (Mai multă lumină), iar publicistul maghiar Bekesi sublinia că „oamenii cei mari ai unui popor nu aparțin numai cercului în care au fost siliți să-și mărginească lucrarea,... ci devin bunul întregii omeniri” (*Telegraful român*, 1871, p. 274–280).

Bărbat politic și ctitor de așezăminte naționale, orator, istoric, pedagog memorialist, Andrei Șaguna a fost una din marile personalități ale Transilvaniei secolului al XIX-lea.

Transilvania, nr. 6, iunie 1973, p. 20–22

Gh. Lazăr.
Ctitorul de cultură românească de la Sfântul Sava

Sibiu 1815. Seară de iunie. Un vânt molatic bate peste grădinile orașului, răspândind pretutindeni miresmele pătrunzătoare ale teilor și salcâmlor.

În restaurantul din parcul Sibiului, o societate distinsă s-a întrunit spre a sărbători ziua Împăratului Austriei, Francisc II. La un semn al primului patrician⁵⁵, orchestra intonează imnul imperial *Gott erhalte*, iar primarul orașului se ridică pentru a-și rosti toastul în onoarea Împăratului. Dar șeful urbei nici n-apucă să-și termine ditirambicul discurs, când dintr-un colț al grădinei se auzi o voce care striga: *Trăiască Napoleon!*

Încremeniți, toți își îndreptară brusc privirile spre locul de unde răsunase vocea, iar primarul își încetă cuvântarea. În tăcerea care urmasă auzi încă odată vocea care striga cu și mai multă energie: *Trăiască Napoleon!*

Cel care îndrăznise să tulbure astfel vesela serbare era profesorul Gheorghe Lazăr de la Școală clericală ortodoxă din localitate, originar din satul Avrig, aflat în apropierea Sibiului. Strigătul său plin de admirație pentru Napoleon, care tocmai atunci, reîntors din Insula Elba, își juca ultima carte politică, era de fapt, o formă de a-și exprima revolta împotriva robiei habsburgice, împotriva sistemului reacționar a lui Metternich.

Lazăr a plătit această faptă cu cariera sa, cu sacrificarea proiectelor sale de luminare a Transilvaniei. Îndrăzneala dovedită atunci i-a făcut imposibilă șederea la Sibiu și pretutindeni în provincia natală, obligându-l să se refugieze la București.

Dar ceea ce n-a putut înfăptui în Transilvania, va săvârși în capitala Țării Românești, în istoria căreia, prin înființarea învățământului superior în limba română, va înscrie una din cele mai strălucite pagini ale culturii moderne. Numele său va deveni un simbol național, iar prin opera sa, împletită cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu, se vor pune bazele unei tradiții fecunde și eroice.

„Lumina numai prin învățătură se poate dobândi”

Profesor, matematician, inginer, filosof și gramatician, autor de manuale și orator, Gheorghe Lazăr și-a legat numele de înființarea celei dintâi școli superioare în limba română, și totodată de formarea unei întregi generații de intelectuali care

⁵⁵ Membru al păturii aristocrate din oraș – n.r.

va călăuzi Revoluția de la 1848 și lupta pentru unirea Principatelor. Prin Gheorghe Lazăr, limba românească, desconsiderată până la dânsul, s-a impus ca o limbă vie, deschizând astfel calea progresului național în toate direcțiile. Prin el s-a făcut trecerea de la învățământul grecesc la cel național, eliberându-se astfel cultura noastră de o servitudine anacronică și dăunătoare dezvoltării spiritului său propriu.

Marele cărturar s-a născut la 5 iunie 1779, într-un sat căruia prezența sa i-a conferit o certă și permanentă importanță istorică: *Avrigul*. Așezat în apropierea Oltului, la poalele Munților Făgărașului, Avrigul era un vechi sat de legătură între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Căraușii săi – oameni sprinteni și harnici – coborau și urcau mereu pe drumurile care duceau spre Țara Românească, Dobrogea, Banat, și până departe spre Serbia și Ungaria. De la părinții săi, țărani, Lazăr a moștenit o viguroasă energie. Anii de școală primară i-a făcut la Avrig (1791–1798), la o veche școală ortodoxă, liceul la Cluj (1798–1801) și Sibiu (1801–1802), iar prima parte a studiilor superioare – filosofie și drept – la Cluj (1802–1806) la Liceul catolic regio academic. Între 1806–1809 – cu o bursă a Episcopiei din Sibiu – a studiat la Viena teologia (ca studiu oficial), dar și filosofia, literatura, dreptul, pedagogia, economia politică, istoria, fizica, matematica, geografia, topografia.

Muncind cu râvnă, încă din această perioadă, Lazăr a început să redacteze și unele lucrări. De atunci datează traducerea *Învățăturii ortodoxe* a mitropolitului rus Platon, *Învățăturile morale pentru băieți* ale lui Göttlich Ehrenwiche, *Istoria împăratului Octavian*, precum și schița unui tratat de pedagogie.

Perioada cât s-a aflat în capitala Austriei i-a trezit totodată și interesul pentru politică, care în urma Revoluției Franceze și a războaielor lui Napoleon pasiona întreaga Europă. „Teologul” s-a întors astfel de la Viena – ca și Gheorghe Șincai și Petru Maior cu câțiva ani mai înainte de la Roma – cu o largă formație enciclopedică, iluministă, preocupat de dezvoltarea culturală a poporului român, de emanciparea sa politică și națională.

La terminarea studiilor, a fost trimis de către Consistoriul⁵⁶ de la Sibiu – cu aprobarea guvernului – la Mitropolia din Karlowitz pentru a-și completa studiile teologice (dogmatica și liturgica ortodoxă) și, totodată, pentru a fi hirotonisit arhieru în vederea numirii sale în scaunul de episcop. Dar la cercetarea canonică obișnuită, Lazăr a fost găsit prea laic și prea-liberal, motiv pentru care i s-a refuzat atât hirotonisirea, cât și recomandarea pentru episcopat. Pentru locul destinat lui, a fost ales Vasile Moga, tânărul din Avrig urmând să fie numit profesor la cursul clerical sibian, care pe atunci avea o durată doar de șase luni. Deși fusese indignat de cele întâmplate, s-a decis să accepte catedra de la cursul menționat, hotărât a încerca o lărgire a acestuia și o ridicare a nivelului său științific. Deviza sa era: *Lumina numai prin învățătură se poate dobândi*.

Pe baza bogatului material adunat în anii precedenți, Lazăr a redactat o

⁵⁶ Organ administrativ bisericesc – n.r.

Gramatică româno-germană (preoții urmând să îndeplinească și funcțiunea de notari ai satelor), un compendiu de pedagogie, un compendiu pentru geografia și istoria Transilvaniei, o aritmetică și alte manuale menite să contribuie nu numai la pregătirea și luminarea seminaristilor, ci, totodată, a întregii „națiuni valahice”.

În concepția lui Lazăr, luminarea „națiunii” era însă strâns legată de lupta pentru recunoașterea ei politică și de obținerea egalității în drepturi cu celelalte „națiuni” transilvane. Această luptă fusese începută cu șapte decenii mai înainte de către episcopul Inochentie Micu, și fusese continuată, după Răscoala lui Horea din 1784, de către învățații „Școlii Ardelene” prin Supplexul din 1791. Lazăr se considera un continuator firesc al acestei neobosite activități; într-o predică rostită în 1814, în modesta biserică românească din Sibiu, el arăta că *„precum e adevărat că românii au datoria de supunere către stăpânire, nu e mai puțin adevărat însă că ei au și dreptul de a fi ocrotiți de ea deopotrivă cu ceilalți supuși ai țării”*.

Nici orientarea sa politică și nici tendințele sale reformatoare n-au dobândit însă încuviințarea episcopului Moga, care a văzut în Lazăr un spirit recalcitrant, revoluționar, dăunător. Concepțiile sale privind organizarea și rolul seminarului au adâncit și mai mult conflictul dintre Moga și Lazăr. Guvernul a luat partea episcopului.

În această stare de spirit s-a produs incidentul din 9 iunie 1815.

„O școală românească completă”

În vara anului următor, după un scurt popas la Brașov, unde a acceptat în mod provizoriu sarcina de pedagog al copiilor logofetesei Ecaterina Bărcănescu, Gheorghe Lazăr a ajuns la București. Aici, recomandat de logofeteasă, a dat mai întâi lecții particulare în diferite familii boierești, a executat unele lucrări ca topograf și inginer hotarnic, pentru ca apoi – cum afirmă Ion Heliade-Rădulescu – să organizeze și un curs public de gramatică românească.

Sosirea lui Lazăr la București a coincis cu dorințele unor boieri patrioți care, având în față exemplele de „renaștere” transilvăneană reprezentată de scrierile „Școlii Ardelene”, ca și exemplele date de școlile românești din Moldova, organizate de Veniamin Costache și Gheorghe Asachi, doreau ca și în capitala Țării Românești, dominată până atunci de Academia grecească, să se creeze un învățământ românesc.

La 10 decembrie 1817, Eforia școlară, printre ai cărei membri se aflau viitorul domn Grigore Ghica, banul C. Bălăceanu, precum și Iordache Goleșcu, dorea reorganizarea școlii de la biserica Sf. Gheorghe-Vechi, dându-i destinația de a pregăti, în limba română, viitorii preoți, funcționari, topografi și ingineri; școala trebuia să aibă trei profesori. Profesori de limbă română urmau a fi numiți și la școlile din capitalele județelor, precum și în unele târguri, ca Urziceni, Câmpina, Găiești, Roșiorii de Vede și altele. Reorganizarea școlară făcea bineînțeles necesară

recrutarea unor noi profesori, care, prin pregătirea lor, să corespundă noilor obiective. Depistarea acestora și mai ales a celor chemați să predea aritmetica, geometria și geografia a întâmpinat însă mari dificultăți, cadrele respective fiind o adevărată raritate. De exemplu, pentru catedra de matematică și geometrie creată la școala de la Sf. Gheorghe, în 10 decembrie 1817, abia la 6 martie 1818, Eforia a fost în măsură să raporteze domnitorului că, după multă cercetare, a găsit ca dascăl „pe un Lazăr inginer, ce au venit acum de curând din părțile Transilvaniei aici într-acest pământ”, și care a dat totodată „făgăduială că la orice meșteșug filosoficesc este destoinic”.

Aceasta este prima mențiune oficială a contactului lui Lazăr cu Eforia școlilor din București.

Discuțiile avute de Lazăr cu eforii bucureșteni în legătură cu numirea sa la școala de la Sf. Gheorghe i-au oferit acestuia prilejul unei expuneri mai largi asupra tuturor problemelor învățământului din Țara Românească, sfârșind prin a le propune înființarea unei școli academice românești după modelul celor din Austria. La început unii dintre aceștia, care supraapreciau Academia grecească, au privit propunerea cu neîncredere, îndoiindu-se că și în limba română s-ar putea face lecții de filosofie și matematică la același nivel ca și în limba greacă. Sceptici s-au arătat respectivii boieri și în privința pregătirii lui Lazăr, necrezând că și un „geometru” român ar putea face lucrări de inginerie și topografie. Pentru a-i verifica iscusința și competența, banul Bălăceanu l-a pus să-i calculeze dimensiunile unei grădini. Deși nu dispunea de instrumentele necesare unei astfel de lucrări, Lazăr a izbutit să satisfacă dorința banului, rezultatele sale fiind aidoma cu ale unui „geometru” german, care făcuse anterior măsurătorile respective.

Pentru a-i convinge de temeinicia proiectului său privind înființarea unei școli academice românești și, totodată, de posibilitățile sale de înfăptuire, Lazăr a făcut câteva expuneri în fața boierilor, urmate de îndelungate și pasionante discuții. Banul Bălăceanu și Iancu Văcărescu au îmbrățișat cu căldură proiectul lui Lazăr, antrenând în acțiunea pentru realizarea lui și alți boieri cu vederi înaintate. În cele din urmă, după mai bine de un an, proiectul a ajuns în discuția Divanului domnesc al lui Caragea unde, cu toată opoziția întâmpinată din partea profesorilor greci și a unor boieri retrograzi, a fost acceptat. La 6 martie 1818, s-a semnat decretul domnesc pentru înființarea școlii românești, ce urma să funcționeze în chiliile Mănăstirii Sf. Sava, aflată în plin centru al Bucureștilor.

Înființarea școlii și deschiderea cursurilor a fost anunțată de Gheorghe Lazăr printr-o *Înștiințare* care constituia un adevărat manifest național-pedagogic. „Cu rușine vine – ca unui popor și unui neam, ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodirile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești [spirituale] cu un cuvânt neam împărateasc [...] să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale.” În continuare, apelul cuprindea o însuflețită chemare către toți fiii patriei: „Iubită și de toate cinstea vrednică tinerime, iată dar o epohă nouă, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce,

părintesc [...] care vă cheamă, vă strigă, vă îmbrățișează: *Veniți toți din toate părțile și de toată starea*, veniți la izvorul tămăduirii, la Muzeul înfloririi [...] Vremea trece iute, nu se mai întoarce, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceea, grăbiți-vă nu întârziați a vă arăta și a vă trece la condica școlii, ca apoi să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cât mai în grab paradosirea matemiilor [materiilor] după rândul mai jos însemnat.”

Elevii școlii lui Lazăr urmau să fie împărțiți în patru „tagme”: începătorii, „cei de tot nedeprinși”, care aveau să învețe scrierea și citirea slovelor, cunoașterea numerelor și întrebuintărea lor, ortografia, catechismul, gramatica și, „în câtva”, aritmetica; „tagma” doua, cei care urmau să fie instruiți în gramatică și sintaxă, în poetică, mitologie și geografia globului, în retorică și istoria neamului, împreună cu științele auxiliare acestora; „tagma” următoare trebuia să-și însușească „aritmetica” cu toate părțile ei, geografia „așijderea cu toate părțile ei”, geometria teoretică, trigonometria și algebra, precum și geodezia⁵⁷, ingineria câmpului, arhitectura; în ultima „tagmă” aveau să se propună filosofia, dreptul și teologia pentru viitorii preoți.

Programa analitică întocmită de Lazăr avea la bază programele analitice aplicate în învățământul cunoscut de el în Transilvania și Austria; ea ținea însă seama de realitățile societății românești de la începutul sec. XIX, de posibilitățile ei de realizare; putem afirma, deci, că Gheorghe Lazăr a întemeiat „o școală românească completă”.

... nu o profesie, ci o chemare...

Deschisă în toamna anului 1818, noua școală a determinat decăderea Academiei grecești, foștii săi elevi grăbindu-se a se înscrie la școala românească. Spre ea s-au îndreptat totodată – după relatările lui Ion Ghica – și elevii de la școlile de la Sf. Gheorghe, de la Colțea, din mahalaua Udricani „și de la toate bisericile, au golit acele școli și au alergat la Sf. Sava” noua școală fiind deschisă într-adevăr pentru „toată starea”. Printre elevii lui Lazăr s-au aflat, chiar din primul an, și câțiva tineri moldoveni trimiși de Veniamin Costache. Fără îndoială că nu vor fi lipsit nici transilvănenii atrași de personalitatea inimosului dascăl. În chiliile de la Sf. Sava se adunase astfel o adevărată Românie.

Odată cu elevii, s-au îndreptat spre noua școală și o parte din foștii profesori români ai Academiei grecești, în frunte cu Eufrosin Poteca și Vasile Erdely, însuflețiți de aceleași idealuri ca și ctitorul ei. „Când s-au început întâiu a să paradosi în București științele filosofice în limba noastră – avea să scrie mai târziu

⁵⁷ Știința care se ocupă cu studiul formei și dimensiunilor Pământului, cu tehnica măsurării și a reprezentării cartografice sau numerice a suprafeței Pământului pe porțiuni determinate – n.r.

unul din contemporanii evenimentului, ieromonahul Macarie – pe dascăli și prin divanuri i-au purtat înrăotățiții [adversarii] pentru ca să-i împiedice, și în toate zilele cu cetele se vedea adunându-se și, într-armați cu limbi pline de otravă, în toate zilele alerga pentru ca să facă priciri și turburări, umblând în tot chipul ca și pre dascăli cu multe supărări să-i împiedice și pre ucenici să-i slăbească din osârdie. Și – adaugă memorialistul – văzând că cu acestea nu pot întuneca lumina, nu să rușina prea înrăotățiții de a lipi pre păreți noaptea stihuri cu lătrări turbate, în care-și arăta pizma și toată uriciunea ce hrănea [...] asupra neamului”. Totul a fost însă zadarnic. Torentul dezlănțuit n-a mai putut fi oprit.

O bună parte din elevii lui Lazăr aveau să se impună ca luptători politici și intelectuali de seamă. Printre ei, alături de Heliade-Rădulescu – „ajutorul” lui Lazăr – care-l va urma la conducerea școlii, se aflau Christian Tell, revoluționarul de la 1848, viitor general și ministru al Cultelor, scriitorul Anton Pann, Petrache Poenaru, care va deveni una din cele mai importante figuri ale învățământului românesc și care, în 1871, îi va face elogiul prin discursul de recepție de la Societatea Academică Română, Scarlat Rosetti, viitorul președinte al Ateneului Român și al Societății pentru cultura și învățătura poporului român și alții.

Pe lângă obiectele de învățământ, în școala lui Lazăr se cultiva și dramaturgia; la sfârșitul anului 1818, elevii săi au organizat un spectacol cu drama lui Molière, *Avarul*, tradusă de profesorul Vasile Erdély. „Cu aceasta – avea să scrie mai târziu Heliade – se auzi pentru prima oară pe scenă limba română, prin junii elevi de la Sf. Sava”.

Ctitor de școală și profesor, Lazăr a fost în același timp și un fecund autor de manuale școlare, scriind pentru elevii săi – după Christian Wolff – o Aritmetică matematică, Trigonometria cea dreaptă, o gramatică și o geografie astronomică, și, traducând totodată, Logica și Metafizica lui Kant.

Se gândea – după cum anunța într-un apel din 1822 – și la o geografie și istorie universală, preocupările sale fiind cele ale unui enciclopedist.

Despre modul cum preda Gheorghe Lazăr, elevii săi ne-au lăsat amintiri emoționante. „El, slujba sa – precizează Ion Heliade-Rădulescu – niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie, ci o chemare, o misioană [...] Pare că era într-adins venit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația”. Christian Tell adaugă: „Era ascultat ca un profet. Propunea foarte popular”.

Petrache Poenaru menționează și critica aspră adusă regimului feudal și abuzurilor protipendadei. „Nu cruța – precizează fostul ucenic – nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaților de atunci, o ataca în frunte și o încărca de epigrame cu îndrăsneala ce-i inspira geniul.” Ca izvor de educație patriotică, Lazăr se servea de Istoria lui Petru Maior, pe care a popularizat-o printre elevii săi, și care a avut o puternică influență asupra formării spiritului lui Heliade-Rădulescu și al lui Petrache Poenaru. Lecțiile de inginerie le preda în câmp, pentru a-și deprinde astfel elevii să mănuiască instrumentele ingineresti și să lucreze în mod practic.

Alături de Tudor, sub steagul aceleiași cauze

Spiritul patriotic al noii școli s-a vădit în mod concludent în anul 1821, când o bună parte din elevii săi, în frunte cu marele lor profesor, au îmbrățișat cu entuziasm cauza mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu. Îndată după intrarea lui Tudor în București, școala s-a închis, iar Lazăr, datorită cunoștințelor sale cu privire la problemele de artilerie și fortificații, a devenit unul din principalii sfetnici militari ai marelui pandur, în timpul organizării taberei de la Cotroceni, Lazăr putea fi văzut zilnic alături de Tudor, fixând împreună cu acesta obiectivele de tragere ale tunurilor și instruind pe ostași asupra modului de executare.

Sabia lui Tudor Vladimirescu și cuvântul lui Gheorghe Lazăr urmăreau același lucru: independența patriei, emanciparea țăranimii, lumina și libertate pentru poporul român. În marea furtună, patriotul Gheorghe Lazăr din Avrig nu putea fi decât alături de patriotul din Oltenia, urmaș strălucit al tradițiilor eroice ale lui Mihai Viteazul.

Gheorghe Lazăr a fost și un strălucit orator. Din discursurile lui s-au păstrat două: primul rostit la înscăunarea mitropolitului Dionisie, în 1819, iar al doilea, la urcarea pe tron a lui Grigore Ghica în 1822 – primul domn pământean după înlăturarea fanarioților.

În cel dintâi, pornind de la învățăturile „Școlii Ardelene”, care considera pe români descendenți direct din vechii romani, Lazăr întreba cu emoție și indignare: „Dar oare când s-ar ridica duhul din țărașna acelora și ar privi peste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-iar? Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mari împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeile cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpânirii și i-ar afla amărâți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupți, goli, amărâți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrășmașului omenirii, răpitorul casei părintești [...]. *Ajungă lacrămile patriei* – afirma în continuare Lazăr – *ajungă jugul robiei, vreme este de când cu oftare așteaptă căzuta semenție cuviincioasă izbăvire; țărașna strămoșească cu [drept] cuvânt pretenderisește acum mântuire căzuților săi strănepoți.*”

În discursul pregătit pentru domnitor, Lazăr a făcut în forme alegorice elogiul „binelui”, „al milei”, al cârmuirii prin dreptate și adevăr, fiindcă „*tot cel ce se înalță, acela poate și cădea*”; atrăgea atenția asupra necesității conlucrării cu cei „*harnici și destoinici*”, deoarece „*un om singur nu e nici un om*”. Sfatul său către noul domn era lapidar, concludent: „*ce ție nu-ți place altuia nu face; ce-ți place ție, fă și altuia*”.

Lazăr n-a apucat să se bucure de consecințele operei sale și nu și-a văzut elevii continuându-i începutul, n-a apucat să vadă noul avânt luat de școala

românească – după ce îi trasase noua orientare. În vara anului 1823, în urma unei boli de plămâni, convins că i se apropie sfârșitul, s-a hotărât să se întoarcă la Avrig. Un frate al său, vechi căraș, a venit cu o căruță pentru a-l trece pe la Turnu Roșu în Transilvania. Cei mai devotați dintre elevii săi, în frunte cu Ion Heliade-Rădulescu și Christian Tell, l-au petrecut până la Băneasa, unde au primit binecuvântarea dascălului lor, a celui care aprinsese în București marea lumină a culturii românești.

În toamnă s-a aflat că dascălul lor a murit la 17 septembrie 1823 și a fost înmormântat în cimitirul bisericii aflat peste drum de casa natală. La cap avea să i se așeze un monument de marmură alb-roză pe care s-a gravat un epitaf alcătuit de el însuși. Atât monumentul, cât și mormântul, devenite loc de pelerinaj, există și astăzi. În 1885, recunoștința națională i-a ridicat prin subscripție publică monumentul din fața Universității, creație a sculptorului român Ioan Georgescu. Ctitor al școlii românești moderne, vizionar, ca și contemporanii săi, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Iancu Văcărescu, al unei Româanii unite și independente, Gheorghe Lazăr reprezintă în istoria poporului român o pagină simbolică, eroică, pagina de început a unei lupte ce avea să fie continuată apoi cu atâta strălucire de Ion Heliade-Rădulescu, Nicolae Bălcescu, M. Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul și atâția alții...

Magazin istoric, nr. 9, septembrie 1973, p. 2–7

Gheorghe Lazăr în istoriografia română

Comemorarea, pe plan UNESCO, a 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr, readuce în activitate viața simbolică și opera fecundă a unuia din cei mai prestigioși îndrumători ai culturii române din secolul trecut, a întemeietorului învățământului românesc superior în limba națională.

Energia sa constructivă și patriotismul său înflăcărat, anticipând pe cele ale lui Tudor Vladimirescu, au dat un puternic impuls vieții politice și culturale românești din preajma anului 1821, el fiind unul din principalii făuritori ai spiritului național ce avea să preceadă Revoluția de la 1848.

Deși viața și opera marelui dascăl s-a încheiat la începutul secolului al XIX-lea, și deși primele contribuții la cunoașterea lor – scrise de unii din foștii săi elevi – au apărut în deceniile următoare morții sale, totuși cercetarea critică a biografiei și activității sale, bazată pe documente și izvoare verificate, avea să se întreprindă abia la intrarea în secolul al XX-lea, ea continuându-se neîncetat până în zilele noastre.

Întâii biografi ai lui Gheorghe Lazăr au fost străluciții săi elevi Ion Heliade-

Rădulescu și Petrache Poenaru, care, pornind de la legenda care îl înconjurase încă din timpul vieții, au oferit istoriei primele elemente pentru o cunoaștere mai amănunțită a vieții, ideilor și scrierilor marelui protagonist național.

Începutul l-a făcut Ion Heliade-Rădulescu care, sub titlul Gheorghe Lazăr, a publicat în anul 1839 în „Curierul românesc” (nr. 64, 66) o amplă și entuziastă evocare a vieții fostului său dascăl, relevând îndeosebi caracterul prometeic, mesianic, al personalității și activității acestuia.

Odată cu evocarea, Heliade publica și textul – rămas inedit – al discursului rostit de Lazăr în anul 1819 la înscăunarea mitropolitului Dionisie Lupu, acesta fiind unul din cele mai elocvente manifeste patriotice ale învățatului pedagog.

Articolul lui Heliade – împreună cu discursul respectiv – a fost reprodus de George Barițiu îndată după apariția lui în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov (1840, nr. 6–7), iar mai târziu, de Aron Pumnul în *Lepturariul* său (1864, vol. IV).

Timp de câteva decenii, acest articol a rămas cea mai autorizată mărturie asupra vieții și activității lui Lazăr la el făcând apel toți biografilor și comentatorii săi.

În 1871, viața și opera lui Lazăr vor forma obiectul discursului de recepție – intitulat *Georgiu Lazăr și școala românească* – rostit de Petrache Poenaru la primirea sa în sânul Societății academice române, discursul lui Poenaru depășind, sub raportul informației, articolul publicat de Heliade cu 32 de ani mai înainte.

Pentru ambii săi elevi, ca și pentru atâția alții, Gheorghe Lazăr a fost o personalitate excepțională, un dascăl luminat și un însuflețit patriot. „El – scria Ion Heliade Rădulescu – slujba sa niciodată nu „și-a socotit-o drept o profesie ci o chemare, o misioană... Pare că era într-adins venit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația. Catedra lui semăna cu un amvon. Vedea cineva cum i se bate peptul”. „Înființarea școalei marelui dascăl și înfocat patriot – adăuga Poenaru – a deschis românilor cartea științei și prețuirea de limba și naționalitatea lor”.

Nici Heliade și nici Poenaru n-au cunoscut însă viața lui Lazăr înainte de venirea sa la București, n-au cunoscut tinerețea și anii săi de formație științifică, cum n-au cunoscut în mod sigur nici împrejurările care l-au determinat să părăsească Transilvania, motiv ce i-a determinat ca, odată cu fierbîntea lor admirație față de fostul lor dascăl, să pună în circulație, prin contribuțiile menționate, și unele legende, pe care cercetările ulterioare a trebuit să le considere ca neîntemeiate. „Ambele – scria N. Iorga în anul 1901, – sunt destul de bine scrise, însă, ca fapte, insuficiente și confuze.”⁵⁸ Al. Piru le va considera, împreună cu alte studii și evocări lazariene, adevărate „hagiografii”⁵⁹.

⁵⁸ N. Iorga: *Istoria literaturii române în secolul al XVII-lea* (1688-1821), vol. II, ediția 1969 p. 424.

⁵⁹ Al. Piru: *Literatura română premodernă*, București, 1965, pl. 257.

„Hagiografia”, care în fond nu era decât mărturisirea entuziastă a unor adânci sentimente de admirație patriotică, avea să se manifeste în mod impetuos și în anul 1886, cu ocazia ridicării monumentului său din fața Universității, reprezentanții ei fiind Gh. Missail și D.A. Sturdza⁶⁰.

Poenaru, vorbind despre activitatea și ideile lui Lazăr i-a atribuit apoi acestuia, fără a corespunde adevărului, și scrierea *Povățuitorul tinerimei*, tipărită la Buda în anul 1826 de către editorul Zaharia Carcalechi, citind din precuvântarea lucrării, considerată ca aparținând lui Gheorghe Lazăr, numeroase fragmente pentru a ilustra gândirea sa patriotică și progresistă.

Aceeași eroare avea să o comită, în 1883, și profesorul Andrei Vizanti de la Universitatea din Iași, printr-un studiu publicat în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” (fasc. II, vol. I) în care, sub titlul *Abecedarul lui George Lazăr*, reproducea în întregime această pre-cuvântare, socotind-o ca una din cele mai valoroase scrieri ale marelui dascăl.

Nici Heliade și nici Poenaru n-au putut preciza apoi data exactă (ziua și luna) a morții lui Gheorghe Lazăr.

Completarea unora din lacunele constatate în biografia scrisă de Heliade a început, de altfel, îndată după apariția ei, George Barițiu arătând în 1840, printr-un articol publicat în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (nr. 7), că anul nașterii lui Lazăr este 1779, lucru dovedit prin însăși inscripția de pe mormântul de la Avrig al acestuia.

Legende vor avea însă o existență mai îndelungată, ele întâlnindu-se în numeroase alte biografii ulterioare.

N. Iorga, deși în „Istoria literaturii române din secolul al XVIII” considerase biografiile în care fuseseră menționate acestea ca „insuficiente și confuze”, le-a preluat și el fără a încerca să le verifice exactitatea, cum a preluat și afirmația lui Poenaru și a lui Vizante cu privire la paternitatea „Povățuitorului tinerimii”.

Episodul cu acordarea inelului împărătesc devine sub condeul lui Iorga chiar un doctorat – doctorat pe care Lazăr nu l-a avut niciodată – luat de acesta „supt auspiciis”, sub auspiciile împăratului adică.

Informat de aceleași biografii, N. Iorga afirma totodată că Lazăr, înainte de a veni la București, „ocupase situații importante la Sibiu”, deși nu fusese decât profesor la seminarul cu o durată de șase luni al Episcopiei ortodoxe. Din „Povățuitorul tinerimei”, trimițând la studiul lui Vizante, citează și N. Iorga, afirmând totodată că o tăgăduire a „autoratului” lui Lazăr încercată chiar de Heliade „nu se poate susține”⁶¹.

De altfel, și pentru marele istoric, Gheorghe Lazăr a fost, ca și pentru elevii săi, un „profet cu cugetul aprins”, ale cărui discursuri aveau o „putere de poet”. El, spre deosebire de biografii anteriori, îl încadrează însă, alături de Gheorghe Asachi,

⁶⁰ A se vedea ziarul „România liberă” din 10 și 15 mai 1886.

⁶¹ N. Iorga: Op. cit., pp. 428–429.

într-un mod cu mult mai obiectiv în tabloul istoric și cultural al timpului, opera sa și a lui Asachi reprezentând „triumful spiritului nou”.

N. Iorga regreta însă că „nu știm bine” data morții lui Lazăr – nu se știa „bine” nici a nașterii – pe care n-o găsisese la niciunul din cei doi biografi.

Dragostea și admirația marelui savant pentru dascălul de la Avrig s-a concretizat și printr-o broșură cu caracter popular, intitulată *Cel dintâi învățător de ideal național, George Lazăr*, publicată în anul 1906 în colecția „Steaua”.

După diferite contribuții de amănunt⁶², în 1914 avea să apară cel dintâi studiu bazat pe documente oficiale, care a așezat biografia lui Lazăr pe un temelie sigur, deschizând totodată largi perspective pentru cercetarea ei. Autorul acestui studiu – intitulat „Date nouă despre Gheorghe Lazăr” – profesorul Avram Sădean, de la Arad, a întreprins pentru scrierea sa minuțioase cercetări în protocoalele parohiei de la Avrig, precum și în arhivele de la Viena ale Cancelariei guvernului transilvănean, izbutind astfel să poată stabili în mod exact atât data nașterii lui Lazăr, ziua și luna, cât și condițiile în care acesta și-a urmat studiile la Cluj și Viena.

Sădean a arătat, astfel, în mod clar că Lazăr s-a născut la 5 iunie 1779 și că „n-a studiat cu banii baronului Brukenthal ci cu bani românești”, din fondul sioxial al episcopiei ortodoxe de la Sibiu⁶³.

Urmărind studiile sale la Universitatea din Viena făcute între anii 1806–1809, Sădean a menționat totodată, pe baza documentelor oficiale, și titlurile exacte ale scrierilor redactate de Gheorghe Lazăr în această perioadă în vederea educației tineretului și a națiunii „valahe”.

În citația lui Sădean acestea erau: Traducerea în limba română a lucrării mitropolitului rus Platon – tălmăcită pentru caracterul ei liberal în numeroase alte limbi – *Educatorul marelui principe din Rusia* (Erzieher des Grossfürsten von Russland); *Cărticica învățăturilor morale pentru copii de școală* (Sittenbüchel für Schulkinder); *Geografia matematică pentru copii* (Mathematische Erdbeschreibung für Kinder); *Istorieară morală a împăratului Octavian și a soției sale* (Kleine moralische Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Gemahlin).

În continuare, Sădean arăta că după terminarea studiilor și stabilirea la Sibiu ca profesor, Lazăr a mai tradus învățături morale ale lui *Gottlieb Ehrenwisch pentru băieți* (Sittliche Lehren des Gottlieb Ehrenwisch für Knaben (Gottlieb e nume de personaj, nu de autor); *Geografia tradusă din ungurește* (Erdbeschreibung, aus dem Ungarischen übersetzt); *Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi* (Geschichte des Iohan Moritz und seiner Kinder).

⁶² Vezi Vasile Pârvan: *O importantă scrisoare despre G. Lazăr*, în „Convorbiri literare”, 1904, pp. 399 – 403; I. Bianu: „Academia” lui Lazăr la 1818 în „Convorbiri literare”, pp. 399 – 403; Horia Petra-Petrescu: *Două documente privitoare la George Lazăr*, în „Convorbiri literare” 1906, pp. 1130–1132.

⁶³ Vezi op. cit. p. 6.

Nici una din aceste scrieri nu a fost tipărită.

Sădean a abordat apoi, fără a mai avea pentru această parte a studiului său documentarea necesară, chestiunea controversată a rivalității și conflictului lui Lazăr cu episcopul Vasile Moga – conflict considerat de către toți biografilor săi ca principală cauză a emigrării sale peste Carpați.

Această latură a biografiei lui Lazăr avea să fie lămurită în anul 1915 printr-o comunicare prezentată Academiei Române de către istoricul Ioan Lupaș, reproducă apoi în 1941, sub titlul *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr*, în volumul Studii, conferințe și comunicări istorice (vol. III, p. 101–128). Utilizând o largă informație, I. Lupaș a arătat în mod amănunțit cauzele conflictului dintre cei doi adversari, relevând marea diferență intelectuală dintre ei, planurile îndrăznețe, politice și culturale ale lui Lazăr și calculele, abuzurile și prudentele meschine ale episcopului, teama sa de a nu fi eclipsat de profesor, dorința de a păstra episcopia un caracter conservator.

Dezgustat și amenințat în existența sa, – episcopul făcuse apel pentru rezolvarea diferendelor dintre ei la autoritățile de stat – Lazăr a trebuie să plece⁶⁴, așa cum, pentru aceleași motive fuseseră siliți să părăsească Blajul cu câteva decenii mai înainte și Gheorghe Șincai și Petru Maior, ajunși în vrăjmășie cu episcopul Ioan Bob.

Prin plecarea lui, Transilvania a pierdut un nou Șincai sau Maior – dar Țara Românească, prin înființarea școlii de la Sf. Sava, a câștigat în Lazăr pe unul din cei mai mari deschizători de drumuri ai învățământului și culturii române.

În anul următor, O. Ghibu arăta în lucrarea sa *Din istoria literaturii didactice românești* (I, p. 97), publicată de Academia Română, că scrierea „Povăștitorul tinereții române”, atribuită de Petrache Poenaru lui Gheorghe Lazăr, are altă paternitate, afirmația biografului din 1871 fiind greșită.

O nouă contribuție valoroasă la cunoașterea vieții și activității sale, și îndeosebi a scrierilor sale, a adus în anul 1919 profesorul matematician Traian Lalescu, care a editat *Trigonometria* rămasă inedită a marelui său înaintaș.

În anul 1923 s-a împlinit un secol de la moartea lui. Prilejul – stimulat și de marile serbări comemorative organizate la Avrig – a fost reținut de numeroși istorici și pedagogi pentru a se îndrepta din nou asupra figurii lui Lazăr, căutând să-i reactualizeze, cu noi adausuri documentare, atât viața, cât și enorma însemnătate

⁶⁴ În 1934, problema raporturilor dintre Gheorghe Lazăr și Vasile Moga avea să fie reluată de Sebastian Stanca în broșura „Gheorghe Lazăr în Sibiu”, acesta, luând parte episcopului, arătând că profesorul era „impulsiv, nervos, dărz, ambițios, încrezut în sine”, pentru „evoluția istorică a poporului român din Ardeal, el fiind un spirit precoce”. Aceleași lucruri, cu o mai largă motivare, avea să fie afirmate de Sebastian Stanca și în 1939 în monografia intitulată „Viața și activitatea episcopului Vasile Moga”, 1774–1845.

patriotică și culturală⁶⁵.

Printre alte numeroase precizări, istoricul I. Matei a publicat cu această ocazie în vederea unei monografii critice, certificatele de studii ale lui Lazăr, de la liceele și academiile pe care le-a urmat la Sibiu și Cluj.

Cea mai cuprinzătoare și totodată cea mai largă informație dintre noile scrieri dedicate lui Lazăr a fost însă monografia lui Gh. Bogdan-Duică – *Gheorghe Lazăr* – publicată în 1924 în memoriile secțiunii literare a Academiei Române.

Mai mult decât toți ceilalți biografi menționați anterior, Duică a urmărit îndeosebi formarea personalității lui Lazăr, caracterul, calitatea și diversitatea studiilor sale, ideile și aspirațiile lui, izvoarele istorice și filosofice ale acestora, dramatica sa confruntare cu autoritățile sinodale ortodoxe de la Carlovitz și Sibiu, care l-au împiedecat să ajungă episcop, întemeierea și orizonturile școlii înființate la București, scrierile sale didactice și patriotice, devotamentul și orientarea elevilor săi, cu un cuvânt întreaga sa semnificație personală și națională.

Pentru Gh. Bogdan-Duică, Gheorghe Lazăr, a fost „o personalitate științifică bogată; de-o acută simțire la orice atingere, imaginând meniri proprii și naționale mari; voind să realizeze stăruitor imagine; conștiință în orice moment de martiriul său; și chiar tragică prin durerea că nu a văzut rodul apostolatului său suferitor”.

Același Bogdan-Duică, în colaborarea cu Gr. Popa-Lisseanu, a publicat cu această ocazie, sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii Publice, și volumul intitulat *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, în care au fost incluse o parte din lucrările sale, precum și unele articole și discursuri scrise în 1886 cu ocazia ridicării monumentului său din București și a comemorării din 1923.

Comemorarea din 1923 a oferit totodată și prilejul clarificării controversei provocate în 1901 de M. Gaster care afirmase că „Gramatica” lui Ion Heliade-Rădulescu publicată în anul 1828 ar fi în realitate textul unei gramatici prelucrate a lui Lazăr⁶⁶. Vechea afirmație a lui Gaster – acceptată în „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea” (vol. II, p. 430) și de N. Iorga – a fost susținută în 1923 și de unele periodice bănățene⁶⁷. Afirmația lui Gaster se baza pe un manuscris ce purta semnătura lui Lazăr și pe care învățatul filolog îl oferise Academiei Române. Manuscrisul respectiv a fost studiat însă în mod minuțios de către Bogdan Duică și Gr. Popa Lisseanu, acesta din urmă făcând cu privire la această chestiune și o comunicare prezentată în 1925 Academiei Române⁶⁸. În comunicarea sa, Popa-

⁶⁵ Vezi Onisifor Ghibu, *George Lazăr*, în „Universul”, 1923, 29 septembrie; N. Iorga: *George Lazăr*, în *Nearnul românesc*, 1923, 2 octombrie; D. Caracostea: *Gheorghe Lazăr văzut la un secol după moartea lui*, în „Adevărul”, 1923, n. 12–172; G. Baiulescu: *Gheorghe Lazăr și deșteptarea națională* în revista „*Gheorghe Lazăr*”, Brașov, 1923, n. 1; I. Matei: *Gheorghe Lazăr – Pagini de pomenire*. Cluj, 1936 (Culegere de articole și discurs rostite în 1923).

⁶⁶ M. Gaster: *Geschichte der rumänischen Literatur*, 1901, p. 370–371.

⁶⁷ *Foaie Diecezană*, Caransebeș, 1924, nr. 53 și 1924, nr. 9–10, 13, 16–17, 19–22.

⁶⁸ Gr. Popa-Lisseanu: *Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Heliade-Rădulescu*, 1925.

Lisseanu a arătat că semnătura presupusă a fi a lui Gheorghe Lazăr nu era a acestuia și că gramatica aflată în discuție aparținea în mod sigur lui Ion Heliade-Rădulescu⁶⁹.

În 1928, publicând *Istoria învățământului românesc*, N. Iorga revenea și el asupra dascălului de la Avrig, înlăturând din biografia lui legende și afirmațiile neîntemeiate și insistând cu și mai multă vigoare asupra caracterului său de „apostol cerbicos”, cu „gura aspră”, „pus pe bătaie”, „revoluționar”⁷⁰.

Noi pagini aveau să fie închinată lui Gheorghe Lazăr în anul 1945 de către profesorul D. Popovici în marea sa lucrare intitulată *La literature roumaine a l'epoque des lumieres* publicată la Sibiu, în care acesta relua pe o bază mai largă problema formației și a izvoarelor lui Lazăr, a contactului său, prin Christian Wolf și E. Rant, cu filosofia iluministă, relevând că rolul său în viața politică și culturală a poporului român a fost acela al unui „Aufklärer”.

D. Popovici a reluat și el chestiunea gramaticii lui Heliade-Rădulescu atribuită de Gaster lui Lazăr, aducând noi și concludente argumente pentru susținerea poziției lui Gr. Popa-Lisseanu⁷¹.

Alte importante articole, studii și monografii urmau să fie consacrate lui Gheorghe Lazăr de către istoriografia marxistă, care se va arăta preocupată îndeosebi de activitatea sa de culturalizare populară și de autor de scrieri științifice.

Remarcăm dintre acestea, în primul rând, articolul lui D. Macrea, *O figură luminoasă a școlii și culturii naționale românești* publicat în „Scânteia” (1953, nr. 2779).

Cea mai substanțială dintre noile contribuții avea să fie însă monografia publicată în anul 1954 de către George Macovescu în colecția Editurii tineretului, „Oameni de seamă”.

Noul biograf al lui Gheorghe Lazăr, care a făcut noi cercetări chiar și în satul natal al acestuia, a căutat să scoată pe marele dascăl de sub zgura șovinismului sub care îl așezaseră unii istorici burghezi, arătând că Lazăr „a fost înainte de toate un răspânditor de cultură în straturi cât mai largi, într-o vreme când cultura era socotită un bun și un drept numai al celor bogați”.

În același sens a fost scris și studiul lui Traian Chelaru apărut în 1957, în culegerea de studii intitulată *Din istoria pedagogiei românești*.

Concomitent cu noile sinteze s-au întreprins de către Fl. Câmpan și unele studii de amănunt – continuându-se acțiunea lui Traian Lalescu – asupra unora din scrierile sale, științifice și didactice, rezultatele obținute fiind publicate în Revista Universității Al. I. Cuza și a Institutului politehnic din Iași (1955)⁷² și în Analele

⁶⁹ Comunicării lui Gh. Popa-Lisseanu avea să-i răspundă M. Gaster în 1929 printr-un articol publicat în „Adevărul literar și artistic”, (n. 436) susținându-și vechile afirmații.

⁷⁰ N. Iorga: op. cit., ediția 1971, p. 85.

⁷¹ Vezi op. cit., pp. 313 – 342 precum și I. Heliade Rădulescu: *Opere*, tom. II, 1943, pp. 513 – 514.

⁷² Despre algebra tipărită și cea în manuscris a lui Gh. Lazăr.

științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași (1958)⁷³.

O contribuție mai largă în această direcție a realizat în 1968 Editura Academiei Române, care a publicat *Scrierile matematice* ale lui Gheorghe Lazăr, transcrise din chirilică după manuscrisele sale de Axente Creangă, cu o prefață de academicianul G. Vrâncianu.

Pe lângă studiile și monografiile menționate, personalitatea și opera lui Gheorghe Lazăr și-au găsit în decursul timpului amplu loc și în lucrările de sinteză cu un caracter mai larg publicate de V.A. Ureche⁷⁴, O. Densușianu⁷⁵, P.V. Haneș⁷⁶, D. Murărașu⁷⁷, Constantin C. Giurescu⁷⁸, Al. Piru⁷⁹, precum și în tratatul *Istoria României*, 1964, vol. III, în *Istoria gândirii sociale și filosofice în România*, 1964, în tratatul de *Istoria literaturii române*, vol. II⁸⁰ și altele.

Referințe cu caracter bibliografic asupra scrierilor personale precum și asupra celor dedicate activității generale a lui Lazăr, se află îndeosebi în *Contribuțiunea la bibliografia românească* a lui G. Adamescu (vol. I-III, 1921–1928), în lucrarea lui D. Popovici, (p. 360–362) și în „Istoria literaturii române premoderne”, a lui Al. Piru (p. 261).

Anticipând comemorarea din luna septembrie, prin „Buletinul comisiei naționale a R.S.R. pentru UNESCO” s-a început publicarea unei noi serii de articole și studii cu caracter sintetic consacrate neuitatului Lazăr⁸¹.

Figura marelui dascăl și-a păstrat, astfel, de-a lungul timpului aceeași strălucitoare lumină, Gheorghe Lazăr fiind unul din principalii ctitori ai culturii românești moderne, și totodată un patriot luminat și combativ.

Transilvania, nr. 9, septembrie 1973, p. 13–15

⁷³ Manuscrisul de geometrie al lui Gheorghe Lazăr.

⁷⁴ *Istoria școalelor*, tom. I, 1892, tom. IV, 1901.

⁷⁵ *Literatura română modernă*, 1920, p. 149.

⁷⁶ *Istoria literaturii românești*, 1924, p. 125.

⁷⁷ *Istoria literaturii române*, 1941.

⁷⁸ *Istoria românilor*, vol. III, 1946, pp. 332 – 333, 931–932.

⁷⁹ Op, cit., pp. 257–261.

⁸⁰ În acest tratat, la pp. 150–163 se revine însă pe neașteptate la chestiunea doctoratului lui Lazăr, afirmându-se în mod surprinzător – deși însuși Iorga ajunsese în 1928 la constatarea că un asemenea doctorat nu a existat – că acesta a avut nu numai un doctorat în teologie, ci și unul în științele fizico-matematice. Afirmatia nu se bazează pe niciun document. Gheorghe Lazăr nu a fost doctor în nici o specialitate.

⁸¹ Vezi Vasile Netea: *George Lazăr*, în „Buletinul” menționat, 1973, n. 1, pp. 59–63.

Dimitrie Cantemir, precursor al „Școlii Ardelene”

Publicând în anul 1851 primul volum din *Istoria românilor din Dacia Superioară*, din Transilvania adică, Al. Papiu-Ilarian, urmărind luptele pentru emanciparea națională a românilor din această străveche țară românească, a ținut să afirme că episcopul Blajului, Ion Inochentie Micu, prin intervențiile și memoriile din anii 1729–1746 la Curtea din Viena și la Dieta din Alba Iulia, „*fu cel dintâi român carele avu curajul a facere pași pentru edificarea casei politice a națiunii române*”.

Calea lui Micu avea să fie apoi calea „Școlii Ardelene”, a cărei gândire politică și națională s-a concretizat în 1791 prin marele memoriu politic intitulat *Supplex libellus valachorum*, care va călăuzi neconținut până la 1848 toate acțiunile politice ale românilor transilvăneni.

David Prodan, principalul istoric al acestui memoriu, și totodată principalul biograf și exeget al lui Ion Inochentie Micu, a arătat, însă, că una din sursele de informație și cugetare cele mai puternice ale îndrăznețului luptător a fost *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* – opera fundamentală a lui Dimitrie Cantemir cu privire la istoria românilor. „*Hronicul*” i-a relevat lui Micu două din argumentele de bază ale acțiunii sale – acțiune întreprinsă pentru „edificarea casei politice a națiunii române: vechimea și continuitatea neîntreruptă a poporului român în cuprinsurile vechii Dacii”⁸².

„Inochentie Micu – precizează D. Prodan – n-a ajuns până la a concepe sau formula și unitatea politică a «națiunii» române întregi, așa cum vedea unitatea etnică a poporului român. Citând pe Cantemir însă, nu putea să-i scape chiar lui subtitlul operei sale: *Hronicul a toată Țara Românească care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul*) din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului, să nu-l ispitească această imagine a unei țări românești unice dintru-nceput”. Nu putea să nu-l ispitească imaginea Daciei romane”⁸³.

Ceea ce pentru episcopul Inochentie Micu în acel timp n-a fost decât un îndemn și un argument istoric politic, pentru „luceferii” „Școlii Ardelene” avea să devină totodată o sursă de cercetare științifică, un sprijin istoriografic pentru marile lor lucrări, un curent istoric și național, „*Hronicul*” punct de plecare pentru un puternic argument pentru opera lui Cantemir, alături de „*Descrierea Moldovei*”, fiind una din scrierile de bază ale orientărilor istorice și filologice.

Atât Samuil Micu, primul dintre istoricii acestei ilustre pleiade, cât și

⁸² D. Prodan, *Supplex libellus valachorum*, Buc. 1967, p. 141.

⁸³ Idem, p. 198.

Gheorghe Șincai și Petru Maior, și desigur atâția alți cărturari transilvăneni, au ajuns la cunoașterea „*Hronicului*” prin același exemplar manuscris aflat în biblioteca Episcopiei Blajului – manuscris care fusese achiziționat la Viena de la un negustor în anul 1730 de către însuși episcopul Inochentie Micu și dăruit apoi de acesta bibliotecii mănăstirii „Sf. Treime”.

Manuscrisul „*Hronicului*” achiziționat de Inochentie Micu era, după precizările lui Grigore Tocilescu, editorul din 1901 al acestei vaste opere, „o copie făcută la Petersburg după manuscrisul original păstrat în Arhivele din Moscova și anume o copie făcută după moartea lui Dimitrie Cantemir”⁸⁴.

Cantemir, precum se știe, a murit în anul 1723, iar manuscrisul „*Hronicului*” a fost descoperit la Viena în 1730. În numai 7 ani, dacă nu chiar în mai puțini, el a ajuns astfel în mâinile lui Inochentie Micu, acesta fiind astfel printre primii cititori români ai „*Hronicului*”, dacă nu chiar primul, fiindcă Tocilescu, care a urmărit circulația tuturor manuscriselor lui Cantemir, nu a mai descoperit în această perioadă urma niciunui alt manuscris al „*Hronicului*”.

Prima copie a „*Hronicului*” cantemirian cunoscută pe teritoriul românesc – după cea de la Blaj – a fost copia după manuscrisul original – adus de la Moscova – făcută la Iași în anul 1833, de către Samuil Botezat din inițiativa lui Veniamin Costache, după care, în 1835, s-a și început tipărirea lui sub îngrijirea profesorului George Săulescu.

Timp de peste un secol, „*Hronicul*” lui Cantemir a circulat astfel printre români numai sub forma manuscrisului de la Blaj, meritul acestei performanțe revenind în întregime episcopului Inochentie Micu.

În 1756, uzat de o îndelungată citire și amenințat cu deteriorarea, manuscrisul a fost copiat din nou de către dascălul Constantin Dimitrievici de la „școala de obște” a Blajului.

Ambele texte au fost păstrate cu religiozitate în vechea bibliotecă a episcopiei și au format obiectul de cercetare și descriere a numeroși istorici și cercetători.

Cel dintâi care le-a supus la minuțioasă confruntare – copia din 1730 fiind considerată echivalentă cu originalul – a fost Grigore Tocilescu care, în „*Precuvântarea*” menționatei ediții, a făcut o amplă descriere a lor, relevând cu străduință calitățile și defectele copiei lui Constantin Dimitrievici.

Copia lui Dimitrievici s-a făcut între 8 septembrie 1756 și 31 martie 1757. Pe una din filele sale copistul și-a mărturisit cu smerenie calitatea, originea și a indicat totodată și pe marii contemporani în timpul cărora a săvârșit lucrarea: „Acest hronic – preciza Dimitrievici – prefăcându-l dupe altul l-am scris precum se vede, eu Constandin, robul lui Dumnezeu și dascăl al școlii românești din Blaj, născut și venit din Țara Românească, din județul Romanaiilor, din satul Arcești, și

⁸⁴ *Principele Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor*, publicat sub auspiciile Academiei Române, de Gr. G. Tocilescu, București, 1901, p. XXXVII.

l-am scris în zilele Chesaro Crăiasei M(aria) Th(ereza) putând toiagul Arhieriei (episcopiei) Vl(ă)d(i)ca P(etru) P(avel) A(ron), vicareș fiind prea c(institul) Părinte Gherontie de Totoi, și Prefector (prefect) școlilor fiind Părintele Athanasie Rednic.”

Originea romanțeană a lui Dimitrievici a determinat pe Tocilescu să afirme că în unele locuri acesta a căutat să „muntenească” textul, el operând totodată și unele reduceri sau schimbări de fraze pentru a scoate și mai bine în relief faptele istorice.

Citatele din limba greacă și latină precum și unele cuvinte pe care Dimitrievici nu le-a putut descifra, au fost scrise în anul 1827 de un anume I.C. rămas neidentificat.

În anul 1944, manuscrisele respective au fost cercetate și descrise din nou de către profesorul Nicolae Comșa, acesta afirmând că textele elinești și grecești au fost transcrise de I.O.C., fără a putea spune însă mai mult despre dânsul⁸⁵.

O nouă descriere a lor a fost realizată în 1963 de către I. Crăciun și Aurora Ilieș⁸⁶.

„*Hronicul româno-moldo-vlahilor*” a deschis calea cărturarilor transilvăneni și către celelalte opere ale lui Cantemir, și îndeosebi către *Descrierea Moldovei*, *Istoria Imperiului Otoman* și *Viața lui Constantin Vodă Cantemir*, traduse și publicate între timp în diferite limbi, opera învățatului umanist moldovean devenind, alături de numeroase alte izvoare europene, una din cele mai bogate surse de informație ale lor, cu privire la istoria poporului român, la originea sa romană, la numele și întinderea teritoriului său, precum și la neîntrerupta sa continuitate pe acest teritoriu.

În 1775–1776, scriind *Brevis historica natitia originis et progressu nationis Daco-romanae*, Samuil Micu cita „*Hronicul*” ca pe una din lucrările sale de referință. Mai târziu, lucrând la *Scurta cunoștință a istoriei românilor* (1792–1766), care avea să se tipărească abia în 1963⁸⁷, el vorbea cu mult entuziasm despre „Dimitrie Cantemir, domnul Țării Moldavei, care au scris *Cunoștința Moldovei* (Descriptio Moldaviae), *Istoria Dachiei* (Hronicul), *Istoria împărăției turcești* și *Divanul lumii*” acesta fiind modelul său ca istoric.

Cu același entuziasm era amintit Cantemir în 1812 și de Petru Maior, care în *Disertațiunea pentru literatura cea veche a românilor*, publicată ca anexă la *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, se referea, în ceea ce privește „lăpădarea” literelor latinești în favorul celor chirilice în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, la „Demetriu Cantemir carele foarte mare învățătură au avut, precum din cărțile cele de dânsul scrise lămurit în țara Moldovei, și pentru aceea se vede și (totodată),

⁸⁵ Nicolae Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, 1944, p. 50.

⁸⁶ I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor din cronici interne sec. XV—XVIII privind istoria României*, București, 1963, p. 103.

⁸⁷ Vezi Samuil Micu, *Scurta cunoștință a istoriei românilor*, București, 1963, cu o introducere de Corneliu Câmpeanu, p. 78.

au fost Vodă nimene nu se poate îndoi că având arhivurile cele vechi ale domniei Moldovei pe mîna sa, prea bine au știut lucrurile Moldovei cele vechi”⁸⁸.

Atât Micu, cât și Maior sau Șincai îl citează apoi adeseori în legătură cu diferite probleme legate de formarea poporului român și de desfășurarea istoriei sale, și ei, ca și Cantemir, fiind adepții îndârjiți ai descinderii românilor exclusiv din romanii transplantați de Traian în Dacia.

Teoria „stărpirii dacilor”, însușită de Dimitrie Cantemir de la cronicarii moldoveni anteriori (Miron și Nicolae Costin), a fost adoptată și de ei, – Cantemir fiind adevăratul lor precursor fapt ce i-a determinat să proclame puritatea absolută a rasei și a limbii române.

Cel mai mult îl citează Șincai, mai întâi în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780) și apoi în *Hronica românilor*, semnalându-i însă întotdeauna fără menajamente erorile cronologice constatate, el scriind la un secol după Cantemir, având în unele privințe o informație mai largă și mai sigură decât acesta. Comentând afirmația lui Cantemir că Dracula ar fi domnit înaintea lui Dragoș, Șincai exclama în mod sarcastic: „Barem de le-ar fi spus aci, să-i văd zglobia, căci când au trăit Dragoș și când Dracula!”⁸⁹

Aproape aceleași cuvinte le întrebuițase și Dimitrie Cantemir când a voit să înfrunte pentru o cauză asemănătoare pe Nicolae Costin.

După Micu, Șincai și Maior, manuscrisul avea să fie studiat și utilizat și de către Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Ioan Rusu, George Barițiu, Ioan Micu Moldovan și de alți istorici blăjeni.

„Răspândirea în Transilvania a acestei opere pline de neologisme, în special de latinisme, va fi contribuit – scria G. Tocilescu în 1901 – nu puțin la mișcarea de reдеșteptare a românilor de peste munți, mișcare care le îndrepta ochii către originea lor latină. Suferințele amintirilor bărbați a trebuit să se încălzească la flacăra iubirii de neam, care răsare la fiecare pas în opera părintelui istoriografiei române, Cantemir.”

„Sub înrîurirea ideilor acestuia afirma în continuare Tocilescu – a chipului său de a concepe originea întreg neamului românesc din Nordul ca și din Sudul Dunării, ca dintr-unul și același trunchi sădit de Traian – au scris istoricii români de peste Carpați, și mulțămii lor, ideea românismului s-a înfiripat și a dobândit cu timpul stăpânire asupra tuturor sufletelor românești.”⁹⁰

De mare folos și îmbărbătare în orientarea lor latinistă va fi fost îndeosebi capitolul al XII-lea al „*Hronicului*” în care, după titlul dat de Cantemir, se arată... „cum neamul moldovenilor, muntenilor, ardelenilor (carii cu toții cu un nume de obște români se chiamă), să fie din rodul său hiriși (curați) romani, și cum Dachia

⁸⁸ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, ed. III, 1883, p. 315.

⁸⁹ Gheorghe Șincai, *Opere*, II, *Hronica românilor*, tom. II, București, 1969, p. 60 (Ediția Florea Fugariu și Manele Neagoe).

⁹⁰ Gr. G. Tocilescu, op. cit., p. XVII–XVIII.

au fost descălecăta de Traian împărat cu cetățeni și slujitori romani”.

„*Hronicul*” de la Blaj a fost utilizat ca izvor de informație nu numai de către istoricii români, ci și de către unii străini, în anul 1800 el fiind consultat în acest oraș de Johann Christian von Engel, autorul lucrării *Geschichte der Moldau und Walachei*, publicată la Halle în 1804, și care, după vizita la Blaj, a purtat apoi asupra conținutului său o intensă corespondență cu Samuil Micu⁹¹.

În Transilvania, la începutul secolului al XIX-lea, într-o perioadă de totală dominație a „Școlii Ardelene”, Cantemir s-a bucurat de o largă popularitate nu numai prin scrierile manuscrise sau tipărite ale învățaților menționați, ci și prin diferite articole și notițe apărute în publicațiile periodice.

Revista *Biblioteca românească* din Buda – prima revistă românească transilvăneană – publica astfel, în 1829, o gravură a acestuia însoțită de legenda următoare: „Dimitrie Cantemir, Prințul Moldovei și împărăției rusești. La împăratul Petru cel Mare, mădulări a înaltului Senat și Consilier de taină”⁹².

Gravura era urmată și de o lungă biografie a „prințipului” relatându-se principalele momente din viața sa⁹³.

Biografia avea să fie reprodusă și într-un număr din anul 1834, când se va da și o listă a scrierilor sale publicate sau inedite⁹⁴.

O altă biografie a autorului *Hronicului* se va publica apoi în 1842 – reprodusă din publicația *Spicuitorul moldo-român de la Iași* – în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, care va publica și toate apelurile lansate de M. Kogălniceanu și C. Negruzzi pentru tipărirea operelor lui Dimitrie și Antioh Cantemir⁹⁵.

Principala contribuție a foii lui Barițiu la cunoașterea operei lui Cantemir a fost însă publicarea studiului profesorului Ioan Rusu de la Blaj, – reprezentant de seamă a celei de a doua generații de latiniști ardeleni – intitulat *Ceva despre Hronicul româno-moldo-vlahilor*⁹⁶. Păstrând aceeași caldă admirație marelui înaintaș, Rusu, întocmai ca și G. Șincal, a ținut totuși să aducă unele rectificări afirmațiilor sale cu privire la limitele Daciei, la stăpânirile bizantine în nordul Dunării și totodată la „stărpirea daciilor”.

Admirația transilvănenilor pentru Dimitrie Cantemir se va menține intactă și după ce teoriile lor, care în fond erau teoriile cronicarilor moldoveni și ale lui Cantemir, cu privire la originea pur romană a poporului român au fost înfrânte, ei, prin Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș, fiind unii din principalii susținători și traducători ai „Operelor” sale întreprinse de Academia Română, în 1870. De

⁹¹ Vezi Gr. Tocilescu, op. cit., XVI–XVII.

⁹² Biblioteca românească, 1829, folio I, foaie broșată între p. 26-27.

⁹³ Idem, p. 27-53.

⁹⁴ Ibidem, p. 57-58.

⁹⁵ Vezi *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1839, p. 23-24, p. 69-71.

⁹⁶ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1840, 8 septembrie, nr. 37, 15, sept. n. 38, 22 septembrie n. 39.

numele acestora se leagă traducerea – precedată de textul latin – a *Descrierii Moldovei* (1872–1875) și *Istoria Imperiului Otoman* (1876), traducerile fiind efectuate de Hodoș.

Dacă boala de nervi nu l-ar fi surpat pe neașteptate, Al. Papiu-Ilarian intenționa să scrie, așa cum scrisese și o viață a lui Șincai⁹⁷, chiar și o biografie a lui Dimitrie Cantemir și a fiului său Antioh.

Viața românească, nr. 9, septembrie 1973, p. 108–112

Istoricii români și Dimitrie Cantemir

Principe-domnitor al Moldovei în două rânduri, ctitor al istoriografiei și litografiei naționale moderne, istoric al Imperiului Otoman și enciclopedist de prestigiu al secolului al XVIII-lea; autor de lucrări în limba latină (traduce și în limbile engleză, franceză, germană și rusă), Dimitrie Cantemir a constituit una din preocupările de seamă ale istoricilor și scriitorilor români, viața, activitatea și opera sa politică și științifică inspirând – cum era și firesc, un imens număr de scrieri, articole, studii, evocări și monografii.

Începând cu cronicarii vremii sale, Ion Neculce, Neculai Costin, N. Mustețea, A. Amira, autori de letopisețe moldovene, și continuând cu învățații „Școlii Ardelene”, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, și apoi cu istoricii și scriitorii secolului al XIX-lea și al XX-lea, G. Asachi, M. Kogălniceanu, B.P. Hașdeu, George Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Iosif Hodoș, Grigore Tocilescu, A.D. Xenopol, N. Iorga; Sextil Pușcariu, Teodor Burada, Ilie Minea, Ștefan Ciobanu, I. Nistor, N. Cartoian, G. Călinescu, George Pascu, G. Vâlsan P.P. Panaitescu și atâția alții, și până la istoricii și scriitorii zilei de astăzi, acțiunile politice și diplomatice ale lui Dimitrie Cantemir, domnia și scrierile sale, preocupările artistice, gândirea sa filosofică, ecoul contemporan și postum al acestora s-au bucurat de o neîncetată și mereu sporită atenție, domnul și istoricul Cantemir fiind considerat ca unul dintre cei mai străluciți români, un deschizător de drumuri în toate direcțiile culturale, un adevărat geniu al poporului nostru.

Să urmărim, fie și în mod succint, modul în care biografia și opera sa au fost receptate, interpretate și apreciate de către unii din contemporanii și urmașii săi în istorie, filosofie, geografie și literatură. Cu alte cuvinte, existența sa istorică, posteritatea ei, și totodată semnificația majoră a acestei posterități.

Primele indicații și aprecieri de această natură le extragem din „Letopisețele” lui Ion Neculce și Neculai Costin, care au fost nu numai contemporani ai domniei lui Cantemir, ci, totodată, și sfetnici apropiați ai acestuia, primul având funcția de vel spătar, iar al doilea – deși între familiile

⁹⁷ Al. Papiu-Ilarian, *Viața și operele lui George Șincai*, București, 1969.

Cantemireștilor și a Costineștilor avusese loc un tragic conflict – pe cea de vel logofăt.

Ion Neculce dedică domnului său, deși acesta n-a domnit decât nouă luni, cel mai lung capitol, și totodată cel mai pătrunzător, din letopisețul scris de dânsul. „Era om învățat – scrie cronicarul. Numai la giudecăți – procesele care se judecau în fața divanului (n.n.) – nu prea putea lua sama bine, poate fiindcă a trăit mult la Țarigrad în streinătate; Lăcomie —în raport cu ceilalți domni (n.n.) – nu avea mare, lucrurile lui pofta să fie lăudate... Că așa se arăta de bun și de blând! Tuturor (ținea) ușă deschisă și nemăreț, de voroea cu toți copiii”.

Despre întâlnirea de la Iași, din 1711, dintre Petru cel Mare și domnul Moldovei, Neculce, pentru a sublinia simpatia țarului pentru Cantemir, notează: „Dumitrașcu Vodă a făcut împărăției masă frumoasă în curțile domnești, în casa cea mare cu cinie (faianță), iar când a fost să șadă împăratul la masă, n-au vrut să șadă în capul mesei, ci au șăzut în scaun lângă masă, iar în capul mesei au pus pe Dumitrașcu Vodă... Iară atâta dragoste arăta împăratul către Dumitrașcu Vodă... că își tindea amândouă mâinile și cuprindea pe Dumitrașcu Vodă de grumaz și-l săruta pe față, pe cap și pe ochi, ca un părinte pe un fiu al său”.

Neculai Costin înregistrează în cronică sa și marea simpatie de care se bucura Cantemir la turci, în decursul îndelungatei sale șederi la Constantinopol: „Domnia lui Dumitrașcu Vodă într-acest chip au fost: fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, se vestise acum în tot Țarigradul numele lui, de-l chemau agii (demnitarii) la ospetele lor cele turcești, pentru prieteșugu ce avea cu dânsii.”

În legătură cu urcarea sa în scaun, Costin scrie „Dumitrașcu Vodă au făcut voroava singur la toți de obște, că era slovednic la aceste, zicând să fie unii către alții întru dragoste, poftind pe cei bătrâni ca pe niște părinți, pe cei de vârstă sa ca pre niște frați, pre cei mai tineri ea pre niște fii, arătând ce ar fi folosul unirei boierești.”

Săptămâna, nr. 146, 21 septembrie 1973, p. 3

Dimitrie Cantemir, istoric al românilor

Personalitate proeminentă a istoriografiei europene de la începutul secolului al XVIII-lea și precursor prestigios al marilor enciclopediști din același secol, Dimitrie Cantemir a fost în același timp ctitor al istoriei naționale românești, al geografiei și al etnografiei noastre, al literaturii politice și al pamfletului, cu un cuvânt al spiritului românesc modern.

Scrierile sale de această natură, și ne referim cu deosebire la *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, *Descriptio Moldaviae*, *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brâncovenilor*, *Istoria ieroglică* și *Vita Constantini Cantemiri*, cuprind în desfășurarea lor nu numai toate formele de comunicare și

informație întâlnite la cronicarii anteriori, ci totodată, și noi și numeroase izvoare și modalități de expresie și sinteză, un orizont vast străbătut de lumini necunoscute până la dânsul și de perspective dintre cele mai largi.

Spiritul său de tratare e un spirit preponderent științific, viu polemic, cuprinzând cu aceeași pasiune atât începuturile lumii românești, geneza etnică a poporului român și spațiul său de formație, cât și contemporaneitatea cu nesfârșitele ei confruntări de forțe publice și subterane, de intrigi, trădări și vânzări, istoricul, dublat de geograf, transformându-se adesea în memorialist.

Un spirit totodată chinuit și obsedat de chemarea grea a adevărului, de cunoașterea realității și de sfărâmarea falselor poziții și imposturi. „Sufletul – scrie el în «Hronicul» său – odihnă nu poate avea până nu găsește adevărul, care îl cercă oricât de departe și oricât de trudă i-ar fi a-l afla.”

Și ce adevăr ar fi putut să-l preocupe mai mult și să-l frământa mai adânc, decât adevărul asupra originii ființei neamului său, a spațiului său de formare și de dezvoltare, a raporturilor sale cu lumea înconjurătoare, asupra substanței sale psihice și sociale?

În noua spiritualitate europeană care se forma la începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir a introdus și străfulgerările istoriei și ale minții românești, sincronizându-le cu ale Occidentului pornit pe calea unor noi transformări și structuri.

În momentul în care, prin războaiele de la sfârșitul secolului al XVII-lea dintre Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman, urmate apoi de războaiele turco-ruse, se deschidea succesiunea înaltei Porți, popoarele din sud-estul Europei fiind amenințate de o nouă cotopire și de o nouă dominație, Cantemir a ridicat, de pe o înaltă platformă științifică, problema poporului său, a vechimii sale, a teritoriului său istoric, capacitatea sa de viață, aptitudinile sale de ordin spiritual și politic.

Deși conceput ca operă științifică, „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor” a fost în aceeași măsură și un puternic manifest național, destinat a aprinde în toate inimile românești conștiința unei origini și a unui trecut glorios, a unui teritoriu propriu și, fără îndoială, a unui viitor comun, care, românii având de luptat împotriva unor forțe copleșitoare, trebuia clădit printr-o uriașă opintire a tuturor.

Cantemir n-a scris, dar fără îndoială a simțit în toată profunzimea lor versurile pe care peste un secol și jumătate le va dăltui cu atâta entuziasm un alt Dimitrie, Bolintineanu:

Viitor de aur țara noastră are

Și prevăd prin secol a ei înălțare.

Pentru acest viitor a gândit și a scris Dimitrie Cantemir „Hronicul” său. Și nu e lipsit de interes să relevăm că primii săi discipoli în istoriografie s-au ivit tocmai în acea parte a pământului românesc care, sub raport etnic, era cea mai veche dintre toate țările daco-române, dar care, din punct de vedere politic, era totodată și cea mai amenințată: *Transilvania*. Iluștri fii ai acesteia, Samuil Micu, Gheorghe Șincai,

Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, iluștri atât ca istorici și filologi, cât și ca gânditori politici – s-au format și afirmat preluând torța aprinsă de Dimitrie Cantemir, și au făcut totodată ca această torță să lumineze toate adâncurile românești.

Ca notă distinctă a poporului român față de popoarele învecinate și totodată ca noblețe a sa, Cantemir, ca și discipolii săi, a ales *romanitatea*, o romanitate a limbii, a culturii, a elanului vital și a potențialului în virtutea căruia se va putea formula de către urmași un crez politic național, un crez al independenței și al unității românești.

„Din romani – afirma în mod categoric Cantemir – s-a început neamu nostru al românilor. Și Traian marele împărat, iaste săditoriul și răsăditoriul nostru. Romanii sunt buciunii (rădăcinile) viei Daciei noastre și noi (suntem) vlăstarele lor. De atunci și până acum, printr-atâtea clătiri și mutări de vremuri, nestârpiți și nedesrădăcinați înverzind și dreaptă și adevărată roadă (dând) de slava și cinstea și vitejia românească.”

La baza vieții românești Cantemir a așezat, printr-o expresie care avea să ofere mai târziu lui Vasile Alecsandri punctul de plecare al uneia din cele mai însuflețite poezii patriotice (*Sentinelă romană*), însăși cetatea lui Romulus, fiindcă, după afirmația sa, deși exagerată ca și afirmațiile de această natură ale învățaților „Școlii Ardelene”, „pre româno-moldo-vlahii noștri *Roma maică*, din lăuntrurile sale i-au aplecat și i-au născut, iar Traian părintele, cu obiceiurile și armele românești învățându-i, a Dachiei adevărați moștenitori i-au pus și cu curat sângele fiilor săi, pre Dachia, care mai denainte varvară iera, au evghenisit-o”.

Opera etnică înfăptuită în numele Romei de Traian a rămas nemișcată de valurile istoriei, fiindcă, afirmă mai departe Cantemir, „cum el cu mina lui, ca pre un rod ales într-o livadă i-au împlântat și i-au sădit, așa neclătiți și în veci nemutați i-au lăsat, carii și până astăzi toată lumea îi vede și-i cunoaște tot acel vechiu neam românesc a fi în Moldova și Țara Munteniască și Ardealul tot acel vechiu și a mai marilor săi nume de romani fiind”.

Legământul acestei seminții au fost de la începuturile ei Dachia, din care ea „niciodată piciorul... afară nu l-a scos” și care apoi „s-au împărțit în Moldova, Țara Munteniască și Ardealul”.

Originea, vechimea și continuitatea neîntreruptă a poporului român pe meleagurile daco-romane, care aveau să-și găsească apoi susținători atât de aprigi în istoricii viitori, erau în concepția lui Cantemir elemente de nezdruccinat, ele trebuind să constituie pentru români cel mai puternic îndemn pentru a reface, prin vrednicia și lupta lor, vechea Dacie, învățatul și patriotul, cerându-le „să-și aducă aminte că precum odată, așa (și) acum, tot aceia bărbați sunt, care cu mult mai în fericire au ținut cinste (cu cinste) a muri, decât cu chip de cinstea și de bărbăția lor nevrednic a trăi”.

Apărând cu atâta convingere continuitatea poporului său, era firesc ca Dimitrie Cantemir, care cercetase cele mai largi și mai numeroase surse de

informație asupra acesteia chestiuni, să combată cu tot atâta înverșunare pe adversarii ei, teoriile lor cu privire la părăsirea Daciei de către români și la revenirea lor peste câteva secole, fiind considerate ca adevărate invențiuni nedemne de pana unor istorici.

„Această poveste pentru proaspăta vinire a romanilor în Dachia, nici la greci nici la latini, nici la alt neam de scriitori n-am putut-o găsi; nici sub nume de istoric de la alții, măcar a se pomeni (nu) am auzit și mai vârtos, căci chipul poveștii acesteia, chip sau nume de istoric măcar cum a lua nu poate, că de pe a cuvântului începuturi, și cursul a toată voroava, așa de tot e proastă povestire, și din capăt până la sfârșit, cu totul tot, basnă să fie se arată; care spre adormirea pruncilor iară nu spre auzire bărbaților, s-au scornit; pentru aceea, nici nu s-ar fi căzut să o punem în rândul cu alte a altor istorici povești.”

Viața agitată și scurtă a lui Cantemir l-a împiedecat să ducă „Hronicul” – conceput în două volume – până la capăt, dar prin aceasta el a rămas totuși una din sursele de bază ale istoriografiei române, un moment – în limitele informației științifice de atunci – de erudiție românească, un punct de plecare pentru toți istoricii, gânditorii și luptătorii politici ce i-au urmat, și totodată o poartă pentru intrarea românilor în universalitate.

Istoria timpului său și îndeosebi perioada de la sfârșitul secolului al XVII-lea și primii ani din secolul următor, a cuprins-o însă, cel puțin în linii generale, în celelalte scrieri istorice amintite, scrieri pe care N. Iorga le considera de altfel părți componente ale „Hronicului”. La alcătuirea lor, pe lângă izvoarele contemporane existente, Cantemir a pus la o largă contribuție propriile sale cunoștințe și propria sa experiență politică.

În „Istoria ieroglifică”, care este unul din cele dintâi pamflete și satire politice din literatura română, apar, figurate în mod fabulistic, câteva din principalele personalități politice românești ale timpului, în frunte cu domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu (Corbul) și unchii săi, Mihai și Constantin Cantacuzino, reprezentați prin păsări de pradă, împreună cu marii boieri ai Moldovei, Iordache Ruset (Leopardul), vornicul Vasile Costache (Ursul), hatmanul Lupu Bogdan (Lupul), Ilie Tifescu (Vulpea), Ilie Cantacuzino (Mâța sălbatică) și alții, cuprinși într-un nesfârșit șirag de intrigi și lupte pentru domniile celor două țări.

Aceeași perioadă e înfățișată în chip istoric și în scrierea „Evenimentelor Cantacuzinilor și a Brâncovenilor, precum și în monografia dedicată părintelui său Constantin Cantemir, domn al Moldovei între anii 1685–1693, aceasta fiind cea dintâi monografie scrisă asupra unui domn român.

Una din cele mai solide scrieri ale lui Cantemir, și în același timp una din cele mai cunoscute, este „Descriptio Moldaviae”, care este în aceeași măsură atât o expunere geografică a vechiului principat al Moldovei, în dimensiunile existente pe vremea domniei sale, cât și o expunere istorică, etnografică și socială. Scrisă la îndemnul Academiei de științe din Berlin, „Descriptio Moldaviae” este, după

aprecierile mai multor istorici, cea dintâi lucrare științifică a unui român și totodată a monografie fundamentală asupra Moldovei a cărei valabilitate se păstrează și astăzi.

Pe lângă problema structurilor politice, administrative și juridice ale Principatului, Cantemir a expus în această scriere și viața socială și spirituală a țărănimii moldovene, obiceiurile sale, folclorul și toate celelalte elemente componente ale civilizației și culturii sale.

Privită în totalitatea ei, opera istoriografică românească a lui Dimitrie Cantemir oferă imaginea impunătoare a unei opere profund informate care a valorificat în cel mai înalt grad atât sursele anterioare, române și străine, cât și pe cele contemporane, operă cu un profund mesaj patriotic, destinată nu numai vremii sale ci și posterității, ea fiind punctul de plecare al istoriografiei române moderne.

Prin scrierile sale destinate poporului român, Cantemir s-a relevat atât ca istoric, geograf, etnograf și literat, cât totodată și ca un gânditor politic, un vizionar a ceea ce avea să devină Dacia lui Traian – sub numele de *România* – în secolele următoare.

Transilvania, nr. 10, octombrie 1973, p. 15–18

La comemorarea lui Gheorghe Lazăr

Deși numărul cărturarilor ardeleni și bănățeni trecuți peste Carpați a fost destul de apreciabil și înainte de trecerea de la 1817 a lui Gheorghe Lazăr, și deși unii dintre ei ca, Teodosie VestemEANUL, mitropolit al Țării Românești (1668–1672, 1679–1708), Pahomie, episcop al Romanului între anii 1707–1714 și ctitor al schitului de la Pocrovu (Neamț), sau nepotul acestuia, Iacob Stamate II, mitropolit al Moldovei (1792–1803), au ajuns la înalte situații obștești, totuși cel dintâi care a devenit un simbol al acestor treceri, o întruchipare a sensului lor patriotic, care se va răsfrânge apoi cu putere asupra tuturor celor care aveau să ia același drum – Aaron Florian, Ion Maiorescu, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian și alții – a fost DascăLUL de la Avrig, care va crea o tradiție mesianică a apostolatului transilvănean în Țara Românească și Moldova, o noblețe a lui, și totodată o obligație – un mod de a fi luptător național. În timp ce trecerea tuturor celorlalți n-a depășit semnificația unui act strict individual, care nu avea să aibă nici o influență asupra concepțiilor celor în mijlocul cărora veniseră să trăiască și nici asupra structurii instituțiilor aflate în ființă, activitatea lor încadrându-se în fâgașul tradițional, trecerea lui Gheorghe Lazăr – un răzvrătit atât împotriva sistemului reacționar al Habsburgilor – cât și a obscurantismului clerical de la Sibiu – avea să devină începutul unei epopei culturale cu consecințe dintre

cele mai adânci și mai fecunde, o adevărată cotitură istorică la răspântia dintre două evuri, cuvântul dintâi al unei revoluții care, aflând la București un teren prielnic, va transforma întreaga spiritualitate românească.

Lazăr aducea cu sine nu numai înalte învățături de la Viena, cu o puternică bază enciclopedică din domeniile teologiei, filosofiei, pedagogiei, istoriei, matematicilor, ingineriei și arhitecturii, cu ferme aspirații iluministe, dar și tradiția luptei politice a lui Inochentie Micu, a *Supplexului* valahic, a răscoalei populare a lui Horea – care avea să-i conducă pașii spre tabăra lui Tudor Vladimirescu; el mai aducea și concepțiile despre limbă și istorie ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior și, mai presus de toate, un patriotism, o energie și o înflăcărare ce se vor concretiza într-un program național, pe cât de luminos, pe atât de dificil în realizarea sa.

Sosit la București în plină perioadă de dominație politică a fanariotismului și de primat științific al Academiei grecești, veche de peste un secol, Lazăr, prin dragostea sa pentru limba și cultura românească, prin încrederea sa în puterea nemărginită a amândurora, a călăuzit, cu ajutorul patrioților timpului – printre care la loc de frunte se aflau Bărcăneștii, Văcăreștii, Goleștii – una din cele mai înverșunate lupte naționale, izbutind, prin înființarea școlii de la Sf. Sava (1818), să creeze cea dintâi școală superioară în limba națională, corespunzătoare nevoilor concrete ale societății, cea dintâi tribună de spiritualitate românească, o vastă pepinieră de luptători pentru cultura și literatura română modernă, el fiind precursorul și făuritorul pedagogic, cultural și politic al generației lui Ion Heliade-Rădulescu, al acelei generații care va crea presa națională, va consolida și dezvolta moștenirea sa didactică, va da un mare avânt literaturii și gândirii politice românești, și care, prin cele mai dinamice elemente ale ei, și ale generației următoare, își va lega apoi numele, după ce trecuse prin iureșul mișcării lui Tudor, de Revoluția de la 1848.

Concludente pentru modul de a gândi al lui Gheorghe Lazăr și pentru țintele ce fixa el acțiunii sale, sunt îndeosebi – pe lângă numeroase alte scrieri, manuale, prelucrări și traduceri – *Înștiințarea* din anul 1818 pentru deschiderea școlii, și *Discursul* pregătit în 1819 la urcarea în scaunul de mitropolit a lui Dionisie Lupu, amândouă având caracterul unor adevărate manifeste naționale.

Înștiințarea se adresa deopotrivă atât protipendadei vremii, căreia i se arăta că este „cu rușine unui popor și unui neam, ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate roadele pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești (spirituale), cu un cuvânt neam împărătesc, să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale”, cât și tineretului, căruia, prin înființarea acesteia, i se anunța „o epohie nouă, o întâmplare strălucitoare”, la care era chemat să o întâmpine cu entuziasmul cuvenit. „Veniți toți – exclama însuflețitul dascăl – din toate părțile și de toată starea, veniți la izvorul tămăduirii!” Iar „tămăduirea”, vindecarea și eliberarea din ghearele neștiinței și ale întunericului, însemna, împărțită în patru, tagme”, învățarea, după lucrurile

elementare, a gramaticii, a poeticii, a mitologiei și geografiei, a retoricii și „istoriei neamului cu a patriei dimpreună și cu alte științe ce sunt și trebuință spre înțelesul acestora”, a aritmeticii, geometriei, trigonometriei, algebrei, geodeziei, ingineriei câmpului, economiei și arhitecturii, a filosofiei, dreptului și teologiei.

Discursul, alcătuit cu doi ani înainte de mișcarea lui Tudor Vladimirescu a fost consacrat marilor probleme sociale și naționale ale poporului român. La baza sa se afla concepția lui Lazăr asupra descendenței latine a poporului român, descendență pe care el înțelegea, ca și conferii „Școlii Ardelene”, să o transforme, adâncind-o în latura ei socială, într-o armă politică destinată libertății și independenței poporului român. „*Oare – întreba Lazăr evocând gloria romanilor – când s-or ridica duhul din țarina acelor și ar privi preste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, care în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mari, împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeiele cele proaste și încenușate, i-ar căuta în scaunul stăpânirii și i-ar afla amărăți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupți, goi, amărâți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirii, răpitorului casei părintești. Ajungă – striga Lazăr de pe baricadele revoluției sale spirituale, pregătind-o pe cea a lui Tudor – lacrimile patriei, vreme este de când cu oftare așteaptă căzuta semenție cuviincioasa izbăvire, țarina strămoșească cu (drept) cuvânt pretenderisește acum mântuire căzuților săi strănepoți.*”

Discursul lui Gheorghe Lazăr din 1819 este cel dintâi discurs politic modern al românilor; prin fraza lui lapidară, vulcanică, anticipa câteva din cele mai înflăcărâte pagini ale lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Simion Bărnuțiu, Alecu Russo, scrise sau vorbite în preajma și în toiul Revoluției de la 1848.

Pentru contemporani discursul dascălului de la Sf. Sava a căzut ca un fulger prevestitor de furtună. Poate socoti oricine – avea să scrie Heliade Rădulescu în 1889 la publicarea lui – câtă era hotărârea (cutezanța) acestui bărbat, *când în vreme de domnie străină și sub un guvern ca cel de atunci*, a avut curajul a rosti un astfel de cuvânt. Nu era așa lesne – preciza discipolul oratorului a haretiriza cineva pe acele vremi ce va să zică, fanariot, el însă, vorbind de români, în acest cuvânt zice: *bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirii, răpitorul casei părintești*. Cum putea altul mai bine, sub două nume atât de însemnătoare și de îndrăznețe, să arate acel machiavelism infernal ce a stat (a fost) biciul și ticăloșia a două nații întregi, românilor și grecilor?”

Cutezanța lui Lazăr nu s-a mărginit însă numai la formularea acestui cuvânt și a altora, fiindcă un alt discipol al său, Petrache Poenaru, mărturisește că „nici 1a cursuri el nu cruța nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaților de p- atunci, pe care o ataca în frunte și o încarcă de epigrame cu îndrăzneala ce-i inspira geniul”, ci îndată ce s-a ivit prilejul adecvat a trecut și la faptele politice invocate în discurs. Prilejul i l-a oferit mișcarea lui Tudor și intrarea acestuia în București, la aflarea căreia Lazăr, împreună cu câțiva din elevii săi, a alergat fără întârziere sub drapelele revoluționare; zile și nopți, avea să afirme mai târziu Heliade Rădulescu, Lazăr a stat neconținut în tabăra de la Cotroceni a lui Tudor, fiind unul din

principalii săi consilieri în probleme de artilerie, balistică și fortificații și, desigur, consfăturile lor vor fi cuprins și probleme de organizare socială și politică, dascălul văzând în revoluția pandurilor una din formele cele mai indicate pentru ridicarea „căzutei semenții”, „brațul” așteptat pentru „mângâierea” norodului.

Pe Tudor l-au răpus perfidia și ura eteristă, pe Lazăr o soartă ingrată, care l-a făcut să-și încheie viața, într-un pat sărăcăcios în satul în care se născuse, la abia 44 de ani (17 septembrie 1823).

Prin revoluțiile lor – spirituală a lui Lazăr, politică a lui Tudor – s-au deschis însă zorii secolului al XIX-lea, în care românii aveau să realizeze Unirea Principatelor, Independența națională și apoi, în 1918, unitatea națională.

Viața românească, nr. 10, octombrie 1973, p. 152–154

Dimitrie Cantemir - precursor al folcloristicii românești

Istoric de talie europeană, care a cuprins în sfera sa de cercetare istoria mai multor imperii și popoare, Dimitrie Cantemir a fost în același timp unul dintre primii geografi, etnografi, folcloriști și lingviști români.

Opera sa de bază în aceste domenii este *Descrierea Moldovei*, redactată în anul 1716, și în care, pe lângă capitolele privitoare la numele, hotarele, clima, formele de relief, flora, fauna, modul de cârmuire, legile, administrația, justiția, finanțele, clasele sociale, se află și câteva capitole consacrate obiceiurilor moldovenilor la logodne și nunți, dansurilor și poeziei populare, superstițiilor și datinilor la înmormântare, precum și graiului lor.

„Jocurile la românii moldoveni – scria D. Cantemir – sunt cu totul altfel decât la celelalte neamuri. Ei nu joacă doi sau patru inși laolaltă, ca la franțuzi și leși (poloni), ci mai mulți roată sau într-un șir lung... Când se prind unul pe altul de mână și joacă roată, mergând de la stânga spre dreapta cu aceiași pași potrivești atunci zic că joacă hora; când stau însă într-un șir lung și se țin de mâini așa fel că fruntea și coada șirului rămân slobode și merg jur împrejur făcând diferite întorsături atunci aceasta se numește... danț.”

Pe lângă hore și danțuri, Cantemir remarcă și dansul străvechi al călușarilor, alcătuit din 7, 9 sau 11 flăcăi, arătând că aceștia cunoșteau „peste o sută de jocuri felurite și câteva așa de meșteșugite, încât cei ce joacă nici nu ating pământul ci parcă zboară în văzduh”.

Căpetenia cetei se chema stareț, iar ajutorul său primnicer. Dacă două cete de călușari se întâlneau în drum, ele erau obligate să se lupte între ele, ceata biruită

fiind silită să se supună celeilalte timp de nouă ani.

În legătură cu logodnele și nunțile, Cantemir menționează că „*obiceiul țării a statornicit că flăcăii trebuie să-și aleagă ei înșiși nevestele și nu să-și aleagă părinții fetei ginerele*”.

Trimișii flăcăului pentru a cere în căsătorie o fată se numeau pețitori, după străvechiul nume din latina populară: petitores. Căpetenia pețitorilor purta numele de staroste, și el își exprima mesajul printr-o orație în versuri în care se amintea legenda căprioarei urmărită de vânător până în pragul casei fetei cerute în căsătorie.

În dialogul ce urma între părinții fetei, – care încercau să prezinte în locul acesteia o femeie bătrână – și pețitori, aceștia precizau că „*vânatul lor are părul bălai, ochi de șoim, dinți ca măgelele, buze ea cireșele, trupul ca de leoaică, gâtul ca al lebedelor și fața mai strălucitoare ca a soarelui*”.

Cu tot atâta minuțiozitate e descris și obiceiul *colăcăritului*, al colăcarilor care vin pentru a vesti sosirea mirelui.

Ziua în care se cerna făina pentru pregătirea nunții se chema ziua cernutului. În momentul cununiei se așternea sub picioarele mirilor un covoraș pe oare se puneau câțiva galbeni pentru a le fi viața îmbelșugată. În a treia zi după nuntă se comunica părinților „cinstea” sau „spurcăciunea” miresei, aceasta din urmă atrăgând după sine repudierea fetei și trimiterea ei acasă cu o „căruță proastă” la care erau înhămați înșiși părinți săi.

Obiceiurile la înmormântare au fost descrise și ele cu numeroase detalii. „Dacă murea un țăran – precizează Cantemir – atunci feciorii lui trebuiau să umble cu capul gol șase luni de-a rândul, chiar dacă era în toiul iernii, și să-și lase să crească părul și barba; ei nu puteau să-și acopere cu nimic capul chiar dacă ar fi avut de mers cale cât de lungă.”

La boieri acest obicei era aplicat vreme de 40 de zile.

Cantemir consemnează, de asemenea, și obiceiul bocitoarelor, care, știau felurite cântece de jale (bocetele) în care se arăta ticăloșia și deșertăciunea vieții”.

Dacă mortul era un șef militar, atunci în ochii cailor acestuia se arunca zeamă de ceapă sau praf de pușcă pentru a-i face să lăcrimeze ca și cum și ei ar plânge pe cel dispărut.

Cum „Descrierea Moldovei” a fost tradusă în limbile germană și rusă, dansurile și obiceiurile populare ale românilor au fost cunoscute și de învățații altor popoare, Dimitrie Cantemir fiind astfel unul din precursorii folcloristicii române de astăzi.

Satul socialist, nr. 1370, 5 octombrie 1973, p. 2

Înflăcărat patriot, strălucit cărturar

300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir

Arareori istorici a cunoscut o existență mai zbuciumată și mai brăzdată de evenimente potrivnice aspirațiilor unei personalități, dar totodată cu o posteritate mai prestigioasă, mai dinamică.

Fiu al domnitorului Constantin Cantemir, la vârsta de 16 ani tânărul principe a fost trimis ostatic la Constantinopol pentru a garanta prin ființa sa fizică fidelitatea tatălui său, urmând să rămână la Curtea Otomană, cu scurte întreruperi, peste 20 de ani, timp în care, printr-o muncă din cele mai încordate, avea să devină, prin numeroasele limbi învățate și prin scrierile sale, unul din cei mai mari învățați ai vremii.

La moartea bătrânului Cantemir (martie 1693), aflându-se la Iași, boierii l-au ales ca succesor al tatălui său, dar neputând plăti sumele așteptate de demnarii otomani, el n-a domnit decât 21 de zile, fiind silit să se reîntoarcă la Constantinopol.

Abia în noiembrie 1710 – în împrejurări radical schimbate – Dimitrie Cantemir va redobândi situația pierdută în 1693, având însă și de astă dată o domnie de numai nouă luni, întreruperea ei fiind provocată, ca o consecință a alianței sale cu țarul Petru cel Mare, de înfrângerea acestuia la Stănilești.

Considerat de turci ca trădător, Cantemir fu silit să se retragă în Rusia unde, bucurându-se de stima și prietenia lui Petru, avea să trăiască într-un nou exil până la sfârșitul vieții (21 august 1723) ca sfetnic al țarului și membru al senatului (guvernului) rus.

Moldova nu avea să o mai revadă niciodată.

Alianța lui Dimitrie Cantemir cu țarul Petru cel Mare a fost determinată de apriga sa dorință de a scoate Moldova de sub jugul Porții Otomane, și de a-i reda iarăși independența și strălucirea de care se bucurase sub domnitorii Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare.

Dar, dacă acțiunea sa politică, de care își legase atâtea speranțe, s-a încheiat cu o dureroasă înfrângere, activitatea sa de cărturar i-a adus atât lui, cât și poporului român, un prestigiu dintre cele mai strălucite și a făcut ca numele său să se impună ca al unuia din cei mai de seamă istorici, scriitori și gânditori de la începutul secolului al XVIII-lea.

În anul 1714, Academia de științe de la Berlin îl alege ca membru al său, Cantemir fiind astfel primul român care a fost ales membru al unei academii străine.

Primele opere ale lui Dimitrie Cantemir, dintre care menționăm, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul* și *Istoria ieroglifică*, au avut caracter filosofic și literar politic, ele fiind primele scrieri în limba română dedicate, prima, sistemelor morale, iar a doua, scrisă în formă de roman alegoric, moravurilor politice românești din epoca sa, luptelor pentru domnie, corupției boierești, intrigilor și zavistiilor care pasionau clasa feudală a timpului.

Cele care l-au impus și au făcut din el – depășind hotarele românești – un istoric cu o largă audiență la posteritate au fost însă scrierile sale de maturitate, și îndeosebi *Istoria Imperiului Otoman* (Creșterea și descreșterea Curții Otomane), *Descrierea Moldovei*, *Viața lui Constantin Cantemir* și *Hronicul româno-moldo-vlahilor*.

Toate patru au fost scrise mai întâi în limba latină, aceasta fiind limba învățaților timpului, importanța lor făcând apoi ca ele să fie traduse pentru uzul cititorilor și în alte limbi.

Multe din paginile închinat de Cantemir frumuseții munților Moldovei, câmpiilor, apelor și cetăților sale sunt adevărate anticipări ale descrierilor de mai târziu, ale unor scriitori ca Alecu Russo, Al. Vlahuță, C. Hogaș sau Mihail Sadoveanu.

Pentru frumusețea și temeinicia constatărilor ei „Descrierea Moldovei” a fost retipărită de mai multe ori în limba română, – prima ediție a apărut în 1825 – ea fiind considerată una din cele mai valoroase lucrări științifice, valabilă și astăzi, dedicată acestei străvechi și eroice țări românești.

Ultima din numeroasele sale ediții, și totodată cea mai impunătoare, atât din punct de vedere grafic cât și științific, a apărut recent sub auspiciile Academiei Republicii Socialiste România.

Trecutului Moldovei și îndeosebi situației sale din secolul al XVIII-lea, îi aparține și monografia dedicată de istoric tatălui său, Constantin Cantemir, voievodul ridicat din rândurile răzășimii moldovene.

Cea mai amplă dintre scrierile lui Cantemir consacrate poporului român a fost însă *Hronicul româno-moldo-vlahilor*, scrisă mai întâi în limba latină sub titlul *Historia Moldo-Vlahilor* – care, deși a rămas neterminată, a adus totuși una din cele mai viguroase contribuții la cunoașterea genezei, întinderii și dezvoltării poporului român.

Deși, după titlu s-ar părea că scrierea are în vedere numai pe românii din Moldova și Valahia, totuși în interiorul ei, după Predoslovie, se arată clar că „*Hronicul este a toată Țara Românească* – a României deci – care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenia și Ardeal din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului”, cuprinzând astfel istoria întregului popor român, scrisă pe baza celor mai numeroase izvoare cunoscute până la dânsul.

Ca început al neamului românesc, Cantemir așează, ca și cronicarii, colonizarea romană în Dacia, legată de numele lui Traian, iar ca întindere teritoriul

Moldovei, al Țării Românești și al Transilvaniei care la început, sub chipul Daciei romane, au format o singură unitate politică.

Deși despărțiți prin vicisitudinile istorice în mai multe părți, românii au trăit însă neconținut pe același teritoriu, Cantemir fiind cel dintâi istoric român care a pus bazele științifice ale combaterii teoriei tendențioase după care, locuitorii Daciei s-ar fi retras peste Dunăre odată cu legiunile lui Aurelian. „*Ce precum – afirma Cantemir cu fermitate – Traian cu mâna lui, ca pre un sad ales într-o livada i-au împlântat și i-au sădit; așa neclățiți și în veci nemuțați i-a lăsat; carii și până astăzi toată lumea îi vede, și-i cunoaște, tot acel vechi neam românesc a fi Moldova și în Țara Muntenească și Ardealul tot acel vechiu, și a mai marilor săi nume de romani fiind*”.

Unul din scopurile lucrării sale a fost, de altfel, de a arata că poporul român de la descălecarea și până „acum” – după expresia lui - „necurmat” în Dachia s-a menținut „Precum au început romanii – afirma el în alt loc – din descălecătura lor de la Traian împărat prin toată Dachia, așa au și ținut”, nepărăsindu-și teritoriul lor de origine, fiindcă, adaugă istoricul, „dulce iaste dragostea moșiei strămoșești”.

Vorbind despre aspectul psihologic al poporului român, Cantemir relevă cu admirație „firea, inima și iroiceasca lui vitejie”.

Prin „Hronicul româno-moldo-vlahilor” Dimitrie Cantemir a introdus istoria poporului român în circuitul istoriei universale și a pus o piatră de temelie la dezvoltarea istoriografiei române moderne.

Paginile „Hronicului”, pe lângă strălucita lor erudiție, cea mai avansată până atunci în cultura română, pulsează, totodată, de un profund și fierbinte patriotism, Cantemir aruncându-și privirile de dragoste în aceeași măsură asupra tuturor fiilor poporului român, și asupra întregului pământ românesc.

Patriot și cărmuitor politic, filosof umanist și istoric, literat, geograf, etnograf și folclorist, Dimitrie Cantemir a înscris în istoria culturii românești una din cele mai glorioase pagini, impunându-se, totodată, pe plan european, ca unul din cei mai apreciați savanți ai veacului său, un mare luptător pentru lumină, libertate și independență.

Satul socialist, nr. 1388, 26 octombrie 1973, p. 1, 2

Alexandru Papiu-Ilarian

Personalitate complexă de cărturar și revoluționar de la mijlocul veacului trecut, s-a născut la 27 septembrie 1827; după studii de filosofie la Blaj, cu Simion Bărnuțiu a urmat dreptul la Cluj. A participat la Revoluția de la 1848, cu un rol însemnat în Adunarea de la Blaj, continuându-și apoi studiile la Viena și Padova,

obținând diploma de doctor în drept (1854). Încă din acești ani, preocuparea sa dominantă a devenit istoria. Imediat după înfrângerea revoluției, a început să scrie (1849) *Istoria românilor din Dacia Superioară*, proiectată în 6 volume, dar din care n-a realizat decât pe primele două: vol. I. (1851) cuprinde perioada de la colonizarea romană până la 1847, iar vol. II (1852) – istoria anului 1848, până la Adunarea de pe Câmpia Libertății. Deși incompletă, lucrarea a fost considerată drept „cea mai prețioasă scriere cu privire la Revoluția din 1848 a românilor din Transilvania” (Al. Lapedatu). Mănat de această pasiune, în timpul studiilor în străinătate „niciodată nu dădui uitării, pentru nici un moment măcar – cum va mărturisi în 1862 – urmărirea monumentelor istorice ale națiunii mele”.

În 1855, a fost chemat în Moldova de Grigore vodă Ghica, funcționând ca profesor de drept, avocat al statului și, după Unirea Principatelor, procuror general al Curții de Casație și ministru de Justiție în guvernul care, condus de M. Kogălniceanu, a înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești. Luptător pentru unitatea națională, a adresat lui Cuza Vodă un *memorandum* (1860), în legătură cu perspectivele unirii Transilvaniei cu România.

Constatând că poporului român îi lipsea „cartea vieții ce petrecu în cursul secolelor”, Papiu-Ilarian conchidea: „O națiune ce nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trecute: ea nu cunoaște legătura logică și necesară între trecutul, prezentul și viitorul său.” O asemenea carte nu se putea scrie, în momentul acela, din lipsa izvoarelor: „A aduna aceste monumente [...] ale istoriei noastre însemnează a pregăti și ușura lucrarea cea mare, astăzi cu neputință, a scriitorului fericit, care, perlustrându-le [prelucrându-le] ne va prezenta, apoi, adevărata istorie a românilor.”

În vederea realizării acestui scop, a publicat *Tesaurul de monumente istorice pentru România* (3 vol., București, 1862–1864) cuprinzând – ca un adevărat tezaur – cronici străine, relații de călătorie, descrieri istorico-geografice, documente din arhive străine; mărturiile istorice publicate acolo sunt fundamentale pentru studierea epopeii lui Mihai Viteazul, Ioan Vodă cel Cumplit și a Răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan. Prin această colecție, el a pus „bazele istoriei noastre critice” (V. Pârvan), marcând începutul trecerii de la istoriografia romantică la, cea critică. Adoptând această poziție și socotind adevărul drept singura armă cu care te poți înarma în studiul istoriei, Al. Papiu-Ilarian – format ca filosof și jurist – a stăruit îndeosebi asupra cauzalității în scrierea istoriei (o „descriere filosofică a faptelor, a cauzelor și a urmărilor acelor fapte”).

Împreună cu alți doi intelectuali – A.T. Laurian și Fl. Aaron – a întemeiat la București, în 1867, Societatea „Transilvania”, pe care a și condus-o până la 1873. A fost ales membru activ al Societății Academice la 16 septembrie 1868, rostindu-și discursul de recepție – *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai de Șinca* – la 14 septembrie 1869; a doua zi, a fost repartizat Secțiunii istorice. Din însărcinarea Academiei, s-a îngrijit de publicarea *Descrierii Moldovei* de Dimitrie Cantemir (1872). Îmbolnăvindu-se grav în 1873, nu s-a mai putut reface și a murit la Sibiu, la

11 octombrie 1877.

Nu a avut succes în scaunul academic (vezi introducerea).

„Om de o înaltă cultură, de o râvnă nesfârșită pentru trecutul românesc, al tuturor românilor” (N. Iorga), Al. Papiu-Ilarian a fost, în același timp, un „exemplu de patriotism, de dragoste pentru limba poporului român, de luptă pentru cultură, pentru dezrobirea socială și pentru unitatea națională” (V. Netea).

Referințe și bibliografie: V. Netea, *Alexandru Papiu-Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în *Studii*, nr. 6/1964. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 5/1968 și nr. 3/1973.

Magazin istoric, nr. 3, martie 1974, p. 59

Istoriografia română peste hotare

Istoriografia, care avea să devină principala armă științifică a românilor pentru lămurirea originii, a teritoriului lor național, a continuității lor neîntrerupte pe acest teritoriu și a formării statului român unitar, a fost prima dintre disciplinele intelectuale cu care românii au intrat în circuitul științific european. Iar primul român care a fost consacrat ca istoric european a fost principele Moldovei, Dimitrie Cantemir, membru al Academiei de științe de la Berlin, ale cărui opere dedicate *Descrierii Moldovei* și *Istoriei Imperiului Otoman* au constituit două din principalele lucrări istorice apărute în secolul al XVIII-lea, ambele fiind traduse în mai multe limbi.

Prima dintre ele, care își păstrează și astăzi o incontestabilă valoare științifică cu privire la geografia, istoria, limba, folclorul și instituțiile politice și juridice ale Moldovei, a fost scrisă în anii 1714–1716, în limba latină, sub cunoscutul titlu de *Descriptio Moldaviae*, pentru a fi tradusă apoi, spre a i se asigura o mai largă circulație, în limbile germană și rusă. În limba germană, *Descrierea Moldovei* a fost tradusă mai întâi în anii 1769–1770, la Hamburg, sub titlul apropiat de al autorului, *Beschreibung der Moldau*, în publicația A.F. Busching's *Magazin für die neue Histoire und Geographie*, și apoi în anul 1771, la Hamburg și Leipzig, într-o ediție separată, intitulată într-un mod mai concret: *Historisch, geographisch und politisch Beschreibung der Moldau*.

Scrisă în Rusia, era firesc ca *Descrierea Moldovei* să-i intereseze și pe ruși, ea apărând, în 1789, la Moscova și într-o traducere rusească intitulată, după modelul german după care s-a făcut și traducerea, *Istoriceskoe, gheograficeskoe i politiceskoe opisanie Moldavii*.

A doua scriere a lui Cantemir care a avut o largă circulație europeană a fost *Istoria Imperiului Otoman*, scrisă, de asemenea, în limba latină, concomitent cu

Descrierea Moldovei, intitulată de autor *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae*.

Timp de mai bine de un veac, scrierea lui Cantemir, în care se află numeroase referințe și asupra voievozilor români luptători împotriva sultanilor, avea să rămână o lucrare fundamentală pentru istoria marelui Imperiu Otoman. În anii 1734 și 1735, ea a fost tradusă în limba engleză și tipărită la Londra sub titlul *The history of the growth and decay of the othman Empire*, pentru importanța ei lucrarea fiind reeditată în 1756. La scurt timp după apariția primei ediții engleze, lucrarea a fost tradusă și în limbile franceză și germană. În traducerea franceză, imprimată la Paris, în 1743, de asemenea în două ediții, ea se intitula *Histoire de l'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa decadence*, iar în limba germană, apărută la Hamburg, în 1745, *Geschichte des osmanischen Reiches nach seinem Anwachsen und Abnehmen*.

Intrarea istoricilor români în arena europeană s-a făcut, astfel, prin Dimitrie Cantemir, ale cărui scrieri s-au impus prin largă lor concepție și informație, prin arhitectura solidă și prin claritatea exprimării.

La începutul secolului al XIX-lea, au apărut, la Leipzig și Viena, ambele în limba greacă, două mari lucrări consacrate istoriei poporului român și întregului său teritoriu național. Prima, apărută în 1816, alcătuită de Dimitrie Daniil Philippide – un învățat grec cu îndelungată ședere în Moldova, unde a și decedat – s-a intitulat *Istoria României*, aceasta fiind prima scriere științifică în care, vorbindu-se despre românii din stânga Dunării și din Transilvania, s-a întrebuintat numele de România, precizându-se că el este indicat prin „locul întâi pe care-l dețin românii atât prin vechimea, cât și prin numărul lor”.

Istoria lui Philippide cuprinde evenimentele istoriei din cea mai îndepărtată antichitate și până la întemeierea Principatelor române.

În 1818–1819, apărea o nouă lucrare cu caracter de sinteză – cu mult mai întinsă decât a lui Philippide – intitulată *Istoria Daciei*, al cărei autor, Dionisie Fotino, ținea să afirme ca și Dimitrie Cantemir cu un secol mai înainte în *Hronicul* său, că, sub acest titlu, se înfățișează în trei volume *Istoria vechii Dacii, acum a Transilvaniei, Valahiei și Moldovei*,

Concomitent cu *Istoria României*, Philippide a publicat și o *Geografie a României*, în care, pe lângă situația geografică a Moldovei și Țării Românești, arunca și o largă privire asupra districtelor Ardealului și Banatului – pe care le-a bătătorit îndelung – precum și asupra celor ale provinciei Gyula, prin care autorul înțelegea „partea României ce se întinde de la Carpați și izvoarele Tisei, unde este și Maramureșul, până la Ung și la Murăș”.

Un mare pas înainte în mijlocul străinilor avea să facă istoriografia română în anii premergători Revoluției de la 1848, prin cele două sinteze publicate de M. Kogălniceanu la Berlin. Prima dintre ele, intitulată *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, tomul I, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, apărută în 1837, a fost cea dintâi istorie

critică a românilor, în Introducerea ei Kogălniceanu aducând cele mai largi referințe bibliografice cunoscute până atunci și totodată o „instrucțiune” pentru pronunțarea literelor românești și, deci, a denumirilor noastre istorice.

Concepută în două volume ca o istorie „colectivă” a românilor, adică „istoria Moldovei întregii... a Valahiei și a fraților din Transilvania”, lucrarea lui Kogălniceanu s-a oprit însă numai la primul volum, în care a cuprins istoria Valahiei, a Țării Românești adică, de la cucerirea Daciei de către romani și până la 1834. Ea a cunoscut o largă răspândire în toate cercurile științifice din Apus, fapt ce l-a determinat pe autor ca, în 1854, să publice o nouă ediție, intitulată de astă dată *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, subtitlul primei ediții devenind astfel titlul celei următoare.

După precizările lui A.D. Xenopol, făcute în 1895 cu ocazia intrării sale în Academia Română ca urmaș al lui M. Kogălniceanu, acesta a scris istoria menționată pentru „a curăți pe poporul său de hula pe care necunoștința împrejurărilor sau reaua voință a dușmanilor o răspândise asupra lui, și țintește a-l arăta în adevărata lui ființă”.

A doua scriere de această natură a lui M. Kogălniceanu la care ne referim în aceste note ocazionale și departe de a fi complete, a fost o schiță de istorie culturală a românilor, publicată în același an în limba germană sub titlul *Romanische oder wallachische Sprache und Literatur*. Ca și cea dintâi, aceasta era un răspuns științific la unele afirmații ale filologului Eichhoff, care afirmase că limba română ar fi o limbă primitivă și de „puțin interes” pentru lumea europeană.

În răspunsul său, Kogălniceanu sublinia în mod elocvent originea latină a limbii române și releva numeroase creații de seamă scrise până atunci în limba noastră, printre care, la loc de frunte, figurau scrierile cronicarilor, ale învățaților „Școlii Ardelene”, precum și ale scriitorilor vremii sale: Gheorghe Asachi, I. Heliade-Rădulescu, Iancu Văcărescu și alții.

O a treia scriere publicată de Kogălniceanu în această perioadă, peste care nu putem trece, urmărea să popularizeze printre învățații apuseni, sub titlul *Fragments tirés des croniques moldaves et valaques pour servir l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Lezinschi, Démètre Cantemir et Constantin Brancoveanu*, contribuțiile cronicarilor români la cunoașterea războaielor lui Petru cel Mare cu suedezii, polonii și turcii, precum și la relevarea atitudinii voievozilor contemporani ai Moldovei și Țării Românești. Lucrarea a apărut la Iași, în 1846.

Dintre numeroasele scrieri adresate străinătății de către istoricii români în urma Revoluției de la 1848, ne vom mărgini să amintim numai două. Prima dintre ele aparținuse lui August Treboniu Laurian și, sub titlul *Die Romanen der Oesterreichischen Monarchie*, cuprindea, în trei volume, publicate la Viena în anii 1849 – 1850 și 1851, principalele acte privitoare la Revoluția de la 1848 din Transilvania, printre acestea aflându-se marele discurs rostit de Simion Bărnuțiu la 2/14 mai în catedrala din Blaj, hotărârile adunării revoluționare de pe Câmpia Libertății de la 4/16 mai, memoriul lui Avram Iancu asupra luptelor din Munții

Apuseni, precum și toate memoriile adresate de Comitetul național român Curtii din Viena. Lucrarea lui A. Tr. Laurian constituie cea mai cuprinzătoare colecție de documente asupra situației politice a Transilvaniei din timpul și din perioada imediat următoare revoluției. Setea de libertate și de emancipare a românilor transilvăneni transpiră din fiecare pagină, și ea a fost vreme îndelungată una din principalele surse de informație asupra revendicărilor românești transilvănene.

A doua lucrare la care ne referim – intitulată *Question économique des Principautés Danubiennes* – a fost scrisă de N. Bălcescu, la Paris, în 1850 și ea, prin intermediul cărții lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, avea să devină unul din cele mai importante izvoare ale lui Karl Marx în legătură cu regimul agrar din Principatele române.

Prin această scriere, dezvoltând ideile din articolul său *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, publicat în 1846 în *Magazinul istoric pentru Dacia*, Bălcescu a relevat și înfierat împilarea la care erau supuși țărani români în preajma Revoluției de la 1848, justificând întru totul dreptul lor la revoluție.

Pentru a descoperi străinătății rezultatele unora din cercetările arheologice din România, și îndeosebi pentru a releva marea importanță a tezaurului de la Pietroasa, Cloșca cu puii de aur –, în anii 1889–1900, Alexandru Odobescu a publicat, la Paris, lucrarea *Le trésor de Petrossa* (3 volume), care a produs o adevărată senzație în cercurile arheologilor apuseni.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, istoriografia română se impune pe plan european îndeosebi prin scrierile lui A.D. Xenopol și N. Iorga, ambii deopotrivă de prestigioși atât prin concepțiile și metodele lor de cercetare, cât și prin operele realizate.

Combătând ideile lui Rösler cu privire la originea și continuitatea poporului român în Dacia, Xenopol a publicat, astfel, în 1885, la Paris, lucrarea *Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge*, care s-a bucurat de o largă circulație îndeosebi în cercurile istoricilor francezi. În 1896, el a dat totodată și o versiune franceză în două volume a vastei sale opere intitulate *Istoria românilor din Dacia Traiană*, care a fost publicată la Paris sub titlul *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*.

Pe lângă scrierile de istorie pragmatică, Xenopol a publicat la Paris, în 1899, și lucrarea sa despre metoda și filosofia istoriei, *Les principes fondamentaux de l'histoire*, reeditată în 1908 sub titlul *La théorie de l'histoire*, care a avut un amplu răsunet european, provocând numeroase discuții și polemici între filosofi, istorici și sociologii timpului.

În urma publicării scrierilor sale în limba franceză, Xenopol a fost invitat să țină lecții și conferințe la Sorbona, a fost ales membru corespondent al Academiei de științe morale și politice din Paris și a devenit una din cele mai apreciate personalități ale congreselor istorice europene.

N. Iorga, fost elev al lui Xenopol, îl va depăși însă și în această direcție, cum avea să-l depășească în toate celelalte.

Pe lângă tezele sale de doctorat – *Philippe de Mézières, 1327–1405, et la croisade au XIV siècle* și *Thomas III Marquis de Soluces* – consacrate unor subiecte de istorie europeană și pe lângă alte scrieri de această natură, N. Iorga a îmbogățit istoriografia europeană cu o nouă istorie a Imperiului Otoman, publicată în limba germană în cinci volume, *Geschichte des osmanischen Reiches nach den quellen dargestellt* (1906–1913), cu o istorie a imperiului bizantin în limba engleză, *The Byzantine Empire* (1907), precum și cu o sinteză de istorie a umanității intitulată *Essai de synthèse de l'histoire universelle*, apărută la Paris între anii 1924–1928 (vol. I. *Istoria veche*; II. *Istoria evului mediu*; III. *Epoca modernă*; IV. *Epoca contemporană*).

Mai mult decât oricare istoric român, N. Iorga a îmbogățit însă istoriografia europeană cu numeroase și substanțiale lucrări cu privire la istoria românilor, a luptelor lor pentru apărarea teritoriului național și pentru realizarea unității lor politice.

În 1905, el a publicat, astfel, la Berlin, în colecția „Gotta”, în două volume, *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildung*, urmată, în 1920, de *Histoire des Roumains et de leur civilisation* – tradusă și în limbile engleză (1925), italiană (1928), germană (1929), sârbă (1932), iar în 1935–1939, de monumentală *Histoire des Roumains et de la românie orientale* (zece volume).

În toate aceste sinteze, care au apărut fiecare la interval de 15 ani una de alta, N. Iorga a adus ultimul cuvânt al istoriografiei române și a abordat problemele de competență ale istoriei românilor: teritoriul strămoșilor lor, originea și constituirea lor ca popor, caracterul limbii și al civilizației lor, formarea statelor naționale românești, lupta pentru libertatea și independența lor, contribuția la apărarea Europei, dezvoltarea socială și culturală, lupta pentru realizarea unității lor naționale.

Pentru a releva totodată locul românilor în istoria universală și împletirea istoriei lor cu a celorlalte popoare europene, N. Iorga a publicat între anii 1935–1936, și celebra lucrare intitulată *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (trei volume: I. *Antiquité et Moyen Age*; II. *Epoque moderne*; III. *Epoque contemporaine*).

Luptător înflăcărat pentru unirea Transilvaniei cu România, N. Iorga a publicat, în 1916, în preajma intrării României în război, și o *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, lucrare pe care o va reedita și în 1940, când, din nou, se ridicau nori amenințători asupra hotarelor românești proclamate prin Unirea de la 1 decembrie 1918.

Pentru activitatea sa istoriografică, mai bogată decât a tuturor contemporanilor săi, N. Iorga a fost proclamat Doctor honoris causa al numeroase universități, a fost ales membru al numeroase academii și institute de istorie străine și a fost invitat, totodată, la principalele congrese internaționale de istorie.

Fără a atinge cuantumul și amploarea lucrărilor publicate de A.D. Xenopol și N. Iorga, în același timp au publicat diverse scrieri în diferite limbi europene și

D. Onciul (*Istoria românilor din Bucovina*, 1887); *Istoria românilor din Maramureș*, 1890); I. Sârbu (*Matei Vodă Basarab*, 1899); Ion Ursu (*Politica externă a lui Petru Rareș*, 1908); Vasile Pârvan (*Dacia: Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, 1928) și alții. Dintre publiciștii și istoricii transilvăneni care, pentru elucidarea problemelor Transilvaniei și pentru apărarea cauzei românilor de aici, au publicat o parte din scrierile lor și în limbi străine, menționăm pe Al. Papiu-Ilarian (*Independența constituțională a Transilvaniei*, 1861), editată în limbile franceză (*Les Roumains des états autrichiens. L'indépendance constitutionnelle de la Transylvanie*, 1801), germană (*Die constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürgens*, 1862), și italiană (*Indipendenza costituzionale de la Transilvania*, 1862); Eugen Brote (*Chestiunea română în Transilvania*), tradusă și în limbile germană (*Die Rumänische Frage in Siebenbürgen, und Ungarn*, Berlin, 1895), italiană (*La questione rumena in Transilvania ed Ungheria*, Torino, 1896); Aurel C. Popovici (*La question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris 1918); Ioan Lupaș (*Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu, 1943).

După Eliberare, contribuția istoricilor români la dezvoltarea istoriografiei europene, prin publicarea de noi scrieri românești în limbile de circulație universală, a luat un avânt pe cât de înflăcărat, tot pe atât și de viguros în substanța lui. Astfel, pe lângă lunga serie de scrieri apărute în colecția „Bibliotheca Historica Romaniae”, în care au apărut valoroasele lucrări semnate de Miron Constantinescu – inițiatorul colecției – și colaboratorii săi – *Unification of the Romanian National Stats. The Union of Transylvania with old Romania* (1970); Cornelia Bodea (*The Romanians Struggle for unification, 1844–1849*; 1970). D. Prodan (*Supplex Libellus Valachorum. The Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 19 th Century*; 1971) – în anul 1970 s-a publicat, în colecția franceză „Histoire des Nations Européennes” de la Paris, sinteza *Histoire de la Roumanie des origines à nos jours*, alcătuită de Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, Ștefan Pascu și alți colaboratori, iar, în 1971, la Roma, *Storia del popolo romeno*, scrisă de istoricii A. Oțetea, I. Popescu Puțuri, I. Nestor, M. Berza, V. Maciu și alții.

Ambele aceste sinteze sunt în curs de apariție și în limba engleză.

Menționăm de asemenea și scrierile istoricului Constantin C. Giurescu, *La Transylvanie dans l'histoire du peuple roumain*, apărute la editura Meridiane, în 1968, tradusă de asemenea în limbile engleză, germană, italiană, maghiară, precum și *La formation de l'état unitaire roumain* (1972), tradusă și ea în limbile engleză, germană, spaniolă.

Amintim, pentru completarea tabloului, și modestele noastre scrieri referitoare la *Unirea Transilvaniei cu România* (1968), apărute în aceeași editură în limbile franceză, engleză, germană, rusă și spaniolă, precum și monografiile consacrate lui N. Titulescu (1969), N. Iorga (1971), Take Ionescu (1971), publicate și ele în aceleași versiuni.

Timp de aproape un sfert de mileniu, istoriografia română a fost, astfel, neconținut prezentă în dezbaterile și evoluția istoriografiei europene, menirea ei permanentă fiind aceea de a releva și apăra teritoriul, ființa și aspirațiile poporului român, lupta sa pentru libertate și progres, și, totodată, de a contribui prin aceasta la dezvoltarea istoriografiei universale.

Transilvania, nr. 3, martie 1974, p. 7–11

Tinerețea unui octogenar

Ziaristul și scriitorul transilvănean Corneliu Codarcea a împlinit la 7 iunie vârsta memorabilă de opt decenii. Născut în comuna Oroiu de Câmpie din județul Mureș, Corneliu Codarcea a urmat în preajma Primului Război Mondial cursurile Facultății de drept la Cluj și a debutat în 1912 la revista „Noi”, organ al studenților universitari români din capitala Transilvaniei. Mobilizat în 1915 în armata austro-ungară, Codarcea a fost făcut prizonier în luptele din Franța și apoi, dorind a lupta pentru eliberarea Transilvaniei, s-a angajat că voluntar în armata franceză, de unde a ajuns apoi în armata română.

După război, și-a continuat activitatea la publicațiile clujene „Înfrățirea” (1921), „Conștiință românească” (1923), „Patria” (1924), „Biruința” (1926), „Țara noastră” (1926), „Națiunea” (1928–1932), distingându-se printr-o amplă informație politică și culturală, prin talent și probitate. În același timp, colaborează și la numeroase ziare din București („Curentul”, „Viitorul”, „Lupta”, „Dimineața”, „Argus”), în coloanele cărora publică numeroase articole și reportaje asupra vieții din Transilvania.

Numele său, cu comentarii și contribuții culturale, e întâlnit și în paginile revistelor „Viața românească”, „Adevărul literar și artistic”, „Revista Fundațiilor” ș.a.

Luptător cu arma pentru eliberarea Transilvaniei, Corneliu Codarcea a fost și un pasionat și statornic apărător cu condeiul al hotarelor ei integrate în teritoriul legitim al statului român.

În 1934, pe lângă numeroase alte articole și studii, a publicat broșura *Front antirevizionist*, prin care a combătut cu energie și cu o bogată documentare politică, istorică și culturală campania revizionistă horthystă, iar în 1937, a dat lucrarea *Le litige roumain-hongrois*, apărută la Paris, cu o prefață de Emile Buré.

Aceasta nu l-a împiedicat, totuși, să fie un sincer admirator și apologet al unor scriitori și muzicieni maghiari ca Ady Endre, Béla Bartók, Móricz Zsigmond, Gaál Gábor, asupra activității cărora a publicat substanțiale articole atât în presa română, cât și în cea maghiară.

După eliberarea țării de sub jugul nazist, Corneliu Codarcea a funcționat ca prim-secretar de presă la Ministerul Informațiilor și a fost unul din principalii animatori ai acțiunii pentru frățietatea româno-maghiară, colaborând cu articole de această natură la periodicele „Viața românească”, „Tribuna”, „Gazeta literară”, „Korunk”, „Új Elet”, „Igaz Szó” ș.a.

Codarcea a fost, totodată, și secretarul comitetului de conducere al Asociației române-maghiare, al cărei președinte a fost N.D. Cocea.

De numele său se leagă și unele apreciate traduceri din literatura maghiară: A. Kuncz (Mănăstirea neagră). Șt. Tömörkény (Apa sălbatică) ș.a.

Deși octogenar, Corneliu Codarcea își continua și astăzi cu același zel vechea activitate, având în curs de apariție două volume: *Amintiri literare* (Editura Kriterion) și *În Italia și Franța sub steag străin*.

România literară, nr. 24, 13 iunie 1974, p. 19

Ioan Ardeleanu Senior

Ne-a sosit din Zalău vestea morții, în vârstă de 66 de ani, a dascălului și istoricului Ioan Ardeleanu Senior, autorul scrierilor *Trecutul învățământului românesc din Sălaj* (1936) și *Oameni din Sălaj* – momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni (1938).

Vreme de peste patru decenii, Ioan Ardeleanu Senior a fost unul din cei mai entuziaști și neobosiți animatori ai culturii și presei române din Sălaj – vechea țară a Silvaniei – și totodată un zelos istoric al vieții românilor din partea de nord a Transilvaniei.

Preocupările sale s-au îndreptat îndeosebi în direcția ridicării culturale a satelor, a cercetării trecutului istoric al Sălajului, a școlilor sale populare, a contribuției aduse de sălăjeni la dezvoltarea culturii române și a luptei lor pentru libertatea și unitatea națională. Organizator iscusit de manifestații culturale populare și conferențiar distins, Ioan Ardeleanu Senior a fost neconținut un exemplu de muncă patriotică pentru colegii săi, el însuși urmând calea marilor tradiții naționale ale lui Simion Bărnuțiu și Gheorghe Pop de Băsești, „oamenii” reprezentativi ai Sălajului și ai întregii obști românești transilvănene.

Prin cel dintâi, decedatul istoric a relevat participarea și contribuția românilor din Sălaj la Revoluția din 1848, iar prin cel de-al doilea, întemnițat în 1894 în procesul Memorandumului, care a prezidat apoi marea adunare de la Alba Iulia din 1918, a subliniat puternic luptele românilor sălăjeni pentru realizarea unității naționale.

Meticulos și onest, îndrăgostit de adevăr și de poezia documentelor, Ioan Ardeleanu Senior a întreprins stăruitoare cercetări de arhivă în nordul

Transilvaniei – vechea – Dacie Porolissensis – reconstituind cu o pasiune de arhitect și cu o însuflețire de poet vechea și încercata viață românească de la Porțile Meseșului, locul în care a căzut apărând glia strămoșească și libertatea Transilvaniei legendarul voievod Gelu.

Orice nouă descoperire documentară cu privire la trecutul românesc al Sălajului, la lupta îndârjită a sălăjenilor pentru lumina, drepturile și libertatea lor, îl bucura ca descoperirea unei adevărate comori pe care se grăbea să o valorifice pentru a contribui cu noi elemente la susținerea unei cauze și a unui trecut adânc românesc.

O largă atenție a acordat Ioan Ardeleanu Senior luptei sălăjenilor împotriva anexării teritoriului lor la Ungaria în anul 1861 și apoi nesfârșitelor lor sacrificii pentru a-și putea menține și dezvolta, prin mijloace proprii, școlile și instituțiile culturale locale.

Printre „oamenii” Sălajului figurează și poetul Petre Dulfu, autorul epopeilor populare ale lui Păcală și ale lui Gruia lui Novac, asupra vieții și activității căruia Ardeleanu a scris calde și duioase pagini.

În ultimul timp, împreună cu colegii săi de cercetări istorice sălăjene Grațian C. Mărcuși și Zaharia Bărdașu, preocupările lui Ardeleanu s-au îndreptat în direcția reconstituirii anilor din urmă ai vieții lui Gheorghe Șincai, arătând că acesta, lucru necunoscut până acum, a fost înmormântat nu în Cehoslovacia, ci în comuna Bobota din județul Sălaj, „cu mare pompă de s-a mirat tot norodul”.

Deși modestă în contextul general al epocii, opera didactică și istoriografică a lui Ioan Ardeleanu Senior s-a impus prin însuflețirea și devotamentul ei pentru popor, prin spiritul ei democratic de înțelegere a conviețuirii frățești dintre români și maghiari, prin patriotismul de care a fost călăuzită și prin contribuția ei la dezvoltarea istoriografiei transilvănene românești dintre cele două războaie.

România literară, nr. 31, 1 august 1974, p. 8

„Soarele pentru toți românii la București răsare”

Într-un articol publicat în „Familia”, evocând momentele unei călătorii făcute la București, Iosif Vulcan – vizitator al tuturor marilor orașe ale Europei – mărturisea cu adâncă emoție: „București, București, ce farmec divin îmi inunda inima când rostesc acest cuvânt. Ce fericire cerească mă împresoară când îmi revine în minte memoria acestui oraș. Și mâna parcă îmi tremură, când încerc a descrie impresiile și suvenirurile mele de pe malurile Dâmboviței. București, București, tu nu posezi grandetea orașelor din Apus și totuși în ochii mei apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor și totuși ești mai luminos, tu nu te poți lăuda cu frumusețea lor, însă pentru mine ești mai încântător. Pentru ce – întreba profund tulburat scriitorul – de ce pieptul meu se agită de amintiri dumnezeiești la

amintirea ta? Tu nu-mi răspunzi, dar inima îmi șoptește tainic: Pentru că ești capitala românilor! Capitala românilor?

Da, vei fi!”

Aceste rânduri au fost scrise în anul 1868, exact cu 50 ani înainte de adunarea de la Alba Iulia, care a votat unirea Transilvaniei cu patria mamă, Bucureștii fiind considerați încă de atunci Capitala nu numai a unei părți a poporului român, ci a românilor de pretutindeni, a tuturor sufletelor românești. Ceva mai înainte, în 1867, Iosif Vulcan scria în aceeași revistă: „Ca două râurile pornite din același izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiași mame, ne interesăm și noi de toate păsurile fraților noștri de peste Carpați. Cu ei ne bucurăm când soarele libertății începe a le surăde, și inima noastră e asemenea încântată, văzând pe frumoasele văi și dealuri ale României fâlfâind stindardul pe care s-a scris: *«Înainte!»*”.

De altfel, încă de la întemeierea sa, presa transilvăneană (1838: *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*) a avut ca principală preocupare promovarea prin toate mijloacele, a ideii unității etnice și de limbă a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, a unității lor de cultură, a identității aspirațiilor lor politice. Adresându-se celor care promovau o politică de dezbinare și oprimare a românilor din Transilvania, G. Barițiu – fondatorul și conducătorul publicațiilor amintite mai sus - atrăgea atenția asupra faptului că o astfel de politică este sortită eșecului, atât timp cât va exista „nația întreagă, cu care ei [transilvănenii – n.n.], pe lângă toate piedicile naturale și mai vârtos politice, totuși, vrei nu vrei, stau în cea mai strânsă legătură frățască, genetică, literară și religioasă”.

În 1870, Vicențiu Babeș scria în *Albina*, organul politic al românilor din Austro-Ungaria, care apărea la Budapesta începând din anul 1866: „Așteptăm ca România să devină un soare, ale cărui raze să încălzească și să lumineze pe toți românii din țările vecine”. *Albina* preconiza o „Dacoromânie morală, culturală, una și indivizibilă”. În 1876, publicația fiind silită să-și înceteze apariția, se făcea precizarea că în cei 11 ani de existență, ea n-a urmărit decât să arate cititorilor săi „calea din robia Vavilonului spre pământul făgăduinței, spre România și împărăția ginteii lui Traian”.

Proiecte pentru un cotidian

Toate aceste publicații transilvănene, precum și celelalte ale timpului – *Organul luminării* (Blaj), *Telegraful român* (Sibiu), *Federațiunea* (Pesta), *Transilvania*, *Oriental latin* (Brașov), *Albina Carpaților*, *Observatoriul* (Sibiu), *Luminătoriul* (Timișoara) – au îmbrățișat și susținut în mod permanent ideea unității național-politice a poporului român, punând accentul în primul rând pe unitatea culturală. Trebuie ținut seama că această ideologie era susținută în

condițiile în care presa din Transilvania era supusă controlului sever al autorităților de stat austro-ungare și că deci ideea unității politice a românilor era mai ușor de relevat prin susținerea unității culturale. Afirmarea unei culturi naționale impunea însă ca o condiție principală adoptarea unei ortografii fonetice unitare, aceeași în toate țările române, și promovarea unei literaturi cu izvoare și forme de expresie comune, accesibilă tuturor categoriilor de cititori.

Primul ziar transilvănean care a căutat să se elibereze de servituțile lingvistice anacronice a fost *Telegraful român* (Sibiu), creație a lui Andrei Șaguna, care, pe lângă „foița” sa obișnuită, în 1876 a înființat și un supliment intitulat *Foișoara telegrafului român*, în care se publicau, adoptându-se ortografia fonetică, literatură de inspirație populară și articole în sprijinul activității instituțiilor culturale transilvănene. *Telegraful* îndeplinea însă funcția de organ al Mitropoliei Ortodoxe, așa că, dat fiind caracterul său confesional, avea o circulație limitată.

Un enorm pas înainte în această direcție s-a făcut în primăvara anului 1884, prin înființarea cotidianului *Tribuna* de la Sibiu. Ziarul a adoptat în mod integral ortografia fonetică, dând un puternic impuls nu numai limbii și stilului literar, culturii în general, dar și politicii de afirmare națională.

Înființarea unui cotidian era o veche dorință a oamenilor politici și a publiciștilor transilvăneni, care-l concepeau ca pe o armă eficace împotriva opresiunii naționale și, totodată, ca pe un drapel de mobilizare și orientare a luptei de eliberare. Necesitatea apariției lui s-a impus îndeosebi după Conferința de la Sibiu din 12–14 mai 1881, unde s-a hotărât unificarea Partidului Național Român din Transilvania cu Partidul Național Român din Banat și Ungaria într-un singur partid, Partidul Național Român din Ardeal, Banat și Ungaria (pe scurt Partidul Național Român). În fruntea programului partidului elaborat la această conferință se afirma că, urmând linia revendicărilor revoluționare de la 1848, partidul va lupta fără încetare pentru redobândirea autonomiei Transilvaniei, sacrificată prin dualismul austro-ungar de la 1867, și va combate prin toate mijloacele politica de deznaționalizare. Programul prevedea, totodată, introducerea votului universal, acesta fiind considerat ca singura cale pentru democratizarea vieții politice din Imperiul Austro-Ungar.

Conferința din 1881 a mai hotărât – la propunerea lui George Barițiu – ca ramura transilvăneană a partidului să nu recunoască Dieta din Budapesta, reprezentanții săi – urmând politica de „pasivitate” stabilită de Conferința națională din 1869⁹⁸ – să nu participe nici la alegerile de deputați pentru Dietă, nici la lucrările ei. Toate acestea au provocat la Budapesta o violentă indignare. Contele Kálmán Tisza, președintele Consiliului de miniștri, uzând de puterea sa politică și cu scopul de a sparge solidaritatea românilor, s-a grăbit să înființeze un nou partid românesc, care, pe de o parte, să recunoască anexarea⁹⁹, iar pe de alta, să aleagă

⁹⁸ În 1869 a avut loc Conferința națională a fruntașilor politici ai românilor transilvăneni și s-a creat Partidul Național Român din Transilvania, condus de Ilie Măcelariu, n.r.

⁹⁹ Prin proclamarea, în februarie 1867, a Imperiului dualist austro-ungar, Transilvania era anexată Ungariei, anulându-i-se autonomia, n.r.

deputați pentru Dieta maghiară și să participe la lucrările ei.

Omul ales de contele Tisza pentru a întreprinde această acțiune a fost mitropolitul Miron Românul de la Sibiu. Sub presiunile guvernului, acesta a dat mai întâi o circulară, prin care, la 11 iunie 1881, a dezavuat hotărârile Conferinței de la Sibiu, iar în primăvara anului 1884 a luat inițiativa înființării unui „partid moderat român” constituțional, care să profeseze „credința neînfrântă către monarh, patrie și constituție, respect, supunere și ascultare față de legile sancționate” (anexarea Transilvaniei la Ungaria fusese sancționată de împărat). Pentru popularizarea acestei acțiuni – care de altfel n-a reușit – mitropolitul a înființat la Budapesta, cu ajutorul guvernului și un ziar, intitulat *Viitorul* (1 ianuarie 1884), prin care a deschis o vie campanie împotriva Partidului Național Român și a programului său. În același timp, a înlăturat de la conducerea vechiului ziar „Telegraful român” pe profesorul și asesorul Nicolae Cristea, care se afirmase nu numai prin talentul său de publicist, ci și prin îndrăzneala cu care de 18 ani denunțase politica de oprimare națională.

Pentru susținerea programului Partidului Național Român și combaterea unor acțiuni ca aceea a lui Miron Românul, dar și pentru o nouă orientare în domeniul limbii și literaturii, s-a simțit nevoia unui ziar de mare anvergură și combativitate, care să se poată impune tuturor păturilor de cititori, în mod firesc, acest ziar – pentru a pătrunde în toate straturile societății românești și pentru a se impune ca o prezență zilnică – nu putea fi decât un cotidian, presa transilvană de până atunci nedepășind periodicitatea bisăptămânală, sau mai rar, pe cea de trei ori pe săptămână. Exponenții acestei idei, în rândul cărora se aflau numeroși intelectuali din Sibiu și Brașov, printre care menționăm pe N. Cristea, fostul redactor al *Telegrafului român*, Ioan Bechnitz, Eugen Brote, Simon Popescu, Manole Diamandi, Gh. B. Pop s-au gândit mai întâi, pentru un asemenea rol, la *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, care avea o vechime de aproape 50 ani și care fusese până atunci principalul organ de presă al românilor din Transilvania. Această publicație se găsea în acel moment sub conducerea lui Aurel Mureșianu și apărea de trei ori pe săptămână. Inițiatorii au propus însă lui Mureșianu schimbarea numelui gazetei și, totodată, în vederea transformării ei în cotidian – strămutarea la Sibiu – pe atunci principalul centru politic și cultural al românilor din Transilvania.

Una suntem cu toții!

Mureșianu însă n-a acceptat, și atunci inițiatorii s-au hotărât să întemeieze o tipografie proprie la Sibiu și să înființeze un nou ziar – nou prin nume și program. La sugestia lui Eugen Brote, a fost chemat ca director al noului ziar scriitorul Ioan Slavici, care de mai bine de zece ani se stabilise în România. Prin colaborarea sa la *Convorbiri literare* și la ziarul *Timpul*, cât și prin publicarea volumului *Novele din*

popor (București, 1881), Slavici își cucerise o mare reputație publicistică și literară. El era cunoscut, de altfel, sibienilor și prin colaborarea din anii anteriori la *Telegraful român*, în coloanele căruia susținuse aceleași idei ca și inițiatorii noului ziar. Pe drept cuvânt, alături de M. Eminescu, I.L. Caragiale și Ion Creangă, Slavici era considerat unul din principalii exponenți ai tinerei culturi naționale în plină afirmare.

La începutul lunii aprilie 1884, Slavici a sosit la Sibiu, iar la 14 aprilie a apărut primul număr al *Tribunei*.

Între timp, pentru a nu-și pierde cititorii, Aurel Mureșianu a transformat și el *Gazeta Transilvaniei* în cotidian (4 aprilie), așa încât, de acum înainte, Transilvania avea să aibă, după expresia lui Manole Diamandi¹⁰⁰, „două tunuri” care urmau să se descarce zilnic asupra politicii de opresiune națională.

Numele noii publicații a fost dat de Ioan Bechnitz. Primul apel adresat de *Tribuna* publicului român a fost semnat, în ordine alfabetică, de către cei zece întemeietori ai săi: Ioan Bechnitz, Aurel Brote, Eugen Brote, Ioan Dușoiu, Manole Diamandi, Simeon Mărgineanu, Ioan Neagoie, Gh. B. Pop, Ioan Preda, Ioan Slavici. Apelul ca și articolul program a fost redactat de Ioan Slavici. De la început ziarul a afirmat că se „identifică cu poporul” și că se consideră însuși „glasul poporului român.

În legătură cu pasivitatea decretată de conferințele Partidului Național Român, ziarul a ținut să precizeze, în numărul din 27 aprilie 1884, că această linie politică „ne este impusă de situația ce ni s-a creat”, că ceea ce trebuie „să voim cu orice preț, este *solidaritatea tuturor românilor* din țările supuse..”, într-un alt articol, publicat la 10 mai același an, se arăta: „Suntem loviți în drepturile noastre, suntem asupriți, suntem jigniți în dezvoltarea noastră culturală; nu putem compta pe sprijinul nimănui. Îndoite și înzecite, prin urmare – preciza directorul „*Tribunei*” – trebuie să ne fie încordările noastre.”

Cauzele acestor loviri și asupriri, publicația nu le arunca în seama poporului maghiar, ci așa cum se arăta într-un alt articol, numai asupra „păturii din care ies executorii legilor și în genere actualii purtători ai puterii publice” care reprezintă „sistemul de guvernare”. Ziarul nu nega, însă, așa cum preciza într-un articol din 1887, că românii din Ungaria vor să dobândească „cuvénita de sine stare și neatârnaire pentru dezvoltarea limbii și a obiceiurilor naționale” și că ei „sunt cuprinși în adevăr de dorința unității naționale, de a crea un stat puternic românesc”.

Și mai ferm avea să fie formulat și aplicat programul cultural și literar al „*Tribunei*”, chiar din primul număr afirmându-se, prin pana lui Slavici, ceea ce era valabil și pe plan politic, că „*soarele pentru toți românii la București răsare*”, aici

¹⁰⁰ Negustor la Brașov, care a îndeplinit în Transilvania un rol de mecena cultural și politic. El a contribuit prin importante sume de bani și la organizarea Congresului studențesc de la Putna, din august 1871.

aflându-se „centrul” culturii române. „În lucrarea culturală – scria directorul ziarului la 3 aprilie 1887 – una suntem, cu toții, căci nu poate să fie vorba de ardeleni, de moldoveni, de munteni, nici de bănățeni, ci numai de români [...]; acela care produce vreo lucrare de valoare pentru toți românii o produce.”

În coloanele publicației și-au găsit un amplu ecou toate acțiunile și evenimentele culturale și literare transcarpatine și s-a întreținut un puternic cult pentru scriitorii și oamenii de cultură de aici. „Nu există pe fața pământului un unghi de țară locuit de români – scria *Tribuna* la moartea bardului de la Mircești – în care numele lui Vasile Alecsandri să nu fie cunoscut și cântecele sale să nu fie în gura tuturor [...] Din izvorul bogat al poeziei populare s-a adăpat bardul nostru și din cântecul său dulce s-a adăpat poporul român; aici a grăit inimă la inimă”.

Slavici a imprimat *Tribunei* o linie menită să contribuie la dezvoltarea limbii și literaturii realiste românești, pentru cultivarea căreia, pe lângă articolele publicate, a înființat colecția *Biblioteca populară a Tribunei* – adresată maselor de țărani și muncitori – precum și *Calendarul poporului*. Ziarul a creat astfel o adevărată școală literară, exemplul ei determinând și celelalte publicații să abandoneze ortografia etimologică și să întrebuințeze o limbă clară, vie, pe înțelesul maselor largi de cititori.

Valul proceselor...

Programul și activitatea ziarului, influența sa în mase, au nemulțumit guvernul de la Budapesta, care, pentru a împiedica afirmarea publicației și a intimida pe redactori, a intentat directorului său nu mai puțin de cinci procese. Primul proces al lui Slavici – împreună cu al redactorului-responsabil Cornel Pop-Păcurar – a avut loc în anul 1885, la 10 luni de la înființarea ziarului. Alte trei procese i-au fost intentate în 1886, iar ultimul – după ce fusese ales și secretar al Partidului Național Român – în aprilie 1888, în urma căruia a fost condamnat la un an detențiune și înțemnițat în închisoarea de la Vác, în Ungaria.

Ca și în articolele publicate Slavici a susținut și în fața instanțelor de judecată aceleași principii de egalitate între popoare și de îndreptățire a luptei politice a poporului român. „În cercurile domnitoare ale Ungariei – afirma Slavici la procesul din 1885 – e răspândită convingerea că ordinea nu se poate susține decât prin stăpânirea unora asupra altora. Dacă este așa, atunci fără îndoială e lucru primejdios a voi să propagi aici principii de egală îndreptățire [...] Dacă și d-voastră, domnilor jurați, sunteți de părere că nu se poate susține ordinea aici decât prin aceea că ne stăpânim unii pe alții, atunci osândiți-mă. Dacă însă sunteți de părere că trebuie să ne suportăm unii pe alții, atunci achitați-mă, căci eu reprezint principiul bun în această țară.”

Procesul judecându-se la Sibiu, jurații (sași cu toții), având aceleași convingeri, l-au achitat pe Slavici. În consecință, guvernul a hotărât strămutarea

instanței respective de la Sibiu la Cluj.

În timpul detențiunii de la Vác, despre care avea să povestească mai târziu în volumul *Închisorile mele* (București, 1921), Slavici și-a continuat activitatea publicistică, trimițând articole ziarului, dar la ieșirea din închisoare a fost silit să părăsească Transilvania și s-a reîntors la București.

Succesorii săi (Eugen Brote, Septimiu Albini, Gh. Bogdan-Duică, Ion Russu-Șirianu, Andrei Balteș, Teodor V. Păcățian, Elie Dăianu și alții) i-au urmat linia, inspirându-se din aceleași principii și înfruntând aceleași riscuri. Între anii 1893 și 1903, redactorii *Tribunei* au fost condamnați în total la 17 ani închisoare și la 40.000 coroane amendă.

Una din cele mai mari campanii duse de ziar a fost susținerea *Memorandumului* din 1892, înaintat de conducerea Partidului Național Român Curții din Viena, prin care s-a făcut un aspru și îndrăzneț rechizitoriu la adresa regimului dualist și a politicii de deznaționalizare. Această acțiune a determinat guvernul maghiar să trimită în fața Curții cu jurați de la Cluj pe toți membrii comitetului partidului, în frunte cu dr. Ioan Rațiu, și, totodată, prin procesul din mai 1894, să impună aspre condamnări. *Tribuna* a fost cel dintâi ziar care a publicat textul *Memorandumului* (iunie 1892, nr. 116–122), contribuind astfel la difuzarea lui în rândul maselor și a luat, totodată, apărarea celor acuzați și a întregii mișcări memorandiste.

La 16 aprilie 1903, în urma conflictelor produse în sânul comitetului Partidului Național Român, ziarul a fost silit a-și suspenda apariția, numele său urmând să fie purtat de acum înainte de către un alt ziar de la Arad, înființat în anul 1897, care până atunci se intitulase *Tribuna poporului*.

Prin programul său cultural și politic, prin prestigiul, entuziasmul și dârzenia redactorilor și colaboratorilor săi, *Tribuna* a ridicat publicistica transilvană pe una din cele mai înalte culmi și a deschis calea marilor cotidiane de la începutul sec. XX. Deviza ei „*Soarele pentru toți românii la București răsare*” a însuflețit inimile populației transilvane până la 1 decembrie 1918, când, prin voința poporului, s-a realizat desăvârșirea unității statului național român.

Microfișier bibliografic:

Ioan Slavici, *Tribuna și tribuniștii*, Orăștie, 1896; *Închisorile mele*, București, 1921; *Amintiri*, București, 1924; O. Boitoș, *Activitatea lui Slavici la Tribuna din Sibiu*, Cluj, 1927; Ion Breazu, *Literatura Tribunei*, București, 1936; Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947; Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*, București, 1965; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968.

Magazin istoric, nr. 9, septembrie 1974, p. 14–17

1850 de ani de istorie Napoca, 124 – Cluj, 1974

Orașele României, semn de veche civilizație și istorie, împlinesc și sărbătoresc, în ultimii ani, veacuri și milenii de existență. Turnu Severin – Drobeta – a aniversat astfel mai deunăzi 1.850 de ani de la atestarea sa documentară, Satu Mare 1.000, Orăștia 750, iar Clujul ne cheamă acum la sărbătorirea a 1.850 de ani de la recunoașterea sa ca municipiu.

Nimic nu poate ilustra mai concludent pulsul și vigoarea civilizației dacilor decât rapiditatea și ușurința cu care, pe vechile așezări ale acestora, s-au putut întemeia puternicele colonii romane care, concomitent cu construirea Ulpiei Traiane pe locurile cetăților lui Decebal din Munții Orăștiei, aveau să se dezvolte sub numele de Apulum (Alba Iulia), Potaissa (Turda), Napoca (Cluj), Ampelum (Zlatna) ș.a.

Însăilate mai întâi ca niște modeste așezări sătești (pagus, vicus), toate acestea, și odată cu ele atâtea altele, datorita rețelei de comunicații și importanței lor economice și strategiei, s-au ridicat repede la nivelul de orașe, impunându-se ca tot atâtea, centre politice și administrative care au dat o nouă viață străvechii Dacii.

Un destin dintre cele mai glorioase avea să cunoască satul Napoca din valea Someșului Mic, așezat la intersecția dintre regiunea Munților Apuseni și a Câmpiei transilvane, căreia la anul 124, ca o urmare a dezvoltării sale și a concentrării unei numeroase populații, împăratul Adrian, succesorul lui Traian, i-a acordat titlul de municipiu, numindu-l *Municipiul Hadrianum Napoca*. Noul municipiu a devenit grabnic centrul economic, politic și strategic al Daciei nordice (Dacia Porolissensis), aici aflându-se și rezidența procuraturii provinciei, și totodată una din cele mai impunătoare creații citadine ale stăpânirii romane.

Soliditatea și prosperitatea ei au făcut ca peste 50 de ani, la 174, împăratul filosof Marcus Aurelius să-i adauge vechiului nume și numele sau, ea devenind astfel Colonia Aurelia Napocensis.

Retragerea armatei și administrației romane la 271 a făcut însă ca Municipiul, cinstit în urmă cu 1850 și 1800 de ani cu numele celor doi împărați ai Romei, să cadă pradă năvălirii popoarelor migratoare și timp de câteva secole să zacă în paragină și întuneric. Când valurile migratoare se liniștesc, vechea așezare renaște însă din propriile sale ruine și, mai întâi sub forma unui Castrum (cetate), înconjurat de un sat, să se ridice iarăși, în secolul al XI-lea, la nivelul unui oraș. Acesta după numele castrului închis, clausum, clusum, avea să devină într-o denumire latină Clujul de astăzi, grecește Claudiopolis, ungurește Kolozsvár, Kolozsvarium sau Kolusvár, nemțește Klausenburg sau Klosenburg, noii lui

locuitori fiind români, maghiari și germani.

La 1213 el era înregistrat într-un act oficial sub numele de Castrensis de Clus.

Ca și Napoca de odinioară, Clujul, datorită poziției sale și privilegiilor primite, s-a ridicat cu impetuoșitate impunându-se ca principalul oraș din centrul și nordul Transilvaniei.

Cetatea, care avea patru porți, și orașul propriu-zis, se aflau însă în mâinile feudalilor maghiari, care au făcut din Cluj un bastion militar al puterii lor, al exploataării și al asupririi meșteșugarilor și iobagilor.

Aceasta a făcut ca în 1437, când Ardealul a cunoscut marea răscoală a iobagilor români și maghiari, care s-au răsculat năprasnic împotriva nobilimii feudale, la 15 decembrie ei să ocupe Clujul, ai cărui meșteșugari și locuitori săraci au trecut de partea răsculaților. Timp de o lună iobagii au fost astfel stăpâni pe viața orașului, impunând nobililor satisfacerea unora din dreptele lor revendicări. Ajutată de regele Ungariei, Albert de Habsburg, oastea nobililor a reușit însă în cele din urmă să învingă pe iobagi, conducătorii lor, în frunte cu viteazul Nagy Budai Antal și Mihai Românul, fiind prinși și tăiați în bucăți. Alte câteva mii de răsculați au fost uciși în chinuri grozave sau mutilați în mod înfiorător. Odată cu iobagii au fost executați și numeroși orășeni care s-au solidarizat cu răsculații, nobilimea răpindu-le totodată și unele privilegii acordate în legătură cu meșteșugurile ce exercitau.

În 1444 Iancu de Hunedoara va restitui însă meseriașilor și negustorilor clujeni privilegiile pierdute, iar sub domnia fiului său regele Matei Corvin – născut în acest oraș – Clujul se va bucura de o largă solitudine care-i va permite să devină unul din cele mai prospere orașe ale Transilvaniei. Caravanele sale cu mărfuri străbat drumurile Moldovei, Țării Românești, Ungariei, Poloniei, Boemiei. Breslele se întăresc și iau o dezvoltare din ce în ce mai mare. Pentru apărarea orașului se construiesc ziduri de piatră întărite prin puternice turnuri și bastioane.

Din anul 1550 orașul dispune și de o tipografie care-l va ajuta să joace un important rol cultural. „Clujul – scria călătorul italian Giovanandrea Gromo în 1567 – este un oraș comercial mare și bine clădit, cu ziduri puternice... și cu numeroase turnuri, situat pe loc șes într-o vale fermecătoare, între două dealuri, printre care curge un râu cristalin..., întreg orașul este construit din piatră”.

În secolul al XVI-lea destinul Clujului se împletea nu numai cu destinul Transilvaniei, ci și cu acela al Moldovei și Țării Românești. În 1556 se găseau astfel la Cluj ambii voievozi ai țărilor românești de peste Carpați, Alexandru Lăpușeanu și Pătrașcu cel Bun – tatăl lui Mihai Viteazul – veniți să ajute cu armele urcarea pe tron a reginei Isabela și a fiului său, Ion Sigismund, aflați în conflict cu Habsburgii care încă de atunci urmăreau anexarea Transilvaniei.

După victoria lui Mihai de la Șelimbăr, Cluj, ca și celelalte părți ale Ardealului, ajunge sub stăpânirea acestuia, voievodul român confirmând toate privilegiile orașului și luând sub protecția sa pe locuitorii săi. Răscoala din 1600 a

nobilimii maghiare, instigată și susținută de generalul habsburgic Gheorghe Basta, a pus însă capăt acestei stăpâniri, iar generalul lui Mihai Viteazul, Baba Novac, a fost ars de viu și apoi tras în țeapă lângă bastionul croitorilor. În august 1601, reocupând Clujul, Mihai a ordonat să se ridice un steag pe locul unde a fost schingiuit viteazul său tovarăș de luptă. La 1579 Clujul a fost dotat cu un Colegiu universitar, care în 1775, în epoca Mariei Tereza, va lua o dezvoltare și mai largă. La începutul secolului al XIX-lea – când se va stabili la Cluj și guvernatorul Ardealului precum și dieta provincială – Colegiul va avea patru facultăți: juridică, filosofică, medicală, artistică. La facultatea de medicină a funcționat între anii 1791–1812 și profesorul român Ioan Piuariu-Molnar, un eminent oculist. Alți profesori cu renume ai acestui colegiu au fost Carol Moger, Adolf Gegó, Lezó Francisc Xaver, primul fiind chimist, al doilea matematician, iar al treilea filosof. O amintire puternică a lăsat savantul progresist Brassay Sámuel. Prestigiul acestui colegiu, precum și teatrul înființat la Cluj și tipografiile locale, au făcut ca Clujul să primească epitetul de Atena Ardealului.

La acest colegiu și-au făcut studiile la începutul secolului al XIX-lea și George Lazăr, care avea să devină întemeietorul învățământului superior în limba română de la București, Vasile Pop, autorul primei bibliografii românești, George Barițiu, ctitorul presei române transilvănene, Al. Papiu-Ilarian, care a înființat aici cea dintâi publicație românească clujeană – revista „Zorile” (1845) – Avram Iancu care, asistând la ședințele dietei ardeleni feudale, va ajunge la concluzia că nu cu „argumente filosofice se pot convinge tiranii, ci numai cu lancea lui Horea”.

În primăvara anului 1848 au loc la Cluj primele consfătuiri revoluționare românești, convocate de Ioan Buteanu, prin care s-a schițat programul desființării iobăgiei, al egalității și libertății naționale, ce avea să fie concretizat apoi prin mișcarea națională revoluționară de la Blaj din 3/15 mai.

Dieta feudală din Cluj, fără a ține seama de hotărârile poporului român exprimate prin această mișcare, prin care se cerea cu toată fermitatea respectarea autonomiei Transilvaniei, a votat însă la 30 mai unirea Transilvaniei cu Ungaria, care a dezlănțuit apoi o dureroasă învrăjbire între poporul român și maghiar. Spiritul șovin și tiranic al aristocrației feudale a determinat execuția în acest oraș a luptătorului progresist Ștefan Ludwig Roth, prieten al poporului român, arestarea și întemnițarea lui Alecu Russo participant la adunarea de la Blaj, precum și a altor luptători români.

Furtuna revoluției a adus la Cluj și pe generalul Bem, pe poetul Petőfi Sándor, precum și pe Nicolae Bălcescu, venit să urce Valea Arieșului, pentru a ajunge, printr-un acord între Ludovic Kossuth și Avram Iancu, la potolirea patimilor și la crearea unei înțelegeri între cele două popoare.

Eforturile sale au fost însă zadarnice.

Anulată de către împărat după ridicarea maghiarilor împotriva coroanei sale, unirea cu Transilvania va fi repusă în discuția dietei de la Cluj în 1865, de astă data ea având să fie sancționată definitiv, noua politică a împăratului relevându-se în

1867 prin proclamarea dualismului austro-ungar căreia i-a căzut jertfă vechea autonomie a principatului transilvănean.

Românii vor lupta însă neconținut atât împotriva hotărârii Dietei de la Cluj, cât și a dualismului, politica lor fiind cea a libertății și unirii Transilvaniei cu România.

În 1872 s-a înființat la Cluj o universitate maghiară, în cadrul căreia a funcționat până la 1918 și o catedră de limba și literatura română. În jurul acestei catedre, al cărei prim titular a fost profesorul Grigore Silași, s-a constituit și societatea studenților români *Julia*, care a funcționat până la 1884, când a fost desființată din ordinul guvernului.

La această universitate și-au desfășurat activitatea savanți ca botanistul Augustin Kanitz, biologi ca Entz Geza și Páradi Kálmán, medicul Wilhelm Knopfer, istoricul literar Márki Sándor și alții.

În 1894 Clujul a fost martorul celui mai mare proces politic din istoria modernă a Transilvaniei: procesul Memorandului. Sunt condamnate la 31 ani închisoare toate căpeteniile mișcării naționale românești, în frunte cu dr. Ioan Rațiu și Vasile Lucaci, care îndrăzniseră să ceară împăratului și guvernului său autonomia Transilvaniei, egalitatea tuturor popoarelor în fața legilor, înlăturarea abuzurilor și samavolniciilor, respectarea drepturilor poporului român la libertatea politică, la limba și învățământul național, ocrotirea țăranimii împilate.

Pentru apărarea celor inculpați se adună la Cluj peste 20.000 țărani și sute de intelectuali români din toate provinciile românești. Pe străzile bătrânului oraș se cântă furtunos „Deșteaptă-te, române!”, „Marșul lui Iancu” și „Hora Unirii”.

Inculpații, care au refuzat să se apere în altă limbă decât limba proprie, sunt condamnați fără cruțare, dar Rațiu în fața judecătorilor rostește crezul patriotic al mișcării românești: *drepturile unui popor nu se discută, ci se afirmă*.

După procesul Memorandumului, românii din Cluj, convinși că „soarele de la București răsare”, au continuat cu tenacitate vechea lor luptă de apărare națională, la 1 decembrie 1918 ei participând cu toată însuflețirea la marea adunare națională de la Alba Iulia prin care s-a hotărât Unirea Transilvaniei cu România.

Prin unire Clujul primește o universitate românească, un teatru național românesc și o operă română, un institut de istorie națională, un muzeu al limbii române, un muzeu de etnografie și numeroase alte instituții de învățământ superior: Academia de agricultură, Academia comercială, Academia de muzică și artă dramatică. Se organizează marea grădină botanică.

Profesori de înalt prestigiu vin să-și pună știința și patriotismul în serviciul noilor instituții românești: Vasile Pârvan, Sextil Pușcariu, D. Racoviță, Gh. Bogdan Duică, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Alexandru Borza, Silviu Dragomir, Iuliu Hațieganu, Gh. Dima, Z. Bârsan. Dorința de răspândire a culturii în mase îi determină să înființeze *Extensiunea universitară* ai cărei conferențieri străbat orașele transilvănene răspândind pretutindeni cultura și știința românească.

În succesiune ascendentă apar apoi, pe lângă diferite ziare cotidiene,

publicațiile literare și științifice: „Gândirea”, „Cosânzeana”, „Evoluția”, „Cultura”, „Societatea de mâine”, „Darul vremii”, care vor culmina în 1933 prin revista literară *Gând românesc*. Vechi scriitori ardeleni ca I. Agârbiceanu, Al. Ciura, Emil Isac își unesc eforturile cu ale tinerilor scriitori de peste Carpați veniți să ajute la ridicarea culturală a Clujului: Cezar Petrescu, D. Tomescu, Gib. I. Mihăescu.

Se urzesc, prin revista *Cultura*, planuri de colaborare între scriitorii români, maghiari și germani, se fac traduceri în și din toate trei limbile.

Alături de publicațiile românești se remarcă existența periodicelor maghiare *Pásztor Tüz* (1921), și *Korunk* (1926) conduse de scriitorii Remenyik Sándor, Aprily Lajos, Dienes László, Gáal Gábor ș.a.

În deceniul al patrulea al secolului nostru Clujul cunoaște o perioadă de vibrantă efervescență spirituală prin activitatea lui Lucian Blaga, D.D. Roșca, Victor Papilian, Ion Chinezu, D. Popovici, Ioan Breazu, C. Daicoviciu, Olimpiu Boitoș, precum fi a tinerilor scriitori și artiști Pavel Dan, M. Beniuc, E. Giurgiuca, Ion Vlasiu și alții.

Elanul și înflorirea orașului sunt însă brusc lovite de Dictatul de la Viena din 30 august 1940, în urma căruia Clujul, ca și întreaga Transilvanie de nord, au căzut sub ocupația horthystă. Nici un oraș din Transilvania cedată n-a protestat mai furtunos decât Clujul împotriva acestei cumplite rășluiri a țării. Protestul său n-a fost însă luat în seamă, voința puterilor fasciste impunându-se efemer și aici. Mii de intelectuali și muncitori au fost siliți să ia calea pribegiei; Universitatea s-a refugiat la Sibiu, Teatrul și Opera la Timișoara, celelalte instituții universitare în alte orașe, presa românească clujeană și-a limitat apariția.

În timpul celor patru ani de dominație horthystă, viața românească a Clujului s-a manifestat prin cotidianul *Tribuna Ardealului*, prin revista *Viața ilustrată*, prin Editura românilor din Ardealul de Nord (E.R.A.N.) și prin organizațiile cu caracter cooperatist.

Elanul Clujului, întrerupt de cei patru ani de stăpânire horthystă, va primi noi aripi la 23 August 1944, redevenind primul oraș al Transilvaniei. Prin puterea sa economică se dezvoltă și înființează numeroase întreprinderi industriale și comerciale, dintre care menționăm Fabrica de mașini pentru industria ușoară, „Unirea”, Întreprinderea pentru industria alimentară, „Tehnofrig”, Fabrica de încălțăminte „România muncitoare”, „Porțelanul”, „Carbochim”, „Clujeana” ș.a., în care lucrează cot la cot, muncitori români, maghiari, germani și de alte naționalități.

De la 112.000 locuitori în 1940, populația orașului s-a ridicat în 1961 la 163.170 locuitori, pentru a ajunge astăzi la peste 215.000. Marele progres edilitar al Clujului e înfățișat îndeosebi de cartierele Grigorescu, Gheorghieni, Mănăstur.

Același avânt se constată și în direcția culturală, științifică și artistică. Studenții Universității, indiferent de originea națională, se bucură de aceeași libertate și de aceleași înlesniri pentru accesul în biblioteci, laboratoare, cămine și cantine.

S-au ridicat noi monumente reprezentând „Școala ardeleană” (Micu, Șincal, Maior) – creație a sculptorului Romul Ladea – trinitatea luptătorilor pentru eliberarea iobagilor – Horea, Cloșca și Crișan – opera a lui Ion Vlasiu, precum și statuile scriitorilor Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu.

Mișcarea științifică, literară și artistică clujeană, având în fruntea ei pe academicienii David Prodan, Ștefan Pascu, Raluca Ripan, V. Vătășianu, O. Fodor, pe scriitorii D.R. Popescu, Mircea Zăciu, Al. Căprariu, Ion Vlad, Aurel Rău, Aurel Gurghianu, ca și pe atâtea alte elemente valoroase ca Pompiliu Teodor, Hadrian Daicoviciu, Sigismund Toduță, Aurel Ciupe, aduce o bogată contribuție la dezvoltarea generală a științei și literaturii române, Clujul prin institutele și periodicele sale și prin editura „Dacia”, fiind, după București, incontestabil cea mai însemnată și mai activă vatră culturală românească.

Alături de aceștia, și împreună cu ei, își desfășoară cu tot atâta însuflețire activitatea și valoroșii oameni de știință maghiari ca academicianul Ștefan Peterfi, etnografii Kós Károly, Faragó József, istoricii Jákó Zsigmond, Balog Edgár, Ștefan Imreh, Jordáki Lajos, sociologul Gál Ernő, scriitorii Nagy István, academician, Bartalis Lajos, Letay János, Kiss Jenő, Horvát János, artiștii plastici Szervatio Jenő, Bene József și atâția alții. [...]

La aniversarea a 1850 ani de la proclamarea sa ca municipiu, Clujul se înfățișează ca o metropolă pe cât de dinamică, tot pe atât de prestigioasă, trăind o viață tot mai înfloritoare și mai prosperă.

România literară, nr. 41, 10 octombrie 1974, p. 12–13

Alba Iulia, simbol al României

Istoria poporului român – a vechimii sale milenare, a tragediilor și triumfurilor sale naționale – nu se poate imagina fără istoria Albei Iulia, bătrânul oraș de la poalele Munților Apuseni fiind locul de săvârșire a unor evenimente care constituie însăși axa dăinuirii noastre celei din veac.

De două mii de ani filele existenței sale oglindesc și înregistrează neconținut – mai întâi sub numele de Tharmis, sub acelea de Apoulon, Apulum și Bălgard apoi, iar în cele din urmă sub cel de Alba Iulia, – viața tumultuoasă a înaintașilor și strămoșilor noștri, dacii și romanii, care aveau să o transmită urmașilor lor, românii, pentru a deveni, prin lupte și jertfe fără seamăn, cetatea simbol a viitorului lor, a proclamării unității lor naționale.

Niciunul din arhiepiscopii și principii maghiari care și-au așezat aici reședințele puterii lor feudale n-au putut bănuși că cetatea lor de scaun nu avea să fie decât o etapă trecătoare în drumul spre un destin cu totul altul decât cel

închipuit de dâșșii.

Și iarăși niciunul din împărații Habsburgi, care au întărit-o cu ziduri înfricoșătoare, nu și-au putut imagina că aceste ziduri vor adăposti, într-o zi, o adunare ce avea să hotărască nimicirea imperiului lor și totodată înscrierea în cartea lumii a unei mari alcătuirii statale românești născute din biruința principiilor democrației și a ideii naționale.

Primul avertisment a ceea ce avea să devină Alba Iulia în istoria românilor l-a dat Mihai Viteazul, care, la 1 noiembrie 1599, după victoria de la Șelimbăr asupra lui Andrei Báthory, a intrat ca un nou Machedon în străvechiul oraș, primind închinarea steagurilor și a trușilor săi stăpâni.

Aici, în anul următor, după ce a cucerit și Moldova, viteazul voievod avea să se proclame, „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată țara Moldovei”.

Au trecut de atunci 375 de ani.

Deși stăpânirea materială a lui Mihai n-a putut să dureze decât o clipă, totuși, din acel moment, din punct de vedere spiritual, ea a sălășluit în toate inimile românești, credința nebiruită a tuturor fiind că ceea ce, la 1600, a fost numai scăpărarea unui fulger la lumina unui sfârșit de veac, avea să devină în alte vremuri, în alte împrejurări, o realizare grandioasă fără îndoieli și fără fisuri, chezașia ei fiind arma spiritualității românești.

Ceea ce, în împrejurări vitrege, nu s-a putut asigura cu sabia, avea să se impună în veacurile următoare prin puterea de granit a limbii și culturii românești, una și aceeași, atât în Transilvania cât și în Țara Românească și Moldova.

Mitropoliții români din Alba Iulia, puternic sprijiniți de Mihai Viteazul și legați de el prin tratate de stat cu mitropoliții de la Târgoviște, pentru a întări astfel și mai mult relațiile culturale românești dintre capitala Ardealului și capitala Țării Românești, au înființat aici, la 1638, cu ajutorul lui Matei Basarab, o tipografie românească de sub teascurile căreia avea să apară o strălucită serie de cărți românești destinate – ca o anticipare a unirii politice – românilor de pretutindeni: *Evanghelia cu învățătură* (1641), *Noul testament* (1648), *Psaltirea* (1651), *Ceasloveț* (1685), *Chiriadromion* (1699), *Bucoavna* (1699).

Toate aceste cărți au fost tălmăcite și imprimate cu ajutorul unor cărturari și tipografi veniți de peste munți; și ele, ca și cele tipărite de diaconul Coresi la Târgoviște și Brașov și de mitropolitul Varlaam la Iași, s-au răspândit și citit în toate țările românești, impunându-se prin limba și spiritul lor ca adevărate monumente de limbă și simțire românească.

Lupta Alba Iuliei pentru limba românească nu s-a mărginit însă numai la tipărirea acestor scrieri, ci, prin Sinodul mitropoliei, singura autoritate românească a timpului, a trecut și la luarea unor anumite măsuri oficiale, în 1675, sub prezența mitropolitului Sava Brancovici, hotărându-se ca toți preoții și protopopii să îndeplinească serviciile religioase numai pe „rumânie”, înlăturându-se din toate bisericile vechea limbă slavonă. Ordinul de interdicție a acesteia era drastic, poruncindu-se ca cei care nu se vor supune, „acea să se oprească din

popie”.

Alba Iulia s-a menținut astfel în fruntea luptei pentru afirmarea unității naționale nu numai prin depozitul sacru al amintirii și al îndemnului de foc al lui Mihai Viteazul, ci și prin propria ei acțiune culturală și eclesiastică, care deschide largi perspective pentru realizarea unității politice.

În 1785, la 28 februarie, ea a trebuit să îmbrace însă haină de doliu, fiindcă sub zidurile ei aveau să fie executați, prin tragerea pe roată, vitejii conducători ai răscoalei țăranilor ardeleni – Horea, Cloșca și Crișan – a cărei furtună, pornită din Munții Apuseni, a înfricoșat lumea stăpânilor Transilvaniei și a dat o lovitură crâncenă sistemului exploatarei iobagilor. Moartea lui Horea și a lui Cloșca a fost cumplită – Crișan, după cum se știe, și-a făcut singur seama – dar ea n-a făcut decât să dea noi aripi dorinței de libertate a tuturor celor împilați și să facă din Horea și tovarășii săi simboluri de sânge ale luptei pentru dezrobirea țăranilor, Alba Iulia întruchipând deopotrivă cele două mari aspirații românești: libertatea și unitatea națională, libertatea socială.

Peste bătrânele ei ziduri, semn de putere al unor stăpâniri vrăjmașe, se ridica steaua unor speranțe care luminau atât adâncurile, cât și depărtările.

În 1821, în timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu, – numit în Ardeal, Todoraș sau Todocuț – frate de vis și de suferință al lui Mihai și al lui Horea, ucis mișelește ca și ei pentru aceeași cauză a neamului, Alba Iulia a apărut iobagilor ardeleni, în mod firesc, ca singurul loc indicat să-și manifeste solidaritatea cu noul conducător român și, totodată, să-și revendice dreptatea cuvenită. Lucrul a fost mărturisit, în luna martie, de iobagul Dănilă Almășan din Zarand, care și-a anunțat tovarășii că „în Duminica Floriilor se va ține lângă Alba Iulia o mare adunare, și dacă până atunci nu se va trece la introducerea legilor noi referitoare la situația poporului de rând, împăratul (de la Viena) va pierde această țară”.

Pierderea nu s-a produs în momentul sperat, Tudor având și el soarta înaintașilor săi, dar mulțimile întrezăreau încă de atunci certitudinea desfacerii Transilvaniei de Imperiul Habsburgic, precum și locul unde această desfacere avea să fie hotărâtă.

Se anticipa, la distanță de aproape un veac, ceea ce avea să se realizeze la 1 decembrie 1918. În drumul spre Unire, pregătind-o din toate puterile, Alba Iulia avea să cunoască, în 1852, chinurile și umilințele lui Avram Iancu, întemnițat și el vremelnice în orașul supliciului lui Horea, și apoi să adăpostească două din cele mai strălucite adunări generale ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” (1866 și 1886), la cea dintâi participând principalii conducători ai societății, Andrei Șaguna, președintele societății, George Barițiu, Timotei Cipariu, Axente Sever, Iosif Hodoș și numeroși alții. La această adunare s-a luat hotărârea, care se va materializa peste doi ani, de a se înființa revista *Transilvania* care apare și astăzi. Adunarea, în lipsa unui alt local, s-a ținut în incinta vechii biserici ortodoxe a orașului. La ea, pe lângă atâtea frunți încărunțite, nimbate de gloria Revoluției de la 1848, a luat parte și tânăra frunte a lui Eminescu, venit de la

Blaj să asiste la dezbaterile ilustrei societăți.

Momentul culminant al istoriei Alba Iuliei, cel pentru care se pregătise și pe care îl așteptase timp de secole, a fost însă ziua de 1 decembrie 1918, zi în care, prin votul „Măritei adunări naționale” și a aclamațiilor sutelor de mii de participanți, s-au realizat și visurile lui Mihai Viteazul și ale lui Horea, ele fiind atât în ordinea națională, cât și în cea socială, visurile întregului popor român. În spiritul tradiției lui Mihai Viteazul, adunarea a „decretat” astfel unirea cu România a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, fără condițiuni, iar în spiritul răscoalei lui Horea și a jertfei sale, o „reformă agrară radicală” pentru țărani și, totodată, drepturile și avantajele „cele mai înaintate legiferate în țările din Apus pentru muncitorimea industrială”. Nici un alt oraș românesc n-a cunoscut o bucurie mai emoționantă ca Alba Iulia la 1 decembrie 1918, el fiind orașul marilor așteptări și al marilor împliniri istorice ale unui întreg popor.

Veacurilor de umilințe ale trecutului, Alba Iulia le-a răspuns cu biruința fără pereche de la 1 decembrie, cu biruința dreptății istorice, a voinței poporului, a luminii libertății.

Două mii de ani de existență a Alba Iuliei însemnează două mii de ani de existență neconținută a poporului român, două mii de ani de luptă pentru libertate și progres, două mii de ani de credință statornică în pământul și sufletul patriei – în viitorul ei.

Transilvania, nr. 5, mai 1975, p. 15–16

Simbol al dăinuirii noastre milenare

Istoria poporului român – a vechimii sale milenare, a durerilor și triumfurilor sale naționale – nu se poate imagina fără istoria Alba Iuliei, bătrânul oraș de la poalele Munților Apuseni.

De două mii de ani, filele existenței sale oglindesc și înregistrează neconținut – mai întâi sub numele de Apoulon, de Apulum și Bălgrad apoi, iar în cele din urmă sub cel de Alba Iulia – viața tumultoasă a înaintașilor și strămoșilor noștri, dacii și romanii, care aveau să o transmită urmașilor lor, românii, pentru a deveni, prin lupte și jertfe fără seamăn, cetatea simbol a viitorului lor, a proclamării unității lor naționale.

Unul dintre cele mai strălucite momente pentru ceea ce avea să devină Alba Iulia în istoria românilor l-a dat Mihai Viteazul, care, la 1 noiembrie 1599, după victoria de la Șelimbăr asupra lui Andrei Báthory, a intrat ca un nou Macedon în străvechiul oraș, primind închinarea steagurilor și a trufașilor lor stăpâni. Aici, în anul următor, după ce a cucerit și Moldova, viteazul voievod avea să se proclame „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată țara Moldovei”.

Ceea ce, în împrejurări vitrege, nu s-a putut asigura decât pentru puțin timp, avea să se impună în veacurile următoare prin puterea limbii și culturii românești, una și aceeași, atât în Transilvania, cât și în Țara Românească și Moldova. Mitropoliții români din Alba Iulia, puternic sprijiniți de Mihai Viteazul și legați de el prin tratate de stat cu mitropolia de la Târgoviște, pentru a întări astfel și mai mult relațiile culturale românești dintre capitala Ardealului și capitala Țării Românești, au înființat aici la 1638, cu ajutorul lui Matei Basarab, o tipografie românească de sub teascurile căreia avea să apară o strălucită serie de cărți românești destinate – ca o anticipare a unirii politice – românilor de pretutindeni: *Evangelhia cu învățătură* (1641), *Noul testament* (1648), *Psaltirea* (1651), *Ceasloveț* (1685), *Chiriacodromion* (1699), *Bucoavna* (1699).

Toate aceste cărți au fost tălmăcite și imprimate cu ajutorul unor cărturari și tipografi veniți de peste munți, și ele, ca și cele tipărite de diaconul Coresi la Târgoviște și Brașov și de mitropolitul Varlaam la Iași, s-au răspândit și citit în toate țările românești, impunându-se prin limba și spiritul lor.

Subliniem îndeosebi importanța „Noului Testament”, editat de mitropolitul Simion Ștefan cu dorința ca „să înțeleagă toți românii”, care a constituit un mare pas înainte pentru unificarea graiurilor românești, prefața sa fiind un veritabil manifest pentru unitatea poporului român, în prefața „Psaltirii”, editate de același învățat și însuflețit Simion Ștefan, se mărturisea, făcându-se elogiul limbii naționale și luându-se atitudine împotriva limbii slavone, că „mai bine iaste a grăi cinci cuvinte (pe înțeles) decât zece mii de cuvinte în limbă străină”.

Lupta Alba Iuliei pentru limba românească nu s-a mărginit însă numai la tipărirea acestor scrieri, ci, prin sinodul mitropoliei, singura autoritate românească a timpului, a trecut și la luarea unor măsuri oficiale, în 1675, sub prezidenția mitropolitului Sava Brancovici, hotărându-se ca toți preoții și protopopii să îndeplinească serviciile religioase numai pe „rumânie”, înlăturându-se din toate bisericile vechea limbă slavonă.

În 1785, la 28 februarie, Alba a trebuit să îmbrace însă haină de doliu, fiindcă sub zidurile ei aveau să piară vitejii conducători ai răscoalei țăranilor ardeleni – Horea și Cloșca.

În 1821, în timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu (numit în Ardeal Tudoraș sau Todoruț), frate de vis și de suferință al lui Mihai și al lui Horea, ucis mișelește, ca și ei, pentru aceeași cauză a neamului, Alba Iulia a apărut iobagilor ardeleni, în mod firesc, ca singurul loc indicat să-și manifeste solidaritatea cu noul conducător român și, totodată, să-și revendice dreptatea cuvenită. Lucrul a fost mărturisit în luna martie de iobagul Dănilă Almășan din Zărand, care și-a anunțat tovarășii că „în Duminica Floriilor se va ține lângă Alba Iulia o mare adunare, și dacă până atunci nu se va trece la introducerea legilor noi referitoare la situația poporului de rând, împăratul (de la Viena) va pierde această țară”.

Se anticipa la distanță de aproape un veac ceea ce avea să se realizeze abia la 1 decembrie 1918.

În drumul spre Unire, pregătind-o din toate puterile, Alba Iulia avea să mai afle în 1852 chinurile și umilințele lui Avram Iancu, întemnițat și el vremelnic în

orașul supliciului lui Horea, și apoi să adăpostească două din cele mai strălucite adunări generale ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” (1866 și 1886), la cea dintâi participând principalii luptători politici ai Transilvaniei, Andrei Șaguna, președintele societății, George Barițiu, Timotei Cipariu, Axente Sever, Iosif Hodoș și numeroși alții. La această adunare, ținută, în lipsa unui alt local, în incinta vechii biserici ortodoxe a orașului, s-a luat hotărârea, care se va materializa peste doi ani, de a se înființa revista „Transilvania”. Pe lângă atâtea frunți încărunțite, nimbate de gloria Revoluției de la 1848, a participat la lucrări și tânărul Mihai Eminescu.

Momentul culminant al istoriei Alba Iuliei, cel pentru care orașul se pregătise – și pe care îl așteptase timp de secole – a fost însă ziua de 1 decembrie 1918, zi în care, prin votul „Măritei adunări naționale” și al aclamațiilor sutelor de mii de participanți, s-au realizat și visurile lui Mihai Viteazul, și ale lui Horea, ele fiind, atât în ordinea națională, cât și în cea socială, visurile întregului popor român. În spiritul tradiției lui Mihai Viteazul, adunarea a „decretat” astfel Unirea cu România a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, fără condițiuni, iar, în spiritul răscoalei lui Horea și al jertfei sale, o „reformă agrară radicală” pentru țărani, și totodată drepturile și avantajele „cele mai înaintate legiferate în țările din Apus pentru muncitorimea industrială”.

Niciun alt oraș românesc n-a cunoscut o bucurie mai mare ca Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, niciunul n-a adus istoriei românilor o contribuție mai însemnată, asupra nici unui nu s-a revărsat mai multă glorie, el fiind orașul marilor așteptări și marilor împliniri istorice ale unui întreg popor.

Două mii de ani de existență a Alba Iuliei însemnează două mii de ani de existență neconținută a poporului român, două mii de ani de luptă pentru libertate și progres, două mii de ani de credință statornică în pământul și sufletul patriei – în viitorul ei.

Tribuna României, nr. 61, 15 mai 1975, p. 8

Orăștia, dintr-o perspectivă culturală

Menționată documentar sub numele de Waras, abia în anul 1224, printr-o diplomă a regelui Ungariei, Andrei al II-lea, Orăștia avea să devină în secolele următoare unul din principalele orașe culturale ale Transilvaniei. Numită în decursul timpului și Varosium (1421), civitas Varosium (1433), Broosz (1449), Zaasvaros (1469), Saxopolis (1532), Szászváros (1595), Orostje (1808), Orastjia (1839), Orăștie (1850), vechimea orașului trebuie să fie cu mult mai adâncă decât cea atestată documentar, ea formându-se în vechea arie de civilizație daco-romană concretizată prin așezările din jur, Costești, Luncani, Blidariu, Piatra Roșie, împrejurimile sale, ca și ale acestora, dând mereu la iveală bogatele vestigii ale

unei civilizații locale cu rădăcini până în preistorie.

Atribuită de regii maghiari coloniștilor sași – de aici numirea de Saxopolis sau Szászváros – Orăștia s-a dezvoltat apoi pe coordonatele istoriei Transilvaniei, cunoscând iureșul năvălirilor tătarilor și turcilor, care au fost înfrânți aici pe Câmpul Pâinii, la 1479, având un strâns contact atât cu populația din largul Văii Mureșului, cât și cu cea de peste munții Sebeșului și ai Parângului.

Meseriașii și negustorii săi, constituiți în bresle și branșe încă din secolul al XIV-lea, au întreținut fecunde legături comerciale cu orașele și voievozii transcarpatini.

La începutul secolului al XVI-lea, ca jude regesc al Orăștiei – funcție atribuită de rege, echivalentă cu cea a prefectului de comitet – funcționa un descendent al Basarabilor Dănești, Ștefan Olahul, părinte a doi fii, dintre care unul, Matei, îi va continua funcția, iar al doilea avea să fie renumitul Nicolae Olahul (1483–1568), episcop de Zagrabia, mitropolit primat de Strigoni, regent al Ungariei, istoriograf renumit al timpului, primul umanist de origine română, amic al lui Erasmus.

În principala sa scriere, consacrată Regatului Ungariei – *Hungaria sive de originibus...* –, dar în care avea să dea o largă atenție și Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, afirmând că acestea sunt locuite de urmașii foștilor coloniști romani – Nicolae Olahul avea să arate, mărturisindu-și originea basarabă și înrudirea cu Iancu de Hunedoara și Matei Corvinul, că demnitatea de jude al Orăștiei „nouă (familiei Olahilor) ne este de moștenire”.

Despre Orăștie pe care o cunoștea bine, Olahul scria în lucrarea sa că e „așezată în loc frumos și roditor din cauza râului din apropiere (Mureșul), fiind foarte potrivită de locuit”.

Un călător italian, Giovan Andrea Gromo, intrat în serviciul principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund, scria la 1567 într-o descriere consacrată Transilvaniei, că Orăștia este locuită de o populație „ce-și vede de negoț”, fiind un oraș „bogat și înzestrat din plin cu tot felul de alimente și de lucruri bune pentru felurite chipuri de vânători, și cu șoimi și cu câini pentru a urmări sălbăticiunile mari și mici, și nu mai puțin a pescui felurite soiuri din peștii cei mai buni și are clima cea mai prielnică pentru a da roade din belșug”.

În 1595, orăștienii, împreună cu vecinii lor de la Sebeș, încadrați în oastea Ardealului, au participat cu 500 de arcebutieri la luptele împotriva lui Sinan Pașa, care a fost izgonit de Mihai Viteazul peste Dunăre.

În aceeași perioadă, Orăștia a izbutit să se impună și ca un important centru cultural, întocmai ca și Brașovul și Sibiu, dispunând și de o tipografie care, pe lângă literele latine și gotice, avea, pentru populația românească, și slove chirilice. În această tipografie s-a tipărit în anul 1582, *Palia de la Orăștie* – traducerea primelor părți din Vechiul Testament, prin care, datorită episcopului Mihail Tordasi, predicatorilor Ștefan Herce din Caransebeș și Pestișel Moise din Lugoj, a dascălului Efrem Zacan din Sebeș și a protopopului Archire din Hunedoara, s-a dat

expresie graiului popular românesc din colțul de sud-vest al Ardealului și din partea de nord a Banatului, limba română izbutind astfel să se concretizeze într-un nou monument, după cel înălțat de Coresi cu 20 de ani mai înainte la Brașov. De altfel, meșterul tipograf al „Paliei” a fost însuși fiul lui Coresi, Șerban Coresi, venit pentru această lucrare la Orăștie împreună cu diacul Marian. Tipărirea lucrării a început la 14 noiembrie 1581 și s-a terminat la 14 iunie 1582. Din cartea tipărită acum aproape 400 ani și care, într-o vreme, a fost întrebuințată și ca manual, nu mai există astăzi decât 5 exemplare. Ceea ce i-a determinat pe acești pisari să purceadă la traducerea „Paliei”, a fost faptul, pentru „jelania scripturii sfinte”, că „văzum cum toate limbile au și înfloresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu numai noi românii pre limba noastră nu avem, pentru aceia cu mare muncă scoasem den limbă jidovească (ebraică) și grecească și sârbească pre limba rumânească 5 cărți ale lui Moisi proorocul...”

Traducerea „Paliei” a constituit un adevărat eveniment lingvistic și cultural al timpului.

Anumiți istorici și bibliografi ca Radu Tempea, Vasile Pop, Timotei Cipariu, V. Gr. Pop și alții afirmă, totodată, că la Orăștie s-ar fi tipărit în anii următori și un „Apocalips” și alte părți ale „Paliei”.

În 1632, s-a deschis la Orăștie o școală reformată accesibilă și românilor, rector al acesteia fiind numit, în 1667, românul *Mihail Halici*, originar din Caransebeș, care făcuse studii la Basel. Halici a fost autorul celor dintâi versuri scrise în limba română în exametri și pentometri, ele urmând să fie studiate mai târziu de George Barițiu, B.P. Hașdeu, N. Drăganu, precum și al unui *Kantek rumanesc de dragoste*, reprezentat în cadrul unui spectacol școlar organizat de elevii acestei școli.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe lângă școlile ce aparțineau confesiunilor reformată, catolică și luterană, s-a întemeiat la Orăștie și o școală română ortodoxă, ai cărei elevi puteau urma apoi cursurile școlii reformate, transformată mai târziu în gimnaziu și în cele din urmă, în liceu. În 1864 se va zidi, pentru școala românească, un edificiu de piatră.

În timpul Războiului din 1877 pentru independența României, femeile din Orăștie constituite – ca pretutindeni în Transilvania – în comitet de ajutorare națională, au colectat de la 125 locuitori suma de 295.70 florini pentru ostașii răniți și pentru familiile lor. Colectelor în bani li s-a adăugat și o colectă de lucruri de îmbrăcăminte, încălțăminte și alimente.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, Orăștia a cunoscut un mare elan cultural românesc. În anul 1867 s-a înființat, astfel, pe lângă *Societatea de lectură* a elevilor români de la liceu, o casină română, un cor românesc (1868), *Societatea de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur* (1884), *Reuniunea femeilor române* (1880), *Reuniunea meseriașilor români* (1898) ș.a.

În vara anului 1870, Matei Millo a vizitat Orăștia unde, primit cu mare entuziasm, a dat, în sala hotelului „Szécheny”, patru reprezentații cu cele mai bune

piese ale repertoriului său: *Lipitorile satelor*, *Jianu, căpitan de haiduci* ș.a. În deceniile următoare, vor da alte spectacole la Orăștie trupele teatrale conduse de G.A. Petculescu (1880), Zaharia Bârsan (1906), Victor Antonescu, Iancu Brezeanu, Maria Ciucurescu (1913). Marele succes al trupei Antonescu l-a constituit „Năpasta”.

În anii 1884 și 1897 s-au ținut la Orăștie adunările generale anuale ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” și ale „Societății pentru fond de teatru român”, care au atras un mare număr de intelectuali și țărani români.

Cu ocazia marilor serbări ale expoziției de la București, din anul 1906, a trecut munții și corul de la Orăștie, care a cântat la „Arenele romane”, alături de corurile de la Brașov, Sibiu, Lugoj. Pentru activitatea și manifestările sale, corul orăștian a fost distins din partea guvernului român, cu o diplomă de onoare și o medalie de aur.

În perioada menționată s-a întemeiat aici și banca românească *Ardeleana* (1885) care, condusă succesiv de Ion Mihu, Aurel Vlad, Ioan Lapedatu, avea să fie, până la 1918, una din principalele citadele financiare și politice ale burgheziei române din Transilvania.

Marea importanță culturală a acestui oraș aveau să o aducă însă tipăriturile și publicațiile sale periodice, prin care Orăștia va rivaliza cu toate celelalte orașe din Transilvania.

Pe lângă periodicele *Revista Orăștiei* (1895), *Bunul econom* (1899), *Activitatea* (1901), *Foaia interesantă* (1905), *Tovărășia* (1906), *Cosânzeana* (1913) ș.a., și pe lângă un mare număr de calendare populare, la Orăștie au apărut, în ultimul deceniu al secolului trecut și apoi în anii premergători Primului Război Mondial, numeroase scrieri istorice și literare, unele din ele aparținând celor mai însemnați scriitori români ai timpului.

În 1896 au apărut aici studiile lui Ioan Slavici și ale lui Gh. Bogdan-Duică (*Tribuna și tribuniștii și Partea mea în criza „Tribunei”*) precum și marea monografie a lui Iuliu Vuia: *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*. Ilarie Chendi, deși stabilit la București, a publicat la Orăștie traducerile sale din Henric Ibsen (*Ziua învierii*) și H. Suderemann (*Ioan Botezătorul*), efectuate în colaborare cu Sandu Aldea, precum și contribuția sa cu privire la *Începuturile ziaristiceii noastre* (1900). La Orăștie, în editura „Librăriei naționale”, – înființată de Sebastian Bornemisa – și-au publicat volumele de debut și Liviu Rebreanu (*Frământări*, 1912), Victor Eftimiu (*Poeemele singurătății*, 1912), Aron Cotruș (*Poezii*, 1911), Maria Cunțan (*Poezii*, 1901).

Orăștia a oferit, pentru întâia oară în 1912, și lui Ion Agârbiceanu – prin volumul *Schițe și povestiri* –, posibilitatea de a se vedea editat în Transilvania, primele lui volume apărând la Budapesta, la București și la Vălenii de Munte. Cel mai întins volum din scrierile lui Alexandru Ciura – *Amintiri, schițe și nuvele* – a apărut de asemenea la Orăștie (1911).

Atenția editorului Sebastian Bornemisa s-a îndreptat, în același timp, urmând tradiția lui George Barițiu și a lui Iosif Vulcan, și către scriitorii de peste Carpați, N. Iorga, M. Sadoveanu, Al. Brătescu-Voinești, I.A. Basarabescu, Al. Cazaban, Elena Farago, D. Tomescu, Ion Dragoslav și alții acceptând să colaboreze la „Cosânzeana”, scriitorului moldovean Ion Dragoslav tipărindu-i totodată și volumul de povestiri *Volintirii*.

Sub îngrijirea lui O.C. Tăslăuanu, Sebastian Bornemisa a început, în 1913, și editarea unei colecții intitulată *Biblioteca scriitorilor de la noi*, împiedicată însă de a se dezvolta din cauza războiului început în 1914.

Cea mai de seamă realizare editorială a Orăștiei a fost însă publicarea, în anul 1912, a *Almanahului scriitorilor de la noi*, alcătuit de Sebastian Bornemisa, care a înfățișat biografiile și bibliografiile aproape ale tuturor scriitorilor transilvăneni aflați în viață în anul 1911, precum și diferite bucăți antologice din scrierile lor. În acest almanah, care cuprindea laolaltă pe G. Coșbuc, O. Goga, Șt. O. Iosif, pe Ion Agârbiceanu, Alexandru Ciura, Mihail Gaspar, pe Ilarie Chendi, Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș și atâția alții, au apărut primele indicații biobibliografice despre Liviu Rebreanu și Aron Cotruș, și s-a prezentat totodată și o succintă expunere asupra tuturor periodicelor politice și literare transilvănene ale timpului.

Includerea în almanah, alături de scriitorii consacrați, și a unor condeie mai modeste, sau a unor tineri debutanți, a fost motivată de editor prin afirmația că „în orice mănunchi de flori, în apropierea trandafirilor, face bine și câte o vioare smerită”. „Almanahul scriitorilor de la noi” a îndeplinit în acea perioadă rolul unui adevărat manual de istorie literară și culturală, transilvăneană, un manifest artistic al vremii.

Reținem, totodată, din acest almanah, informațiile cu privire la tirajul periodicelor transilvănene din acel an. „Tribuna” de la Arad, considerată drept cel mai mare cotidian al timpului, avea astfel un tiraj de numai 3000–4000 exemplare. „Românul”, oficiul Partidului Național Român, nu se ridica decât până la 2500 foi; „Luceafărul”, revista lui O. Goga și a lui O.C. Tăslăuanu, după o existență neîntreruptă de 10 ani, nu apărea decât în 2500 exemplare; „Transilvania”, revista „Asociațiunii” apărea în 3000 de exemplare. În schimb, „Foaia interesantă” apărea în 11.000 exemplare.

În anii 1915–1918, ambele aceste periodice conduse de I. Moța, au luat calea pribegiei, pentru a apărea, în 1915 – 1916, la București și apoi, în 1917–1918, în Statele Unite, unde au luptat cu energie pentru realizarea unității politice a poporului român.

Mândră de tipăriturile sale, Orăștia e tot atât de mândră și de oamenii care s-au născut ori au activat în perimetrul și în împrejurimile ei, publiciștii și conferențiarii locali amintind cu justificată mândrie numele lui Ioan Budai-Deleanu (născut în Cigmău), al lui Aurel Vlaicu (născut în Bințișni) și al lui Petru Groza (născut în Băcia), care au urmat cursurile liceului orăștian, ale militanților culturali

și scriitorilor V.C. Osvadă, Gavril Todica, Valeriu Bora, A.P. Todor, precum și al oamenilor de știință și litere care s-au ridicat de aici, ori s-au format în mediul orăștian între cele două războaie și în perioada socialistă: D. Prodan, Ion Breazu, Ștefan Pascu, Ion Dodu Bălan, Dumitru Ghișe, Romul Munteanu, Tiberiu Utan ș.a. Cu ocazia serbărilor pentru aniversarea a 850 de ani de la atestarea documentară a orașului, Orăștia s-a împodobit cu statuile lui Decebal, a lui Aurel Vlaicu, a doctorului Petru Groza, precum, și a Paliei de la Orăștie, prima carte tipărită în acest oraș.

Deși modestă ca extensiune urbană și ca număr de populație, Orăștia a jucat un rol de seamă în dezvoltarea culturii și literaturii românești din Transilvania.

Transilvania, nr. 7, iulie 1975, p. 22–24

O viață închinată dragostei de țară: Ioan Ursu

La 24 ianuarie 1907, Societatea academică română din Berlin, alcătuită din tinerii aflați la studii în capitala Germaniei, sărbătorea, conform unei vechi tradiții studentești, ziua Unirii Principatelor. Ca întotdeauna, festivitatea urma să se deschidă printr-o cuvântare despre marele eveniment. De data aceasta, însă, oratorul nu a ținut un simplu discurs ocazional, ci a considerat aniversarea ca o bună ocazie pentru a vorbi și despre „un nou 24 ianuarie”, al viitorului, menit să fie sărbătorit atât pentru dreptatea care trebuia făcută țărănimii, cât și pentru desăvârșirea statului unitar național român.

În legătură cu problema țărănească, oratorul a arătat că în România celui an se aflau – ca în plin Ev Mediu – „de o parte un milion de țărani cu trei milioane de hectare, iar pe de altă [parte], o mie de boieri cu patru milioane”. Cu multă însuflețire a vorbit, apoi, despre necesitatea unirii tuturor românilor într-un singur stat, căci 24 ianuarie 1859 nu adusese decât „unirea unei jumătăți din neamul nostru”, pe când cealaltă jumătate „până azi își cheltuiește puterile și își varsă sângele pentru un steag care nu e al lui”.

Încheind, vorbitorul a îndemnat pe tinerii studenți să-și închine viața „pentru nimicirea dezechilibrului social” din România și pentru desăvârșirea unității de stat. Acestei din urmă idei, pe care o considera „o chestiune de viață”, i-a închinat el însuși tot entuziasmul, toată puterea de muncă, toată viața.

Tânărul orator se numea Ioan Ursu.

Născut la 14 octombrie 1875, fiul învățătorului din comuna Cața (azi în județul Brașov) și-a făcut studiile liceale la Brașov, iar cele universitare la București, având ca profesori, la Facultatea de litere (în cadrul căreia se studia și istoria), pe D. Onciul și N. Iorga. De la amândoi, a deprins atât metoda riguroasă de

lucru, cât și înțelegerea istoriei nu numai ca o disciplină științifică, ci și ca o armă de apărare națională. Atras îndeosebi de istoria medievală, și-a trecut licența (1897) cu o teză, premiată de Universitate, despre *Relațiunile Moldovei cu Polonia*. Această lucrare a fost tipărită un an mai târziu – marcând, astfel, debutul său științific – la Piatra Neamț, unde fusese numit profesor de liceu.

Doctoratul în istorie, cu teza intitulată *Die auswärtige Politik des Peter Rares, Fürst von Moldau* („Politica externă a lui Petru Rares, principele Moldovei”) a fost elaborat în urma cercetărilor efectuate din toamna anului 1906, în arhivele electorilor de Brandenburg. Trecând la Paris, Ioan Ursu și-a continuat cercetările, descoperind la *Bibliothèque Nationale* copia unei cronici necunoscute, *Historia turchesca*. Într-un studiu tipărit în limba italiană, el l-a identificat pe autor în persoana venețianului Donato de Lezze și apoi a publicat textul integral al cronicii, sub auspiciile Academiei Române. Tot la Paris a publicat monografia *La politique orientale de François I-er* („Politica orientală a lui Francisc I”). Aceste lucrări – și mai ales cea din urmă – l-au impus atenției nu numai istoricilor români, dar și celor străini. Lucrările, ca și aprecierea lor favorabilă în țară și peste hotare, au determinat numirea lui Ioan Ursu ca profesor la Universitatea din Iași și alegerea sa – în 1910, la propunerea lui A.D. Xenopol – ca membru corespondent al Academiei Române.

Paralel cu activitatea didactică și cu cea științifică – puternic impulsionate prin aceste recunoașteri – profesorul Ursu s-a manifestat ca un luptător activ pentru realizarea unității depline a statului român. La facultate, „câștigase studențimea prin prelegerile lui însuflețite de un cald patriotism. Se apropiase de ilustrul Xenopol, care prețuia în tânărul ardelean o fire deschisă, studioasă, și mai ales, cu totul închinată dragostei de neam” (D. Pompeiu). Ca președinte al secției din Iași a Ligii culturale, a desfășurat o bogată activitate, pusă în slujba idealului de unitate națională. Aceleași cauze, ca și principalele probleme politice ale vremii, Ioan Ursu le-a dedicat numeroase articole, publicate în ziare din București, Iași, Arad, Brașov, Cluj și Sibiu.

Izbucnirea Primului Război Mondial, în vara anului 1914, a dus la intensificarea acestei activități. Alături de Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Nicolae Iorga și de transilvănenii Vasile Lucaciu și Octavian Goga (aflați dincoace de Carpați), Ioan Ursu, s-a pronunțat pentru intrarea României în război alături de Antantă și împotriva Puterilor Centrale. Istoricul înțelegea că această luptă ar fi adus eliberarea nu numai a fraților români, ci și a celorlalte popoare incluse în dubla monarhie, după cum orice atentat la libertatea unui popor se repercuta și asupra poporului român: „Moartea Serbiei e moartea noastră”, declara el într-un interviu acordat ziarului *Dimineața*, la 27 septembrie 1915.

În slujba acelorași țeluri, Ioan Ursu a militat și prin *Revista neamului* – înființată de el la Iași, la 1 octombrie 1915.

În 1917, când o delegație de profesori universitari români a fost trimisă la Paris, Ioan Ursu a făcut parte din ea. În capitala Franței, a publicat una din cele mai

apreciate lucrări asupra motivelor care au determinat intrarea României în război – *Pentru ce a intrat România în război* – elogios recenzată de numeroși istorici și publiciști francezi. Totodată, a devenit membru al Comitetului Unității Naționale, prezidat de Take Ionescu și unul din colaboratorii de seamă ai ziarului *La Roumanie*. Pentru meritele sale științifice și pentru sprijinirea cauzei aliaților, guvernul francez i-a acordat Legiunea de onoare.

Din Franța, I. Ursu a plecat în Italia, unde, alături de profesorul Simion Mândrescu, a contribuit la organizarea legiunii de voluntari români de acolo. Reîntors în țară după încheierea războiului, a fost numit, în 1920, profesor la Universitatea din Cluj, proaspăt organizată. Peste numai trei ani, moartea lui D. Onciul a lăsat vacantă Catedra de istorie românească de la Universitatea din București; Ioan Ursu i-a fost desemnat succesor.

În Capitală, a întemeiat colecția Biblioteca Istorică, în care și-a publicat monografiile despre Petru Rareș (1923) și Ștefan cel Mare (1925). Aceasta din urmă – rămasă până azi una din principalele lucrări de referință asupra epocii lui Ștefan – a însemnat, însă, și sfârșitul activității sale științifice. În toamna aceluiași an, la 6 octombrie 1925, a fost doborât, la Brașov, de o boală pe cât de neașteptată, pe atât de necruțătoare. Pe masa lui de lucru din București, au rămas textele conferințelor și articolelor sale din anii neutralității și ai războiului, care urmau să alcătuiască volumul „Pentru România Mare” dedicat idealului căruia el însuși i-a închinat viața întreagă.

Magazin istoric, nr. 8, august 1975, p. 54, 55

Accademia di Romania

O călătorie de studii făcută în vara aceasta la Roma și în alte metropole italiene, mi-a oferit posibilitatea de a cunoaște în mod direct activitatea unuia din cele mai viguroase centre culturale românești de peste hotare: *Accademia di Romania*.

Continuatoare a tradiției și a activității acelei prestigioase *Scuola Romana di Roma*, inaugurată de Vasile Pârvan sub auspiciile Academiei Române de la București în 1922, *Accademia di Romania*, ale cărei porți – după o întrerupere de aproape două decenii – s-au redeschis în toamna anului 1969, a izbutit în timp de 4 ani să se impună ca o instituție de cultură cu un caracter pe cât de dinamic, pe atât de variat. Așezată în preajma marelui parc Borgheze, și având ca vecini Academiile similare engleză, belgiană și egipteană, precum și Galleria Nazionale d'Arte Moderna ed Museo Etrusco di Villa Giulia. *Accademia di Romania* se impune atât prin locul pe care îl ocupă, cât și prin masivitatea și armonia edificiului său – inaugurat în 1931 – operă a marelui arhitect român Petre Antonescu. La intrare te

întâmpină bustul elocvent al lui Vasile Pârvan, și apoi ale lui Nicolae Bălcescu, M. Eminescu, N. Iorga, G. Călinescu.

Un loc de frunte în ansamblul edificiului îl ocupă marile săli de lectură, expoziții și conferințe.

Sub conducerea lui Vasile Pârvan până în 1927 și apoi a succesorilor săi G.G. Mateescu și Emil Panaitescu, „Scuola Romana di Roma” a contribuit la formarea unui mare număr de arheologi, istorici, istorici literari, filologi și artiști români, printre care amintim pe C. Daicoviciu, Emil Condurachi, M. Berza, Radu Vulpe, Dinu Adameșteanu, Ștefan Pascu, Alexandru Marcu, G. Călinescu, Petru Iroaie, Sever Pop, Virgil Vătășianu, Teodor Onciulescu, Eugen Drăguțescu, R. Bordenache și atâția alții, și a editat apreciatele publicații *Ephemeris Dacoromana* și *Diplomatarium Italicum*.

S-a creat de asemenea o importantă bibliotecă științifică și literară care a servit ca sursă de informație nu numai pentru elevii școlii, ci și pentru numeroși cercetători și cititori italieni.

Reluând activitatea vechii școli, de la a cărei înființare s-au împlinit recent 50 de ani, Accademia di Romania, aflată sub direcția eminentului profesor și italianist Alexandru Balaci, apus bazele unor noi publicații care urmăresc atât studiul relațiilor româno-italiene, cât și popularizarea peste hotare a dezvoltării contemporane a literaturii, științei și artelor românești, precum și realizările social-politice ale României

Chiar din primul an al reluării activității sale, „Accademia” a editat în limba italiană un *Bolletino* bibliografic lunar, în care sunt menționate principalele apariții editoriale românești, urmat în 1972 de un anuar intitulat simbolic *Columna* și apoi în 1973 de publicația numită *Notiziario*.

În prima, „Columna”, pe lângă un cuvânt înainte (Proemia), al lui Alexandru Balaci lămuritor al scopului anuarului, întâlnim colaborarea a numeroși scriitori, istorici și publiciști români și italieni care au relevat importante aspecte ale vechilor relații dintre cele două popoare și dintre exponenții lor culturali și politici. [...]

Urmează apoi „La romanizzazione della Dacia” înfățișată de C. Daicoviciu, relațiile cu Italia ale lui N. Bălcescu, N. Iorga, Vasile Pârvan, Duiliu Zamfirescu cercetate de Alexandru Balaci, Șerban Cioculescu, Al. Zub și Al. Săndulescu.

Remarcăm în aceeași serie articolul lui N. Burghel, consacrat cărților italiene aflate în biblioteca stolnicului Cantacuzino, fost discipol al Universității din Padova.

Aspecte și probleme din literatura română prezintă scriitorii și criticii italieni Anna Parraviedni (L'Adamo e il Dio nella poesia di Tudor Arghezi), Mariana Bafi (Lucian Blaga), Paola Soldati (Marin Sorescu).

Un amplu studiu asupra personalității și caracterelor specifice ale literaturii române semnează profesorul Constantin Ciopraga. Mișcarea teatrală din România e prezentată de competența lui Radu Beligan. Muzicologii italieni Virgilio Mortari și Salvatore Scire sunt autorii a două articole despre „grandi musicisti” români și despre „la tradizione musicale in Romania”.

„Columna” se încheie cu un articol al lui Alexandru Mirean, secretarul

„Academiei”, intitulat *Presenze romane nella Capitale italiana* în care se remarcă traducerile făcute în ultimii ani din prozatorii Ioan Slavici, Liviu Rebreanu, Zaharia Stancu, din poezii M. Eminescu, T. Arghezi, M. Beniuc și E. Jebeleanu.

Autorul articolului subliniază totodată cu satisfacție faptul că una din piețele Romei se cheamă *Piazza Bucarest*, și că două din străzile cetății eterne poartă numele de *Viale Romania* și *Viale Carpazi*.

În curând va apărea volumul al doilea al „Columnei”.

Numărul 1 și 2 al publicației *Notiziario* pe anul 1973 a fost consacrat recentei aniversări a semicentenarului Accademiei di Romania, și cuprinde cuvântările rostite cu această ocazie de directorul instituției, Alexandru Balaci, de ambasadorul României, Iacob Ionașcu, de vicepreședintele Consiliului Culturii și Educației Socialiste, prof. univ. D. Ghișe, de – ambasadorul Mario Mandello, reprezentantul Ministerului Afacerilor externe al Italiei, și de profesorul Charles Verlinden, directorul Academiei Belgiei, în numele instituțiilor de cultură străine aflate în capitala Italiei, precum și numeroase informații și comentarii asupra activității Academiei.

Prilejul apariției „Notiziarului” a fost utilizat și pentru evocarea lui Vasile Pârvan „il fondatore della Scuole Romena di Roma” (Silviu Achim) și a relațiilor lui Giuseppe Mazzini cu revoluționarii români de la 1848, revelate de autorul acestor note.

Pe lângă editarea publicațiilor de mai sus, Accademia di Romania a dat o mare extensiune vechii biblioteci care se ridică astăzi la peste 20.000 de volume, cărora li se adaugă aproape toate periodicele românești – având peste 5.000 cititori, precum și meselor rotunde, conferințelor și expozițiilor de pictură și sculptură, de carte românească și de fotografii, concertelor, recitalurilor, filmelor românești, întâlnirilor din ce în ce mai numeroase între oamenii de știință români și italieni, între scriitori și artiști.

Prestigiul Accademiei di România a determinat, pe lângă pictori români, și pe unii pictori italieni să solicite favoarea de a expune și în sala sa de expoziții, în ultimele luni Accademia adăpostind astfel expozițiile italiene ale pictorilor Lina Cezzo Pinto și ale pictorului Alessandro Lojalomo.

Se continuă de asemenea și pregătirea de noi elemente tinere în domeniul științelor și al artelor, Accademia – pe baza acordurilor culturale româno-italiene – ocrotind peste 30 de bursieri trimiși la specializare în cele mai variate sectoare.

Accademia di Romania își îndeplinește astfel cu energie și eficacitate misiunea pentru care a fost creată, și alături de Accademia di Franța, Accademia Spagnola, Institutul Goethe, Accademia Belgica, Centro Britanice, Institutul Kennedy, deși mai tânără decât acestea, se impune ca o instituție valoroasă în însăși viața culturală a Romei.

Luceafărul, nr. 35, 1 septembrie 1975, p. 1

Mihai Viteazul,
simbol al vitejiei veacurilor românești,
al luptei pentru unire

Existența istorică a lui Mihai Viteazul – singurul dintre voievozii români pe care poporul l-a cinstit cu acest mândru și bărbătesc epitet – constituie unul din cele mai fascinante capitole din istoria națiunii române.

Ea se aseamănă cu zborul unui vultur uriaș care, ridicându-se vertiginos de la o margine de zare, a ajuns să domine din câteva fâlfâiri întregul spațiu românesc, acoperindu-i toate piscurile, toate fluviile, toate cetățile și toate țările.

Urcușul său a fost distinct și impetuos!

Născut în 1558 ca fiu postum al lui Pătrașcu cel Bun, Mihai Viteazul a început prin a fi bănișor de Mehedinți în 1586, mare stolnic în 1590, ban al Craiovei apoi în 1592, numai peste un an, în 1593, voievod la Târgoviște, învingător cu faimă europeană la Călugăreni și la Șelimbăr în 1595 și 1599, principe la Alba Iulia în același an, eliberator și stăpân al Sucevei în anul următor, la 16 mai 1600 el se putea intitula, în numele spadei sale și a unității poporului român, „Domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei”.

Victoriile eclatante ale Viteazului au făcut ca în stemele sigiliului său domnesc să fie gravate atât vulturul Țării Românești și bourul Moldovei, cât și lanțul de cetăți al Transilvaniei, iar o publicație (aviso) de la Roma scria că „dacă a fost vreodată un principe în lume demn de glorie pentru acțiuni eroice, acesta este signor Mihai, principele Valahiei”.

Gloria sa a fost înregistrată și de ambasadorul Angliei la Constantinopol, Edward Barton, care scria reginei Elisabeta că „este un lucru de mare laudă, de nemaipomenită faimă, ca ceea ce atâția împărați, regi și principii n-au putut spera să înfăptuiască vreodată, un Mihai, cel mai din urmă și mai sărac dintre domnitori, să izbutească a o face, zdrobind oștirea sultanului”.

Henric al IV-lea, faimosul rege al Franței, scria și el după campania din Moldova a lui Mihai: „Se zice că românul e foarte tare și că planurile lui cresc pe măsura izbânzilor.”

Cronicarul german Walter îl arăta ca fiind „vestit tuturor prin frumusețea armonioasă a trupului și prin statura lui mândră; vrednic de lauda cea mai mare prin virtuțile cele mai alese în iubirea de țară”.

Diferiți pictori celebri ca Aegidiu Sadeler, Franz Franken și alții îi popularizează falnica figură în tablouri și portrete considerate ca adevărate capodopere, care s-au impus prin măreția și gravitatea subiectului, și care au fost

multiplicate apoi în numeroase copii. În prima jumătate a anului 1601, înainte de moartea Viteazului, unul din portretele sale a fost reprodus în selecta colecție a lui Domenicus Custos, Atrii Heroici, alături de alți mari căpitani ai lumii.

În momentul marilor sale victorii de la Călugăreni și Giurgiu, Mihai reprezenta speranța de libertate nu numai a românilor, ci și a popoarelor din sudul Dunării, a bulgarilor, sârbilor, croaților, albanezilor, grecilor, care, alergând sub steagurile sale, vedeau în voievodul român pe propriul răzbnător și eliberator al lor.

Din nord, din regatul polono-lituan, prin feudalii adversari ai politicii regelui Sigismund al III-lea, îi veneau de asemenea asigurări de sprijin și solicitări de colaborare care se ridicau până la a-i oferi coroana Poloniei.

Nimeni dintre români nu cucerise până atunci o glorie mai înaltă, și nimeni nu întruchipase cu mai multă vigoare ideea ce avea să devie apoi ideea motrice a întregii noastre istorii: necesitatea realizării unității politice a poporului român.

Prin Mihai, prin acest Achile al românilor, prin izbânzile și cuceririle sale, prin stăpânirea sa fulgerătoare asupra celor trei țări românești, se anticipau concepții național-politice care abia mai târziu aveau să fie formulate programatic, și se deschidea o pagină în istoria poporului român pe care nimeni nu va mai putea-o întoarce, la baza ei aflându-se unitatea teritoriului românesc, unitatea limbii, unitatea culturii populare, și, din veac în veac tot mai accentuată, conștiința solidarității românești.

Politica lui Mihai Viteazul, născută din necesitatea constituirii unui bloc românesc împotriva dominației otomane, avea să devină politica întregului popor român, el fiind precursorul unirii proclamate la 1 decembrie 1918.

Stăpân pe cele trei țări românești și privit cu admirație și încredere de către popoarele din Balcani, domnia lui Mihai deschidea perspective grandioase de largă politică europeană, bazată pe solidaritatea popoarelor împilate și dornice de libertate. După sultanii de pe malurile Bosforului, cei care se considerară amenințați de planurile voievodului de la Dunăre au fost Habsburgii și regii poloni, care râvneau și ei la stăpânirea țărilor române și care, în lupta împotriva Imperiului Otoman, nu vedeau decât o nouă ocazie pentru a-și întinde și consolida dominația lor. La Viena, în care Mihai văzuse o clipă un aliat firesc împotriva vrăjmașilor săi, se puse deci la cale distrugerea unității înfăptuită prin biruința de la Șelimbăr, și, în cele din urmă, însăși asasinarea marelui viteaz.

Ca într-un caleidoscop halucinant se desfășoară de acum înainte capitolele nefericirii Viteazului. Răscoala nobilimii transilvănene care-l recunoscuse ca principe și-i jurase credință, Mirăslăul, intrarea polonilor în Moldova și Țara Românească, trecerea Dunării de către turci, pierderea tronului de la Târgoviște – baza puterii sale –, drumurile și intervențiile umiltoare la Viena și Praga, perfidia împăratului Rudolf al II-lea, falsa împăcare cu Basta, noua și ultima victorie de la Guruslău (24 iulie /3 august 1601) câștigată împotriva nobilimii trădătoare, și în

sfârșit, ca într-o pagină de apocalips, uciderea mișlească pe Câmpia Turzii (9/19 august 1601).

Din înaltul cerului, copleșit de mulțimea vrăjmașilor, vulturul speranțelor românești s-a prăbușit tot atât de brusc cum se înălțase.

Pisania de pe lespede de piatră de la Mănăstirea Dealului înfățișează în zguduitoare accente de cronică tragica încheiere a epopeii marelui erou: „Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihai, Marele Voievod ce au fost domn Țării Românești și Ardealului și Moldovei; cinstitul trup zace în câmpii Tordei și când l-au ucis Neamți, ani au fost 7109 (1601) în luna august 8 zile. Aceasta piatra o au pus jupan Radu Buzescu și jupâneasa Preda.”

Vuietul zborului său a fost imens, adânc străbătător în zări și veacuri. Tragedia de pe Câmpia Turzii, urmată de profanarea trupului despărțit de capul pe care ultimii săi devotați îl luară în grabă și-l aduseră în țara din care se ridicase, a devenit punctul de plecare al unei conștiințe politice care nu va mai putea fi înăbușită, Mihai Viteazul întruchipând simbolul luptei pentru unirea și independența poporului român.

Nimeni n-a mai putut uita de atunci că „*cinstitu-i trup zace în câmpii Tordei*”, așteptând întoarcerea capului în firidele căruia s-a zămislit cea mai înaltă dintre ideile istoriei noastre.

Epopeii i-au urmat, cultivată și înflorită neconținut de istoricii și scriitorii români, aureola cu străfulgerări legendare, semnificația frenetic patriotică ce avea să țină în mod permanent pasul cu ideea unirii, cu dezvoltarea și în cele din urmă cu realizarea ei.

Cu cât lupta pentru unire devenea mai tumultuoasă, mai aprigă, cu atât amintirea Viteazului devenea mai obsedantă, luând în inima vizionarilor proporții homerice.

Iată-l întruchipat într-o poezie populară culeasă de Vasile Alecsandri: „Auzit-ați de-un oltean, / De un oltean de-un craiovean / Ce nu-i pasă de sultan? / Auzit-ați de-un Mihai / Ce sare pe șapte cai / de striga Stanbulul vai?”

Din tradițiile și cântecele poporului imaginea sa a trecut furtunoasă în paginile cronicarilor și ale istoricilor, rând pe rând Stoica Ludescu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Florian Aaron, M. Kogălniceanu și, mai presus de toți, N. Bălcescu, arătând că prin luptele sale Mihai Viteazul a „lucrat la crearea naționalității românești, la unirea tuturor românilor într-un stat politic”, ideea unirii fiind „singura mântuitoare pentru noi”, și care, astăzi, (Bălcescu scria în 1847!) „trebuie să fie țința politică a românilor”.

Scrierea lui Bălcescu consacrată marelui erou – „Românii supt Mihai Vodă Viteazul” – reprezintă nu numai un moment de erudiție istorică, cel mai înalt monument ridicat eroului până atunci, de poezie și limbă literară, ci totodată și un catechism național adresat tuturor contemporanilor și urmașilor.

Poeții, la rândul lor, au adus personalității eroice a marelui voievod strălucirea simbolurilor romantice, a evocărilor sublimе. Pentru Ion Heliade

Rădulescu în „O noapte pe ruinele Târgoviștei” (1836) și apoi în „Mihaida” (1846), Viteazul fusese un vultur „poruncitor” pe toată România, și apoi „bărbatul cel mare ce singur întreprinse și fapta independenței și fapta de unire”. D. Bolintineanu în „Legende istorice” i-a închinat un ciclu dintre cele mai înflăcărâte – „Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare”, „Muma lui Mihai”, „Mihai și călăul”, „Mihai scăpând stindardul” etc. – în viziunea sa, eroul fiind un Hamlet al libertății: „Cei ce rabdă jugul și a trăi mai vor / Merită să-l poarte spre rușinea lor.”

Pentru Vasile Alecsandri, la ridicarea monumentului din 1875, Viteazul era un „Gigant din alte timpuri, fruntaș între eroi. / Oaspe de bronz scump nouă, sosit iar printre noi” pentru a fi – prin exemplul său – „salvatorul” întregului popor.

Nici un poet n-a găsit însă metafore mai cutremurătoare în evocarea lui Mihai, ca George Coșbuc în poezia „Pașa Hassan”, amintitoare a bătăliei de la Călugăreni, în spaima căruia: „Sălbatecul Vodă e-n zale și fier / Și zalele-i zuruie crunte / Gigantică poartă o cupolă pe frunte / Și vorba-i e tunet, răsuflul ger / Iar barda-i din stânga ajunge la cer / Și Vodă-i un munte.”

Vizitând în 1905 Alba Iulia – după ce în 1900 scrisese o „Istorie a lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc” – N. Iorga avea să evoce victoria lui Mihai de la Șelimbăr și să afirme cu patosul lui inegalabil: „*Atunci* (la 1599) minunea care după trei sute de ani încheiați nu ni poate ieși din minte, cum nu ne va ieși cât vom dăinui pe lume, se îndeplini. Prin porți care s-au dărmănat de mult, ca și izbânda noastră, un «valah» intră în Bălgradul crailor Ardealului, îmbrăcat în hainele lor de paradă și aducând cu el oștile românești, mulțimile «ciobanilor» care biruieră, și steagurile purtând crucea răsăriteană înălțată pe câmpul bătăliei câștigate... Luni de zile a stat aici pe acest petec de deal ardelenesc Mihai, voinicul nostru, viteazul nostru, stăpânind din Sătmăr până în Secuime, până la Nistru apoi, și din codrii Maramureșului până la Dunărea cântecelor străbune.”

Veacurile nu făceau decât să-i crească amintirea și să facă din ea un gând de fiecare zi al tuturor patrioților români. În 1916, în plină furtună europeană și românească, N. Iorga ține să precizeze că „Mihai străbunul a fost neconținut legat de orice avânt al nostru pentru dezrobirea neamului, către adunarea laolaltă și legarea pentru totdeauna a fărâmelor trupului nostru național. Biruința lui lumina dintr-un trecut tot mai îndepărtat, și noi o vedeam dintr-un tot mai apropiat viitor”.

Ceea ce visaseră atâtea generații sub steaua Viteazului, avea să se înfăptuiască la 1 decembrie 1918 în Alba Iulia triumfului său de la 1599, când, din voința tuturor celor asupriți de veacuri, se proclama, pentru vecie, acum, unirea Transilvaniei cu Patria Mamă.

Mândrul chip al lui Mihai, și odată cu el susținerea neabătută a ideii căreia el i-a căzut jertfă, călăuzesc și inspiră și astăzi cântecele și prozele scriitorilor români. Paul Anghel i-a consacrat un poem dramatic, Titus Popovici un mare scenariu, Dumitru Almaș și Radu Theodoru romanele Frații Buzești și Vulturul, Mihnea Gheorghiu o nouă creație dramatică (Capul), cărora li se adaugă, îndeosebi din partea poezilor tineri, un mare număr de imnuri și ode.

De sub dalta lui O. Han a țâșnit în 1968 marele monument ecvestru de la Alba Iulia.

La cea de a 375-a comemorare a morții Viteazului, toate inimile românești se înclină cu pietate și mândrie patriotică în fața amintirii sale.

Almanahul literar, 1976, p. 26–29.

Urmând drumul patriei

Deschizând la 24 noiembrie 1843 cursul de istoria românilor la Academia Mihăileană din Iași, M. Kogălniceanu afirma că istoria este cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi, pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndoielile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slovă și la fapta bună”.

Mai presus de toate, învățatul patriot punea însă istoria patriei, istoria națională, ea fiind chemată să lumineze nu numai trecutul neamului, ci totodată și prezentul și viitorul lui, locul său în marea simfonie a popoarelor lumii, aportul său la civilizația omenirii, renumele de care se bucura sub soare. „Inima mi se bate – afirma în continuare M. Kogălniceanu – când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare, al lui Mihai Viteazul... și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sunt mai mult decât Alexandru Macedon, decât Hanibal, decât Cesar, fiindcă aceștia sunt «eroii lumii», în timp ce cei dintâi sunt «eroii patriei mele». Pentru mine – preciza oratorul într-un incomparabil discurs – bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât acelea de la Maraton și Salamina, pentru că au fost câștigate de către români. Chiar locurile patriei mele – adăuga Kogălniceanu – îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviște sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena; Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru români are mai mult preț decât Corintu...”

De la rostirea acestui epocal discurs, adevărat cuvânt înainte pentru vremile viitoare, au trecut peste 130 de ani, timp în care poporul român și-a realizat unitatea națională, și-a asigurat independența, și s-a pornit năvalnic pe... calea afirmării sale, prin muncă și creație, pe calea socialistă.

Dacă cineva ar rosti astăzi un discurs ca cel al lui Kogălniceanu, legând prezentul de trecut, ar constata cu mândrie cât de multe exemple de bărbăție, biruință și strălucire românească ar putea adăuga față de cele invocate în 1843 de luminatul istoric. În primul rând ar trebui să sublinieze înseși faptele generației lui Kogălniceanu, a lui Bălcescu, a lui V. Alecsandri, a lui C. Negri, a lui Simion Bărnuțiu și Avram Iancu, Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, cucerirea Independenței de stat la 9 mai 1877, și apoi a generațiilor următoare care ne-au dat

Unirea de la Alba Iulia din 1918, Eliberarea din August 1944, în sfârșit, demnitatea, prosperitatea și neatârănarea în care trăim astăzi.

Și așa cum s-a sporit numărul vitejilor care au dat dimensiuni de epopee luptelor noastre pentru libertate, unitate și independență, așa – s-a sporit și numărul localităților, sate și orașe, vrednice de a intra în orice antologie a realizărilor românești. Kogălniceanu vorbea în 1843 despre Suceava și Târgoviște ca de niște glorioase amintiri ale trecutului voievodal al Moldovei și Țării Românești. Cât s-au ridicat însă de atunci încoace, prin munca eroică a poporului nostru, lașul și Bucureștiul, Craiova și Constanța, Clujul și Sibiul, Brașovul și Alba Iulia, Aradul, Oradea și atâtea altele.

Dar noile orașe apărute pe hartă ca urmare a politicii partidului de industrializare a țării: Onești, Victoria, Vlăhița, și nu numai ele.

Generații după generații, urmând învățămintele istoriei și imperativele progresului, s-au străduit astfel să dea poporului român noi și noi victorii, – consemnate de alți istorici – noi și noi trepte de urcuș, toate urmărind același scop: libertatea socială și națională, unitatea și independența, pacea și progresul.

Voievozi sau țărani, cărturari sau muncitori, luptători politici sau scriitori, tineri sau vârstnici, bărbați sau femei, toți bunii patrioți și-au adus – urmând pilda înaintașilor – contribuția cerută de împrejurări pentru a crea țara luminată și puternică de astăzi.

Viitorul ei este încredințat tineretului nostru, elevilor și studenților de astăzi, tinerilor din fabrici și de pe ogoare, din ateliere și din laboratoare. Iar ei, la rândul lor, vor trebui să o transmită intactă și grandioasă urmașilor și urmașilor lor, până la capătul veacurilor. Pentru că istoria nu e numai o oglindă pentru trecut, ci și o părghie pentru viitor. Un impuls neconținut spre noi urcușuri și temerități.

Scânteia tineretului, nr. 8524, 18 octombrie 1976, p. 4

1907 – simbol al luptei aprige pentru dreptate socială

În anul 1906, regele Carol I împlinea 40 de ani de domnie. Guvernul conservator, în fruntea căruia se afla cel mai mare moșier al țării, Gh. G. Cantacuzino, a luat inițiativa de a sărbători în mod omagial cele patru decenii de domnie ale regelui prin organizarea unor fastuoase serbări, la care au participat toate autoritățile și instituțiile de stat și, totodată, ca un apogeu al acestora, prin deschiderea întru lauda regelui, a unei grandioase expoziții agricole, etnografice și industriale.

Vizitatorii au văzut însă doar capitala țării, cu strălucitele ei palate domnești și boierești, cu fermecătoarele ei locuri de desfătare prea puțini fiind cei care au putut vedea adevărata față a țării și, în primul rând, satele bordeielor țărănești.

Fiindcă acolo gemeau foametea, bolile „purtate cu anii”, sărăcia distrugătoare de suflete. oameni gârboviți de poverile asupririi și ale muncii pe moșiile boierești, regele fiind sărbătorit numai de oficialitatea părtașă cu el la exploatarea țării.

Lucrurile erau cu atât mai grave cu cât numai cu câțiva ani mai înainte avuseseră loc numeroase răscoale în unele sate din Muntenia. Chiar în momentul începerii sărbătorilor, când presa oficială ridica în slavă pe rege, N. Iorga strigase cu toată puterea prin ziarul „Neamul românesc”: „*Măria ta, nu e fericită această țară. Cei mai buni fii ai ei se istovesc pe brazdă.*” În toilul serbărilor, N. Iorga scria apoi un alt emoționant articol intitulat *Ascundeți țărani*, prin care arăta că aceștia, prin sărăcia și traiul lor neomenesc, constituie o adevărată rușine a țării, chemată la sărbătoarea oficială.

Totul a fost însă zadarnic, regele și-a serbat cu toată pompa cei 40 de ani de domnie – anul 1906 fiind anul strălucirii sale – iar guvernul s-a bucurat din plin de regeștile mulțumiri ce i-au fost aduse.

Abia se terminaseră serbările când, încă din primele luni ale noului an, țărani, greu încercați de foamete, au început să se miște. Primii care s-au ridicat au fost cei din satul Flămânzi – cutremurător nume – de pe moșia boierului D. Sturdza, din partea de nord a județului Botoșani, care, la 19 februarie, au atacat conacul boieresc pentru a-i deschide hambarele. Într-un raport înaintat Prefecturii Botoșani, țărani din Flămânzi arătau că au fost „speculați și tratați mai rău decât robii”, și că nu li se dă ca hrană decât „mămăligă de păpușoi stricat, brânză roșie iute și cu viermi, curechi și castraveți împutiți, din care cauză cea mai mare parte din noi ne-am îmbolnăvit de pelagră”.

În zilele următoare, s-au ridicat cu aceeași înverșunare și țărani din satele Rădeni, Stroești, Coșula, Todireni, Curtești, Nicșeni și altele.

În numai câteva zile, flacăra răscoalei și-a întins vâlvățile și asupra altor sate și județe din largul țării, anul 1907 fiind anul țărănimii răsculate, anul care a adunat într-o mișcare clocotitoare semnele nemulțumirii.

Punctul de vedere al clasei exploatatoare a fost exprimat cu o categorică brutalitate de P.P. Carp, șeful celui de al doilea partid conservator: *Mai întâi represiune și apoi vom aviza.*

La 5 martie, se trage de către armată în mulțime și cad primii morți și răniți în județul Botoșani. Drept răspuns la această cumplită tragedie, N. Iorga, consecvent cu atitudinea sa, publică unul din cele mai zguduitoare articole ale sale: *Dumnezeu să-i ierte.* „Dumnezeu să-i ierte – scria N. Iorga – pe cei patru țărani români împușcați în orașul românesc Botoșani de oaste românească în ziua de 5 martie 1907. Să-i ierte Dumnezeu pentru câtă muncă de rob au muncit, pentru ce trai de dobitoace au dus, pentru câtă înșelare au suferit, pentru câtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru viața lor de suferință, să-i ierte pentru clipa de disperare când s-au ridicat... Să-i ierte Dumnezeu pe ostașii noștri, care, de frica poruncii, au împușcat pe frații tor, cel mai greu păcat ce poate împovăra o inimă românească. În vecii vecilor – adăuga N. Iorga în continuare, rostind un adevărat și meritat blestem

– cât va dăinui suflarea românească pe acest pământ, să nu-i ierte Dumnezeu pe netrebnicii și făcătorii de rele. Să fie în casa lor atâta belșug ca în bordeiele celor ce au murit, atâta fericire în viața lor câtă a fost în viața celor ce s-au zvârcolit de gloanțe, să fie atâta cinste și demnitate câtă li s-a lăsat acestor sărmani ce s-au dus ca niște pârâși veșnici înaintea scaunului judecăților celor mari, să mântuie ca dâșii vărsându-și sângele în țărână și pe urma lor să rămâie ca pe urma împușcaților, copiii să moară de foame. Așa să dea Dumnezeu.”

Puștile și tunurile și-au continuat însă îngrozitoarea misiune, țăranii fiind hăituiți și împușcați ca niște fiare.

Tragicul adevăr al anului 1907 l-a exprimat poetul Alexandru Vlahuță în istorica poezie *Minciuna stă cu regele la masă*.

Atâția alți cărturari, istorici, medici, scriitori s-au ridicat întru apărarea celor atât de cumplit loviți: Ioan Bogdan, A.D. Xenopol, Dr. Victor Babeș, Dr. I. Cantacuzino, Radu Rosetti, Octavian Goga, M. Sadoveanu, Partenie Cosma, Ioan Lupaș, C. Dobrogeanu-Gherea, pictorii Ștefan Luchian, O. Băncilă, ș.a.

Anul 1907 a fost anul țăranimii răsculate, demonstrând din plin capacitatea de luptă, forța revoluționară pe care a reprezentat-o țăranimea în istoria poporului nostru. Așa cum se subliniază în Programul partidului „*Prin proporțiile și intensitatea ei, răscoala din 1907 a scos în evidență necesitatea imperioasă a înlăturării relațiilor feudale din agricultura României, a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi țărănești. Totodată, ea a dezvăluit marile energii revoluționare ale țăranimii, care a înscris în acel an una din paginile glorioase ale luptei sociale ale poporului român*”.

Răspântia acelui an nou rămâne, așadar, în memoria noastră ca un moment în care falsa aparență plăsmuită de regalitate și cortegiul său de susținători avea să înfrunte în scurt timp zguduitoarea dezmințire a realității, impusă de protestul justițiar al maselor spoliata. Un an nou care avea să consacre la dimensiuni istorice nesecatul elan popular pe care s-a întemeiat progresul general al țării, drumul spre libertatea de azi a întregului popor.

Scânteia tineretului, nr. 8588, 31 decembrie 1976, p. 4

Index de nume

A

Aaron Florian 20, 70, 143, 154, 204, 212, 250
 Achile 118, 249
 Achim, Silviu 247
 Adamescu, G. 193
 Adameșteanu, Dinu 246
 Adrian 228
 Ady Endre 86, 219
 Agârbiceanu, Ion..... 134, 163, 173, 232, 233, 241, 242
 Aiudeanu, Clement 124
 Albert de Habsburg 229
 Albini, Septimiu 64, 227
 Aldea, Sandu 241
 Alecsandri, Iancu 175
 Alecsandri, Vasile 15, 16, 21, 26, 30, 46, 49, 53, 54, 57, 68, 72, 73, 75, 76, 84, 107, 110, 114, 122, 123, 153, 165, 166, 167, 171, 202, 226, 250, 251, 252
 Alexandrescu, Grigore 15, 30, 75
 Alexandru cel Bun..... 30, 67, 196, 209, 252
 Alexandru cel Mare 30, 67
 Alexandru Macedon 252
 Almaș, Dumitru 251
 Almășan, Dănilă..... 235, 237
 Aman, Theodor 152
 Amira, A. 199
 Anastasia, Șaguna 174
 Anastasiu 173, 174
 Andrei al II-lea 238
 Andreica, Mihai 124
 Anghel, Paul 251
 Antonescu, Petre 245
 Antonescu, Victor 241
 Apafi, Mihail 160
 Apostol, Stan 102
 Aprily Lajos 232
 Archire 239
 Ardeleanu, Ioan 220, 221
 Arghezi, Tudor 48, 49, 50, 51, 52, 106, 247
 Asachi, Gheorghe 122, 181, 188, 199, 215
 Atrii Heroici 249
 Aupick, Jacques 107
 Aurelian 146, 185
 Averescu, Alexandru 61

Axente, Ioan Sever 8, 16

B

Baba Novac 230
 Babeș, Vicențiu 222
 Babeș, Victor 60, 70, 255
 Bacovia, George 106
 Badea Cârțan 148
 Bafi, Mariana 246
 Bagdi, George 160
 Baiazid I 108
 Balaci, Alexandru 246, 247
 Balint, Simion 116, 121, 124
 Balog Edgár 233
 Balteș, Andrei 227
 Barbu, I. 106
 Barițiu, George... 25, 30, 32, 33, 47, 53, 63, 68, 75, 77, 82, 84, 89, 94, 118, 119, 126, 128, 131, 137, 140, 141, 142, 147, 154, 161, 162, 166, 167, 168, 176, 177, 186, 187, 188, 197, 199, 222, 223, 230, 235, 238, 240, 242
 Bartalis Lajos 233
 Bartók, Béla 219
 Barton, Edward 248
 Basarab I 59
 Basarab, Matei 31, 152, 234, 237
 Basarabescu, I.A. 242
 Basarabi 148
 Basta, Gheorghe 230
 Báthory, Andrei 234, 236
 Bădescu, Alice 150
 Bălan, Ion Dodu 243
 Bălan, Nicolae 6
 Bălăceanu, Constantin 144, 181, 182
 Bălășescu, Nicolae 175
 Bălcescu, Nicolae 14, 15, 16, 21, 25, 30, 32, 38, 49, 66, 68, 72, 73, 75, 76, 79, 84, 88, 102, 107, 109, 114, 116, 119, 120, 121, 122, 125, 129, 130, 136, 137, 141, 147, 154, 167, 171, 186, 206, 216, 230, 246, 250
 Băncilă, Octav 42, 255
 Bărcănescu, Ecaterina 181
 Bărdașu, Zaharia 221
 Bărnățiu, Simion 16, 19, 20, 71, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 91, 94, 119, 124, 137, 141, 147, 156, 157, 161, 162, 163, 165, 168, 169, 171, 175,

186, 197, 204, 206, 211, 215, 220, 252	
Bârsan, Zaharia	163, 173, 231, 241
Bârseanu, Andrei	163
Bechnitz, Ioan	224, 225
Beck, I.	78
Bekesi	178
Beligan, Radu	246
Bem, József Zachariasz	8, 168, 230
Bene József	233
Bengescu, George	53, 113, 114
Beniuc, Mihai	232, 247
Berindei, Dan	102
Bernhard, Sarah	113
Berthelot, Henri Mathias	60
Berza, M.	218, 246
Bethlen, Gabriel	160
Bianu, Ion	163
Bibescu, George	108, 158, 159
Biondelli, Bernardino	79
Bismarck, Otto von	111
Blaga, Lucian	6, 106, 126, 232, 233, 246
Bob, Ioan	174, 190
Bodea, Cornelia	218
Bogdan, Ioan	255
Bogdan, Lupu	203
Bogdan-Duică, Gheorghe	77, 134, 145, 191, 227, 241
Boitoș, Olimpiu	114, 227, 232
Bojincă, Damaschin	140
Bolintineanu, Dimitrie	15, 35, 75, 84, 149, 151, 154, 166, 251
Bolliac, Cezar	23, 83, 137, 141, 159, 168
Bologa, Iacob	35
Bonaparte, Napoleon	139, 141
Bora, Valeriu	243
Bordenache, R.	246
Bornemisa, Sebastian	241, 242
Borza, Alexandru	231
Botezat, Samuil	195
Brancoș, Sava	234, 237
Brassay Sámuel	230
Brătescu-Voinești, Al.	242
Brătianu, Dumitru	162
Brătianu, Ion Constantin ...	107, 110, 137, 141, 159
Brătianu, Ion I.C.	vezi: Brătianu, Ionel
Brâncoveanu, Constantin	102, 203
Breazu, Ion	227, 232, 243
Brezeanu, Iancu	241
Brote, Aurel	225
Brote, Eugen	64, 218, 224, 225, 227
Brukenthal	189
Bucșan, C.	135

Budai Nagy Antal	229
Budai-Deleanu, Ioan	20, 75, 139, 160, 202, 242
Bujor, Mihai Gh.	87
Bulwer, H.L.	36
Bunea, Augustin	163
Burada, Teodor	199
Burebista	83
Buta, N.	126
Buteanu, I.	175
Buteanu, Ioan	119, 121, 156, 162, 169, 230
Buzescu, Radu	250

C

Cadorna	62
Caesar	185, 252
Canning, Stratford	108
Cantacuzino, Constantin	38, 83, 89, 203
Cantacuzino, Gh. G.	253
Cantacuzino, I.	40, 255
Cantacuzino, Ilie	203
Cantacuzino, Mihai	203
Cantemir	196
Cantemir, Antioh	198
Cantemir, Constantin	203, 209, 210
Cantemir, Dimitrie	20, 37, 38, 39, 48, 81, 84, 162, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
Cantu, Cesare	65
Carada, Eugen	110
Caragea Vodă	144
Caragiale, Ion Luca	42, 55, 65, 163, 225
Carcalechi, Zaharia	140, 174, 188
Carducci, Giossue	65
Carol I.	110, 111, 253
Carp, Petre P.	254
Carra, M.	138
Cartoian, Nicolae	66, 199
Catargiu, Lascăr	110
Caudella, Al.	152
Cazaban, Al.	242
Călinescu, George	50, 199, 246
Căprariu, Al.	233
Cătina, Ion	158
Câmpan, Fl.	192
Câmpeanu, Corneliu	196
Câmpineanu, Ion	107
Cândea, Toader	135
Ceașescu, Nicolae	92, 126, 132
Cerna, Panait	43, 173
Cezar, Iulius	30, 67

Chanoi, G.....	Vezi Ghica
Chelaru, Traian.....	192
Chendi, Ilarie.....	43, 241, 242
Cheresteșiu, V.....	126
Chinez, Ion.....	232
Chircă, H.....	102
Churchill, Winston.....	60
Ciobanu, Ștefan.....	199
Cioculescu, Șerban.....	49, 246
Ciopraga, Constantin.....	246
Cipariu, Timotei.....	35, 69, 75, 79, 154, 156, 161, 168, 175, 176, 186, 197, 235, 238, 240
Ciucurescu, Maria.....	241
Ciupe, Aurel.....	233
Ciura, Alexandru.....	232, 241, 242
Ciurea, Alexandru.....	163
Clemanceau, Georges.....	65
Cloșca.....	5, 36, 123, 148, 212, 233, 235, 237
Cocea, Nicolae D.....	42, 220
Codarcea, Corneliu.....	219, 220
Colquhoun, R.E.....	107
Comșa, Nicolae.....	163, 196
Condurachi, Emil.....	246
Constantinescu, Miron.....	218
Coquelin.....	113
Corcheș, Nicolae.....	124
Coresi, diaconul.....	234, 237
Coresi, Șerban.....	240
Corfus, Ilie.....	102
Corneli, Ioan.....	174
Coroianu, Iuliu.....	64
Cosma, Partenie.....	255
Costache, Vasile.....	203
Costache, Veniamin.....	181, 183, 195
Costin, Miron.....	38, 66, 83, 89
Costin, Nicolae.....	38, 66, 197, 199, 200
Coșbuc, George.....	40
Coșbuc, George.....	42, 55, 65, 70, 148, 163, 173, 242, 251
Cotruș, Aron.....	241, 242
Crăciun, I.....	196
Creangă, Axente.....	193
Creangă, Ion.....	148, 225
Crețeanu, George.....	137, 141
Cristea, Nicolae.....	224
Crișan.....	5, 36, 123, 148, 212, 233, 235
Cromer, Martin.....	38
Cronț, Gh.....	102
Cunțan, Maria.....	241
Cuza, Alexandru Ioan.....	18, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 35, 36, 37, 45, 68, 73, 88, 110, 114, 115, 119, 149, 150, 152, 162, 193, 212

D

Daicoviciu, C.....	102, 218, 232, 246
Daicoviciu, Hadrian.....	233
Dan, Pavel.....	163, 232
David, Adolf.....	140
Dăianu, Elie.....	227
Decebal.....	59, 117, 129, 228, 243
Delannoy.....	113
Delavrancea, Barbu Ștefănescu.....	49, 54, 62, 65, 70, 86, 87
Deschanel, Paul.....	62
Diaconul Coresi.....	84
Diamandi, Manole.....	224, 225
Dienes László.....	232
Dima, Gh.....	231
Dimitrievici, Constantin.....	195
Dobrogeanu-Gherea, Constantin.....	55, 87, 255
Domenicus Custos.....	249
Donato de Lezze.....	244
Dragomir, Silviu.....	126, 128, 132, 134, 231
Dragoslav, Ion.....	242
Dragoș.....	197
Drăganu, N.....	240
Drăguțescu, Eugen.....	246
Duică, Gh. Bogdan.....	231
Dulfu, Petre.....	54, 221
Dumitrașcu Vodă.....	200
Dușoiu, Ioan.....	225

E

Eduard VII.....	113
Efrem Zacan.....	239
Eftimiu, Victor.....	241
Emile Buré.....	219
Eminescu, Mihai.....	38, 55, 60, 114, 116, 122, 123, 131, 161, 178, 225, 238, 246, 247
Enescu, George.....	60, 62
Engel, Iohann Christian von.....	198
Entz Geza.....	231
Erasmus.....	239
Erdely, Vasile.....	145, 183, 184

F

Falkenhayn, Erich von.....	60
Faragó József.....	233
Farago, Elena.....	242
Ferdinand I, Regele.....	5
Filip, Ludovic.....	140
Filipescu, N.....	76, 173
Filipescu, Nicolae.....	70, 244

Flechtenmacher, Al	152
Florian, Aron	13, 14, 16, 19
Fodor, Octavian	233
Fodor, Vasile	124
Foișor, N.	135
Fotino, Dionisie	214
Francisc II	179
Francisc Iosif I	63
Franken, Franz	248
Fuad pașa	109
Fugariu, Florea	197
Fugaru, Florea	103
Fulea, Moise	174

G

Gaal Gábor	219
Gaal Gábor	232
Gál Ernő	233
Garibaldi, Giuseppe	170
Gaspar, Mihail	242
Gaster, Moses	191
Gârleanu, Emil	173
Gegó, Adolf	230
Gelu	221
George, Lloyd	62
Georgescu, Ioan	186
Gerok	62
Gheorghiu, Mihnea	251
Ghibu, O.	190
Ghibu, Onisifor	134, 135, 171, 172, 173, 191, 231
Ghica, Grigore	28, 109, 144, 146, 181, 185, 212
Ghica, Ion	30, 33, 75, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 119, 121, 155, 183
Ghișe, Dumitru	243, 247
Giovan Andrea Gromo	239
Giurescu, Constantin C.	37, 103, 114, 150, 151, 193, 218
Giurgiuca, E.	232
Gladstone, W.E.	65, 112, 113
Goethe, Johann Wolfgang von	49, 178, 247
Goga, Octavian	3, 25, 42, 59, 62, 76, 126, 131, 134, 135, 143, 161, 163, 172, 173, 178, 242, 244, 255
Goldiș, Vasile	87, 89, 91, 96, 98
Golescu, Alexandru G.	21, 24, 76, 107, 120, 121, 122, 166, 168
Golescu, Dinicu	174
Golescu, Gheorghe	144
Göttlich Ehrenwiche	180
Grabovski, Atanasiu	174
Granville, C.L.	112

Grădișteanu, Petre	70
Grigorescu, Eremia	62
Grigorescu, Nicolae	54, 60
Gromo, Giovanandreea	229
Groza, Petru	242, 243
Groza, Simion	124
Gruia lui Novac	221
Gurghianu, Aurel	233

H

Halici, Mihail	240
Han, O.	252
Haneș, Vasile V.	114
Hanibal	30, 252
Haret, Spiru	70
Hașdeu, Bogdan Petriceicu	55, 65, 66, 85, 199, 240
Hațieganu, Iuliu	231
Heliade-Rădulescu, Ion	13, 20, 73, 145, 146, 147, 158, 167, 168, 181, 184, 186, 187, 191, 192, 205, 206, 215, 251
Henric al IV-lea	248
Henry, Paul	36, 150
Herce, Ștefan	239
Hindenburg, Paul von	62
Hodoș, Iosif	79, 198, 199, 235, 238
Hogaș, C.	210
Horățiu	160
Horea	82, 117, 123, 126, 131, 181, 212, 230, 233, 237, vezi: Nicola, Vasile Ursu
Horthy Miklós	4
Horvát János	233
Hurmuzaki	122

I

Iancu de Hunedoara	26, 59, 165, 229, 239
Iancu, Avram	5, 7, 8, 49, 98, 99, 100, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 148, 153, 156, 158, 162, 168, 169, 171, 215, 230, 235, 237, 252
Ibrăileanu, Garabet	42
Ibsen, Henric	241
Ilieș, Aurora	196
Imreh, Ștefan	233
Ioan de Hunedoara	31
Ioan Vodă cel Cumplit	59, 212
Ionașcu, Iacob	247
Ionescu, Ion de la Brad	16, 21, 33, 121, 122, 168
Ionescu, Ștefan	102
Ionescu, Take	70, 76, 173, 218, 244, 245
Iorga, Nicolae	8, 9, 10, 11, 12, 38, 39, 40, 42, 43,

44, 45, 49, 50, 51, 60, 61, 62, 66, 70, 76, 83, 86, 88, 89, 104, 105, 106, 115, 116, 149, 161, 163, 172, 173, 178, 187, 188, 189, 191, 192, 199, 203, 213, 216, 217, 242, 243, 244, 246, 251, 254	
Iosif al II-lea	36
Iosif, Francisc	94, 117, 122
Iosif, Francisc I	64, 86, 118, 125
Iosif, Ștefan Octavian	163, 242
Iroaie, Petru	246
Isabela	229
Isac, Emil	232
Iscovescu, Barbu	121, 123, 168
Iulius Cezar	146

J

Jakab Elek	157
Jáko Zsigmond	233
Jebeleanu, Eugen	247
Jordáki Lajos	233

K

Kanitz, Augustin	231
Kant, Immanuel	77, 145, 184
Károly, Kós	233
Killingier, Manfred von	48
Kiss Jenő	233
Knopfer, Wilhelm	231
Kogălniceanu, Enache	66
Kogălniceanu, Mihail	12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 46, 49, 52, 56, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 75, 79, 83, 84, 107, 115, 116, 136, 140, 147, 151, 154, 161, 166, 167, 171, 186, 198, 199, 206, 212, 214, 215, 250, 252
Kogălniceanu, Vasile	42
Kossuth, Ludovic	109, 230
Krug, Wilhelm Traugott	77, 78
Kuncz, Aladár	220

L

Ladea, Romul	233
Lalescu, Traian	190, 192
Lamartine	170
Lamprecht, Karl	10
Lapedatu, Al	212
Lapedatu, Ioan	241
Laurian, August Treboniu	8, 14, 16, 19, 20, 21, 52, 70, 75, 116, 119, 143, 152, 154, 162, 175, 204, 212, 215, 216

Lavisse, Ernest	65
Lazăr, Gheorghe	13, 14, 20, 135, 142, 143, 145, 146, 147, 152, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 204, 205, 206, 230
Lazăr, O.	135
Lăpușneanu, Alexandru	15, 229
Leibniz, Gottfried Wilhelm von	77
Lemeni, Ioan	100, 175
Leroux, Pierre	170
Letay János	233
Lina Cezzo Pinto	247
Lisseanu, Gr. Popa	191, 192
Liu, Nicolae	114
Lojalomo, Alessandro	247
Lovinescu, Eugen	49, 50
Lucaciu, Vasile	64, 86, 135, 173, 231, 244
Luchian, Ștefan	255
Lucius Domitius Aurelianus	211
Ludendorf, Erich	62
Ludescu, Stoica	250
Lupaș, Ioan	43, 65, 90, 126, 134, 172, 173, 178, 190, 218, 231, 242, 255
Lupu, Dionisie	146, 187, 205
Lupu, Vasile	31

M

Macarie	184
Maciu, V.	218
Mackensen, August von	60, 61, 62
Macovescu, George	192
Macrea, D.	192
Macrea, Mihail	102
Magheru, Gheorghe	102, 108
Magheru, Niță	158
Mahomed II	108
Maier, Iuliu	163
Maier, Petru	13, 20, 25, 26, 66, 75, 79, 84, 89, 129, 160, 174, 180, 184, 186, 190, 195, 196, 197, 199, 202, 205, 250
Maiorescu, Ioan	13, 16, 20, 79, 116, 204
Maiorescu, Titu	6, 114, 152, 173
Mandello, Mario	247
Mandl, Louis	107
Marcovici, Simion	139, 145
Marcu, Alexandru	246
Marcus Aurelius	228
Mareea, Pompiliu	227
Maria Tereza	230
Marian, Simion Florea	126
Márki Sándor	231

Marțian, Dionisie Pop.....	7, 8, 17
Marx, Karl.....	216
Mateescu, G.G.....	246
Matei Corvin.....	229, 239
Matei, I.	191
Mazzini, Giuseppe.....	170, 247
Mărcuși, Grațian C.....	221
Mărgineanu, Simeon.....	225
Mândrescu, Simion.....	245
Mehedinți, Simion.....	163
Meletie de Arta.....	38
Melin, Al. Lupeanu.....	163
Mészáros Károly.....	158
Michelet.....	11, 66, 170
Micu, Samuil...13, 20, 25, 75, 79, 84, 89, 143, 153, 160, 161, 174, 194, 196, 198, 199, 202, 205, 250	
Micu-Klein, Inocențiu.....	81, 82, 160, 161, 163, 177, 181, 194, 195, 205
Mihai I, M.S. Regele.....	4
Mihai Românul.....	229
Mihai Viteazul.....	19, 30, 31, 32, 35, 37, 56, 58, 59, 67, 69, 83, 88, 89, 91, 117, 119, 129, 130, 137, 148, 152, 165, 166, 185, 212, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 248, 249, 250, 251, 252
Mihăescu, Gib. I.....	232
Mihu, Ion.....	241
Mikievicz, Ladislau.....	170
Millo, Matei.....	240
Minea, Ilie.....	199
Minulescu, Ion.....	106
Mioc, Damaschin.....	102
Mircea cel Bătrân.....	59, 83
Miron Românul.....	224
Missail, Gh.....	188
Mocsáry Lajos.....	86
Moga, Ioan.....	174
Moga, Vasile.....	143, 144, 174, 180, 190
Moger, Carol.....	230
Moisuc, Viorica.....	103
Moldovan, Ioan Micu.....	35, 161, 197
Molière.....	146, 184
Monkeevitz, Nicolae.....	62
Montesquieu.....	139
Morfill, W.R.....	65
Móricz Zsigmond.....	219
Moritz, Ion.....	189
Moroiu, C.....	145
Mortari, Virgilio.....	246
Moruzzi, Alexandru.....	138
Moța, I.....	242

Muciu, George.....	174
Munteanu, Romul.....	243
Mureșanu, Andrei...16, 25, 26, 68, 72, 76, 84, 153, 165, 167, 168	
Mureșianu, Aurel.....	224, 225
Murgu, Eftimie.....	13, 15, 103, 204
Mustețea, N.....	199
Mușatini.....	148

N

Nagy István.....	233
Napoleon.....	143, 179
Napoleon al III-lea.....	141, 142
Neagoe Basarab.....	83
Neagoe, Manole.....	103
Neagoe, Ștefan P.....	140, 174
Neagoie, Ioan.....	225
Neculce, Ion.....	66, 199, 200
Negri, Costache.....	21, 23, 73, 84, 166, 175, 252
Negruzzi, Constantin.....	15, 30, 39, 75, 198
Nestor, I.....	218
Netea, Vasile.....	80, 95, 114, 193, 213, 227
Nicolae I.....	107
Nicolae Olahul.....	20, 239
Niemeyers, A. Fl.....	78
Nistor, I.....	199
Nistor, Ioan.....	58
Notaras, Chrisant.....	38
Nour, Toma.....	122, 130
Nuțu, C.....	103

O

Octavian.....	189
Odobescu, Alexandru.....	161, 216
Odobescu, Ion.....	159
Olahul, Ștefan.....	239
Olteanu, Șt.....	102
Onciul, Dimitrie.....	65, 173, 218, 243, 245
Onciulescu, Teodor.....	246
Onițiu, Virgil.....	173
Opreanu, G.....	135
Osavadă, V.C.....	243
Oszkár Jászi.....	86
Oțetea, Andrei.....	66, 102, 218

P

Palladi, Teodor.....	145
Panait, Panait I.....	102
Panaiteșcu, Emil.....	246
Panaiteșcu, Petre P.....	38, 39, 102, 114, 199

Pandeli, I.	145
Pann, Anton	145, 184
Pantazi, Radu	78, 102
Papilian, Victor	232
Papiu-Ilarian, Alexandru	7, 16, 19, 20, 27, 39, 66, 68, 69, 70, 75, 79, 81, 85, 88, 89, 98, 99, 100, 126, 128, 156, 157, 161, 162, 167, 169, 175, 194, 198, 199, 204, 211, 212, 213, 218, 230
Páradí Kálmán	231
Parraviedni, Anna	246
Pasca, Ștefan	243
Pascu, George	199
Pascu, Ștefan	101, 218, 233, 246
Pașa Hassan	251
Păcală	221
Păcățian, Teodor V.	227
Păcurariu, Dimitrie	114
Pătrașcu cel Bun	32, 229, 248
Pătrășcanu, Lucrețiu	103
Pătruț, Picu	135
Păclișanu, Zenovie	163
Pârvan, Vasile	102, 173, 189, 212, 218, 231, 245, 246, 247
Pershing	62
Pestișel Moise	239
Petculescu, G.A.	241
Peterfi, Ștefan	233
Petőfi Sándor	230
Petrescu, Camil	49, 50
Petrescu, Cezar	232
Petru cel Mare	198, 200, 209, 215
Philippide, Dimitrie Daniil	214
Piru, Al.	187, 193
Piuariu-Molnar, Ioan	230
Place, Victor	35
Platon	180, 189
Poenaru, Petrache	75, 145, 146, 184, 187, 190, 206
Pompelu, D.	244
Pop de Băsești, Gheorghe	64, 220, 224, 225
Pop, Sever	246
Pop, V. Gr.	240
Pop, Vasile	230, 240
Popa, Pavel	145
Popescu, D.R.	233
Popescu, P.D.	102
Popescu, Simon	224
Popescu-Puțuri, Ion	103, 218
Popovici, Aurel C.	218
Popovici, D.	192, 193, 232
Popovici, Titus	251
Popp, Gheorghe	135

Pop-Păcurar, Cornel	226
Poteca, Eufrosin	145, 183
Preda, Ioan	225
Predescu, Lucian	119
Prodan, David	102, 194, 218, 233, 243
Prometeu	125
Pumnul, Aron	99, 161, 162, 167, 168, 186, 187
Pușcariu, Ioan	167, 176
Pușcariu, Sextil	134, 163, 199, 231, 242

Q

Quinet, Edgar	170
---------------	-----

R

Racoviță, D.	231
Radovitz, von	111
Radu de la Afumați	102
Rajacici, Iosif	175
Ralea, Mihai	49
Ranke	11
Rant, E.	192
Rareș, Petru	43, 83, 218, 245
Rațiu, Ioan	63, 64, 227, 231
Rădulescu-Motru, C.	173
Rău, Aurel	233
Rebreanu, Liviu	148, 233, 241, 242, 247
Regnault, Elias	216
Remenyik Sándor	232
Renquvier, Charles	141
Reșid pașa	109
Ribot, Al.	62
Rifaat pașa	107
Riker, T.W.	36, 150
Ripan, Raluca	233
Roată, Ion	22, 37, 148
Rollin, Ledru	170
Roman, Visarion	33, 34, 35
Romanu-Vivu, Constantin	8, 16, 68, 72, 76, 166, 167, 175
Rosetti, Constantin A.	22, 23, 28, 32, 56, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 84, 89, 102, 110, 114, 136, 137, 140, 141, 154, 155, 156, 159, 166, 170, 171
Rosetti, Lascăr	175
Rosetti, Radu	255
Rosetti, Radu R.	150
Rosetti, Scarlat	145, 184
Rösler	216
Roșca, D.D.	232
Roșu, Palagia	130
Roth, Daniel	85
Roth, Ștefan Ludwig	85, 158, 230

Rotteck, Karl von.....	78
Rousseau, Jean Jacques.....	139
Rudolf al II-lea.....	249
Rușet, Iordache.....	203
Russo, Alecu.....21, 30, 38, 119, 122, 129, 157, 162, 166, 175, 206, 210, 230	
Rusu-Șirianu, Ion.....	227
Rusu, Ioan.....	161, 197, 198

S

Sadeler, Aegidius.....	248
Sadoveanu, Mihail40, 42, 61, 62, 210, 242, 255	
Salisbury.....	113
Sarnicki, Stanisław.....	38
Savel, Mina.....	149
Savigny, Frederich Karl von.....	78
Sădean, Avram.....	189
Săndulescu, Al.....	246
Săulescu, George.....	195
Sârbu, I.....	218
Scire, Salvatore.....	246
Sever, Axente.....116, 124, 235, 238	
Shakespeare.....	113
Sigismund al III-lea.....	249
Sigismund, Ioan.....229, 239	
Silași, Grigore.....	231
Sima, O.....	135
Simonescu, Dan.....	78
Sinan Pașa.....	239
Sion, Gheorghe.....21, 23, 53, 157, 162, 167, 175	
Slavici, Ioan.....49, 55, 114, 148, 178, 224, 225, 226, 227, 241, 247	
Slăvescu, Victor.....	114
Soldati, Paola.....	246
Solomon, L.....	159
Solomon, N.....	121
Sorescu, Marin.....	246
Stamate, Iacob II.....	204
Stancu, Zaharia.....	247
Stanley, E.H.....	111
Sterca-Șuluțiu, Alexandru.....	177
Stere, Constantin.....	161
Stoica, Nicolae.....	102
Stoicescu, N.....	102
Stratimirovici, Ștefan.....143, 174	
Sturdza, Dimitrie A.....24, 110, 114, 188, 254	
Sturdza, Mihai.....	107
Suciu, L.D.....	103
Sudermann, H.....	241
Szécheny.....173, 240	
Szervatio Jenő.....	233

Ș

Șaguna, Andrei7, 162, 167, 173, 174, 176, 177, 178, 223, 235, 238	
Șerban, C.....	102
Șincai, Gheorghe13, 20, 25, 48, 66, 75, 79, 84, 89, 103, 143, 160, 180, 186, 190, 195, 197, 198, 199, 202, 205, 221, 250	
Ștefan cel Mare.....30, 31, 35, 43, 58, 59, 67, 68, 83, 114, 129, 148, 154, 163, 164, 165, 166, 209, 245, 252	
Ștefan, Simion.....	84, 237
Știrbei, Barbu.....72, 76, 84, 136, 140, 171	
Știrbei, George Barbu.....	110
Șuluțiu, I. Șterca.....	126

T

Tacit.....	160
Tăslăuanu, Octavian C.....134, 135, 163, 242	
Teleki, Ladislau.....	85
Tell.....	147
Tell, Christian.....145, 146, 184, 186	
Tempea, Radu.....	240
Teodor, Pompiliu.....	233
Teodori, Alexandru.....	174
Teodorovici, Ioan.....	174
Teodosie Vestemianul.....	204
Terry, Ellen.....	113
Theodoru, Radu.....	251
Thierry, August.....	66
Tifescu, Ilie.....	203
Tisza, Kálmán.....	223
Tit Liviu.....	160
Titulescu, Nicolae.....44, 45, 76, 173, 218	
Tocilescu, Grigore.....195, 197, 199	
Todica, Gavril.....	243
Todor, A.P.....	243
Toduță, Sigismund.....	233
Tomescu, D.....232, 242	
Tomescu, Mircea.....	103
Tömörkény, Șt.....	220
Tonitza, N.N.....	42
Topîrceanu, George.....	43
Tordasi, Mihail.....	239
Traian.....146, 185, 197, 204, 228	

Ț

Țichindeal, Dimitrie.....	69
---------------------------	----

U

Ureche, Grigore	66, 83, 89
Ureche, V.A.	70, 193
Urechia, Vasile Alexandrescu.....	65, 69, 70
Ursu, Ioan	41, 43, 218, 243, 244, 245
Utan, Tiberiu	243

V

Varlaam	84, 234, 237
Vasici, Paul	15
Vatamaniuc, D.	227
Văcărescu, Iancu	144, 182, 186, 215
Vătășianu, Virgil.....	233, 246
Vălsan, G.	199
Veniamin Costache.....	144
Verlinden, Charles	247
Vida, Gherman.....	75
Virgiliu	160
Vizanti, Andrei.....	188
Vlad Țepeș.....	83
Vlad, Aurel	241
Vlad, Ion.....	233
Vladimirescu, Tudor.....	146, 148, 179, 185, 186, 205, 206, 235, 237
Vlahuță, Alexandru	42, 55, 62, 65, 70, 210, 255
Vlaicu, Aurel.....	163, 242, 243
Vlasiu, Ion	232, 233
Vlăduț, C.	102
Vockerodt, I.G.	38
Vrânceanu, G.....	193
Vuia, Iuliu	241
Vulcan, Iosif	34, 53, 58, 85, 131, 221, 222, 242
Vulpe, Radu	246

W

Walter	248
Wilhelm I.....	111
Wolf, Christian	192
Wolff, Christian	143, 184

X

Xaver, Lezô Francisc.....	230
Xenopol, Alexandru D.....	35, 55, 65, 66, 70, 114, 115, 116, 127, 149, 161, 163, 164, 199, 215, 216, 217, 244, 255

Z

Zaciu, Mircea	233
Zamfirescu, Duiliu.....	55, 246

Zola, Emile.....	65
Zub, Al.	246

Cuprins

SCRIERI ISTORICE.....	5
Ardealul, țară de jale și de luptă.....	7
Inventar transilvan – 1945.....	8
Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania	11
Iorga istoric al umanității	12
Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor	16
Participări transilvănene.....	24
Ecourile alegerii din 5 ianuarie 1859	26
Românii din Transilvania și Unirea Principatelor.....	29
Alexandru Ioan Cuza; personalitate de seamă a Unirii	32
Mihail Kogălniceanu	33
365 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul	36
Visarion Roman	37
Cuza – personalitate politică europeană.....	39
„Descriptio Moldaviae”	41
Studentii români și răscoala de la 1907.....	43
1907-ecouri în epocă	45
Transilvania și Războiul de Independență	49
File din albumul unei primăveri	52
Independență și cultură	56
Semnificații istorice	60
Pagini de epopee	63
Mișcarea memorandistă în perspectiva istoriei	67
Mihail Kogălniceanu, istoric al românilor	69
Unirea Principatelor temelia unirii neamului întreg.....	72
Ideea unității naționale și actul de la 24 ianuarie	75
Pașoptiștii și ideea unității naționale	78
Simion Bărnuțiu, 160 de ani de la naștere.....	81
Un precursor: Ioan Inochentie Micu	85
Unirea – deziderat secular al poporului român	86
Necesitate și imperativ istoric	92
Acum 50 de ani, Transilvania se unea cu România	94
Semnificația istorică a Hotărârilor de la Alba Iulia.....	97
Rolul lui Al. Papiu-Ilarian în organizarea adunărilor de la Blaj din 1848.....	102

Istoria românilor în cărțile unui an.....	105
Un mare cărturar al poporului român și al lumii, o personalitate copleșitoare: Nicolae Iorga. O sută de ani de la naștere	108
Ion Ghica diplomat.....	110
A.D. Xenopol	118
Centenar Avram Iancu. Eroul tragic	120
Avram Iancu în amintirea și aprecierea contemporanilor săi	122
Centenarul Avram Iancu	127
Vitejia ficeilor din Munții Apuseni	131
Avram Iancu.....	132
Istorie și literatură	137
Onisifor Ghibu	138
... Ci voim o republică românească	139
1 Decembrie 1918	141
Tradiții republicane	142
Gheorghe Lazăr.....	146
Istorie și turism.....	151
O sută de ani de la moarte: Alexandru Ioan Cuza.....	153
Anul 1848 – anul manifestării unitare a tuturor românilor	157
Vrem Unirea! „Revoluția a făcut-o toată nația”	159
Semnificația istorică a Blajului	164
Țelurile comune ale Revoluției românești de la 1848.....	167
Simion Bărnuțiu	172
Figuri ilustre de revoluționari pașoptiști: C.A. Rosetti	174
Pe baricadele vieții. În amintirea lui Onisifor Ghibu	175
Andrei Șaguna (1808–1873)	177
Gh. Lazăr. Ctitorul de cultură românească de la Sfântul Sava.....	183
Gheorghe Lazăr în istoriografia română	190
Dimitrie Cantemir, precursor al „Școlii Ardelene”	198
Istoricii români și Dimitrie Cantemir.....	203
Dimitrie Cantemir, istoric al românilor.....	204
La comemorarea lui Gheorghe Lazăr.....	208
Dimitrie Cantemir - precursor al folcloristicii românești.....	211
Înflăcărat patriot, strălucit cărturar	213
Alexandru Papiu-Ilarian	215
Istoriografia română peste hotare.....	217
Tinerețea unui octogenar	223
Ioan Ardeleanu Senior.....	224
„Soarele pentru toți românii la București răsare”	225
Una suntem cu toții!	228
1850 de ani de istorie Napoca, 124 – Cluj, 1974	232
Alba Iulia, simbol al României	237

Simbol al dăinuirii noastre milenare	240
Orăștia, dintr-o perspectivă culturală	242
O viață închinată dragostei de țară: Ioan Ursu	247
Accademia di Romania	249
Mihai Viteazul, simbol al vitejiei veacurilor românești, al luptei pentru unire	252
Urmând drumul patriei	256
1907 – simbol al luptei aprige pentru dreptate socială	257
Index de nume	261
Cuprins	271
Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”	274

Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”

Seria „CAIETE MUREȘENE”

1. *Vasile Netea – Evocări și bibliografie*. Ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2008, 250 p.
2. *Ion Chinezu – relief în posteritate* – Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii eminentului cărturar (Târgu-Mureș, 4–5 iunie 1994), volum îngrijit de Melinte Șerban, Dimitrie Poptămaș și Mihail Art. Mircea. Tg.-Mureș, 1999, 130 p.
3. *Un om pentru Tg.-Mureș: Emil A. Dandea* – Comunicări prezentate la sesiunea comemorativă desfășurată la Târgu-Mureș, în data de 18 august 1994, la împlinirea unui sfert de veac de la moartea lui Emil Dandea. Târgu-Mureș, 1995, 166 p.
4. Vasile Pop. *Colinde*. Cu o prefață de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1996, 120 p.
5. *Elie Câmpeanu – omul și faptele sale*. Coordonatori: Grigore Ploșteanu și Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, 1999, 152 p.
6. Gheorghe S. Mircea. *Vis și adevăr*. Versuri. Cu un cuvânt înainte de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1998, 86 p.
7. *Alexandru Ceușianu*. Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii vrednicului cărturar și om politic (Reghin, 2 iunie 1998), volum îngrijit de Marin Șara, Georgeta Mărgineanu și Iacob Huza, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 88 p.
8. *Mărturii prin vreme. Douăzeci de ani de viață culturală pe Mureșul de Sus*. Târgu-Mureș, 1999, 216 p.
9. Traian Dragoș. *La capătul apelor*. Versuri. Selecție și cuvânt înainte de Iulian Boldea. Târgu-Mureș, 2000, 68 p.
10. Melinte Șerban. *Evocări istorice și literare*. Prefață de Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2001, 147 p.
11. *Cântecele lui Iancu*. Adunate de Traian Dragoș. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Vasile Dragoș. Târgu-Mureș, 2001, 62 p.
12. Valeriu P. Vaida. *Mărturii dintr-un veac apus*. Ediție îngrijită de Mariana Cristescu. Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2001, 171 p.
13. *Aurel Filimon-consacrare și destin*. Volum îngrijit de Mihail Art. Mircea, Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2001, 288 p.
14. Dimitrie Poptămaș. *Philobiblon mureșean*. O viață printre oameni și cărți. Cuvânt înainte de Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2003, 346 p.

15. Iosif Pop. *Credință și apostolat*, memorii – Prefața de preot protopop Liviu Sabău, canonic mitropolitan, ediție îngrijită și postfață de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2004, 229 p.
16. Viorel I. Borșianu. *Deda. Consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele*. Ediție îngrijită de Mihail Art. Mircea, Târgu-Mureș, 2005, 76 p.
17. Traian Popa. *Monografia orașului Târgu-Mureș*. Ediție anastatică, Studiu introductiv de prof. Dr. Grigore Ploșteanu, ediție îngrijită de Melinte Șerban și Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2005, 323 p.
18. Melinte Șerban. *Cultura mureșeană în memoria cărților*. (vol. I). Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2006, 351 p.
19. Maria Dan. *Protopopul Artimon M. Popa*. Cu un cuvânt înainte de prof. univ. Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, 2006, 194 p.
20. Dimitrie Poptămaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului*. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2008, 220 p.
21. Vasile Netea, *Memorii*. Ediție îngrijită, introducere și indici de Dimitrie Poptămaș. Cuvânt înainte de dr. Florin Bengean. Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, 342 p.

Alte publicații:

1. Emil A. Dandea. *Politică și administrație*. Culegere de texte, selecție, studiu introductiv, note și indice de Dimitrie Poptămaș și Mihail Art. Mircea. Cuvânt înainte de Victor Suciu. Târgu-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 1996, 231 p.
2. *Astra reghineană – 125 de ani de la înființare*. Volum îngrijit de Marin Șara, lucrare editată de Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 180 p.
3. Mihai Suciu. *Prutul dintre noi*. Târgu-Mureș, 2004, 255 p.
4. *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord 1940–1944*. Târgu-Mureș, Editura ANSID, 2005, 350 p.
5. Dimitrie Poptămaș. *Reflecții despre carte, bibliotecă și lectură*. Texte selectate din autori români și străini. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010, 186 p.
6. Vasile Nuțiu. *Istoria românilor și cultura civică*. Dicționar explicativ. Cuvânt înainte de Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2010, 868 p.
7. Take Ionescu. *Correspondența cu Adina*. Traducere din limba franceză, îngrijire, note și indice de Mihai D. Monoranu. Prefață de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2010, 473 p.
8. Ovidiu Palcu. *Renașterea bisericii durerii*. Cartea albă a Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, după 1990. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, 2011, 323 p.
9. Vasile Netea. *Constantin Romanu-Vivu*. Ediție îngrijită și prefață de Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2011, 119 p.

10. *Vasile Netea – istorie și națiune. Studii și evocări.* Coordonatori: Dimitrie Poptămaș și Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2013, 274 p.
11. *Vasile Netea-Publicistică I. Scrieri din tinerețe, 1928–1940.* Ediție îngrijită, selecție și prefață Dimitrie Poptămaș, Postfață Gelu Netea. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2014, 384 p.
12. Vasile Netea. *Pentru Transilvania*, vol. 1–2. Scrisori din anii de refugiu 1940–1944. Ediție îngrijită și prefață de: Dimitrie Poptămaș. Postfață: Gelu Netea. Târgu-Mureș, Editura Veritas, 2014, 392 p. (Fundația Culturală „Vasile Netea”).
13. *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi*, vol. 1. Ediție îngrijită de Florin Bengean. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocar palica, 2014, 441 p.
14. *Constantin Romanu-Vivu.* Lucrările simpozionului „Precursor al unității naționale, martir al Revoluției Române din 1848-1849”, din 20 martie 2014. Ediție îngrijită de Constantin Valentin Bretfelean, Constantin Bogoșel și Ilarie Gh. Opriș, Cluj-Napoca, Editura Ecou transilvan, 2015, 81 p.

Țara Fagilor. Almanah cultural – literar al românilor nord-bucovineni alcătuit de Dumitru Covalciuc vol. 1–23/24. Târgu-Mureș, Cernăuți, Societatea Culturală „Arboroasa”, 1992 – 2013.

Vol. 1–2 (1992–1993), apar sub îngrijirea și finanțarea Uniunii Vatra Românească.

Vol. 3–5 (1994–1996), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș, și finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 6–9 (1997–2000), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș și a Fundației Culturale „Vasile Netea”, cu finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 10-23/24 (2001–2014/2015), apar sub îngrijirea și finanțarea Fundației Culturale „Vasile Netea”.

*

Publicațiile de mai sus pot fi obținute de pe adresa:
Fundația Culturală „Vasile Netea”, Poptomas Dimitrie, 540456, Târgu-Mureș,
Str. Cutezanței, Nr 34/8
Tel. 0740–196355, E-mail: dimitrie.poptamas@yahoo.com

